

AZƏRBAYCAN

7'2015

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

**Baş redaktor müavinləri: Südabə AĞABALAYEVA
Əsəd CAHANGİR**

Məsul katib: Tofiq MAHMUDOV

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli,
Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday
Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub,
Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu,
Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-28-34
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

25.06.2015

Sifariş 2084

Tiraj 600

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

12 çap vərəqi

16,8 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com

Qiyməti

1 manat 50 qəpik

Bakı şəhəri,
“Azərbaycan”

nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur

Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir.

BU SAYIMIZDA:**P o e z i y a**

ORXAN PAŞA - Şeirlər.....	3
VƏLİYULLA NOVRUZ - Şeirlər.....	21
RƏŞAD MAHMUDOV - Şeirlər.....	30
MUSA ƏLƏKBƏRLİ - Şeirlər.....	45
VAHİD ASLAN - Şeirlər.....	102
MURAD ƏBİLOV - Şeirlər.....	106
AZAD YAŞAR - Şeirlər.....	120
GÜLƏMƏİL MURAD - Şeirlər.....	126
SONA ƏLİ - Şeirlər.....	129

Y e n i t ə r c ü m ə l ə r

FƏZLULLAH NƏİMİ - Cavidannamə.....	12
------------------------------------	----

N ə s r

YUSİF HƏSƏNBƏY - Təlqin (hekayə).....	33
MUSTAFA ÇƏMƏNLİ - Üç yaşlı əsir (povest).....	52
HƏDİYYƏ ŞƏFAQƏT - İt hürüşü (hekayə).....	108
NURƏDDİN ƏDİLOĞLU - Adəm və Həvva (povest).....	132

X a t i r ə l ə r , d u y ğ u l a r

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Şəkillər. Altıncı şəkil "Qamçılamaq istəyirəm bu boşluğu".....	147
---	-----

D ü n y a , s ə n d ə n k i m l ə r k e ç d i . . .

HACI NƏRİMANOĞLU - Zəngəzur ağrısını yaşayan və yaşadan yazıçı.....	150
--	-----

B i z i m t ü r k d ü n y a m ı z

XANƏMİR TELMANOĞLU - "Səsin yüksəlsin, əfəndim!".....	154
--	-----

T ə n q i d v ə ə d ə b i y y a t ş ü n a s l ı q

TƏYYAR SALAMOĞLU - Romanın, yoxsa tənqidi mühakimənin yoxsulluğu?.....	168
ELNARƏ AKİMOVA - Aydınlığa doğru. 2014-cü ilin poema mənzərəsi.....	178

K i t a b r ə f i190

♦ P o e z i y a

REDAKSİYAYA MƏKTUB

Hörmətli İntiqam müəllim!

"Azərbaycan" jurnalı ötən əsrin yetmiş-doxsanıncı illərində mənim ədəbi və elmi taleyim üçün ən doğma, ən isti ünvan olmuşdur. Həmin onilliklərin saylarını gözdən keçirmək yetərlidir ki, çox yazan və səxavətlə çap olunan müəlliflər sırasında olduğum görünsün. İmzamın tanınmağında və ədəbi mühitdə nüfuz qazanmağında o illərdə jurnalın mənə həssas qayğı göstərməsi müstəsna rol oynamışdır. Bütün bunları qədirşünaslıqla xatırlamağı özümə vicdan borcu bilirəm...

Nə gizlədim, təqribən on beş ilə yaxındır ki, dərc etdirmək üçün sizə heç bir yazı gətirmirəm. Soyuyub uzaqlaşmağımdan gileyli olduğunuzu yaxşı başa düşürəm. Susmağıma çoxlu səbəblər var: elmin-sənətin əvvəlki uca mərtəbəsini qoruyub saxlaya bilməməsi, mənəvi dəyərlərin ucuzlaşması, çeşidli nədənlərdən yaranan ruh düşkünlüyü, ehtiyac ucbatından ora-bura qaçmaqdan macal tapmamaq, səhhətimlə bağlı son illərdə uğradığım sarsıntılar və s. Ancaq bunları özümə bəraət qazandırmaq cəhdi kimi başa düşməyin. Canımın buzlarını tədricən əritmək və doğma "Azərbaycan" jurnalının səhifələrinə qayıtmaq istəyirəm.

P.S. Son vaxtlar bədii yazılarımı ORXAN PAŞA imzası ilə yazıram. Sizə də həmin imza ilə təqdim edirəm. Əgər bəyənsəniz, məmnun olaram.

Orxan Paşa adından:
Hörmətlə, Məhərrəm QASIMLI

Orxan PAŞA

ŞUŞANIN "XARI BÜLBÜL"Ü

Ay ürəyim, gözüm gülü,
Nədən oldun hüznün gülü?
Bizə doğma uzaqlardan
Boylanırsan üzüntülü.
Sənsiz haçan üzüm gülür?-
Şuşanın "Xarı bülbül"ü.

Sən - dərdi duman ağladan,
Hönlükdüb kaman ağladan.
Bayatıya ah çəkdirən,
Şikəstəyə qan ağladan-
Könlümüzün həsrət gülü,
Şuşanın "Xarı bülbül"ü.

Dövrən bizə qara gəlib,
Xar yeriyib hara gəlib?!
Köhnə dərdin bəs deyilmiş,
Yaran üstə yara gəlib;
Vətənin qan olan könlü-
Şuşanın "Xarı bülbül"ü.

Bəy yurdu gədəlik deyil,
Ər işi vədəlik deyil.
Dünya ki belə fırlanır,
Deyəsən, bəndəlik deyil-
Tanrı açsın bu müşgülü,
Şuşanın "Xarı bülbül"ü.

BAKİ VAXTI İLƏ ...

İki şaqqaladılar
 əvvəlcə səni,
yarını Arazın o tayına,
 yarını bu taya atdılar.
Bağrı yaralı vətən!
Yurdu paralı vətən!
Gah o tayda,
 gah bu tayda
 qol-budağını
 qırıb çatdılar.
Göyçən, İrəvanın
 əriyib getdi
 gözümüzün önündə.
Zəngəzursuz, Ağbabasız
 gördük özümüzü
 günlərin bir günündə.

Yağıya-yamana qaldı
Vedinin yanı dağlar.
Dərələz, Zəngibasar
o dağların
yanında ağlar...
Ermənidən o yanda
Borçalını, Başkeçidi,
Qaraçöpü gürcü əridir.
Fənd qurub Dağıstan
Dərbəndi bir cür əridir...
Bunlar sənə qoyulan həddin,
yalan-palan sərhədin
o üzündə qalandı.
Bu üzdə - bağrın başında,
Qarabağın doğram-doğram,
talan-talandı.
Köpək yağı at oynadır
sinəmin beşdə birində.
Oğulsansa,
Şuşanın,
Ağdamın,
Laçının
keç də birindən!
Oğulsansa, gəl keç
Arazlı Cəbrayılından,
İstisulu Kəlbəcərindən.
Oğulsansa,
qarşıla baharı
Zəngilanın
çinar meşələrində.
Oğulsansa,
oxu muğamları
Qarabağın
dilbər guşələrində...
İtirmişik, çox şey itirmişik,
Göyçə boyda,
Şuşa boyda
yer-göy itirmişik.
Yerimiz-göyümüz itib
Qubadlıda, Laçında,
Cıdır düzündə, Göyçə gölündə,
Murovun qarlı başında.
İtirib keçmişdə qoymuşuq
Qarabağda yatıb qalan vaxtı;
O vaxtı tapmayınca.
tapıb oyatmayınca
açılmayacaq yurdun qara baxtı.
Ehey, ər igidlər,
ər oğullar,
qayıdın, qayıdın!
Qarabağda yatıb qalan
vaxtı oyadın, oyadın!

Keçmişdən bu günə
qovun, tezləşdirin zamanı.
Şuşada, Laçında,
Dəlidağlar başında
Bakı vaxtı ilə
uzlaşdırın zamanı!!!

HƏR ŞEY DÖNÜR, FIRLANIR...

Hər şey dönür,
fırlanır
səndə, məmləkətim;
bir tilsimə düşüb
fırlanır ortalıqda
varın-sərvətin.
Fırlanıb kimlərdən ötrüsə
ağılalmaz paraya dönürsən,
villaya, saraya dönürsən,
bir sağalmaz yaraya dönürsən,
özün də bilmirsən,
haraya dönürsən...
Yolu, səmti yoxmu
bu gethagetin?!
Hər şey dönür, fırlanır
səndə, məmləkətim;
Neft-qaz qoxuyan
torpağın fırlanır,
gözünü yumub
muğam oxuyan
Qarabağın fırlanır,
Başı dönür, fırlanır
hər axşam evinə
umudsuz qayıdanların.
Başı dönür
hər gün kefinə
milyonlar səpib
özünü ən xumar
yuxularda uyudanların.
Hər şey dönür,
fırlanır səndə, məmləkətim;
birisinin acından başı dönür,
birisinin yığdığı sərvətin
çoxluğundan,
biri varlığından danışır,
biri yoxluğundan...
Hər şey dönür,
fırlanır səndə, məmləkətim,
Bu fırlanışdan qurtulmağın çətin.
Eşitdim,
fırlanan göydələnlər də
tikirlər Bakımızda,

Aman tanrı,
özün qoru,
daha nələr fırlanmır
başımızda?!

NƏDƏN BELƏ?!

Bizimki qalıb Allaha,
Susur dada yetən belə.
Üstümüzə gülür daha
Hər yolundan ötən belə.

Tutub dünya baratından,
Nə düşmüşən Qıratından?!
Baş qaldırır yer altından,
Ölən belə, itən belə!

Yağdı yurdun hər yanı,
İldırım oğullar hanı?
Kürsüdə gurlayır hamı-
Torpaq belə, vətən belə...

Batmanladı elin dərdi,
Yalan sözlər mötəbərdi.
Biri-birindən betərdi,
Gələn belə, gedən belə!

Koroğlular dönüb daşa,
Çətin bir də dağlar aşar.
Baş açmıram, Orxan Paşa,
Nədən belə, nədən belə?!

GƏRƏK OLMUR

Boşla getsin boş öyüdü,
Ürəksizdə ürək olmur.
Kim tanımır yaş söyüdü;
Əyiləndi, dirək olmur.

Nə deyəsən bu mizana,
Yazını əyri yazana.
Milyon yığa, min qazana,
Çörəksizdə çörək olmur.

Dünyanın oyunu çoxdu,
Yalanları yağlı oxdu,
Mərdin sözü "hə"di "yox"du,
Onda "baxaq-görək" olmur.

Orxan Paşa, öyrət bizə,
Doğruları söylət bizə.
Qeyrət heç vaxt qeyrətsizə
Lazım gəlmir, gərək olmur.

MİNARƏLİ BİR ŞƏHƏR

Dəniz qırağında
 minarəli bir şəhər...
Dalğalanır xəyalımda
 axşam-səhər.
Sevimliydi o şəhərin
 tez-tez yağmur tökən
 buludlu göyləri,
 quzeyinə bir az mamır çökən
 qızıl kərpicli evləri,
 qırmızı kirəmidli damları,
 havasına, suyuna
 oxşar adamları.
... Sehrli minarəsi
 bir ayırdı ancaq,
 bir ayırdı
 minarənin
 yanında qalmaq;
 bir ayırdı
 ondan umud almaq,
 ışığı almaq.
İllərdi...
 illərdən bəridi
 getmir gözlərimin önündən
 kərpicli-kirəmidli
 o yağmur şəhəri,
getmir
 sehrli minarəsiylə
 başlanan axşamı,
 açılan səhəri...

İTİRDİM DOSTLARI

Yaxşı günləriydi ömrün yaz çağı,
Hər yan dost məclisi, dost yığıncağı...
Daha yavaş-yavaş sönür ocağı -
Qəhətə çəkilib o hörmət-xətir;
İtirdim dostları, itirdim bir-bir.

Hələ dağılmamış gənclik yuxusu,
Gəldi üstümüzdən əzab qoxusu.
Çörək arxasınca getdi çoxusu -
Birini yol uddu, birini Sibir;
İtirdim dostları, itirdim bir-bir.

Birisi evlənib evə çəkildi,
Birisi keflənib kefə çəkildi.
Birisi pul gördü, cibə çəkildi,
Gözlədim, gəlmədi nə səs, nə səmir -
İtirdim dostları, itirdim bir-bir.

Onların içində biri də vardı,
Duyğular sayrısan könlü bahardı.
Əsdi əcəl yeli, qəfil apardı,
Boylandı torpaqdan bir erkən qəbir -
İtirdim dostları, itirdim bir-bir.

Tək-tənha dolaşıb vədə yerində,
Baxdım ki, yalqızam günün birində.
Kimsəni görmədim həndəvərimdə,
Yorğun gözlərimdə saraldı səbir -
İtirdim dostları, itirdim bir-bir...

POSTMODERN SƏRXOŞLUQ

Başı üstə duran ağaclar,
biri-birindən seçilməyən
yarpaqlar, quşlar.
Əlləri üstündə gəzən adamlar,
gözləri dodaqlarından
baxan qadınlar,
uç-a-ç gedən kəpənək addımlar,
hamısı bir-birindən ayrı,
hamısı bir-birinə qovuşuq,
dünya dopdoluykan
hər yan boşluq,
boşluq...
Dəymə, dəymə,
dünyanın düzəninə -
lənət sənə,
postmodern sərxoşluq!

AY ÖLMƏMİŞ

*Rəhmətlik Tükəzban nənəm xoşuna
gələn qız-gəlinlərə ərklə "ölmüş nə gözəl-
di", "ölməmiş nə yaraşıqlıdı" deyərdi...*

Havalı könlümə dar gəlir ölkə,
Dərdimdən halıdı el, ay ölməmiş!
Bu sonsuz səhranın sonusan bəlkə?-
Qurtarmır biyaban, çöl, ay ölməmiş.

Qamətin qələmdi, gözün gözəldi,
Söhbətin şirindi, sözün gözəldi.
Hər bağdan, bağçadan üzün gözəldi,
Açılıb üzündə gül, ay ölməmiş!

Çoxunun bəxtinə yar, işıq düşüb,
Səngiyib həsrəti - barışıq düşüb.
Tək mən fağırınkı qarışıq düşüb,
Günüm-ayım oldu il, ay ölməmiş.

Nurundan nur alıb işıqlaşmışam,
Xəlvətdə kövrəlib uşaqlaşmışam.
Nə gizlədim, bir az aşığılaşmışam,
Dəli-divanənəm, bil, ay ölməmiş.

Buludlar ahımdan boşalıb dolar,
Durnalar havada başını bular,
Yanıram, yangıma dayanmır sular,
Bəs eləmir dərya, göl, ay ölməmiş,

Mən Orxan Paşayam, biləsən dedim,
Odumu sinəndə böləsən, dedim.
Sən də mənim kimi öləsən, dedim,
Ölürəm mən ölmüş, gəl, ay ölməmiş.

YAZ YAĞIŞI

Tanrının hökmü kimi
yer üzünə
bir özgə havayla
enir yaz yağışı;
Göydən gələn
ağ nur içində
mələyə dönür,
ürəyə dönür
yaz yağışı.
Düşünürəm,
bəlkə, yenidən qurulmaqdı
dünyanın qəsdı -
bəlkə, bu bahar leysanı
bizim bilmədiyimiz
bir ismarışdı,
bir sədi...
Hər nədirsə,
söykəndiyin qurumuş ağacın da
canına oyanıb
təzədən yaşamaq
duygusu gəlir.
Yoxsa, bu nə arınmaq,
nə durulmaqdı?! -
Ruhum titrəyiş içində,
havadan Tanrı qoxusu gəlir...

* * *

Heyrət qurtarıb
yer üzündə,
götür məni qanadlarına,
uzaqlardakı çəməndən
dikələn göy qurşağı.
Götür məni göy üzünə,
heç olmasa

sən ovundur gözlərini
böyümək istəməyən
bu qoca uşağın.
Götür məni qanadlarına,
son damlalarını səpən
ərköyün yaz yağışı;
götür görüm,
nədən danışır
yağmurdan sonrakı
seyrək buludlarda
salxım-salxım
közərən ay işığı...

ÖZÜMLƏ KÖNÜL SÖHBƏTİ

Mərd dayan dara düşəndə,
Üzü ağ ol, Orxan Paşa.
Kənar dolan bəd nəzərdən,
Qaç, uzaq ol, Orxan Paşa.

Ömür yolu yoxuş-yoxuş,
Dörd bir yanı yanar oxmuş.
Uşaqdan gözəli yoxmuş -
Dön, uşaq ol, Orxan Paşa.

Tut üzünü qibləgaha,
Tanrım çıraqdı sabaha.
Yanıbsansa, sönmə daha,
Od-ocaq ol, Orxan Paşa.

Sınayıblar dönə-dönə,
Həmənkindi dünya yenə.
Gedim, sonra gəlim demə,
Yaşa nağıl, Orxan Paşa.

Aldatdı sözün düzümlü,
Daş-kəsək döydü dizini.
Ağıllı sayma özünü,
Hanı ağıl, Orxan Paşa?!

Sən yorulmaz bir çaparsan,
Yaxşı ki meydanda varsan.
Tapınıb Haqqı taparsan -
Sağ ol, sağ ol, Orxan Paşa.

Sevib həzin tütək oldun,
Könül oldun, ürək oldun.
Hərdən dəli gerçək oldun,
Hərdən nağıl, Orxan Paşa...

◆ Y e n i t ə r c ü m ə l ə r

Fəzlullah NƏİMİ

Cavidannamə

Dürri-yetim mətni

Mərhəmətli və rəhmli Allahın adıyla.

O Allah ki, «Göyləri, yeri və onların arasındakıları altı günə xəلق edən, sonra ərşi yaradıb ona hakim olan Rəhmandır» (25: 59), «Səmada bürclər yaradan, orada bir çıraq və nurlu ay vücuda gətirən (Allah) nə qədər uludur!» (25:61), «Allah göylərin və yerin nurudur. Onun nuru, içində çıraq olan bir taxçaya bənzər; taxçadakı o çıraq bir qəndilin içindədir, o qəndil isə sanki parlaq bir ulduzdur. O çıraq nə şərqdə, nə də qərbdə (deyil, aləmin ortasında) olan mübarək bir zeytun ağacından yandırılır. Onun (zeytun ağacının) yağı özünə od toxunmasa da, sanki işıq saçır. O, nur üstündə nurdur. Allah dilədiyini öz nuruna qovuşdurur. Allah insanlar üçün misallar çəkir. Allah hər şeyi biləndir!» (24:35)

Ey İlahi sirrlərin talibi* və intəhasız həqiqətlərin aşığı... Belə məlum olsun ki, təvildən** ibarət olan bu ilahi elm Həzrəti-Əliyyül-Mürtezə-əleyhissəlamın elmidir. O həzrət Əli ki, peyğəmbər-əleyhissəlam onunla bağlı belə buyurmuşdu: «Mən sizi tənzil*** ilə, Əli isə təvil ilə öldürər" .

Bu kitabda şərh olunan ilahi elm fars dilinə söykənirdi və bu kitabın adına "Cavidannaməyi-Fəzli-Yəzdani" ("İlahi Fəzlin əbədiyyət kitabı") deyirlər ki, elmin əvvəli və axırı bu ilahi kitabda zahirə çıxarılmışdır, yəni bu kitab bütün ilahi adların cəm olduğu bir yerdir: « Qeybin açarları (Allahın) yanındadır. Onları ancaq O bilir. (Allah) suda və quruda nə varsa bilir. Yerə düşən elə bir yarpaq yoxdur ki, (Allah) onu bilməsin. Yerin zülmətləri içində elə bir toxum, yaş-quru elə bir şey yoxdur ki, açıq-aydın kitabda (lövh-i-məhfuzda) olmasın!" (6.59) ayəsinin hökmüylə iyirmi səkkiz Məhəmməd kəliməsi**** və otuz iki Adəm kəliməsi bu ilahinamədə mövcuddur.

«Əlif, Lam, Mim. Bu (Allah tərəfindən nazil edilməsinə, haqdan gəlməsinə) heç bir şəkk-şübhə olmayan, müttəqilərə (Allahdan qorxanlara, pis əməllərdən çəkinənlərə) doğru yol göstərən Kitabdır" (2:1-2) ayəsinə

* -Talib - irfanda ilahi idrak mərhələsinin başlanğıcında olan ruh

** -Təvil - Quranın batini-ezoterik təfsiri

*** -Tənzil - nüzul edilmə, endirilmə, yeni Quranın müqəddəs, ilahi ayələrinin Cəbrayıl Əleyhissəlam tərəfindən Peyğəmbərə nazil olması.

**** -Kəlimə - bu söz burda hər fərf anlamında işlənir, ərəb əlifbasının 28 və fars əlifbasının 32 hərfinə işarə olunur.

uyğun olaraq bu kitab sirləri kəşf edən, əzəldən əbədəcən Haqq yolunda olanların mürsədi və müttəqilərin yol göstərən İlahi Fəzli-Yəzdanın yadigarıdır.

Rəsul əleyhissəlamın hicrətinin 1048-ci ilində Həqq-Təalanın izni, Həzrəti-Şahi-Mərdan xanədanının şəfaəti, Fəzli-Yəzdanın inayəti, qütbül-övləy Hacı Bektaş Vəli əl-Xorasaninin (səlavatüllahi əleyhim əcmain) himmətiylə Həzrəti-Şahi-Nəcəf füqəralarından olan həqir bektəşi Dərviş Mürteza bu ilahi "Cavidannamə"ni türk dilinə tərcümə elədi. Sonra bu nameyi-ilahiye "Dürri-Yetim" adını qoydu ki, aşiqi-sadiqlər bu ilahi kitabı oxuyub, öz nəfsləri və ruhlarının kitabına yol tapsınlar. Ta ki «Kitabını oxu! Bu gün səni imtahan etməyə nəfsin yetər» (17.14) ayəsinin hökmünə uyğun olaraq və «Allah iman edənlərin valideynidir. Onları zülmətdən aydınlığa çıxarar» (2.57) ayəsində buyurulduğu kimi zülmün təqlidindən, şeytanın cəhlindən, xəbis idrakdan qurtulub, səfalet aləmindən üluviyyət mərtəbəsinə, ölümdən həyata, zülmətdən aydınlığa qayıtsınlar.

Və bunun feyzindən ədəbi həyat tapıb, «Yer üzündəki hər şey fanidir. Yalnız böyük və ikram sahibi Rəbbinin üzü əbədi qalacaqdır» (55.26-27) hökmüylə əbədiyyət məqamına yetişsinlər və qeyb aləminin müşahidəsi hasil olsun, özlərini Allahın ayinəsinə çevirsinlər, yeni «Nəfsini bilən, rəbbini bilər» sirrinə vəqif olsunlar və öz cəhətləri səbəbindən Allahın lənətinə gəlmiş şeytana üz tutmaqdan xilas olsunlar. Çünki «Allah nadan adamları özünə dost seçməz» hədisinin hökmünə uyğun olaraq cahil bir kimsə Həqq-Təalaya dost ola bilməz. Nədən ki küfr cəhəlin ziyadəliyindən doğar və cəhəlet olmasa, küfr bədəndə peyda olmaz.

Ona görə də, ey İlahi sirlərin talibi, Peyğəmbər əleyhissəlamın «Cəhəlet küfrə gözün qarası ağına yaxın olduğu qədər yaxındır» hədisində göstəriləyi kimi, cəhəlet və küfr bir- birinə gözün qarasıyla ağ qədər yaxındır. Və başqa bir yerdə də yenə Həzrəti-Rəsul əleyhissəlam buyurur ki, «Hər şey bir şeydir, ancaq cəhəlet heç bir şey deyil».

Beləliklə, ey İlahi sirlərin talibi, belə fəhm eylə ki, hər kimsə ki, nəfsinə zülm eləyər, bunu öz cahilliyindən eləyər. Necə ki, lənətlənmiş şeytan dünya elmində alim idi, amma Adəmə səcdə etməməsi üzündən cahil oldu.

Ol səbəbdən ki, cahil ilə aqıl arasındakı fərq aqılın Adəm əleyhissəlama səcdə etməsindədir, hər kim ki, səcdə elədi, Həqqə yaxınlaşdı və onun dərğahına qəbul olundu, hər kim ki, Adəmə səcdə eləmədi, Həqq dərğahından əbədi olaraq qovuldu. Beləliklə, şeytanın cəhli ol kimsələrə yetdi ki, cəhəlet üzündən Adəm əleyhissəlama səcdə eləmədilər.

Sual oluna bilər ki, səcdə əhli və inkar edənlər kimlərdir? Cavab budur ki, Həqq dərğahına qəbul olunanlar və ordan qovulanlardır. Məsələn, elmi-əvvəlin və elmi-axırın cəm olduğu bu "Cavidannamə" adlı kitabı hər kim oxusa, görəcek ki, bu kitab onun öz surətini və əməllərini məlum edir, çünki ilahi sirlərin bəyanıdır, Adəmi mərtəbəsini göstərir. Əgər bunu bilsə və «Allah Adəmi öz surəti və rəhman surəti üzərinə yaratdı» hədisinə uyğun olaraq, "Adəm əleyhissəlamın sifəti haqqın sifətidir" hökmünə iqrar etsə, Məhəmməd əleyhissəlam və sair peyğəmbərlər kimi əhli-səcdə olacaqdır. Əgər belə olmasa, o kimsə əhli-inkar olar və onun inancları gerçək olmaz. Çünki bu ilahinaməni oxumaq və Adəm əleyhissəlama səcdə eləməkdə məqsəd «Oğul atasını sevindirdi» hökmünə uyğun olaraq, hər halı və əməli ata həzrətlərinin zatına yaxın və sifətinə uyğun olmaqdır ki, bu hal ilə peyğəmbərlər misalı atanın mirasına tam layiq ola. Əgər belə olmasa, o elə şeytanın özüdür ki, əmr olunan zaman Adəm əleyhissəlama səcdə eləmədi və lovğalandı. Necə ki, buyurulub. «O zaman mələklərə: «Adəmə səcdə

edin!» -dedik» və o zaman hamı səcdə etdi. Yalnız İblis (bu hökmə) qarşı çıxdı. Lovğalandı. İnkâr edənlərdən oldu» (2.34)

Bu adamların sonradan zahirən əhli-ibadət və əhli-səcdə olması da bir fayda vermədi, onun üçün ki, rıya ilə pərəstiş elədilər və zahiri şeyləri güdürlər. Onlar «Hər şey əslinə dönər» və "Ey, Rəbbinə itaət edib hüsur tapan nəfs! Rəbbinə dön» (89.27-28) məqamına yetişməyə ciddi-cəhd göstərmədilər. Onun üçün ki, həqiqətən Adəm nədir bilməmişdilər və adəmiyin əsl mahiyyətinə yol tapmamışdılar. Sonra «Hər kim bu dünyada kor isə, axirətdə də kor olacaqdır və yolu yol deyil» (17.72) ayəsində göstərilənlər kimidirlər, çünki övliya yolunda və ənbiya məzhəbinin cəmində surət aşinalığı fayda verməz. Necə ki, peyğəmbərin hədislərində buyurulub: «Əməlsiz elm meyvəsiz ağac kimidir. Elmsiz əməl yağmursuz bulud kimidir». Buna görə də əməlsiz elm günah, elmsiz əməl isə zəlalət kimidir.

Ey ilahi sirlərin talibi, hərçənd ki, bir elm əməlsiz günah ola və elmsiz əməl zəlalət ola, əməlsiz elm bir meyvəsiz ağac ola və əməlsiz elm bir buluda benzəyə ki, yağmuru olmaya, ülvî aləmdən o kimsəyə nə feyz hasil ola bilər ki? Bunun əksinə, «İnanıb faydalı işlər görənləri içərisindən çaylar axan cənnətlərə varid olacaqları ilə müjdələ!» (2.25).

Ey aşiqi-sadiqlər, "Biz Qurandan möminlər üçün şəfa və mərhəmət olan ayələr nazil edirik. O, zalımların ancaq ziyanını artırır" (17.82) ayəsinin hökmünə uyğun olaraq, o şəxslərə bildirin ki, onlara zərərdən qeyri bir feyz çatmaz. Bir yerdə daha Həqq-Təala ki buyurur: "Əlbəttə, Allah ağcaqanadı və ya ondan daha böyüyünü misal gətirməkdən çəkinməz. İman gətirənlər bunun öz Rəbbi tərəfindən bir həqiqət olduğunu bilirlər, kafirlər isə: "Allah bu məsələ nə demək istəyir?"- deyirlər. Allah bununla bir çoxlarını zəlalətə salır, bir çoxlarını isə doğru yola yönəldir" (2.26)

«Əgər üzərinizdə Allahın lütfü və rəhməti olmasa, hər halda zərərə uğrayanlardan olardınız» (2.64) ayəsinin hökmünə uyğun olaraq, hər kim ki Adəm övladıdır və hər kim ki zahirən və batınən əhli-səcdədir, hidayət qapısı onun öz varlığından kənarda deyil. «Allah bununla bir çoxlarını zəlalətə salır, bir çoxlarını isə doğru yola yönəldir. Onunla yalnız pislik edənləri çaşdırır» (2.26) hökmünə uyğun olaraq hər kim ki cəhəli təqlid edər, nə qədər ciddi-cəhd göstərsə belə, cəhəli dənizində qərq olacaq. Dediymiz ayə bu mərtəbədə məlum olur ki, təqsir hər vücudun özündədir, Həqq-Təaladan deyil. Çünki Müqəddəs bir hədisdə Həqq-Təala buyurur: «Mən qulumun məni zənn etdiyi kimiyəm», yəni qulum məni necə görürsə, eləyəm.

İndi sən, ey ilahi sirlərin talibi, sən ilahini necə zənn edərsənsə, o sənə zənn etdiyin kimi görünər. Cəhd elə, təsəvvür eləyəsən ki, o sənə sənin görkəmində görünsün, ta ki onu dərk edəsən. Necə ki Məhəmməd əleyhissəlam o şəkildə göründü və o, dedi: «Rəbbimi mərac gecəsində biğ yeri yenidən tərləmiş, qıvrım saçlı bir oğlan surətində və ən gözəl surətdə gördüm». Çünki «Gözlər onu görməz, o isə bütün gözləri görər» (6.103) ayəsinin hökmünə uyğun olaraq, Həqq-Təala bu surətdə gəlməsə, onu heç bir göz dərk edə bilməz.

«Kim nəfsini bilirsə, Rəbbini də bilir» hədisinin hökmünə uyğun olaraq, kimlərə ki bunun mənası hasil oldu, gərək daim öz nəfslərinə sahib olub Həqqi görələr. Çünki «Rəbbini an və qafillərdən olma» (7.205) ayəsinə uyğun olaraq, öz ruhundan kənarda ilahinin çöhrəsini müşahidə etmək heç kəsə müyəssər deyil.

Amma onlar ki, Həqqi zahiri və təqlidi yolla bilirlər və biz həqqi bilmişik və biz dinin böyükləriyik deyə mübahisə edirlər, onlar xəbis sözlərlə vəsf

edilmişlərdir. Bu adamların ruhlarına xəbis fikirlərdən və şeytani xəyallardan qeyri bir nəsnə aid olmaz, ələlxüsus, çirkin əməllərinə, qəlblərindəki xəbisliyə əlac etmək xüsusunda heç bir cəhd eləməzlər.

Bundan sonra, ey ilahi sirlərin talibi, zinhar, gərək xəbislik kəməndinin tədbirinə bənd olmayasan ki, səni təqlidin təbliğatçısı eylər. «Allahın lənəti yalançıların üzərinə olsun». (3.61).

Həzrəti-Həqq-Təala həqiqi alim və saxta alim xüsusunda buyurur: «De ki, heç bilənlərlə bilməyənlər bir olarmı?» (39.9). Əgər təhqiq yolu tutanla təqlid yolu tutanın mərtəbəsi eyni deyilsə, nə üçün həqiqi idrak var ikən, saxta idrakın əlamətlərini özündə cəm edəsən? Çünki xalqın rədd etdikləri, əslində, Həqq əhli və Allahın dərğahına qəbul olanlardır. Bəs, Həqqin rədd etdikləri, görsən, kimin mərtəbəsində məqbuldurlar?

İndi, ey ilahiylə görüşün talibi, cəhd eylə ki, Həqqin inkarına qəlb evində məskən verib onunla həmnəşin olmayasan ki, bu xüsusiyyət peyğəmbərlər və övliyələr tərəfindən məqbul deyildir. Bir daha Həqq-Təala o aşıqları və sadıqları öz rəhmətində saxlasın ki, bu ilahi sirlərin izzətini və hörmətini yüksək tuturlar. İzzətini və hörmətini tutmaq odur ki, bunu naməhrəmə əyan etməyib, bu sədanı ona eşitdirməyəsən. Çünki hərarəti olan vücud, əlbəttə, su tələb eylər. «Kim istər və cəhd edərsə, istəyinə nail olar» hədisinin hökmünə uyğun olaraq, o şəxsə mənə şərabından saqilik eləyib, susuzluğunu yatızdırırlar. Bu, övliyələrin qanunudur.

Allahın lənəti olsun o məlun və o münafıqlərə ki, bu ilahi sirləri haqqı çatmayana eşitdirələr. Sual oluna bilər ki, bəs, naməhrəm kimdir və haqqı çatmayana bu hikməti verən kimdir? Sual olunsa, cavab budur ki, Allahın sirlərini naməhrəmə verən özü layiq olmayandır. Ona görə ki, əgər özü naməhrəm olmasa, naməhrəmə hikmət qapısını necə açardı? Və əgər ki, naməhrəmə hikmət qapısı açılmalıydısa, Həzrəti-Məhəmməd əleyhissəlam «Hikməti Həqq yolunda olmayanlara verməyin, çünki zülm etmiş olarsınız. Onu öz yolundan da ayırmayın, çünki zülm etmiş olarsınız» deyə buyurmazdı. Bu hədisi-şərifin hökmüylə hər kimsə ki, layiq olmayana ilahinin sirlərini versə, naməhrəm elə onun özüdür və həm də zalımdır.

Çünki «Adəmə hər şeyin adını öyrətdi» hədisinin hökmünə uyğun olaraq, bu ilahi sirlər Həzrəti-Adəmə Həqq-Təala tərəfindən verildi və Adəm əleyhissəlamdan ənbiyaya və övliyəyə miras qaldı ki, ənbiya və övliyə həqiqətin övladlarıdır. Ona görə də, naməhrəmə ilahinin hikmətini vermək, əmanətə xəyanət etmək kimidir. Çünki bir adamın özü xain olmasa, padişahın əmanətini oğruya necə verə bilər?

Belə olan halda, «Zalımlara Allahın lənəti olsun» (7.44) və "Allah xainləri sevməz" (8.58) ayələrinin hökmünə uyğun olaraq, o kimsə zalım və xaindir. Çünki Həqq-Təala bu sirri bildirmək üçün Adəm əleyhissəlamı xəlv eylədi və «Gizli bir xəzinə idim və bilinmək istədim. Bilinmək üçün məxluqatı yaratdım» hədisinə uyğun olaraq özünü xəzinə adlandırdı. İndi ilahinin bu kəlamından məlum oldu ki, həqiqətən də, məhrəm və naməhrəm var imiş. Əgər olmasaydı, Həqq-Təala Adəmi xəlv edib, öz gözəl adlarını ona təlim eləməzdi. Ona görə də, indi bir Adəm övladı gərəkdir ki, bu əmanəti öz üzərində daşımağa qadir ola və layiq olmayan o kimsələrdir ki, əgər əmanət əlinə düşsə, əlində saxlamağı bacarmaya və qədrini bilməyə. Bu, haqqı batilə vermək kimidir. Çünki naməhrəm hər şeyi məhv edən atəş mərtəbəsindədir, məhrəm isə hər şeyi bəsləyən haqq mərtəbəsindədir.

Əgər sual olunsa ki, naməhrəm zahirdə, yoxsa batindədir? Cavab odur ki, «Ey Adəm oğulları, şeytana aldanmayın, o sizin əzəli düşməninizdir» (36.60) ayəsinin hökmündə deyildiyi kimi, hər kim ki, Adəmin düşmənidir,

zahirə də ola bilər, batində də. O, həmin kəsdir ki, Adəmə səcdə eləmədi. Çünki naməhrəmin məqsədi şeytanlıqdır. Həqq-Təala «Onu daş-qalaq edilən bütün şeytanlardan qoruduq» ayəsinin hökmünə uyğun olaraq, şeytandan ilahinin sirlərini hifz elədi. Ona görə bu müqəddəs ayənin hökmüylə müqəddəs sirləri qoryub saxlamaq vacib buyuruldu. Çünki «Şeytan Adəm oğlunun hər zərrəsində qanın damarda dolaşdığı kimi dolaşar» hədisinin hökmünə uyğun olaraq, şeytan Adəmin damarlarında qan kimi necə axırsa, naməhrəm də o şeytan təmsalindədir.

1. Birinci bab: Kəbəyə tərəf dönmək və onunla üz-üzə dayanmaq haqqında.

Mərhəmətli və rəhmli Allahın adı ilə.

«Yola haradan çıxmağından asılı olmayaraq, üzünüzü Məscidə doğru çevirin, harada olursunuzsa olun, üzünüzü ona doğru çevirin ki, insanlar arasında əleyhinizə bir sübut olmasın. Ancaq içərilərinde haqsızlıq edənlər də var. Siz onlardan qorxmayın, məndən qorxun. Gərək ruzinizi artırım, gərək ki, doğru yolu göstərim».

Ey ilahi sirləri tələb edən, «Allah adəmin başını və alnını Kəbə torpağından yaratdı» hədisinin hökmüylə hər tərəfdən Kəbəyə üz tutmaq gərkdir. Çünki Həzrəti-Məhəmməd əleyhüssəlam üzünü və alnını o tərəfə çevirdi ki, ora məhz Adəm əleyhissəlamın xilqətinə uyğundur. Bundan sonra «Adəmə hər şeyin adını öyrətdi» hökmünə görə, gah on yeddi rükət, sonra daha on beş rükət, cəmi otuz iki rükət namaz qıldı. Otuz iki rükət namazda otuz iki əlhəmd var. Hər dəfə hər ayə ki, Qurandan oxumaq istər, otuz iki kəliməyi-ilahi ədədincə on yeddi kərə ruku və on yeddi kərə qiraət və on yeddi rükət namazda iki kərə on yeddi səcdə eləmək gərkdir. Necə ki qaydadır və cümə günü Adəm əleyhissəlamın xəlf olunduğu gündür. «Bunun üzərinə mələklər hamısı səcdə etdilər. Yalnız iblis etmədi» ayəsində göstərildiyi kimi, Adəm əleyhissəlama səcdə eləməyən şeytanın əksinə on beş rükətdə on beş dəfə əlhəmd surəsi oxumaq və iki dəfə on beş səcdə eləmək vacibdir. Şeytan Allahın gözəl adlarının təlimini Adəmdən öyrənmədi, yəni Adəm əleyhissəlama səcdə eləmədi ki, Adəm əleyhissəlam ona Allahın gözəl adlarını öyrədə.*

Merac gecəsində namaz ki, əlli rükət idi və Cəbrayıl əleyhissəlam Həzrəti-peyğəmbərin hüzuruna, buna müvafiq olaraq beş rükət ilə gəldi. «Cəbrayıl Kəbə qapısında mənə imamlıq elədi» hədisinin hökmündən də görüldüyü kimi, Kəbə qapısında Cəbrayıl əleyhissəlam Həzrəti-Peyğəmbərə imamlıq edib.

Həzrəti-Peyğəmbər ilə Cəbrayıl ikisi də Kəbəyə üz tutub səcdə elədilər, çünki ora Adəm əleyhissəlamın üzünün və alnının xəlf olunduğu məqamdır. «Bundan sonra mələklər hamısı səcdə etdilər. Yalnız İblis etmədi, lovğalandı və kafirlərdən oldu. Allah: "Ey İblis! Mənim qüdrətimlə yaratdığımı səcdə etməyə nə mane oldu? Lovğalanmaq mı istədin? Yoxsa yüksəklikdə duranlardan mı oldun? - dedi. İblis dedi ki, mənə atəşdən yaratdın, onu isə torpaqdan» (38.73-76). Şeytan bilmədi ki, torpaqda ilahi kəlimələr aləminin qabiliyyəti var və bu qabiliyyəti Həqq-Təala suya, havaya və oda verməyib. Çünki istəyib ki, Adəmin üzünün iyirmi səkkiz və otuz iki yazısında, «Allah, Adəmi öz surəti və rəhman surəti üzərində yaratdı» hədisinin hökmü zahir ola. Allahın surətindən əsl məqsəd də bu otuz iki ilahi kəlimədir .

* - Neiminin yozumunda hər hansı bir məbudə səcdə etmək, onun müəllimliyini qəbul etmək, ondan bilik öyrənmək, yəni onun özündən daha ağıllı olduğunu etiraf etməkdir. Yəni yalnız ağılca daha üstün sitayişə layiqdir. Allah özük də müəllimdir, "Rəbb" həm də müəllim, öyrədən, müəbbi deməkdir.

«Ey Musa! Hər şey Rəbbinin nəzarətindədir» kəlamının hökmünə uyğun olaraq, bu otuz iki kəlimə öz adları vasitəsilə bütün əşyaların üzərinə köçürülmüşdür. Bu otuz iki kəlimə Allahın ilkin və müqəddəm sifətidir. Bu səbəbdən Adəm əleyhissələmə səcdə etmək gərəkdir.

Xülasə, Cəbrayıl əleyhissələmə Həzrəti-Peyğəmbərin hüzuruna gəldi və beş imamət namazıyla on yeddi rükət namaz qıldı və cümə günündə on beş rükət əlavə namaz qıldı, çünki cümə günü Adəm əleyhissələmənin yarandığı gündür. Yeni cümədən başqa günlərdə on yeddi rükət və cümə günü on beş rükət namaz qıldı ki, otuz iki rükət tamam olsun.

«Adəmə bütün adları öyrətdi» (2.31) kəlamına görə, otuz iki kəlimə Allahın birliyinin sifətidir və bütün səmavi kitablara şamildir. «Bütün möminlər Allaha, onun mələklərinə, kitablarına və peyğəmbərlərinə iman etdilər» (2.285) hökmü ilə hamının buna iman gətirməsi vacibdir.

Altı gün, altı gecə dörd dəfə iyirmi səkkiz və bir dəfə otuz iki saatdan ibarətdir. Bu səbəbdən bu altı gecə-gündüzdə Kəbəyə tərəf üz çevirib on yeddi rükət namaz qılmaq gərəkdir və cümə gecəsi ki, iyirmi dörd saatdır on beş rükət namaz qılmaq gərəkdir ki, ta otuz iki rükət tamam olsun.

Adəm əleyhissələmənin otuz iki kəliməsi Haqq-Təlanın sifətinə müvafiqdir və bir həftə ki, yeddi gecə-gündüzdən ibarətdir, altı dəfə iyirmi səkkiz saat olur. Eynən bu cür də hər vücudun altı yönü vardır və o hər yön öz-özlüyündə iyirmi səkkiz kəlimədir ki, iyirmi səkkiz saat içində var olan məxluqun vücuda gəlmə müddətidir.

Peyğəmbər əleyhissələmə buyurur ki, «Cəbrayıl əlində bəyaz bir aynayla hüzuruma gəldi və dedi: Ey Məhəmməd! Bu, Cümədir. Rəbbim bunu sənə və səndən sonra gələn ümmətin üçün yaratdı. O bizim qatımızda günlərin şahıdır. Biz onu yövmül-məzid* adlandırdıq». Bu cəhətdən qiyamət günü, altı gün üzərinə bir gün daha oxundu ki, yeddi gün tamam olsun.

Çünki gecə-gündüz iyirmi dörd saatdır. Yeddi gecə-gündüz altı dəfə iyirmi səkkiz saat olur ki, hər var olanın altı cəhəti vardır. Qiyamət günü, cismlər toplananda gərək hər mövcudun hər cəhəti iyirmi səkkiz kəlməyi-ilahi zamanına uyğun bölünə.

Həzrəti-Cəbrayılın cüməni ayinə surətində gətirməsi o səbəbdəndir ki, cümə Adəm əleyhissələmənin yaradılışı və ətrinin ələmə yayıldığı gündür. Həmin ayinə Adəm və Adəm oğullarının üzünü göstərmək üçündür və Adəmin üzünün cizgilərini qoruyur ki, o cizgi içində iyirmi səkkiz və otuz iki kəlimə vardır.

Beləliklə, cümə Adəm əleyhissələmənin üzünü göstərəndir. Adəm otuz iki kəlməyi-ilahinin ayinəsi olduğu kimi, cümə də Adəm əleyhissələmənin ayinəsidir.

Belə hökm olunur ki, «Adəmə bütün adlar öyrədildi» (2.31) və deyildi ki, «Rəhman Ərşə istiva elədi» (20.5). Xilqətin xəttini əhatə etməkdən məqsəd ərşdə Həzrəti-Adəm əleyhissələməni xəlfə etmək idi. Bu səbəbdən məlum olur ki, Ərşi-əla, əslində, elə Adəm əleyhissələmənin vücududur ki, ilahi kəlməni əhatə etməsi onun üzünün xilqətində zahirdir. Həvva onun kürsüsü oldu, Həvvanın yeddi sətrində kürsü heyəti vardır. «Mələklər Ərşin hər tərəfini mühasirəyə almışlar» (39.75) ayəsi o deməkdir ki, «Mələklərin hamısı səcdə etdilər. Yalnız İblis etmədi» (38.73-74).

Həzrəti Məhəmməd əleyhissələmə buyurdu ki, mərac gecəsi xudanı çox gözəl surətdə gördüm. Necə ki, hədisdə buyurulmuşdur: «Rəbbimi mərac gecəsində bığ yeri yenəcə tərləmiş, qıvrıq saçlı bir oğlan surətində, ən gözəl surətdə gördüm». Əhsəni-təqvim də, əslində, Adəmin surətidir. Necə ki,

* - Yövmül-məzid - uca gün

buyurulub: «Biz insanı ən gözəl şəkildə yaratdıq» (95.4). İlahinin kitabları Adəmin üzündə aydınlaşdı və parladı. Məhz buna görə Pəsul əleyhissəlam «Rəbbimi merac gecəsi biğ yeri yenice tərləmiş, qıvrıq saçlı bir oğlan surətində gördüm» dedi.

Peyğəmbərin ilahi təcəllə gördüyü yeniyetmə oğlan surətində hidayət yolu göstərmək və Rəhman surəti vardır. Onun üzünün yeddi surətindən ki, fərq tükünün açılmağıyla səkkiz sətir olur, hər biri özlüyündə dörd sətirdən ibarətdir. Bunlar torpaq, su, hava və atəşdir. Beləliklə, səkkiz sətir otuz iki sətir olur, yeddi xətt iyirmi səkkiz sətir olur.

Rəsul əleyhissəlam buyurdu ki, Həqq-Təala əlini kürəyimə çəkdi və onun əlinin sərinliyi sinəmə yayıldı. Bir hədisdə isə əleyhissəlam belə buyurdu: «Dünən gecə yuxuda Rəbbimi gördüm. Qızıl taxtda oturmuş bir gənc surətində gördüm onu. Başında qızıldan tac, ayaqlarında qızıl nələyin vardı. Əlini kürəyimə çəkdi» və bundan sonra sual eylədi ki, «Ey Məhəmməd! Mələyi-Əla nələrdə yarışır?». Həqq-Təala ona görə özünü yeniyetmə gənc surətində bəyan etdi ki, Adəm əleyhissəlamın həqiqətdə elə Ərşi-Xudanın özü olduğu məlum olsun və «Mələklər Ərşi əhatə etmişlər» (39.75) ayəsinin mənası bilinsin. «Rəhman Ərşə istiva elədi» (20.5) isə bu mənanı verir ki, ilahi kəlimə doğrunu göstərəndir, onun sifəti əzəlidir, sonsuz və nöqsansız Ərşə doğru durmuşdur. Bu hökmə görə, əşyanın cümləsinə və göylərə səfər eylə ki, əslində, bütün bunların məcmusu bütünlükdə Adəmin vücududur. Gör, bu əşyaların cəmi Həqq-Təalanın gözəlliyi ilə necə qaimdir ki, Həqq-Təalanın gözəlliyi bunların cəmini əhatə eləyib.

Bəs, ey ilahi sirlərin talibi, bu üzəndir ki, cümlə əşya, yerlər və göylər, ilahinin kürsüsünün dairəsindədir və sən də Adəmin xətti-istivasından başlayıb, cümlə mövcudatın və cümlə əşyanın xətti-istivasına gəl, sonra da cəmi məxluqatın xətti-istivası üzərinə get və iyirmi səkkiz kəlimə və otuz iki kəliməyi-ilahini oxu. «Həmin gün yer üzə bir başqa yerə, göylər başqa göylərə çevriləcək» hökmünün mənasını anla ki, hər nə qədər mövcud olan varsa, ilahinin cizgiləri onda zahirdir.

Əgər namazın hər rükətinin, əlhəmdin və hər ayənin mənasını bilmək istəyirsənsə, «Bizi, hər şeyi danışdıran Allah danışdırdı» (41.21) ayəsinin sirrinə, «Onu həmd ilə zikr etməyən heç bir varlıq yoxdur» (17.44) ayəsinin mənasına var. Hər rükətdən sonra «Allah özünə həmd edəni duyar. Həmd Rəbbimizədir. Göylər, yer və bu ikisinin arasını dolduracaq qədər həmd olsun sənə və bundan sonra diləyib yaradacağın hər şeyin dolusu qədər həmd olsun sənə» hədisini oxumaq sünnətdir. Bunu otuz iki rükətdə, otuz iki dəfə oxumaq gərəkdir.

Burdan belə məlum olur ki, "Adəmə adların hamısını öyrətdi" (2.31) ayəsinin hökmü ilə lövhə-məhfuz, əslində, elə Adəmin vücududur. Yaradılışın mahiyyəti üzündən onun vücudunda lövhə-məhfuz məxsusluq vardır. «Adəmin palçığını iki əlimlə qırx sabah yağurdum» hədisində buyrulduğu kimi, onu öz əliylə mayalandırdı ki, bundan əsas məqsəd həmin iyirmi səkkiz ilahi kəlimədir. Həqq-Təala özünün cəmi yazısını Adəmin surəti üzərinə yazdı. Cəbrayıl Həqq-Təalanın hökmü ilə «O elçi güclüdür, Ərşin sahibinin yanında çox qiymətlidir» (81.20-21) ayələrini lövhə-məhfuzdan oxudu, məhz bu səbəbdən Həzrəti-Rəsulun hüzuruna Adəm surətində gəldi.

Ondan ötrü Adəm sifətində gəldi ki, o, Adəm əleyhissəlamın üzü və Həvvanın kitabətinin təmsilçisi idi. Bu cəhətdən Adəm onun və sair mələikələrin müəllimi olmuşdur. Cəbrayıl Həzrəti-Rəsulun hüzuruna Adəm surətində gəldi və Kəbəyə üz tutdu. «Ey Adəm, bunları hər şeyin adlarıyla xəbərdar et» (2.33) ayəsində deyildiyi kimi, on yeddi və on beş ilahi kəlimə qədər Həqq-Təalaya səcdə elədi.

Həzrəti-Rəsul buyurdu ki, cümə günü Həqq-Təalanın Ərşi zahir olar, çünki Həqq-Təala Adəmi cümə günü yaratdı. Deməli, cümə günü Adəmin yaradıldığı gün və günlərin ən şərəfətlisidir. Qaydadır ki, cümə günü gözə sürmə çəkilə, çünki göz o gün Cəbrayılın ayinə surətində gətirdiyi üzləri görüb. O gün ağ libaslar geyinmək və ədəblə örtünmək gərəkdir. Yalnız üz, əl və ayaq örtülməz. Üzdə iyirmi səkkiz və otuz iki ilahi kəlmənin əlamətləri mövcud olduğuna görə onu örtmək olmaz.

Bundan sonra xətib iki xütbə oxumalıdır: biri iyirmi səkkiz ilahi kəlimə səbəbindəndir; digəri Adəm əleyhissələmin otuz iki ilahi kəliməsi üzündəndir. «Cənnət əhlinin dili ərəbcə və farscadır» və fars dilində əlavə 4 kəlimə zahirdir ki, bunlar da, p, ç, j, g hərfləridir.

Sidrətül-müntəhadan da məqsəd Adəm əleyhissələmdir. Bu səbəbdən buyurulmuşdur: «Allah Adəmi rəhman surəti üzərinə yaratdı». Bundan dəxi gözəl məqam yoxdur. Çünki bu məqam bütün mübarek adların müəlliminin* və mələklərin səcdə yeridir.

Bütün peyğəmbərlər, vəlilər və salehlər burdan zahir çıxmış, "Adəmə bütün adları öyrətdi" (2.31) xitabıyla şərəflənmişlər. Bütün elmlər asimandan əvvəl ona hasil oldu və belə buyuruldu: «Bunları onların adlarıyla xəbərdar et» (2.33).

Məhəmməd Əleyhissələm buyurdu: "Merac gecəsi gördüm ki, sidrətül-müntəhanın taxtından dörd çay axıb kənara daşır." Sonra yenə buyurdu: «Mənə əlli vaxt namaz fərz qilındı».

Bu məqam Adəm və Adəm övladının məqamıdır. Peyğəmbər əleyhissələm öz hədisi-şərifində ona görə «Rəbbimi merac gecəsi biğ yeri yenicə tərləmiş, qıvrıq saçlı bir oğlan surətində gördüm» deyərək buyurmuşdur ki, cümlə əşya və fəlek və mələk və bitkilər və cansızlar, mövcud təbiət torpaq aləminə və insan surətinə üz tutmuşlar və onun aşıqıdırlar. Onlar torpağın mərkəzi nöqtəsinin çevrəsində dövrə vururlar, yəni təvəffadırlar. Hərçənd ki, mələklərin məskən tutduğu yer asimandır, buna baxmayaraq, gərəkdir ki, onlar torpağın mərkəzi və Adəmin üzünün çevrəsində təvəffad olalar. Onlar Adəm əleyhissələmə təzim və səcdə etmək üçün cəm olmuşlar. Bəs ki, səmələrin sakinləri qeyri-ixtiyari olaraq torpağın mərkəzi nöqtəsinin çevrəsində təvəffad olurlar, istəyirlər ki, tamamilə bəşər libası və Adəm surətinə gələlər. Onlar istəyirlər ki, eynən Adəmin surətində olduğu kimi otuz iki ilahi kəliməni özlərində zühur etdirləsinlər. Bu mənəndir ki, bütün əşyalar daim hərəkətdədirlər və bütün bunlar yalnız torpaq aləmindən başqa heç bir mövcud olanın surətinə müyəssər olmamışdır. Bu torpaqdan sonra havaya və ondan sonra oda və sonra da suya müyəssər olacaq. Bunlar həmin dörd sətirdir ki, Adəmin və Həvvanın üzündə zahir olmuşdur.

Göylərdə də bu şəkil vardır, belə ki üç yüz altmış dərəcədə göylərin bürc-lərinin bölgüsündən cümlə fəleklərin bölgüsü yaranmışdır. Səmələrdə Adəmin surəti hasildir, çünki «Hər şeyə gücü yetən Odur» (64:01) ayəsində buyurulduğu kimi, Həqq-Təala Adəmin surətini torpaq, od, su, hava aləmində göstərdi ki, sonra bütün mövcudat Adəmin vücudu ilə vəhdətdə təzahür etsin. Adəmin xətti-istivasından bütün mövcudatın xətti-istivasını dərk etməyə çalış və Həqq-Təalanın kəliməsini cümlə əşyada oxu ki, Adəm əleyhissələm o kəlmənin məzhəridir, yəni təzahür etdiyi yerdir. Belə ki, otuz iki ilahi kəlimə sözdən bütün mövcudatın üzərinə köçürülmüş və zühur edərək cümlə mövcudatda təcəllə eləmişdir ki, bil-qüvvə və bil-feil ol kəliməyi-ilahinin məzhəri Adəmdir və ondan ötrü buyurulmuşdur: «Mən yer üzündə bir xəlifə yaradacağam» (2.30).

* - Bütün mübarek adların müəllimi deyəndə Adəm nəzərdə tutulur.

Bu hökmün mahiyyəti ondadır ki, Adəm qaimməqam xəlifədir və rəhman surətinə nisbətə xəlq olunmuşdur. Necə ki buyurulub: «Allah Adəmi öz surəti və rəhman surəti üzərinə yaratdı». Mövcudatın cəmi onun həqiqət dairəsinə daxildir. Çünki xilqətin hamısı Əzəli qüvvə tərəfindən yaradılmışdır. Əzəli qüvvə Adəmin həqiqətindən kənarda deyil. Sonra Adəm əleyhissəlam bu mənə ilə Həqq-Təalanın və bütün mövcudatın güzgüsü olmuşdur ki, asimanın ən ali mərtəbəsində bərqərar ola. Asimanda Kəbəyə bərabər dərəcədə olan bu Beytül-Məmur ona görə ali məqamdadır ki, Kəbə Adəmin alını və üzünün torpağındandır.

Quran ilahi kəlimədir və Həqq-Təala Quranı «Sizə açıq bir nur endirdik»(4:174) ayəsində deyildiyi kimi, nur olaraq oxudu. Yeni gərək Adəmin vücudunun torpağı yarılıb iyirmi səkkiz və otuz iki kəlimə müqabilində bölünə ki, bəşərin üzünün yeddi xəttinin hər biri dörd ünsürə və Məhəmməd əleyhissəlamın iyirmi səkkiz kəliməsinə müqabil ola. «Peyğəmbərlər gətirilmiş...» (39:69) ayəsində peyğəmbərlərin sayı ki, yüz iyirmi dörd min göstərilmişdir, bu da üç dəfə otuz iki min və bir dəfə iyirmi səkkiz min peyğəmbərdir ki, gəliblər. Necə ki, ayədə buyurulub: «Şahidlər gətirilmişdir...» (39.69). Daha sonra buyurulub: «Beləcə, sizi orada bir ümmət qıldığ ki, bütün insanlar üzərində ədalət nümunəsi və haqqın şahidləri olasınız, Peyğəmbər də sizin üzərinizə şahid olsun. Daha öncədən içində olduğunuz Kəbəni Qible eləməyimiz də bu səbəbdəndir...» (2.143)

Cəhənnəmin yeddi qapısı vardır. Kafirin surəti də yeddi kəlimədir ki, kina-yə ilə iyirmi səkkiz küfr kəliməsi deyərler: «Fəqət kafirlərin üzərinə əzab kəliməsi həkk olundu» (39.71). O vaxt ki yeddi xətti xətti-istiva ilə keçirsən, səkkiz xətt olar. Bu da cənnətin səkkiz qapısı müqabilindədir. Necə ki, buyurulub: «Cənnətin səkkiz qapısı vardır və hər qapı üçün bir hissə vardır» (15.44).

Və Həzrəti-Rəsul əleyhissəlam Həqq-Təalanı merac gecəsində yeniyetmə bir oğlan surətində müşahidə elədi və ona görə buyurdu ki, «Rəbbimi merac gecəsi biğ yeri yenice tərləmiş yeniyetmə bir oğlan surətində gördüm» və xətti-istivanı da əlavə etsək, o yeddi xətt səkkiz sətirdən ibarətdir ki, o sətrin hər biri dörd ünsürdən təşkil olunub. Nəticədə, Adəmin surətinin şəklində otuz iki sətir hasil olur. Necə ki buyurulub: «Allah Adəmi rəhman surəti üzərinə yaratdı».

Cənnətin qapısı ki, «Genişliyi göylərlə yer arası qədər...»dir (3.133), Adəmin surətində təzahür edir və buna görə də bütün huri və qılmanlar Adəm və Adəm kəliməsi şəklində görünürlər. Necə ki, buyurulub: «Onlar orada ilk ölümdən başqa bir ölüm dadmazlar» (44.56) və özlərini ən böyük taxtın üzərində minlərlə nəşə, fərah, cəlalət və ululuq içərisində hiss edərler. «Elə üzlər var ki, o gün par-par yanacaq və Rəbbinə baxacaq» (75.22-23), çünki Adəm və Adəm övladının sifəti surəti-rəhmandır, Həqq-Təala ona insan surətində təcəlla eylər ki, Həqq-Təalanın otuz iki kəliməsinin surəti olsun. Beləcə, cənnət əhlinin surətində Adəm əleyhissəlamın həmin bu iyirmi səkkiz və otuz iki kəliməsinin aləmi vardır. O cəhətdən ki, bunların hamısı otuz iki ilahi kəlimənin məzhəridir. Üç yüz altmış dərəcədə bölünən, amma iyirmi səkkiz və otuz iki kəlimənin cəmi olan səma bürclərinin hamısı Həqq-Təala tərəfindən Adəm və Adəm övladlarına pərəstiş etməyə yönləndirilmişlər. Adəm övladı onların yaxınlığına yetişdiyindən bunlar da ilahi kəlimə ədədincə bölünmüşlər.

***Türkcədən uyğunlaşdıran:
Çınarə NÜSRƏTLİ***

◆ P o e z i y a

Valiyulla NOVRUZ

SÖZ

Hissimi, duyğumu vermişəm sözə,
Söz mənim qəlbimin parlaq aynası.
Səyyar xəyalımı uçurur göyə,
Yaxşı söz bir həzin ana laylası.

Söz haqdan yaranıb, haqdan gəlibdi,
Nənəmin dilində nağıllaşıbdı.
Babamın dilində müdrikləşən söz
Nəvəmin dilində noğullaşıbdı.

Söz Dədəm Qorqudun ulu and yeri,
Bizə öyüd verib dünyadan getdi.
Sözdən qala qurdu dahi Fizuli,
Söz ilə ilahi məqama yetdi.

Sözün işığını tutub gedərlər
Sözə qiymət verər söz anlayanlar.
Sözün qarşısında səcdə edərlər
Sözün məqamını düz anlayanlar.

Şair duyğusunun libasıdır söz,
Haqdan geyindinsə, çıxarmaq olmaz.
Şair ürəyinin aynasıdır söz,
Min illər keçsə də, saralmaz, solmaz.

ANARA

Gecələr tənhalığa qapılıb
Körpəcə uşaq kimi,
Ağlayarsan için-için,
yana-yana:
Oy ata!... Oy... ana!
Axı, bir-birindən xəbərsiz
Köçüb getdi hayana
O Ata, o Ana!
Bacarsan hönkür-hönkür ağla,
bəlkə, əzizlərin
ölüm yuxusundan onda oyana,
gəlib təsəlli verələr sənə,
ovudalar qəlbini...
Dəli bir ümidlə qışqırıb
bütün dünyaya səs salasan...
Sonra əzizlərinlə bax beləcə,
bərk-bərk qucaqlaşasan, bir otaqda qalasan.
Amma deməyəsən atana yasını saxladığını,
Deməyəsən anana qara bağladığını.
Dostların yığışib
yanına gələlər,
Göz yaşını silib əvəzində
göz aydınlığı verələr sənə.
Sevincdən məst olub xumarlanınca,
Onları yanında qonaq saxlayasan...
... Əzizlərin o gecə
birdən-birə qeybə çəkilə
yuxu kimi,
Və oturub
yenidən hönkür-hönkür ağlayasan...

BU GECƏ GECƏNİN İÇİNDƏN KEÇDİM

Bu gecə gecənin içindən keçdim,
Gördüm ki, hər tərəf geyinib qara.
Dağlara dırmanan cığırı seçdim,
Yorulmaq bilmədən yüyürdüm ora.

Bu gecə gecənin içindən keçdim,
Tamam islanmışdım şəhli çəməndə.
Üzümü ətirli otlara sürtdüm,
Yeni can, yeni ruh oyandı məndə.

Bu gecə gecənin içindən keçdim,
Ay da göy üzündən nur ələyirdi.
Qəmli nəğmələrlə bizi tərk edən
Durnalar uzağa köç eləyirdi.

Bu gecə gecənin içindən keçdim,
Tapdım axtardığım sehirli yeri.

Zülmətdə dirilik suyundan içdim,
Dedim ki, gəncliyim qayıdar geri.

Bu gecə gecənin içindən keçdim,
İlahi, ulduzlar axırdı necə!
Bulud köynəyini geyib əyninə,
Səhər açılınca ağladı gecə.

Bu gecə gecənin içindən keçdim,
Axırdı dupduru gümüşü bir çay.
Göylərdən xəlvətcə dənizə enib
Qırçın ləpələrdə yuyunurdu ay.

Bu gecə gecənin içindən keçdim,
Mənə xoş göründü bu boy, bu görkəm.
Ayı oraq edib gecəni biçdim,
Gördüm ki, arxamca sürünür kölgəm.

Bu gecə gecənin içindən keçib
Gecə eynəyini gözümə taxdım.
Ayı, ulduzları yığıb gözümə,
Gecəyə gecənin gözüylə baxdım.

BİLMƏLİYİK

Bu dünyada biz hərəməz,
Vallah bir cürə dəliyik.
Öküzləri çoxdan ölmüş
Muzeylik xırman vəliyik.

Görən deyir qızılbaşlıq,
Xəncər qapan ağılçaşlıq.
Harda aşdı, orda başlıq,
Ağlamalı, gülməliyik.

Qurşaq tutub qapışırıq,
Görən deyir yarışırıq.
Nədən küsüb barışırıq,
Yerimizi bilməliyik.

Danışmağa sözüümüz var,
Alışmağa közüümüz var.
Ağlamağa gözüümüz var,
Lap nəzərə gəlməliyik.

Durub göyə daş atırıq,
Qurumuza yaş qatırıq.
Eh...yalandan baş qatırıq,
Belə getsə, ölməliyik.

ÇOXDAN GƏLMƏMİŞDİM BU TƏRƏFLƏRƏ

Musa Yaquba

Çoxdan gəlməmişdim bu tərəflərə,
Uyuyur sakitcə sərin meşələr.
Dalıb xəyallara hər dağ, hər dərə,
Bir cənnət imiş bu dilbər guşələr.

Gəldim görüşünə buz bulaqların,
"Xoş gəldin" elədi güllər, çiçəklər.
Qalxdım zirvəsinə uca dağların,
Üz-gözümdən öpdü sərin küləklər.

Salam, dədə Palıd, salam Göyrüşüm,
Sizdəki vüqara heyran qalmışam.
Qoyun sizin ilə bir-bir görüşüm,
Mən öz ilhamımı sizdən almışam.

Yamanca kövrəldim, yamanca düzü,
"Mən sizi görəndə özümü gördüm."
Gəzdim qarış-qarış yamacı, düzü,
O yerlərdə itən izimi gördüm.

Ay Çökəm, Vələsim, Qızılağacım,
Nədən tonqal kimi durub yanırırsız?
Siz mənim ümidim, dərdim, əlacım,
İndi yarpaq-yarpaq alovlanırırsız.

Yaxın gəl əl tutaq, ay qoca Ulas,
Demə, səndən ötrü özgəyəm, yadam.
Bu boya, görkəmə kədər yaraşmaz,
Səni görməyimə ürəkdən şadam.

Ürəkdən danışın, ürəkdən gülün,
Qəlbimin həmdəmi Nilim, Qovunum.
Məni özünüə yaxın dost bilin,
Dərdimi sizinlə bölüm, ovunum.

Sənin həsrətini çox çəkmişəm mən,
"Qırmızı yaylıqlı Qovağım mənim".
Gəlmişəm yanına saçlarımda dən,
Sevgimin yaşadı, dayağım mənim.

İndi o yerlərdən düşsəm də uzaq,
Dağlar öz qoynunda bəsləyib məni.
Məni qonaq edib burda Ağbulaq,
Qartallar zirvəyə səsləyib məni.

Mənə təsəllidir burda dincliyim,
Qəlbimdə arzular dil açdı, dindi.

Bir vaxt bu yerlərdə keçən gəncliyim,
İllər arxasından boylanır indi.

ÜRƏYİM

Ey ürəyim, bu dünyada tənha qal indi,
Bundan sonra yoldaş gəzib, dost arayırsan?
Səni belə qəmli görüb düşmən sevindi,
Sənsə ötən günlərini soraqlayırsan.

Bir addım da irəlini görə bilmədin,
Arzuların, xəyalların toxundu daşa.
Dərdlərini bir kimsəylə bölə bilmədin,
Neçə-neçə ümidlərin çıxıbdı boşa.

Küsüb gedən gənclik bir də qayıtmaz geri,
Əllərini saçlarında daraqlayırsan.
Ürəyində ilk sevginin görünər yeri,
Taleyinə ağı deyib hey ağlayırsan.

Aydan arı, sudan duru bir ürək idin,
Bax, beləcə qamətini əydilər sənin.
Yaranışdan gör necə də sən kövrək idin,
Niyə, axı, ürəyinə dəydilər sənin?

Məclislərdə şərəfinə badə qaldırıb,
Sağlığına təmtəraqlı tost söylədilər.
Qismətinə düşənləri əlindən alıb,
Sonra səni özlərinə "dost" eylədilər.

Sən neçə qış, neçə bahar adlayıb keçdin,
Zirvələrdə qartal kimi məğrur dayandın.
Zümrüd gözlü bulaqların suyundan içdin,
Səməndərtək alışaraq odlara yandın.

Sevincinə şarik oldu neçə dost, tanış,
Amma əfsus... kədərini duyan olmadı.
Dərdlərini axıb gedən sulara danış,
Bir gün gələr görərsən ki, dərdin qalmadı.

Qocalıqdan gileylənmə, çox tezdir hələ,
Köksüm altda çırpınaraq vuran ürəksən.
Payız vaxtı xəzan olub tökülsən belə,
İlk baharda sən təzədən göyərəcəksən.

BU GECƏNİN SONU YOXDU

Bu gecənin sonu yoxdu,
Bu gecə tənha gecədir.
Ayazı, şaxtası çoxdu,
Soruşma halı necədir.

Bu gecə zülmət gecədir,
Gözlərinə duman çökür.
Külək silkələyib göyü,
Ulduzları yerə tökür.

Bu gecənin qara saçı,
Bir-birinə qarışıbdı.
Göy üzündə şimşək çaxır,
Buludları alışıbdı.

Bu gecənin bəxti qara,
Heç vədə sevinib gülməz.
Yoxa çıxıb Ay sevgisi,
Dərdini bir kimsə bilməz.

Bu gecə zülmət gecədir,
Təklidən əriyib gedir.
Dan yeri sökülür deyə,
Səhərə əlvida deyir.

GƏLDİM XEYİR-DUAMI VER

Gəldim, xeyir-duamı ver,
Dərmanımı-davamı ver.
Mənə isti yuvamı ver,
Baş qoyum dizində yatım.

Bu nə qəmdi, nə azardı,
Ürəyim dərddən bezardı.
Bu bazar əyri bazardı,
Qoy gəlib düzümdə yatım.

Hanı mənim uğurlarım,
Ötdü cavanlıq çağlarım.
Ot göyərtədi cığrlarım,
Uzanıb izimdə yatım.

Qoy qayğıma anam qalsın,
Yerimi sulara salsın.
Dalgalar laylamı çalsın,
Girim dənizimdə yatım.

Mən piyada, kədər atlı,
Kəməndini mənə atdı.
Bu da belə bir həyatdı,
Gedib göy üzündə yatım,
Ömrün o üzündə yatım.

NƏDƏN GECİKDİN, PAYIZ?

Yolunu çox gözlədim,
Nədən gecikdin, payız?

Bəlkə, rüzgar aparıb,
Məni qoymusan yalqız?

Səsin, sorağın da yox,
Darıxıram gör necə.
Yoxluğuna dözməyib,
Ağlayıram hər gecə.

Nə gələn var, nə gedən,
Gözlərim yolda qalıb.
Həsrətim çiçəkləyib,
Qəlbimi qübar alıb.

Buludlar da suyunu
İndi gözümdən içir.
Saralmış yarpaqların
Gəlib içimdən keçir.

Bu ormanlar, meşələr
Sənsiz nəyimə gərək?
Qurumuş xəzəlləri
Qovub aparır külək.

Sən yoxsan, qəlbimin də
Titrəyir sarı simi.
Üzülürəm budaqdan
Sonuncu yarpaq kimi.

BƏLKƏ, BƏXTİM GÖYƏRƏ?

Çölüm könül oxşayır,
Başdan-başa dərd içim.
Bu didərgin həyatda,
Haçanacan dərd içim?

Sevinc məndən gen düşüb,
Yollar-izlər bağlıdır.
Kədərimi duyan yox,
Dərdli içim dağlıdır.

Bu əzabdan, ağrıdan,
Axı, necə sağ çıxım?
Gözümün cilovunu
Çəkib yollardan yığım.

Bu kimsəsiz dünyada
Kimim var ki, səsləyim?
Dayanıb axşam-səhər
Yolunu da gözləyim?

Hərdən umub-küsürəm,
İnciyirəm özümdən.

Həyat da adiləşib,
Düşmüşəm öz gözümdən.

Nədən bəxtim yatıbdı,
Əl açıram göylərə?
Dərdimi hara səpim,
Bəlkə, bəxtim göyərə?

YENƏ DƏ AĞ YAĞIŞ YAĞIR

Yenə də ağ yağış yağır,
Boz buludlar gör nə deyir?
Çölümü isladan yağış
İçimi isladan deyil.

Gözlərimin axır yaşı,
Bu yaş gör necə durudur!
Axıb gəlir ürəyimdən,
Axıb içimi qurudur.

Ağlayıram öz dərdimi,
Gözlərim boşalır, dolur.
Külək qovur buludları,
Buludlar saçların yolur.

Göylər ah çəkib ağlayır,
Susuzluqdan yanır içim.
Bir damcı su verən yoxdur,
Alışırım için-için.

Gözlərimə işıq verdi
Qəlbimə nur saçan baxış.
Daha mənə gərək deyil
Çölümü isladan yağış.

* * *

Mən bu qaranlıq dünyada
Öz içimdən doğulmuşam.
Yaşayıb ağrı, əzabı
Göz yaşımda boğulmuşam.

Ümidlərim göyərmədi,
Arzularım qaldı boyat.
Məni min sınağa çəkdi
Yaşadığım sirli həyat.

Bu yalançı dünyanın da
Mənə tanışdır hər üzü.
Qürbətdə dolaşan kəsin
Nə gecəsi, nə gündüzü?

İçimi qəm-qüssə alıb,
Kimsə yaxın durmaz daha.
Kim alacaq bu dərdimi,
Dərdim sevincimdən baha.

Bəmbəyaz yuxular gördüm,
Bircəciyi çin olmadı.
Xırmanın sovuqdu getdi,
Yerində bir dən qalmadı.

Gözlərim yollarda qalıb,
Məni yada salan yoxdur.
Qapımı hər səhər döyən
Dilənçilər yaman çoxdur.

Qərib yolçu, qoyma gedim,
Sən yolumdan saxla məni.
Öz elimə, öz obama,
Torpağıma bağla məni.

BU PAYIZ İÇİMİ ÜŞÜDÜR MƏNİM

Bu soyuq küləklər hayandan əsir?
Yağan yağışlar hey yolumu kəsir.
Bu yorğun buludlar hara tələsir?
Bu payız içimi üşüdür mənim.

Saçlarım ağarıb, yaşa dolmuşam,
Ürəyim yuxalıb, kövrək olmuşam.
Deyəsən, yorulub yolda qalmışam,
Bu payız içimi üşüdür mənim.

Yaşımın üstünə yaş gəlir daha,
Ömür yollarıma daş gəlir daha.
Nəsə bir soyuqluq tuş gəlir daha,
Bu payız içimi üşüdür mənim.

Yamyaşıl çəmənim, çölüm gözəldi,
Çiçəyim gözəldi, gülüm gözəldi.
Qəfil qonaq gələn ölüm gözəldi,
Bu payız içimi üşüdür mənim...

Rəşad MAHMUDOV**DƏSTƏYİ VAXTINDA GÖTÜR,
AY ANA**

Dəstəyi vaxtında götür, ay ana,
Yoxsa qəlbi şübhə, gözü qan alar.
"Görəsən, anama nə olub?" - deyə
Dünyanın dərdləri mənə yan alar.

Dəstəyi vaxtında götür, cavab ver,
Qaraltma dünyamı, xəbər tut, oyan.
Beşiyim başında dayandığıntək
Xəttin o başında müntəzir dayan.

Demə bu əmirdi, hədədi, ana,
Duy məni köksümü ötürməyimdən.
Ölüb-dirilirəm bil ki, bu başda
Dəstəyi bir az gec götürməyindən.

Yığram nömrəni, budur, bir, iki,
Sonra şübhə gəlir, sonra xof gəlir.
O başdan üstümə hədə dalgası,
Qorxu qasırğası qalxıb-yüksəlir.

Dəstəyi vaxtında götür, ay ana...
Götür, qoy səsini dinləyim yenə.
Çiçək yükünü də qıymaram, ancaq,
Hazır ol dəstəkdə oğlun deyənə...

GƏLİR

On bir ayın sultanına
Könüllərdən salam olsun.
Qəlb saflığı, ruh paklığı
Arxam olsun, qalam olsun.

Ülviyyət ayıdır bu ay,
Müqəddəs kitab ayıdır.
Uca Haqqın dərğahına
İlahi xitab ayıdır.

Namazı pak, orucu pak,
Ramazanım ruhdan gəlir.
Əyan olub Peyğəmbərə -
Qiyamətdən, Nuhdan gəlir.

YENƏ DƏ AĞLIM DOLAŞDI

Çəkməyən can ağrısını
Yarımcandan xəbərsizdi.
Canandan gələn bəlanın
Axır ucu xəbərsizdi.

Məkana dönməyə nə var,
Zamana qayıtmaq çətin...
Dəyirman daşı tək döndüm
Başına bu məmləkətin.

Gen düşmədim oylağımdan,
Havama qurdlar ulaşdı.
Gedirəm, ya qayıdıram? -
Yenə də ağlım dolaşdı...

**NEYLƏYİM,
ZAMANI SAXLAMAQ OLMUR**

Neyləyim, zamanı saxlamaq olmur,
Dəymir gözlərinə əsən yel kimi.
Sənin bir ömürlük yır-yığışını
Süpürüb aparır qəfil sel kimi.

Zəhərə çevrilir bəzən aşın da,
Bilmirsən kəsəcək hansı yaşında.
Bəzən xonça olub gəzir başında,
Ələnir başına bəzən kül kimi.

Çoşqun şlalə tək çağlayır hərdən,
Bütün bənd-bərəni bağlayır hərdən,
Nahaqdan könlünü dağlayır hərdən,
Bəzən də qəlbini açır gül kimi.

Bilinməz üstünə saldığı nəzər,
Gah könül sıgallar, gah ürək əzər.
Ömür bir işvəli gəlinə bənzər,
Üzündə titrəyər zaman tül kimi.

GƏLİRƏM

Yar yolu qovğalıdır,
Başdan keçib gəlirəm.
Bulaq kimi qayadan,
Daşdan keçib gəlirəm.

Ürəyimdən üzülən,
Kirpiyimə düzülən,
Yanağımdan süzülən
Yaşdan keçib gəlirəm.

Aşıqlərin xasıyam,
Həqiqət qovğasıyam,
Bahar, yaz havasıyam,
Qışdan keçib gəlirəm.

VÜSALI BOYUNA BİÇƏ BİLMİRƏM

Qışın bu çağında bu naz nə nazdı,
Qəlbimi min yerdən yandırır yaxır.
Üzdə gülməyimə baxırsan elə,
Bilmirsən ürəkdən nə qanlar axır.

Bizim ki, bəxtimiz qovuşa bilmir,
Təkcə baxışımız gəlir üz-üzə.
Axı hardan tapım o saqini ki,
Ömür badəməzə bir vüsal süzə.

Qarışb gözümdə bu yer, göy mənim,
Gecəni-gündüzü seçə bilmirəm.
Ömür əldə qalan köynək kimidir,
Vüsalı boyuna biçə bilmirəm.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2015-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

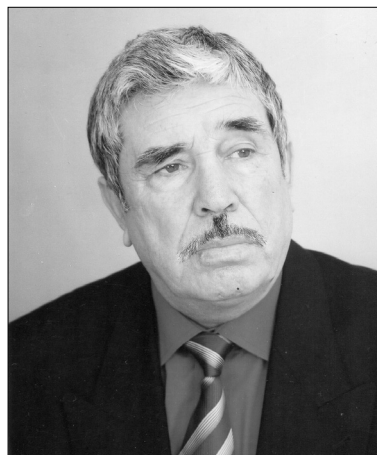
jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Yusif HƏSƏNBƏY

TƏLQİN

◆ **Hekayə**

Arvadımla aramızdakı ilk münaqişənin nə zaman, nədən başladığını soruşsalar, dəqiq, dürüst bir cavab verə bilmərəm.

Hansı ailədə danışığ olmur? Sən bayırda yubandın, o, uşağı vaxtında ləyəne oturtmadı. Sən onun qohum-əqrəbasına guya layiqincə hörmət göstərmədin... İnanıram ki, belə gileylər bütün evlərdə olur və olduğu yerdə də itib-batır. Ancaq bizim ailəmizdə söz-söhbət bitib-tükənmək bilmir ki, bilmir.

Evimiz naxır yolunun üstündədir.

Axşam düşür, qoyun sürüləri çinqilli-qumlu yamac aşağı kəndə enirdilər. Onsuz da heç vaxt doymaq bilməyən buzovlar, görməmiş kimi, başlarını qaratikan çəpərlərinin diblərinə dürtüb oradan ot-ələf qoparıb, inəklər başları üstündəki budaqlardan yarpaqları qırıb, tələsmədən, gəvələyə-gəvələyə doqqazlara, həyətlərə yaxınlaşırdılar.

Darvazamızın qabağında duran qonur-qırmızı inəyimiz rəngi solmuş göy sətın pencəyimdən və sarı həsirimdən məni tanıdı. Başını bir qədər irəli uzadıb yuxarı qaldırdı və bərkdən böyüdü. Mən sarı həsirimi paxlalığı həyətdən ayıran çəpərin bir çubuğundan asdım. Arxamı külək gələn tərəfə çevirib pencəyimin qılçıq-samanını çırpıdım.

Hərəkətlərimdən ürək çəpərə qısılan qumral buzovu əsmə tutmuşdu. Başını tumarladım. Ürəyi yerinə gəldi. Dizlərindən yanlara tərəf haçalanan titrək ayaqları üstə güclə dayanırdı. Canına üşütmə düşmüş buzovu isindirmək, ona mehribanlıq göstərmək keçdi ürəyimdən. Qucağıma götürdüm. Özümdən xəbərsiz bir bayatı gəzdi dodaqlarımda. "Balama qurban alçalar, balam nə vaxt əl çalar". Amma hanı? Balam yoxdu. Canımdan artıq istədiyim Çəmənlə neçə il idi ki, ailə qurmuşduq. Demək olar ki, hər şeyimiz vardı övladdan savayı. Bəlkə, elə ona görə bu dana da belə şirin gəlirdi mənə. Bayatının ikinci misrasında "bala"nı "dana"yla əvəz edib danama qurban inəklər, danam nə vaxt iməklər" oxuyur, sızıldayırdım. Birdən dalanın o biri başında arvadımın havanı yumruqlaya-yumruqlaya üstümə şığıdığını gördüm.

- Hə, nədi! "Danama qurban inəklər" oxuyursan? Məni sancırsan? Təqsirim nədi? Övladım olursa bu da Allah-Təalanın işidi. Təsəlli, səbr verməkdənsə, bayatı üstündə qaravəlli oxuyursan?!

Dinmədim. Bayatının könlünə toxunacağını bilsəydim, ağzımı açmazdım.

- Bəs, qapını niyə örtürsən? Bəlkə, istəyirsən ki, günə sərdiyim gəbələri, xalıları paxıl qonşular görüb partlamaya düşsünlər, sonra da məni darasınlar? - deyib darvaza qapısını çırpdı.

- Cızığı, çəpəri keçdin ha! Qapını bağlama, qoy inəyimiz içəri girsən, balası əmmək istəyir, yazıq deyilmi?

- Xeyrata kəsım o inəyi. Yazıq ilan vursun onun balasını da. Yaxşıca yeyiblər. Ancaq mən ac-susuz səni gözləyirəm ki, gələsən, bir yerdə bir şey ataq ağzımıza. İnəyin qayğısına qalarsan da! Əlbəttə, süd verir, axı. Bəxtəvərin balası da var! Mənim də balam olsaydı...

Arvadım kövrəldi. Əllərindən tutdum. Bumbuz idi. Ala gözləri şişib böyümüş, ətli dodaqları göyərmişdi. Özünü saxlaya bilmədi. Başını çiynimə qoyub hönkürtüylə ağladı. Göz yaşları əllərimi od kimi yandırır. Bədəninə xəfif bir titrəmə vardı. Qollarını, çiyinlərini ovuşdurduqca sinəmə qısıılır, yanıqlı-yanıqlı köks ötürürdü.

Evde tez-tez düşən münaqişələrə, qan-qaraçılığa son qoyulmalıydı. Ancaq necə? Dəryada əli samana çatmayana dönmüşdüm.

Çoxdan evlənsək də övladımız olmurdu. Elə ona görə də ürəyi belə incik, könlü küskündü. Heç-puçə görə tez-tez asiləşir. Mən kişiyəm, mənə nə var ki, gah əkində, gah biçində, gah payız şumunda, gah da yaz aratında traktorun çarxına, oxuna başım elə qarışır ki, günüm nə vaxt axşam olur bilmirəm.

Amma o, qadındır. Ən gözəl teatrı, kinonu sevdiyi ərinin davranışlarında, ən yaxşı məzhəkəni, nəğməni, əyləncəni də körpəsinin çıxardığı məzələrdə, oyunlarda görmək istəyən adi qadınlardan biri.

Kənd xəstəxanasındakı yarımşatlıq işini tez başa vurub, tez də evə qayıdır, hələ bir dəfə olsa ütüsüz köynək, şalvar geydiyim yadıma gəlmir. Axşam-sabah xörəyim yenicə düşürülən qazandan çəkilir. Od parçasıdır elə bil. Bir də gördün qazanları, nimçələri bulaq arxına töküüb, sürtüb təmizə çıxarır. Bir də gördün gəmiləri batdı. Alını düyünlədi, qaş-qabaq salladı. Mən onu başa düşürəm. Əlbəttə, övladı olmayan qadın nəsə bir şey itirmiş kimi yaşayır. Qatarda biletsiz sərnəşin kimi həyat yollarını qorxu, təşviş içində getməlidirlər belə qadınlar. Tağı, dirəyi uçmuş evə bənzər övladsız qadın ürəyi. Bişir-düşürünə tam verə bilməz, qonaq-qaraya üz göstərməz, yuxusu kipriyinin ucunda olar belə zənənlərin. Ana olmayan qadının piltəsiz şam olduğunu da çox yaxşı bilirdim.

İşgəncələrdən necə qurtarım Çəmənimi?

Orta tibb savadlıydı. Çox dərin həkimliyi olmasa da başağrısından, zökəmdən şikayətli qonum-qonşuya əl yetirirdi.

Deyim ki, ötən illər ərzində mən onun hər hansı bir xəstəlikdən şikayətləndiyini eşitməmişdim. Amma sağlamlığından da şübhəli idim. Axı, balam, canında bir naqisliyi, bir əskikliyi yoxdusa, bəs, övladı niyə olmur? Bəlkə, mənəm bunun səbəbkarı? Xeyr. Mənim bu işdə heç bir günahım yoxdur. Bunu uşaqlıq dostum Məmmədyar da təsdiqləyə bilər. O Məmmədyar ki, işini-gücünü atıb Bakıda üç gün məni həkimlərə göstərdi və axırda da əlimi vəl əlləriylə sıxıb "Get, partizan, sənə zaval yoxdur",- dedi. Ancaq arvadımın dilindən arabir "başım ağrıyır", "belim sancır" eşidirdim. Onu traktoruma mindirib kəndimizin yuxarı başındakı "Pir bulağı"na aparacaqdım.

Biz Suvacallılar (suya calamaq) bir tərəfi Şahdağ ətəyinə, bir tərəfi də Qusarçay sahilinə qədər uzanan açıq və geniş bir yamac döşündə qərar tutmuş Suvacal kəndinin sakinləri nəhəng fısqıq ağacları kölgəsində suyu narıncıya çalan, bir az da kükürd tami verən "Pir bulağı"nın sirrini, kəramətini çox görmüşdük. İlin fəsillərindən, havanın yaxşı-yamanlığından asılı olmayaraq ətraf kəndlərdən, bəzən uzaq rayon və şəhərlərdən də "Pir bulağı"na gətirilən xəstələr şəfa tapırdılar.

Əlləri-ayaqları quruyan, belləri bükülən, rəngi qaçmış, dalağı şişmiş ağır xəstələri suyu daşlarla qızdırılmış təknələrə salıb üstlərini də xalça-palazlarla basdırardılar ki, amandı, xəstəyə soyuq dəyməsin.

İlahi, necə bəd xəstəliklər varmış həyatda; ürəkkeçmə, qara-yara, qulunc ağrısı, nə bilim, daha hansılar? Di gəl ki, üç gündə üç kərə suya girənin, dördün-

cü günü öz ayağıyla evlərinə qayıtdığını çox görmüşük. “Pir bulağı”na pənah gətirən bəzi sonsuz gəlinlər, bir ildən sonra doğduğu körpəni dalına şələləyib təzədən bura qayıdır ki, bu ocağın xəstələrinə pulsuz, pənəsiz xidmət etsinlər.

Ancaq indi mən yanaqları dağ lələsi kimi qıpqırmızı, sübh olunca yağışa-qara məhəl qoymayıb başaçıq, ayaqyalın qoyunları sağıb, malları naxıra sürən, bir qışın odununu bir gündə doğrayıb damaltıda xaraya düzən, traktorla çəkib gətirdiyim ot lökütlərindən həyətin başında təkbaşına taya qoyan və ömründə birçə dəfə olsa belə “uf”, “aman” kəlməsini dilinə gətirməyən bu sap-sağlam Çəmənimi kəramətinə heyran olduğum “Pir bulağı”nın ecazkar təknəsinə nə adla, hansısa bir xəstəliyi var deyib necə salaydım? Bu heç ağılıma batmırdı.

Qərib bir yay axşamı idi. Meh əsdikcə otlar xışıldayır, vələsin budaqları da ahəstə titrəyirdi. Bir an mənə elə gəldi ki, çəhrayı səmada budaqlar arasında görünən Ay da titrəyir. Çəmənim odun xarası yanında sac qoymuşdu. Əllərimin mazutunu silib yanında oturdum, girişsiz və müqəddəməsiz:

- Bəlkə, şəhərə, həkimlərə aparım səni? - dedim. Çevrilib acıqlı-acıqlı üzümə baxdı.

- Nə olub mənə? - dedi - buz baltası kimiyəm. Əlimizdə, ovcumuzdakı tikə-paranı aparıb tökək onun-bunun boğazına ki, bizə uşaq təşkil etsin? Həkimlərə nə var ki? Sən elə sortunu zakaz ver. Qarabuğdayı deyirsən, ağbəniz istəyirsən, əkiz arzulayırsan? Bir iynənin başındadı hamısı. Allah vurub onları! Haramla, hiyləylə doğulan uşağın sonrası nə olar? Özümə nə gəlib? Ürəyimə danıb ki, oğlum olacaq, hələ sonra bir qızım da.

- Bəs, nə vaxt, ay Çəmənim, ömür-gün də gedir, axı? Allah eləməsin, fikirdən, xiffətdən xəstəlik taparsan.

Çəmən çini qabdakı urvadan bir ovuc götürdü, oxlovun ucuyla qaldırdığı lavaşın altına çırpmaq istəyəndə əli titrədi və unun yarısı sacın altına səpələndi. Un cızıldayıb bir dilim alova döndü. Çəmənimin yanaqları alovun təsirindənmi, yoxsa əsəb gərginliyindən mis kimi qaraldı. Qəhər onu boğur, nəfəsi tıxanırdı:

- Bəs, həmişə başıma dolanıb, qadamı almağın, yolumda canından keçməyə hazır olmağın da yalan imiş. Deməli, o subay vaxtlarımızda sən mənə “Azur” təpəsinə külək qırmacları, yağış selləri altında görüşə ancaq uşağa görə çağırırdın? “Axun baxçası”nda mənə verdiyin o yarpızlar, o reyhanlar da saxta, kağızdan düzəlmə, urus, malağan gülləriymiş? Deməli, aramızda heç bir istək, məhəbbət yoxdur? Ancaq uşağa görə lazımammı sənə? Əgər uşağım yoxdusa neyləyim? Sən də yoxsansa mənimçün, bəs, niyə, kimin üçün yaşayıram onda mən? Başıma nöyütü töküb özümü yandırmasam...

Çəmən yerindən dik qalxıb damaltı küncündə qaralan neft şüşəsinə tərəf cumdu. Özümü yetirib şüşəni əlindən aldım. - Öldüm, Allah - deyib kövrək bir ah ötürdü. Mənə elə gəldi ki, bu ahdan tənək-talvarın yarpaqları titrədi. Ürəyim üşəndi, tüklerim biz-biz oldu. Çəmən ağlaya-ağlaya dartınıb qollarımın arasından çıxdı və aynabənddən üst mərtəbəyə qalxan pillələri iki-bir, üç-bir adlayıb öz otağına çəkildi.

Yox, daha belə yaşamaq olmaz. Çəməninin çılğınlıqlarına son qoyulmalıdı. Çəmənim hökmən ana olmalıdı.

Özümü ora-bura atır, hadisəni götür-qoy edir, vəziyyətdən çıxış yolu axtarırdım. Suda batan əl-qol atıb özünə imdad axtarırmı, mən də elə bir gündəydim. Kəndin ara həkimi Sineyvaz qarı düşdü yadıma. Qarının “sehrkar” əliylə ağır xəstələrin şəfa tapmağı və bəzi övlad həsrətli gəlinlərin də uşağa qalmaqları barədə şayiələrə, rəvayətlərə inandırmağa çalışdım özümü.

Sineyvaz qarı Çəmənimin müalicəsinə 200 manat “köz kimi nəqd pul” alacağını bildirmişdi. Ancaq qarı bir şərt də qoymuşdu ki, “gəlinə pul barədə heç nə deməyəcəksən, ağzının qaytanı yoxdur, kənd içində biabır olaram”.

İşi ləngitmək, Çəmənimin onsuz da gərgin olan əsəblərini üzmək deməkdi. Maaşı gözləyə bilməzdim. Qarının qılığına girib, iki toğluya razılığını aldım. Elə

həmin axşam kənd sürüsü çöldən qayıdanda bellərinə qırmızı çernillə nişan qoyduğum iki toğlunu Sineyvaz qarının heyətinə sürdürdüm. "Hə, yaxşı oldu. Bir az rahatlandım. Ürəyim yerinə gəldi. Əlbəttə, məsələnin yarısını həll eləmişdim. Təki Allah-Təala ömür versin, qarıya bir şey olmasın. İşimizi hallalıqla başa çatdıraq. Qarı bizə gələcəkmi, yoxsa Çəmənimi evinə çağırıdıracaq? Buna görə üzülməyə dəyməz. Bunun fərqi nədir? Haqqını artıqlamasıyla çatdırmışam. İş də səliqəli-isbatlı olar, yəqin" -düşünür, özümə təskinlik verirdim.

Günorta başlayan dənəvər yağış kəsmək bilmirdi. Traktoru sahədə qoyub kəndə qayıdırdım. Ağır damcılar xəndək kənarlarındakı dəvədabanıların enli yarpaqlarını dəlib keçir, gəndəlaşların qaralan taclarını diksindirib titrədirdi.

Evimizə çatana kimi "suya düşən cücəyə" dönmüşdüm. Talvar altında beli qırmızı çernilli toğluları görüb duruxdum. Çəmənim inəyi yumruqlayıb kənara itəələdi. Süd dolu sərnici sacayağının üstündəki qazana boşaldı.

- Sineyvaz qarının fırlıqlarına sən də inanırsan, - deyib, məzlum-məzlum üzümə baxdı. - Özünü oda-közə vurma. Suda batan öz qollarına güvənməli idi. Bu yağımı özümüz yoluna qoymalıyıq. Mən bir həkim rəfiqəmlə məsləhətləşmişəm,- dedi.

Dinmədim. Təqsir özümdədir, axı. Niyə vaxtında Bakıya oxumağa gedən Məmmədyara qoşulub, itib izal olmadım bu xarabadan? Allahın verməzliyidir. Yox, gərək mən bədbəxt atadan yetim qalaydım, kənddə mexanizator olaydım ki, şikəst anam, kiçik bacım, qardaşlarım da acından ölməsinlər. İndi Məmmədyar hardadı, mən harda? O, adlı-sanlı məşhur həkim, mənse nə qədər yaxşı işləsəm də, yağışa-qara baxmayıb, gecə-gündüz əlləşib-vuruşsam da həmişə üzü dännənən mexanizator!

Ən savab, ən faydalı iş Məmmədyarın işidir ancaq. Axı, o, ömürlərə ömür calayır. İnsanın ki, canı sağ oldu, heç bir ehtiyaca, çətinliyə sınımayacaq. Elə ki, evdə bir xəstən oldu divarlarını daş-qaşla hörsən də, işığı zülmətdi ki, zülmətdi. İş belə olanda xəstəni sağalda bilən həkimə ürəyini vermək istəyirsən.

İndi kimə gərəkdi mənim güzəranım? Münaqişələr günü-gündən artır, davalara çevrilirdi.

Lafetdəki dərzləri xırmana boşaldıb evə qayıdırdım. Yağış get-gedə gücləndirdi. Yamac aşağı axan sular kənd arxını partdatmış, evimizin qabağındakı küçəni nohura döndərmişdi. Lehmə-palçıq dizə çıxırdı. Arxayın idim ki, uzunqurc çəkmələrim su buraxmayacaq. Ancaq noolsun. Dizlərimə kimi lehmə-palçıq içindəydım. Çəpərimizə çatanda təndir çörəyinin ətri vurdu məni.

Ən daddı plovu isti çörəklə üzlü pendirin bir dürməyinə dəyişmərəm. Ağzım sulanırdı. Hövlnək heyətə girdim. Qılçıqlı-samanlı pencəyimi soyunmadan əlləri mazutlu təndirxananın qapısını açdım. Təndirdən təzə çıxmış çörəklər süfrənin üstündə allanır, buğlanırdı. Çəmən yerinə su çiləmiş, təndirxananı süpürürdü. Özümü saxlaya bilmədim. Süfrəyə çata-çatda Çəməndən bir qışqırıq qopdu:

- Noolub? Bu nə hərəkətdi? Bu nə hörmətsizlikdi? Süpürürəm ki, təmizə çıxsın bu xaraba! Ayaqları palçıqlı keçirsən yuxarı başa. Zəhmətimi zay eləyirsən "Bəynən bostan əkənin tağı çiynində bitər" düz söhbətdir! Traktorçu təmizlik nə bilir?

Təndirxanadan kor-peşman çıxdım. Geri qayıdıb xəkəndəzdəki toz-torpağı təndirxananın yerinə səpələmək, Çəməne təpinmək istədim. Kişiyəm, arvadıma əl qaldırmağa ixtiyarım çatır. Amma lənət şeytana dedim. Könlü qırıqdı. Onu qışqırdan qışqırdırdı. Mən onun əsəblərini gərginləşdirən səbəbi aradan götürməyi daha vacib saydım.

Mülayim nəzərlərlə üzümə baxıb nəse demək istədi. Amma mən onun şirə çəkdiyi döşəməni ayaqladığıma görə karıxdım və ayağımı geri çəkib qapını da arxamca örttdüm. Bir an nə edəcəyimi bilmədim. Qayıdıb damamıza girim, yoxsa girməyim? Beləcə, ikifikirli qaldım. Birdən içəridə gunbultu qopdu. Qapını açdım,

Çəmənim divarı ikiəlli yumruqlayırdı. Yüyürüb boyun-başını qucaqladım ki, əlləri zədələnməsin. Anı bir cəldliklə qollarımın arasından çıxıb:

- Dəymə mənə,-dedi,-heç yaxına da gəlmə!

- Axı, nə olub?

- Daha nə olmalıydı? Döşəməni şirələyirəm! Noolsun? İstəyirsən sən də basıb keçəsən içəri, onu bir də, iki də, lap dəfələrlə suvayım, hamarlayım! Qulluğunda durub, zəhmətini çəkəndə bilirsənmi necə rahat olur mənə? Axı, sənın arvadınam.

- Qəribədi, mənə ancaq qulluq göstərəndə arvad olursan?

- Bə nədi? Pencəyinin qılçıq-samanını özün təmizləyirsən, ayaqqabılarını özün yuyursan. Daha mən nəyə lazımam bu evdə? Mən də başqa arvadlar kimi ərimə arvad olmalıyam, ya yox?

Bu, Çəmənimin növbəti tutması idi. Üçyaşar cöngəni qapıya gələn müştəriyə verib, Çəmənim üçün bir Kanada kürkü və son modalı layka plaş da aldırıışdım ki, gözü-könlü açılsın. Hədiyyələr onu çox sevindirirdi. Bir ara sakitlik yaşandı evimizdə. Ancaq səadət çox sürmədi. Dava-dalaş get-gedə qızıışdı.

Hava açılmışdı. İstirahət günüydü. Hamamda yuyunub-yaxalanıb üzümü qırxdım. Çayı bir yerdə içdik. Sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Nə yaxşı, özünü idarə etsə dava-dərmana ehtiyac qalmaz.

İkinci mərtəbəyə qalxdım. Televizoru qurub, maraqlı bir verilişə baxmaq, dincəlmək istəyirdim. Pəncərələr açıq idi. Birdən eşikdə sanki daşları bir-birinə çırpırdılar. "Şaq-şaq" səsləri get-gedə güclənirdi. Eşiyə boylandım. Sineyvaz qarıydı. Qapıya çatanda əlini belinə aparıb, qamətini düzəltdi. Həmin andaca ayağındakı çəkəckləri şappıldada-şappıldada həyətimizə girdi.

- Çıx bayıra, - deyən amiranə səsini eşitdim Çəmənin.

Çəmənin belə köntöy, sərt əmrinə gülümsəməklə cavab verdi Sineyvaz qarı. Sonra da əl ağacının dəyirmi dəmir ucunu sağ yanındakı tənəyin kökünə dirəyib bədəninin ağırlığını da əsanın üstünə saldı.

- Bilirəm, səni başa düşürəm, işin yaxşı getmir. Əsəbisən. Mən də, sənın ərin də istədik ki, uşaq doğub arvadlara qarışasan sən də. Evdə, qohum-əqrəba yanında dilin də uzun, yerin-yatağın daimilik olsun. Anlamayanı anlatmaq, bilməyeni bildirmək mənim bir işim də. Keçən axşam küçənizdən keçən sürüdə belləri qırmızı iki toğlunu nə ixtiyarla sürmüşən həyətinizə?

- İştahandan al bir az. Xəmirin yağlı yerini qabağına çəkmək adətdi səndə. Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə orta qardaş. Qışın şaxtalı günlərində o quzuları isti evimdə bəsləmişəm. Boğazımdan kəsib ala inəyimin südüylə böyütmüşəm o quzuları. Amma sən dəmini tüstülədir qırağında oturduğun ocağa çırpı ata-ata mürgüləmişən. Bəs, əgər belədirsə quzularım nədən yana sənın olmalıdır?

- Yadında döyülmü, bəs, gəldim, yataq otağında üzərrik yandırdım. Hə, hə məxsusi dualar yazdım! Qurd ağzı bağladım ki, paxılların, səni istəməyənlərin niyyətləri başlarına düşsün. Bəs, havayıldı?

- Bəli, əlbəttə, pulnandı, ancaq xeyri olsa... Hanı, bəs? Nəticəsi nooldu yazdıqlarının?

- Lənət şeytana de. Aman ver, möhlət ver. Duanın, cadunun qırx il səbri var. Tələsmə, ürəyini buz kimi elə!

- Əlbəttə, hara tələsirəm ki, qırx-əlli yaşında doğaram da. Məni elə salıb, axmaq yerinə qoymusan? Çəkil doqqazdan dedim.

- Sənə yaxşılıq etmişəm, qız, haqqımı kəsmə.

- Yaxşı yerindən yaman vursun səni. Düz iki ay quymaq, firni, xəşil yedirtdin mənə ki, uşağa qalacaqsan, hanı, bəs? Nə oldu? O oldu ki, indi şişib-dağılıram, dərimə sığmıram. Pal-paltarım da əynimə olmur. Nə geyirəmsə, böyür-başımın partlayır. Əvəzini istəyirsənmi?

Çəmənin xəndək üstə çıxıb əlini belindəki, kürəyindəki deliklərə dürtüdü. Çənəsini çəliyinə dayayıb Çəməninə maddım-maddım baxan qarı bu tamaşanın nəylə qurtaracağını gözləyirdi. Çəmənin tikişləri sökülmiş koftanı çəkib əynindən çıxartdı və onu başı üstə fırlayıb-dolandırıb, axırda bu hərəkətlərə ağzıaralı baxan Sineyvaz qarının başına çırpdı. Qarı birdən ayıldı və başına çırpılan koftanı açıq yaxasından qoynuna dürtüb, çəkəcəklərini şabbıldada-şabbıldada darvazadan çıxdı. Çəmənin soyumaq bilmir, əlindəki şaxı havada tovlaya-tovlaya Sineyvazın arxasınca bağırırdı.

- Qan soransan. Parazit! Müftəxorsan. Ərim dəridən-qabıqdan çıxıb işləyir. Qazandığını sənə versin?! Qurtardı. Daha kombaynda işləməyəcək. Traktorda atılıb-düşməkdən beli boşalıb, iliyi əriyib fağır kişimin. Toğlularımı yemək istəyəne bax. Soyutmasını, qovurmasını elə ona yedirtsəm, sən kim qırıxmışlara əkiz doğuzdurar ərim. Qancıq!

Çəmənin təvəqqəsiylə traktorçuluğa son qoydum. Görüm Allah-Təala cəmi bala həsrəti çəkənlərə versin.

Bizim də oğlumuz oldu.

Sevincimin sonu yox idi. Sevinirdim ki, oğlumun şaqraq gülüşləri, qaqqıltıları evimizin divarında, daşında hörümçək toru kimi yapışmış qalan acı söz-söhbətləri qovub çıxaracaq. Çəmənim də məni ala-qırmızı inəyimizə qışqanmayacaq, onun balasının qaşqasını tumarladığım üçün üzüm danlanmayacaq. Qəti inanmışdım ki, uşağın qədəmi bizə düşəcək, evimizdə bir daha peşmançılıq olmayacaq.

Özlərini mənə şirin göstərmək istəyənlər uşağa baxıb, "elə atasının burnundan düşüb", "bir almadı, elə bil iki yerə bölünüb" desələr də, oğlumun sifətində daha çox anasının cizgilərini görürdüm. Koppuş dodaqlarını büzüb qıqqıldayanda, iri, ala gözləri civə kimi qaynayırdı.

Bir müddət sakitlik oldu.

Mənə elə gəldi ki, böyük bir çayın axarıyla rəvan və yumşaq üzüb gedən bir qayıqdayam. Arxası üstə uzanıb üzümü gömgöy, əngin səmanın dərinliklərinə zilləmişəm. Geniş səma getdikcə daralıb kiçilir, kiçilir, nəhayət - qara bir nöqtəyə dönür və mən gözümlə həmin nöqtəyə dikib çalışıram ki, itməsin. Səmanın ən uzaq, sonuncu nöqtəsini tutduğumu zənn edib necə də sevinirəm. Lakin diqqətlə baxdıqca həmin nöqtə arxasından təzə nöqtələr və sonu görünməyən başqa nöqtələrin peyda olduğunu görür və bayaqkı sevincim məyusluqla əvəz olunur. Qayıq axıb getdikcə çay sahilindəki çiçəkli çəmənləri, şəfəqlər altında bərk vuran buz güzgülü qayaları, bir daha görə bilməyəcəyimi düşündükcə heyflənir və bu rəvan gedən qayığın haradasa, qarşıda bir uçurumdan yuvarlanaraq daşlara, qayalara çırpılacağından qorxuram.

Taxıl dolu lafeti qapana qaldırıb mühərriki təzəcə söndürmüşdüm ki, üst dodağı alt dodağına çatmadığından qabaqkı bir cüt həvə dişləri həmişə bayırda qalan, buna görə də gülürüz görünən qapançı Murtuz "şıq kostyumlu", "əli portfelli", "başı panamalı" uşaqlıq dostum Məmmədyarın məni xəbər aldığını söylədi.

- Bəs, hanı, hara getdi? - deyə marağımı gizlədə bilmədim. Cavabında həvəli Murtuz tükü əlini "Pir bulağı" tərəfə uzatdı.

Yubanmaq olmazdı. Çəmənimə tez xəbər çatdırmalıydım ki, əl-ayaq görsün, axşam əziz qonağımız olacaq.

Sevincimdən yerə-göyə sığmırdım. O, məni sayıb-axtarmağıyla camaat arasında, el-oba içində hörmətimi, nüfuzumu göyün yeddi qatına qaldırmışdı. Kasıbçılıqdan yaman əziyyət çəkirdi. Başını götürüb Bakıya gedən Məmmədyarı məndən başqa yola salan olmadı. Qocalıb əldən düşən nənəsi yetim Məmmədyara heç doyunca çörək də verə bilmirdi. Xəlvəti, evdən gizli qaraçılara satdığım yumurtaların pullarını cibinə dürtüdü. Avtobusa minəndə gülə-gülə, zarafatyana:

- Motal papaqlı, şal-çarıqlı uşaqları şəhərə buraxmırlar, cibindəki pullara bir şapka, bir ayaqqabı alarsan,- deyib əlini sıxdım. Biz qucaqlaşib ayrıldıq.

Dəfələrlə qərarlaşdıgımıza görə, Məmmədyar özünə bir yer eləyən kimi mənə də Bakıya yanına çağırmalı idi. Baş tutmadı. Mən rayon mərkəzindəki kənd-təsərrüfat texnikumuna girdim. Hər gün dərsdən sonra kəndə gedir, kolxoz təsərrüfatlarında çalışır, qazandığım qəpik-quruşla kiçik bacı-qardaşlarıma dəftər-kitab da alırdım.

Fikir-xəyal içində evimizə nə vaxt çatdığımı bilmədim.

Darvazadan içəri girib ora-bura göz gəzdirdim. Çəmənim həyətdə yox idi. Bəlkə, qonşuya keçib? Bəlkə, təcili xəstə yanına aparıblar? Pillekənlərlə ikinci mərtəbəyə qalxıb aynabəndin qapısını ehtiyatla açdım. Çəmənim böyük, yaş əskiylə qonaq otağının taxta döşəməsini yuyurdu. Döşəməyə düşən kölgəmdən diksinən Çəməni tez başını qaldıraraq mənə sarı çevrildi. Qapıda donub qaldım. Bir an nə edəcəyimi bilmədim. Elə bu döşəmə sil-süpür hadisələrinə görə başıma gələn dərs olmuşdu mənə. İlan vuran çatıdan qorxar!

- Nə var? Niyə quruyub qalmısan? Xüsusi dəvət lazımdı?

Aynabəndə girməyə cəsarətim çatmırdı. Donub qaldığımı görən Çəməni üzümə məlul-məlul baxaraq: - Keç içəri də,- dedi. - Noolsun ki, döşəmə qurumayıb. Batar, bulanar, təzədən yuyaram,-deyə əlavə etdi. Ərimə, ev-əşiyimə qulluq etmək borcumdu mənim. Belə olanda ürəyim də açılır. Ərimin qulluğunda duranda sevindiymədən yerə-göyə sığmıram. Uşağımın nazınnan oynayanda dünyaları mənə verirlər elə bil. - Çox fikirləşmədim. Tərəddüd etmədən, Çəmənimin könlü xoş olsun deyə, tozlu, torpaqlı ayaqqabılarımla yaş döşəməni basıb aynabəndin o biri başına keçdim.

Və birdən zəlzələ qopdu sanki. Rəflərə düzülmüş çini qabları yerə çırpır, stulları aynabəndin o biri başına tullayırdı. Sifəti qızarmışdı. Dolabdan çıxardığı mürəbbə balonlarını, əlinə keçən döşəkçələri də aynabəndin açıq pəncərəsindən həyətdə tulladı. Gözləri böyümüş, həmişə boynunun ardında səliqəylə düyümlənən gur bozuntulu saçları açıqlıq gərdəsinə dağılmışdı.

- Sakit ol, neynirsən? - Başının üstündən vızıldatmaq istədiyi bülbur vazı əlindən aldı.

- Neynirəm? Dağıdıram bu xarabanı.

- Axı, niyə? Ayrına turş dedilər?

- Bir evdə ki mənə it yerinə qoyan yoxdu, o ev dağılmalıdı, vəssəlam!

- Xətrinə kim dəyib sənə?

- Heç kim, səndən başqa heç kim.

Yumruqlarımın nə vaxt düyünlənməsindən xəbərim olmadı. İrəli yeridim. Hansı qüvvəyə biləklərimi sıxdı, əllərim boşaldı. Qeyri-ixtiyari səsimi qaldırdım.

- Özünü ələ al. Bir belə dəymə-düşər olma. Əsəblərim onsuz da tarıma çəkilib. Evdə nə qədər danışmaq olar? Axı, indi mən sənə neylədim?

Çəmənim ərköyün-ərköyün çiyinlərini oynadığı üzünü yana çevirdi. Sifətinin bir yarısı pərişan saçlarının dumanında görünməz oldu.

- Bə səhərdən güzgü kimi təmizə çıxardığım döşəməni basıb keçən kimdi? Hələ bir soruşursan da "neylədim, axı?"

Mən susdum. Onun ağır xəstəlik keçirdiyini yəqinləşdirdim. Əlbəttə, təbiidir. Çəmənimin tez-tez hədə-qədən çıxaran, heç şübhəsiz ki, illərlə çəkdiyi bala həsrətidi. Başa gəlməyən elə bu istək də əlvan duyğularına, işıqlı arzularına qara lələklər salır, əsəblərini gərginləşdirmişdi. Belə düşünürdüm ki, təbiətində yaranmış bu təbəddülatlar vaxt keçdikcə sovuşub itər. Amma sən saydığını say! Sular axır, çarx fırlanır, dəyirman öz işini görürdü. "Hər çətin asan olur, ancaq çətin asan olur" - deyib atalar. Məmmədyar kəndə gəlib. Uşaqlıq dostumdu. Adlı-sanlı həkimi Allah yetirib bizə. Amma arxa tullanmamış bərəkəllah istəmə. Görək nə olur! Bir yandan da ürəyimi yeyir, üzülürdüm ki, öz ayağıyla uçuruma gələn Məmmədyarı evimizə dəvət edə bilməyəcəyəm. Axı, belə qanqaraçılıqda

mən ona necə hörmət göstərim? Bəlkə, onu çayxanaya aparım? Sonra eşidən-bilən nə deyər? Ancaq necə var, harda olur-olsun mən onunla görüşməli, bir dost kimi üreyimi ona açıb yüngülləşməli, Çəmənimin mərzələrinə əlac istəməliyəm.

Naxır yolunu kəsib yamac yuxarı "Pir bulağı"na aparan çinqilli cığıra çıxdım. Uşaqlıq dostumu görməyə tələsirdim. Duzlu-məzəli zarafatlarından ötrü burnumun ucu göynəyirdi. Bilirəm ki, yenə "daz başlar üçün tük dərmanı" kəşf olunub deyərək başımı iri ovucları arasına alıb sıgallayacaq, sonra da iri əllərini bir-birinə çırpıb şaqqanaq çəkəcək, mən də ona qoşulub üreyim gedənə kimi güləcək və güləcəkdim.

Məmmədyar qayalar arasından qıvrılıb yamaca dırmaşan cığır başında göründü.

Ciddi və qayğılı idi.

Qara diplomat çamadanını daşlara toxundurmaqdan qorxmuş kimi tez-tez bu əlindən o biri əlinə ötürür, pəncələri ucunda ehtiyatla üzəşəyi enirdi.

Mən dağ yolunu kəsə getməliydim.

Addımlarımı yeyinlədib onu qarşılamağa tələsdim. Ayağımın altından qopan daşlar dərəcə yuvarlanır, uçurumlar vahimə doğururdu. Bu hay-haray Məmmədyarı da çaşdırmışdı. Yerində donub ətraflarda nə baş verdiyini anlamaq istəyirdi. Məni gören kimi aynası açıldı. Diplomatinı əlindən almaq istərkən:

- Yox, özüm apararam, - dedi. - Burda butulkalar var. Sınar.

- Nədi? Bəlkə, nemeslər kimi öz arağıyla gəlmisən kəndimizə?

- Əşi, yox. Sən nə danışsan? - dedi Məmmədyar. O, çamadanını ehtiyatla yerə qoydu. Ütüsü, qatı sınmasın deyər barmaqlarının ucuyla şalvarının balaqlarını yuxarı çəkib, ağ, hamar daşın tozunu üfürüb, üstündə oturdu.

- Bəs, nədi, axı, o butulkalardakı? Üstündə də yarpaq kimi əsirsən?

- Sudu, su.

- Su nədi? Özlənlə gətirmisən? Kəndimizdə su yoxdu, bəyəm?

- Elə kəndimizin suyudu.

- Heç nə başa düşə bilmirəm.

Məmmədyar - nə başa düşərsən, - qardaş,-deyə əllərini bir-birinə çırpıb şaqqanaq çəkdi. Qayalarda əks olunan sədaları parça-parça, bölük-bölük dərəcə aşağı axıb getdi. Qaya üstündən havаланan qartal günbatandan şığıyan şəfeqlərərası it-bat oldu. Məmmədyar diplomatinı böyrü üstə yixib qapağını açdı. Üstlərinə latın, alman, ingilis, türk dillərində etiketlər yapışdırılmış müxtəlif biçimli butulkaların yerini sahmanladı.

Ağzımı açıb gözlərimi Məmmədyarın ağzına zilləmişdim. Bütün bunların nə demək olduğunu bilmək istəyirdim.

- Bizim "Pir bulaq" suyudur, - dedi Məmmədyar. Xəstə, əsəbi əsrimizdə, insani münasibətlərin kəskinləşdiyi bir zamanda gözdən uzaq bir yerdə misilsiz bir şəfa qaynağı var, həm də yoxdur. Var deyirəm, ona görə ki, göz qabağındadır, yoxdur ona görə deyirəm ki, faydası açılıb aşkarlanmayıb. Min bir xəstəliyə dərman olan ana yurdumun bu çeşməsi dünyanın olmalı ikən heç kimin deyil. Amma mən bu sular barədə Amerikada təbii dərmanlarla müalicə aparan həkimlərin beynəlxalq simpoziumunda söhbət eləmişəm, nümunə istəyiblər. Bu butulkaların hərəsini bir ölkəyə göndərmişəm. Xarici şirkətlər, firmalar kəndimizi əsl müalicə mərkəzinə, kurort-istirahət guşəsinə çevirəcəklər.

Çəmənim gözümün qabağındaydı. Xəyalən Məmmədyarın dediklərinin daha sürətlə həyata keçməsindən ötrü təzədən traktorçuluq başlanılıb, çaydan daş daşıyıram, yolları sahmana salır, körpünün tağlarını möhkəmləndiririk. "Dumanlar" meşəsindəki ağac emalı zavodu gecə-gündüz işləyir. Kənd çolunu mədəniyyət evi binası üçün tirlər, dirəklər yonurdu. Mən də sevinirəm ki, "Pir bulağı" yerində müasir müalicə mərkəzi yaradılır. Xarici ölkələrdən güclü

həkimlər gəlir bura. Əlbəttə, mənim Çəmənim də orada əməlli-başlı müalicə olunur. Özümdən bixəbər dodaqlarım qaçır, üzüm gülürdü.

Məmmədyar diplomatını şaqqıldadıb bağlayanda fikirdən ayıldım. Əziz qonağımın yanında başı paçalarımın arasında cəsətsiz otururdum. Onu evə dəvət edə bilməzdim. Məni xəcalət tərı basırdı.

- Nə oldu sənə? - dedi Məmmədyar, - bət-bənizin də ağardı? Xəstəsən, nədi?

- Yox, - dedim - sağlığını görüm, ancaq evimizdə...

- Evinizdə? Bəlkə, uşağa bir şey olub? Bəs, niyə dillənmirsən?

Qayalıqlardan çınqıllı kənd yoluna çıxdıq. İllərdən bəri ürəyim, həyatım qədər sevdiiyım Çəmənimı sevincimdən alıb, fərəhimdən qoparmaq istəyən sirli mərəz bərədə danışdıqca altdan-altdan Məmmədyara göz qoyur, söylədiklərimin dəhşətli bir xəstəlik əlaməti olub-olmadığını onun gözlərində, sifətində əmələ gələn cizgilərdə oxumağa çalışırdım. Ancaq Məmmədyar daş kimi susur, nə başıyla dediklərimi təsdiq edir, nə də üzünü tırşudurdu. Onun belə soyuqqanlığı məni xeyli əsəbiləşdirsə də, özümü o yerə qoymur, dişimlə dodağımı gəmirə-gəmirə səbrimi basırdım. İndi mənim nəzərimdə Çəmənimin xasiyyətindəki yerli-yersiz əsəbləşməyin, səbirsizliyin, "özündən çıxmanın" qabağını ala biləcək bir həkim vardsa, o da Məmmədyardı.

Yol boyu şikayətimi, gileyimi eşidən dağlar, daşlar dilə gəlirdi. Amma Məmmədyar dinmədi. Rəhmətlik oğlu handan-hana:

- Bəs, heç həkimlərə göstərməmişən? - deyə soyuq nəzərlərlə üzümə baxdı.

- Necə göstərməmişəm? Bakıdan, diaqnostik mərkəzdən gələn səyyar briqada həkimləri onun bütün analizlərini çıxartdılar.

- Hə? Bəs, nə dedilər?

- Nə deyəcəkdilər ki? Dedilər sap-sağlamdı yoldaşınız.

- Mən Çəməni xanımı görməliyəm. Onu dindirməliyəm. Bəzi suallara cavab almalyam,-dedi Məmmədyar.

- Mən də gələne gəlmə necə deyərdim.

Həyətə girdik. Çəmənim talvandan asılan nənini yelləyirdi. Cəld ayağa qalxdı. Əndamına kip yapışan paltarının ətəklərini çəkişdirib dartışdırdı.

- Xoş gəlmisiniz, Məmmədyar qardaş, - deyib uşağı nənindən çıxartdı. Körpə qığıldadı. Başını yana əyərək yaşıl tumurcuq gözlərini fırlatdı. Tanımadığı qonağı görünce səsini kəsdi.

Məmmədyar əlindəki əynəyi gözlərinə taxıb baxışlarını Çəməne zillədi. Çəsmək şüşələrinin parlaq işığı qadının gözlərini qamaşdırdı. Həkim əynəyini çıxardı, təəccüb və heyrət dolu nəzərlərini qadına zillədi.

- Bu nədi, Çəməni xanım? Siz ağır bir xəstəlik keçirirsiniz? Bu nə şəkil, bu nə görkəmdi?

Çəməni qəfil ilan görmüş kimi çaşdı. Kağız kimi ağ çöhrəsi allandı. Nəse demək istədi, amma dili dolaşdı, nəfəsi tıxandı. Nəhayət, titrək səslə:

- Mənə heç nə olmayıb. Xəstəlik? Yox... qarr...

Çəməni sözünü bitirə bilmədi. Dirşəyiylə çarpayının baş ucuna söykəndi. Məmmədyar ayaq üstə amanabənd dayanan Çəmənin ətli biləyindən tutdu. Otağa soyuq bir sakitlik çökdü.

- Nəbziminiz yaman bərk vurur. Ancaq qan dövranı çox ləngdir. Nəmişlik, tərlilik normadan artıqdır. Belə getse...

Həkim mənə tərəf çevrildi:

- Xəstə təcili yorğan-döşəyə girməli, uzun zaman intensiv müalicə olunmalıdır.

Çəmənimin bət-bənizi qar kimi ydi. Tez-tez udqunur, həkimdən nəse soruşmaq istəyir, ancaq ağzını açıb danışa bilmirdi. Elə bil başına qaynar su tökmüşdülər. Matı-qutu quruyan Çəmənim məzlum-məzlum, üzümə baxıb məndən bir nicat gözləyirdi. İşgəncəli sükutu həkim pozdu:

- Gözündəki qızartılar onu deyir ki, son vaxtlar tez-tez əsəbiləşirsən, elə-dirmi?

- Hə... Məmmədyar qardaş, qoyunlar itəndə, inək, buzov çöldən-suvaldan gəlməyəndə, toyuqlar qonşu hinində kürt oturanda hirslenməyim, neyləyim?

- Yaxşı, belə başa düşürəm ki, sən hərdən ərinə də təpinirsən. Bax, belə sənə nə olur ki, sən də özünü saxlaya bilmirsən?

- Necə deyim, hansını deyim, ay doxtur? Bir də gördün ərimin bir işi, bir hərəkəti mən istəyən kimi olmadı, nədənsə xoşuma gəlmədi. Gəlmədi, gəlmədi də, noolsun? Dünya dağılmadı ki? Amma yox. Elə oturub-durub hey ürəyimi yeyirəm ki, o gerek bu işi tutmayaydı. Yadımdan çıxarmaq istəyirəm, bacarmıram. Ha əlləşirəm, "meymun gəlib durur gözümün qabağında". Başımdan atmağa çalışıram, yenə olmur. Qum boydaydysa, yekəlib dağ boyda olur, damcı boydaydysa şişib-şişib dərya boyda olur. Buna ürək dözərmə? Partdama tutur məni. Acığımı, hirsimi boşaltmağa adam axtarıram. Axırda açılıram, nə açılıram. Elə vaxtımda qabağıma çıxanla dalaşmaq, əlimə düşəni sındırmaq istəyirəm. Mənə yazığınız gəlsin, Məmmədyar qardaş, ərimi yiyəsiz, uşağımı yetim qoymayın.

Məmmədyar təəssüflə başını buladı:

- Nə gizlədim? Xəstəliyiniz qorxulu, xronikaldır. Ancaq siz mənə bir az kömək edə bilərsiniz... bəlkə...

Çəmənin həkimi qabaqladı: - Kömək? Necə kömək istəyirsən? Nə desən baş üstə. Dünya gözümdə deyil, - sonra da əsəbi-narazı baxışlarını gözlərimə zillədi:

- Dillənsənə! Ağzuva qovut almısan, yoxsa? Gör nə layıqdı doxtura? Satılmalısını satıb, verilməlisini verək. Yoxsa sənənin vecinə deyil mənim xəstəliyim? Mən əldən gedirəm, axı. Nə durmusan? Həyətin başında tirlərin üstünə atdığım Dərbənd gəbəsinə Axtı sumağının üstünə qoyub sicimlə rəğbətdi-rəğbətdi bağla. Ver aparsın. Bunu da...

Çəmənin ətli barmağındakı brilyant qaşlı üzüyü dartışdırmağa başladı. Mən onun titrək, əsəbi əlini ovcuma aldım. Qatı bir soyuq düz ürəyimə işlədi. Çəmənin içində soyuq bir külək əsirdi sanki. Bu külək onun dodaqlarını, bəbəklərini, qaşlarını, kipriklərini də titrədirdi. Alma kimi qırmızı yanaqları cansızlaşıb bozarmış, görümlü boy-buxunu əriyib balacalaşmışdı. Koppuş, ətli dodaqları quruyub, nazılmışdı.

- Dayan bir görək, ay Çəmənin bacı - Məmmədyar Çəməni taqətdən salan nigaranlıq pəncəsindən qurtarmaq istədi. - Mən kömək deyəndə özünü ələ almağı, əsəblərinizi cilovlamağı deyirəm. Bax elə burda da çox nahaq yerə özündən çıxırsan.

- Bəs, neyləyim, məndən asılı deyil. Axı, qurban olum sənə. Gəlim qapınızda arvadına qulluqçuluq eləyim! Nə desəniz, baş üstə!

- Bu nə sözdür, ay bacı? Səni sağaltmaq mənim qardaşlıq vəzifəm, ürək borcumdur. Bu mənim vicdan rahatlığımıdır. Ancaq...

- Ancaq nə, bacı qurban?

- Dediymə ciddi əməl eləsən...

- Baş üstə, yek kəlmə. Bundan sonra öl desən, ölənəm, qal desən, qalanam.

İndi isə ərinə məxfi söyləməli iki kəlmə sözüm var,-deyib, Məmmədyar qoluma girdi. Biz yan otağa keçəndə qapı yarı açıq qaldı. Həkim gileylənməyə başladı:

- Qardaş, gecikdirib yaman yekəltmisən problemi?!

Düz sözə nə deyə bilərdim? Başımı aşağı salıb susdum.

- Yaxşı, mısmırıq yaraşmır sənə. Özünü ələ al, hələ yenə bir ümid, şans var.

- Nədi, nəyi deyirsən, ay doxtur?

- Beynəlxalq simpoziumda Amerikalı bir dostum özünün yenicə kəşf etdiyi, əsəb xəstəliyinin müalicəsində analoqu olmayan bir preparat bağışladı mənə.

- Hə, hə, sağ olsun o həkim. Amma, ay Məmmədyar, bu qədər şişirdib böyütmə işimizi. Əsəb, beyin xəstəliyi nədir? Bunların Çəməninə nə dəxli var ki?

- Dəxli çoxdur. Çəmənin dərmanı yalnız budur. O amerikalının mənə verdiyi. Bundan güclüsü hələ kəşf olunmayıb. Ancaq pisi odur ki, mən onu sizə bağışlaya bilməyəcəyəm.

- Nə danışsan? Bəs, qardaş deyilsən? Ev-eşiyimi verimmi əvəzində? Bəs, sən necə rəva bilərsən ki, Çəmənim əlimdən çıxsın? Onda kəsdiyimiz duz-çörəyə məndən halallıq istəmə.

- Axı, mən özüm də bu məzmununda, təzə bir dərman kəşfi üzərində işləyirəm.

- Çox yaxşı, işlə də.

- Məsələ onda çətinləşir ki, amerikalının mənə verdiyi bax bu preparatdan mən öz laboratoriyamda öz təcrübələrimdə istifadə etməliyəm.

Güclü zərbədən qapı taybatay açıldı. Mis kimi qızarmış Çəmənin hündür Məmmədyarın çənəsinin altından qəzəbli nəzərlərini gözlərinə zillədi:

- Elə şey yoxdur. Bəs, qardaş deyilsənmi ərimlə? Necə rəva bilərsən ki, mən dərmansız ölüm, hə?

- Allah eləməsin.

- Allah eləməz, bəndələr eləməsə. Dayan bir, hanı o butulka?

Çəmənin təlaş içində, tez-tez ətəkləri döşəməyə qədər sallanan pəncərə pərdələrinin arxasında qurdalanır, divar rəflərindəki yorğan-döşək yüklərinin arasında nəşə axtarırdı. Birdən gözü divarın küncündəki dəmir kilidə sataşdı və qadın ikiəlli kiliddən yapışdı. Məsələnin ciddiləşdiyini görən Məmmədyar:

- Fikrin nədi, Çəmənin bacı?

- Heç nə, sən elmi təcrübənin nə olub-olmayacağı hələ bilinmir, ancaq mənim uşağımın yetimliyinə Allah da qıymaz.

- Deyirsən indi mən dərmanı verim sənə, elmi işimdən əl çəkim?

- Bəs, mən boyda adam dirigözlü girim qəbrə?

- Yaxşı, qoy sən deyən olsun. Təcrübə sonraya qalar. Ancaq məsləhətlərimə əməl etməlisən.

- Baş üstə, belə lap gözüüm üstə.

Çəmənin rəngi özünə gəlirdi. Ancaq nigaran baxışlarını Məmmədyardan çəkmirdi.

Məmmədyar diplomat çamadanını şaqqıldadıb açdı. Bayaقدan məzlum görünən, dinməzyana duran Çəmənin qurcuxdu. Pəncərələri üstə qalxıb çamadanın içinə boylandı. Məmmədyar etiketi ingilis dilində yazılan, "Pir bulağı"nda içinə bulaq suyu doldurulmuş butulkalardan birini ayırıb qırağa qoydu:

- Dediym dərman budur.

Məmmədyarın iri, almaz gözləri təəccüb və heyrət dolu baxışlarımla kəsişəndə o, barmağını dodaqlarının üstünə qoydu. İşarənin "sus" demək olduğunu başa düşsəm də, bütün bu oyunların mahiyyətini anlamır, narahat idim.

- Bəli, - deyə sözünə davam etdi Məmmədyar - nağıllarımızdakı divin canı bardaqa olduğu kimi, indi sən sağlamlığın da bu butulkanın içindədir.

Çəmənin bəzəkli butulkaya baxa-baxa durmuşdu, etiketin üstündəki oxuya bilmədiyini yazılar marağını bir az da artırır.

Məmmədyar butulkanın qapağını açdı. Çay qaşığına şəffaf, bir az kükürd tənəsi verən bizim "Pir bulaq" suyundan damızdırırdı, - buyur, səbəb salsın, ya Rəbbim, - deyə qaşığı Çəmənin tərəfə uzatdı. Çəmənin qaşığı almağınan dərmanı başına çəkməyi bir oldu.

- Hə, necədi? - deyə həkim gözücü mənə baxdı.

- Buz kimidi ki! Oxay! Od-yalov qarşıtmışdı məni bayaقدan. Dilimə dəyən kimi ürəyimi soyutdu, temperaturum düşdü, deyəsən. Amerika hər işində Amerikadı da. Paltarı elə, kinosu elə, ordakı cah-cəlal bir də harda ola bilər? Dərman nədi ki, onu da fərli-başlı düzəldə bilmirik.

- Ağzında bir acılıq tənəsi hiss eləmədin ki?

- Xeyir, əşi, bal kimidi bu dərman.
- Deməli, sənə düşür. Çox gözəl! Deməli, hələlik üç gün, gündə də üç kərə bu dərmandan içməlisən.
- Bəs, sonra, ay doxtur?
- Sonrasına ehtiyac olmayacaq. Sən yerli-dibli sağalmalısan. İşdi, birdən sağalmasan...

- Elə demə, Allah eləməsin, ay doxtur. Sağalmaq istəyirəm, istəyirəm ki, bir də dilsiz-ağızsız ərimin ürəyini qırıb, gününü göy əskiyə bükməyim. Hər şeydən ağırı da odur ki, elədiyim əməllərin, törətdiyim işlərin, çıxardığım həngamələrin peşmançılığını çəkib qurtara bilmirəm. Elə söyür, elə danlayır, elə axmur eləyirəm özümü ki, elə iyrenirəm hərəkətlərimdən ki, gecələr ilan vuran yatır, mən yata bilmirəm. Fikirdən, xəcalətdən durub-oturub özümü məzəmmət eləyir, ölüb-itmədiyim üçün Allahımı da qarğıyıram.

- Yaxşı, bunlar hamısı arxada qaldı. Şər deməsən, xeyir gəlməz. Birdən hiss eləsən ki, bir sözdən, bir baxışdan, bir işdən inciyib ürəyin, fikir səni sarsıdır, qəlbin sıxılır, onda tez özünü çatdır bu butulkaya, yarım, ya bir qaşığı iç bu dərmandan, vəssalam, başqa heç nə gerek deyil, narahatlığın yox olub gedəcək, ürəyin quş kimi azad olacaq.

Məmmədyarı çay-çörəyə saxlaya bilmədim. "Pir bulaq"ı sularını İsveçrədə keçiriləcək simpoziuma təcili çatdırmalı olduğunu bilirdim.

Qoy tale ona neçə-neçə uğurlu konqres qismət eləsin.

İndi baş-qulağım dincəlib, əsəbim ipəkləşib. Daha evimizdə dava-dalaş, haray-bəyrik olmur. Səs-küy deyəndə oğlum Tərlanın öz oyuncaqlarıyla gülüb-qışqırması, ev-eşiyi alt-üst eləyəndə qopardığı hay-küy illərdən bəri yığılıb qalan narahatlıqlarıma su çiləyir, səbrimə rahatlıq gətirir.

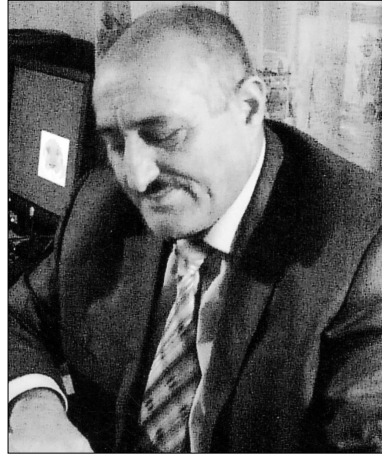
Ancaq mən hər dəfə yataq otağına girəndə şifonerin başına qoyduğumuz üstü ingilis hərfləriylə yazılı dərman butulkasına baxıram. Butulka yazısının gah hamısı, gah da bir hissəsi görünür. Bu yazı bəzən heç görünmür. Deməli, Çəmənim özünü sakitləşdirmək üçün dünyanın ən güclü, analoqu olmayan "Amerika dərmanı" hesab etdiyi bizim "Pir bulağı"nın suyundan şəfa tapırdı.

1991-2014
Suvacal kəndi

◆ P o e z i y a

Musa ƏLƏKBƏRLİ

MƏNƏ BU SEVGİNİ ÇOX GÖRMƏ, ALLAH!

BU DƏRDİ ÇIXAR AT

Bu dərdi çıxar at qəlbimdən mənim,
Qoyma ki, mən bunca yanıq, qorlanım.
Bu dərdi gəl ayır dərdimdən mənim,
Bir az işıqlanım, bir az nurlanım.

Yollarım yoxuşa dirənir daha,
Gözlərim boş küncdə-bucaqda qalıb.
Bir əlim xəlvəti dilənir daha,
Bir əlim aşkarca ocaqda qalıb.

Bu dərdi yola sal, yoluma qoyma,
Sağımdan uzaşdır, soluma qoyma.
Qoyma gəlib girsin qoluma, qoyma,
Məni bu yaşımda zuluma qoyma.

Onsuz da ömrümün sonuna çıxdım,
Bu dərdi çıxar at ömrümdən mənim.
Sənə uzanılı əlləri kəsmə,
Yalvarıb-yaxaran dilləri kəsmə,
Yapış bu yollarda əlimdən mənim.

Çıxar at bu dərdi, içimdən çıxar,
Qürbətə yollanan köçümdən çıxar.
Daha su içməyir sozalan gözüm
Yalançı, qondarma seçimdən çıxar.

Bu dərdi çıxar at evimdən mənim,
Qoyma ki, evlərə əli uzansın.
Ayağı yer tutsun, dili uzansın,
Kükərəsin, çağlasın məhləmiz boyu,
Axsın, şoruldasin, seli uzansın.

Bu dərd şəhərimi, kəndimi tutur,
 Çığırımı kəsir, bəndimi tutur.
 Elimdən, obamdan ayır bu dərdi,
 Qoy bassın ot-alaq, çayır bu dərdi.
 Dərd nə olduğunu bilməyənlərim
 Bilmirəm heç nə cür sayır bu dərdi.
 Daha gizlənməyin mənası yoxdu,
 Bilir çöl bu dərdi, bayır bu dərdi.
 Mən söz adamıyam, sözümdən çıxar,
 Qoy gedim işimi, gücümü görüm.
 Ömür kitabıma, can kitabıma,
 Yaddaş kitabıma, qan kitabıma,
 Qanımdan qiymətli, canımdan artıq,
 Urvatlı, isbatlı beş kəlmə hörüm...

Azı çox eləyib, çoxdan qazanan,
 Çoxu yox eləyib, yoxdan qazanan,
 Çıxart sinəmizdən qanlı oxunu
 Ehtiyac deyilən oxdan qazanan...

Bizim sinəmizə bizdən xəbərsiz
 Saplanan bu dərdi tolazla getsin.
 Yapış dəstəyindən ürəklə, canla,
 Tanrı diktəsiylə gələn fərmanla
 İmzala, möhürlə, qolazla getsin.

BALABANÇI

Nəfəsini barmağınla dilləndirib,
 Dilləndirib, barmaq-barmaq gülləndirib.
 Duyğuları bulaq-bulaq selləndirib
 Balabançı, gəl asta çal balabanı,
 Balabanda bir haray var "Balam hanı?"

Sazı göynət, sözü sızlat, bizi ağlat,
 Yetim qalan dağı ağlat, düzü ağlat.
 Ağlamalı günümüzdü, düzü, ağlat,
 Ana Vətən nalə çəkir "balam hanı?",
 Qarabağım, Şuşa kimi qalam hanı?!

Balabançı, balabanda tutara yox,
 Köksündəki yaralara bir çarə yox.
 Bu dünyada məni kimi biçarə yox,
 Mən sinəsi aşsüzənəm, balabançı,
 Öz yoluma daş düzənəm, balabançı!

Sən asta çal, sən usta çal, səsi yoxla,
 Sinəsində saz tutan o kəsi yoxla.
 Diqqətli ol, bu yarışı, bəhsi yoxla,
 Saz qılınctək üz-üzədir, balabançı,
 Döyüş əzmin möcüzədir, balabançı!

Mən qılıncam - öz qınını kəsən qılınc,
O döyüşçü taleyindən kəsən qılınc.
Pas atarmı tufan kimi əsən qılınc?!
Kürəyimdə dərd şələdir, balabançı,
Bu ötəri mərhələdir, balabançı.

"Cəngi" üstə köklət sazı, zilə gətir,
Can atdığı o havanı pilə, gətir.
Şəhid ruhlu Şah məqamı dilə gətir,
Millət yetsin qoy əhdinə, balabançı,
Alqış sənə bu cəhdinə, balabançı!

YAXŞIDI

Qızılgülü şəhli-şehli
Şaxında öpmək yaxşıdı.
Bir sevincə yüz dərdinin
Üstünü örtmək yaxşıdı.

Əllərin əldən qoparsa,
Könlün bir haray qoparsa,
Ürəyində nəğmə varsa
Qumrutək ötmək yaxşıdı.

Ömür yolun sevgi yolu,
Ağrı dolu, əzab dolu.
Duyğusuzun, qurban olum,
Yanından ötmək yaxşıdı.

Haqqa dön, haqq yolu istə,
Bülbül ol, gül kolu üstə.
Bir gözəlin yolu üstə
Ağactək bitmək yaxşıdı.

Yaş ötdükcə, təklənirəm,
Öz-özümdən şəklənirəm.
Səksən demə, səksənirəm,
Yetmişə yetmək yaxşıdı.

Musa, uydun günə, aya,
İlləri salmadın saya.
Vaxtsız gəlsən də dünyaya,
Vaxtında getmək yaxşıdı.

ŞEİRİM HARDAN GƏLİR...

Haqq sözdən, gur səsdən yuxun qaçmasın,
Özgə bostanına daş atma, "dostum".

Paxıllıq qapına ayaq açmasın,
Qəlbində kin, həsəd yaşatma, "dostum".

Şeirim göydən gəlir... Onu deyən kəs
Tanrıdı, mələkdı, kimdi, bilmirəm.
Mənə "yaz" söyləyən bu eşq, bu həvəs
Məsləkdi, məramdı, dindi, bilmirəm.

İlham boğazıma çökdüyü dəmdə
Qələm axtarıram xilasım üçün.
Dərd elə qışqırır mənim sinəmdə
Səsi qulağımı tutur büsbütün.

Sakit deyəmmirəm sözümü onda,
Qəm ötkəm çıxanda səs gur olurmuş.
Şeirini ürəklə dediyi anda
Şair fatehdən də məğrur olurmuş!

Nə vaxtki kəlmələr baş-ayaq gəlir,
Qələmi özümə düşmən bilirəm.
Şeirim hardan gəlir, nə sayaq gəlir,
Sən onu bilməzsən, tək mən bilirəm.

Gücü göydən gəlmir bəyəm şairin?!
O ki ondan-bundan misra dilənmir.
Başı daşdan-daşa dəyən şairin
Qələmi daş yarı, daşa dirənmir.

Darılma gur səsə, sərrast şeirə sən,
O haqdır, nahaqdır... İçinə salma.
Ağzını xeyirə aç, ancaq xeyirə sən,
Səninçün də düşsün göydən üç alma.

Sözdən bezəcəksən, yəqin ki, bir gün,
Buludtək kövrəlib, göytək dolmasan.
Qırxıncı qapının açarı üçün
Canından keçməyə hazır olmasan.

Nə vaxt kəlmələrim baş-ayaq gəlir
Qələmi özümə düşmən bilirəm.
Şeirim hardan gəlir, nə sayaq gəlir,
Sən onu bilməzsən,
tək mən bilirəm!

MƏNƏ BU SEVGİNİ ÇOX GÖRMƏ, ALLAH

Anamın südüylə içmişəm onu,
Atamın gözüylə seçmişəm onu.

Ömür yolum kimi keçmişəm onu,
Mənə bu sevgini çox görmə, Allah!

Ağıla yetməsin mənimtək dəli,
Arasın göylərdən enən gözəli.
Ulu dərğahına yetişsin əli,
Mənə bu sevgini çox görmə, Allah!

O gələn yolları bağla demişdim,
Axı, bunu hansı haqla demişdim?!
Məni bu sevgidən saxla demişdim,
Mənə bu sevgini çox görmə, Allah!

Öz uca hökmündə qal, qurban olum,
Salma ürəyimə xal, qurban olum.
Nəyimi alırsan, al, qurban olum,
Mənə bu sevgini çox görmə, Allah!

Ağlasın dumanım, çənim dünyada,
Cücərsin, boy atsın dənim dünyada.
Onsuz nə işim var mənim dünyada?!
Mənə bu sevgini çox görmə, Allah!
Mənə bu sevgini çox görmə, Allah!

DEYİR

Bir ülkər doğulub könül səmamda,
Nur saçır qocalma, cavanlaş deyir.
Sən mənim eşqimlə dərələr keçib,
Üfüqlər adlayıb, dağlar aş deyir.

Bu sevgi deyilən ayrı bələdi,
Sənin ac gözlərin gözlər yaladı...
Yüz dəfə könlündə ocaq qaladı,
Tapmadın könlünə bir sirdaş deyir.

Çox müşkül işləri çözüb, yaşadın,
Əsil ürək dostu gəzib, yaşadın.
Elə bir bəlaya dözüb yaşadın,
Heç buna dözməzdi, vallah, daş deyir.

Görüşlər, vidalar tamam şərtidi,
Sevgilər Tanrının yaşam şərtidi.
Dərdin ömür boyu Novruz dərdidi,
Ayrı dərdinmi var ondan baş deyir.

Həsətin dizini qıraq, olmasın,
Niyə yanar qəlbin çıraq olmasın?!
Gözəllik gözündən iraq olmasın,
Ona misra-misra yaxınlaş deyir.

O şimşək baxışlar tərپətsə yeri,
Yanıb kül olarsan dayanma, yeri.
On səkkiz yaşını qaytarma geri,
Səni tamam üzər bu təlaş, deyir.

Düşmüşən qoynuna yanar közlərin,
Qəlbin ümmanıdır inci sözlərin,
Ay Musa od-alov saçır gözlərin,
Heç gözə görünmür ötən yaş deyir?!

OLA

Canımın üzülən vaxtına gəldim,
Boylana qarşıda canüzən ola.
Mən ki, ömür boyu möhüb düzmüşəm,
İndi möhübümü bir düzən ola.

Bütöv vermədim sə yara könlümü,
Göynədə, sızlada yara, könlümü.
O şana kipriklər yara könlümü,
Ürəyim təzədən aşsüzən ola.

Acını sevmirəm, yanımda şəkərdə,
Get-gedə ovulur canım şəkərdə.
Şəkər qanımdadır, qanımda şəkərdə,
Qanımdan şəkəri bir süzən ola.

Çağlaya ilhamım - o qaynar bulaq,
Tərlən olub uçam hey budaq-budaq...
Yolumda zirvələr, başıqarlı dağ,
Ya da gül-çiçəkli bir düzən ola.

Musaya bu ömrü mağıl verəsən,
Bitib tükənməyən nağıl verəsən.
Sən eşq dəlisinə ağıl verəsən,
Allahım, bir yeni möcüzən ola!

* * *

Arzular yandımı yanar ürəkdə,
Daha şeirə, sözə yer qalmadımı?
Tutdumu dünyanı xeyrin işığı,
Qıraqda-bucaqda şər qalmadımı?

Gəldi dözülməzlik, bu durum getdi,
Ya odum qaraldı, ya nurum getdi.
Çaqqallar ulaşdı, qürurum getdi,
Talanmış meşədə şir qalmadımı?

O qız peşman-peşman gəlib-getdimi,
Ağrımı-acımı bölüb getdimi.

Gözəllik gözümdə ölüb getdimi,
Tapındığım məbəəd, pir qalmadımı?

Bu can güvənliyi, bu can sipəri,
Bircə mehə bənddi, əssə ötəri...
Əriyib itdimi şair təpəri,
Yolumda-izimdə tir qalmadımı?

Yaxşını-yamanı mən duya-duya,
Dolaşdım çarx boyu, yaşadım guya...
Niyə adiləşdi gözümdə dünya,
Tanrım, aramızda sirr qalmadımı?!

RUSLAN, GİZLƏNİM TAP...

Nəvəm Ruslana

Ruslan, gəl oynayaq bu gün doyunca,
Yorulub tez yatma, getməyək üzdən.
Oyuncaq tapmışıq, canlı oyuncaq,
Şənlənək, zövq alağ bir-birimizdən.

Sən mənim pişiyim, mən sənin atın,
Pişiyim atını mindikcə minsin.
Qoy ataq bu evi biz atım-atım,
Anan havalansın, nənən deyinsin.

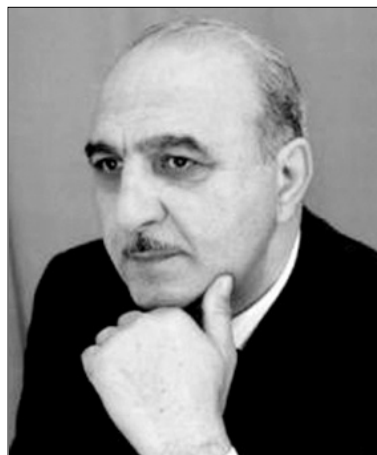
Həmişə şad olur itirib-tapan,
Gizlənim, arxamca iməkləyib gəz.
Həyatda hər şeydən usanan baban
Nəvə oyunundan usana bilməz.

Unutma sən onun bu sözlərini,
Boynumdan qucaqla, köksümə yaslan.
Bir gün deməsəm də yum gözlərini,
Elə gizlənəcəm tapmayacaqsan.

Mustafa ÇƏMƏNLI

ÜÇ YAŞLI ƏSİR*

♦ *Povest*

***Bu dünyada doğulan hər körpə bura əzəli
safliqla gəlir. Sonradan onu yəhudi, ya
xristian, ya cadugər edən onun valideyni olur.***

Məhəmməd Peyğəmbər (s.ə.s.)

Axşamın şər vaxtı işğal ərazisindən erməni əsgərinin atdığı güllə gəlib kənddə ağzıdualı, səksən beş yaşlı Qaratel müəlliminin baldırının bu üzündən girib, o üzündən çıxmışdı. Yaxşı ki, güllə baldır sümüyünü zədələməmişdi, yoxsa, bu yaşda sümüyün bitməsi Allahın möcüzəsi olardı. Düşmənin beş yüz metrliyindəki Qaraqaşlı kəndi birinci kərə deyildi ki, atəşə tutulurdu, adama güllə dəyirdi... Əslində, bu kənddə yaşamaq Əzrayilla çilingağac oynamaq kimi bir iş idi. Evlərin taxtapuşu, divarları, həyət qapıları güllə nişanələriylə doluydu, buna baxmayaraq heç kəs kəndi tərk edib didərginlik yaşamaq istəmirdi.

Yaxşı ki, Qaraqaşlının saç-birçəyini xəstəxana divarları arasında ağartmış feldşer Süsənber xanımı vardı, yoxsa nə qədər insan qanaxmadan dünyasını dəyişərdi. Ali təhsilli həkimlərdən çox bilirdi Süsənber xanım. İndi də Allah ömrünü uzun eləsin, özünü lap vaxtında çatdırmışdı, yoxsa Qaratel müəlliməni qan aparacaqdı. Süsənber xanım müəlliminin güllədən parçalanmış baldırının qanını birtəhər dayandırıb ağrıkəsici vurdu. Sonra Qaratel müəlliminin bir tərəfdə mısırığını sallayıb, papiros sümürən böyük oğlu Şakirə anasını xəstəxanaya aparmağı, qıçını rentgenə saldırmağı tapşırdı.

- Hökmən apararsan ha, yoxsa sonra bir fəsad törəyər. Güllə zəhərli olar...

Şakir Süsənber xanımın nurlu sifətinə mehriban nəzərlərlə baxa-baxa:

- Arxayın ol, Süsənber xanım, bu saat aparacam. Əziyyətini halal elə, - dedi.

- Ə, bu nə sözdü, borcumdu.

Doğrudan da, Süsənbər xanım həkimlik borcunu vicdanla yerinə yetirənlərdən idi. Ona görə də hər kəs ona ehtiram göstərirdi. Onun həyat devizi belə idi ki, pullu da olar, pulsız da. Verən də sağ olsun, verməyən də.

Şakir erməniləri söyə-söyə səksən beş yaşlı anasını «Jiquli»yə oturdub sancmağından da qalmadı:

- Müəllimə, - anasına həmişə belə müraciət eləyirdi, - oxşamadız də bu erməni arvadlarına.

Rəng-ruhu ağarmış, yarası zoqquldayan Qaratel müəllimə oğlunun daşı hara atdığına yaxşı bilirdi, amma min kərə çözülmüş məsələnin üstünə indiki halında qayıtmağa nə həvəsi vardı, nə də təqəti, ağrıyan, sızlayan can onun idi. Ağrı-acının isə ortağı olmur, gərək dişini - dişinə sıxıb, onu özün çəkəsən. Amma bununla belə, ağrıdan tutqunlaşmış nəzərlərini oğluna dikib:

- Nə mənada? - soruşmağı da unutmadı.

- Erməni arvadları kimi balalarınıza qəddar olmağı öyrətmədik də.

- Neyləyək, Allah da bizi belə ürəyiyuxa, rəhmdil yaradıb dayna.

Şakir maşının arxa oturacağına anasının yerini rahlaya-rahlaya dedi:

- Müəllimə, heç bilirsən sənə bu şər vaxtı güllə atan, baldırını yaralayan kimdi?

Qaratel müəllimə yarasının zoqqultusunu birtəhər içinə çəkib:

- Ə, mən nə bilim hansı dəli-qudurmuşdu.

- Amma mən bilirəm kimdi.

- Kimdi, ə? - Qaratel müəllimə istər-istəməz oğluna inam bəsləyib maraqlandı.

- Rəhmətlik Teymurun 92-ci ildə əsir gətirdiyi o üç yaşlı Sergey.

- Ə, ağlına gələni danışma.

- Gecələr layla çalıb özünə yatırdığın o ilan balasının bilirsənmi indi neçə yaşı var, müəllimə?

- Neçə?

- İyirmi beş.

- O, mənə güllə atmaz.

- Atar, lap o yana da keçər.

Müəllimə bu acı həqiqətdən tıncıxdı:

- Ə, səsini kəs!..

- Nədi, yalan deyirəm? Orduda qulluq eləyən vaxtıdı də. İyirmi iki ildi atəşkəsdi. Amma atəş kəsilmir. Allah qoysa, bir oğul nəvən də olar, adını qoyarsan Atəşkəs... Böyüdüb göndərərək BMT-yə...

Qaratel müəllimə tıncıxdı:

- Şakir, sən Allah, sən dədəyin goru, maşını xodda gedək, nə qədər ki, gecə düşməyib, xəstəxanaya dəyib qayıdaq.

Şakir daha söz güləşdirmədi, maşına qaz verib, tozanaq qopararaq həyətdən çıxdı.

* * *

Şakir Mingəçevirdə yaşayırdı, bir həftə idi ki, kəndə anasıgilə baş çəkməyə gəlmişdi. Şakir çox illər qabaq orta məktəbi bitirib sənədlərini universitetin fizika-riyaziyyat fakültəsinə vermişdi, amma bəxti gətirməmişdi, «konkurs»a düşüb qayıtmışdı kəndə. Onda kənd camaatı instituta qəbul imtahanı verib kəsilməyə də, «konkurs»a düşməyə də qınaqla baxırdı. Şakir də qınağa tuş gəlmişdi:

- A başına dönüm, müəllim oğlu da gedib kəsilib gəlsin, traktoristinki də...

Şakir onlara cavab verməsə də, üreyində gəzdirdiyi giley-güzarı, onlara deyiləsi sözü çoxdu. Fikirləşirdi ki, böyüklər həmişə kiçikləri ittiham eləyir, asıb-kəsir, amma heç özünə sual verən, özünü günahkar sayan yoxdur. Axı, nə zaman bu kənd uşaqları bir işıqlı, sakit otaqda oturub əməlli-başlı kitab oxumağa vaxt tapmışdı?! Həmişə, bir əlində kitab, bir əlində çomaq, qoyun-quzu arxasında olmuşdular. Günləri ot biçməkdə, kövsənlikdən saman gətirib taya vurmaqda keçirdi. İş təkcə bunlarla bitmirdi; ipəkqurdunu bəsləmək də asan deyildi. Ancaq bu işin ləzzətli, həm də maraqlı tərəfi çox idi. Əvvəl gedib yüz-iki yüz qram balaca qarışqaya bənzəyən tırtıllar alıb gətirirdilər, bir müddət yemlədikdən sonra tırtıllar böyüyüb ipəkqurduna çevrilirdilər. Elə o çağdan da kənd uşaqlarının günü çəkil ağacına dırmaşib yarpaq qırmaqda keçirdi. Yüz minlərlə ipəkqurdu eyni vaxtda yaşıl yarpaqlara cumub yeməyə başlayanda axar su səsinə bənzəyən ahəstəcə səs eşidilirdi. İpəkqurdları, doğrudan da, Tanrının yaratdığı möcüzəydi. Şakir zaman-zaman bu ipəkqurdlarının başlarını yorulub-usanmadan fırlayaraq ağzından namnazik sap ifraz edərək barama toxumalarına, bu baramaların içində qalmalarına və sonda gözəl kəpənəyə dönərək çıxmalarına heyrət eləmişdi. Axı, çeçələ barmaqdan da nazik ipəkqurdu hansı möcüzənin nəticəsində belə qəşəng kəpənəyə çevrilirdi? Yəqin, elə dünyasını dəyişən insanın da ruhu beləcə, kəpənək kimi olur.

Amma, əsasən, ipəkqurdlarının ömrü faciə ilə bitirdi. İpək parça əldə etmək istəyən insanlar ipəkqurdlarının kəpənəyə çevrilməmiş toxuduqları baramaları tedarük məntəqələrinə təhvil verirdilər. Orada isə baramaları tiyanların içinə tökərək qaynadırdılar. Beləcə, milyonlarla ipəkqurdu ipək parça naminə kəpənəyə çevrilməmiş məhv olurdu. Bu isə dünyanın ən kədərli mənzərəsiydi.

Pambıq becərmək ipəkqurdu bəsləməkdən də betər idi. Körpələrini belinə şəlləyib pambıq yağın anaların, ərgən qızların qul əməyi sovet hökumətinə kifayət eləməirdi. Sentyabr ayının 1-də dərs başlanırdı, məktəbə gəlirdilər, amma heç on gün dərs keçməmiş beşinci sinifdən on birinci sinfə kimi şagirdləri pambıq yağa aparırdılar. Bir də noyabrın əvvəlində qayıdırdılar məktəbə. İndi siz deyin, Qaraqışlaq kəndinin oğul-qızı imtahanıdan kəsilməsin, konkursa düşməsin... Ancaq Qaraqışlaq kəndində heç bir bəhanə, gətirilən sübut-dəlil keçmirdi, adamları ancaq nəticə maraqlandırırırdı. Nəticə isə demək olar ki, hər il təkrarlanırdı. Kəsilən, müsabiqədən keçməyən cavanlar da, onları savadlı, alim görmək istəyən ata-analarının, qohum-qonşularının qınağına, məzəmmətinə tuş gəlirdilər. Nə etmək? Sözüne sərhəd qoymayan ağızlara qıfıl vurmaq olmazdı, əlac gözdən-könüldən iraq olmaqdaydı. Şakir bir axşam anası Qaratel müəlliməyə, atası şofer Qasid kişiye qəti bildirdi ki, o, daha ona-buna şəbədə qoşan bu kənddə yaşamaq istəmir, gedir Mingəçevir şəhərinə, dayısının yanına. Bəs gedib fabrikdə işləyəcək, gələn il bir də bəxtini sınayacaq. Nə Qasid kişi, nə də Qaratel müəllimə Şakirin bu təklifinə etiraz etməmişdilər.

Şakirin dayısı çoxdan Mingəçevirdə yaşayırdı, pambıq-parça fabrikinin partkomu idi, sözü də keçirdi. Uşaq olanda anası yanına salıb bir neçə dəfə onu Mingəçevirə, qardaşı evinə aparmışdı. Yeniyetmə yaşlarında isə, anası yağdan-şordan, olan-olmazdan pay tutub Şakiri avtobusa oturdub dayısıgilə göndərirdi. Dayısı həmişə onu gülərüzlə, mehriban qarşılamışdı, yanına salıb şəhərin görməli yerlərini gəzdirmiş, əyin-baş almışdı. Amma nə zaman dayısının qapısını döymüşdü, arvadı erməni qızı Anyanın sifəti tutulub qaşları çatılmışdı. Şakir də həmişə bu ağbəniz, dolubədənli qadının tutulduğunu

görüb alınsa da kəndə qayıdanda açıb-ağartmamışdı, ailələrində partkom dayısının gözdən düşməsinə istəməmişdi.

Dayısı Səfər şəhərin Sosialist Bolqarıstanı - (camaat Sos-Bolqariya küçəsi deyirdi)- küçəsində, eyvanı «Bahar» kinoteatrına açılan beşmərtəbəli evin üçüncü mərtəbəsində, üçotaqlı mənzildə yaşayırdı və bu evdən başqa Boz dağın ətəyində beş-altı sotluq bir bağı da vardı. Şakir dayısının qapısını günün batabat çağında, günəşin son şəfəqlərinin evlərin pəncərə şüşələrində oynadığı bir vaxtda döymüşdü. Qapını üzünə sevimli, mehriban dayısı yox, arvadı Anya xanım açmışdı və könülsüz də olsa, - keç içəri, - demişdi. Onun bu qırımı Şakirin şofer atasını yandırır-yaxsa da, geriye yolu olmadığından, keçmişdi içəri. Çamadanı elə dəhlizdə qoyub, əlindəki pay-pürüşü Anya xanıma uzatmışdı. Kənd sovqatını bağrına basan Anya xanımın təzəcə alınmış qaşları oynamışdı, dolu sifətində, qalın dodaqlarında xəsis bir təbəssüm işarmışdı və bu an saf kəndli balası olan Şakirin içində sərin bir meh əsmişdi. Anya xanım Şakirə:

- Dayın bağa gedib, indi qayıdar, - demişdi.

Şakir keçib divanda, televizorun qarşısında oturmuşdu. Bəxtindən televiziyada «Muğam axşamı»ydı. Həftədə bir dəfə ailəlikcə yığılıb bu «Muğam axşamı» verilişində adlı-sanlı xanəndələrdən birinə qulaq asırdılar. Bu axşam isə növbə, Şakirin səsinə-avazını çox sevdiyi Yaqub Məmmədova düşmüşdü. Yaqub «Rast» oxuyurdu və şöbədən-şöbəyə keçdikcə uşaqlıqdan xalq musiqisi ilə tərbiyələnmiş Şakirin ruhunu oxşayırdı.

Dayısı ləngiyirdi. Mətbəxdən Anya xanımın hənirtisi, bir-birinə dəyən qab-qacaq səsi gəlirdi. Yadına gəlirdi ki, anası qardaşının erməni qızı Anya ilə evlənməsinə xeyir-dua verməmişdi.

- Ə, qardaş, - demişdi, - bizi ailəlikcə dedə-baba torpağımızdan, yurdu-muzdan çıxartdıqlarını nə tez unutmusan? Bəlkə, sən yadına gəlməz, onda sən on bir yaşı, mən isə on səkkiz yaşı içindəydim. Heç nəyi, heç kəsi unutmamışam. Hər şey yaxşı yadımdadır... Maşını gətirib qapımıza dirəmişdilər, guya bir gecə artıq qalsaydıq, Ermənistan dağılacaqdı, bizi tez-tələsik üstüaçıq maşına doldurub yurdu-muzdan qovdular.

Qardaşı gözlərini qıyıb soruşmuşdu:

- Ay mənim əziz bacım, bu hadisə neçənci ildə olmuşdu?

- 1948-ci ildə.

- Axı, mənim indi evlənmək istədiyim Anya onda təzəcə iməkləyirdi. Anya məndən on bir yaş kiçikdi ey, bacı, on bir yaş. Onun vaxtilə baş vermiş bu işlərlə nə əlaqəsi var?

- Düz deyirsən, elə bir əlaqəsi yoxdur, amma əslə-kökü var. Yadında saxla, onlar fərağat oturan deyillər. Məni qorxudan odur ki, elə bir gün gələr sənənlə Anyadan törəyənlər daha çox əziyyət çəkərlər.

- Nə üçün?

- Əgər ermənilərin dinc durmayan başçıları yenə bu iki xalqın arasına ədavət toxumu səpsələr, sizdən törəyənlər odla su arasında qalacaq, nə o qəbul edəcək, nə bu. Günahsız uşaqlar hər iki tərəfdən təpqi görəcek, gözüqıpq olacaqlar, xof içində yaşayacaqlar. Başa düşürsən, xof içində...

Səfər bacısını eşitməmişdi, münasibəti belə qəliz görüb kənddə toy da eləməmişdi, şəhərdə tay-tuşunu başına yığıb «komsomol toyu»yla kifayətlənmişdi. Əslində, onları qınamaq da olmazdı. Sevən ürəklərə zor göstərmək heç Allaha da xoş gəlmir. Doğrudan da, Səfərlə Anya bir-birinin vurğunuydular. Kürün hər iki sahili, Mingəçevir dənizi, Boz dağın ətəkləri onların sevgi oylağıydı, elə bir qovaq ağacı qalmamışdı altında oturub sevimlərinə...

lەر, arzularından söhbət açmasınlar. Onların bu saf sevgisində milli ayrı-seçkilikdən söhbət gedə bilməzdi.

Səfərlə Anya evlənəndən sonra Qaratel müəllimə də bu izdivacla bərişmişdi. Yeganə qardaşının xətri üçün 1948-ci ilin o soyuq, ayazlı-şaxtılı fevral günündə üstüaçıq maşına doldurulduqları, kəndlərindən çıxarıldıqları o müdhiş, unudulmaz ağırılı-acılı günü yada salmamağa çalışmışdı və gənc ailəni Qarabağa, Qaraqaşlı kəndindəki evlərinə qonaq çağırmışdı. Qasid Anyanın ayağı altında qurban kəsmişdi, Qaratel müəllimə qızın boynuna qızıl boyunbağı bağlamışdı. Allahdan onlara xoşbəxtlik, qoşa qarımaq diləmişdi.

Günlər, aylar, illər ötmüşdü, müasir Əsli-Kərəmin - Səfərlə Anyanın arasına Qara keşiş girə bilməsə də, sonsuzluq deyilən bir illət girmişdi. Neçə il-di uşaqları olmurdu, amma buna görə ayrılmaq ağıllarına da gəlmirdi. Ürəklərinin çox gizlin qatında, bəlkə də, belə bir hiss vardı, amma Kürün sahilində, Mingəçevir dənizinin göy sularında qol-boyun olub üzəndə, Boz dağın ətəklərində, qovaq ağaclarının altında bağladıqları əhd-peymanə xəyanət etməyi, uşaq xatirinə nigahlarını pozmağı heç ağıllarına da gətirmirdilər.

... Beləcə, illər ötmüşdü, Səfərin evindən körpə səsi gəlməmişdi. Anya ilə bir-birinə olan məhəbbətləri azalmasa da, qəlbə, ruha çökmüş kədər yavaş-yavaş qövr eləyib üz-gözlərinə çıxmışdı. Səfərin şaxı sınımışdı, Anyada adamlara qarşı soyuqluq yaranmışdı. Onların evlərində artıq günlərlə lövbərini salan qonağa, daha doğrusu, üçüncü bir adama yer yoxdu. Təkliyə, sakit həyata öyrəşmişdilər. Anya bişirib-düşürür, işdən qayıdan Səfərlə yeyib-içir, gecələr bəhərsiz sevimlələrini yaşayıb yeknəsək günlərini başa vururdular.

Belə bir gündə bacioğlu Şakir Mingəçevirə, onlara təşrif gətirmişdi. Çox gözəl, çox pakizə, gəlib - xoş gəlib, səfa gətirib. Amma biləndə ki, daimi, özü də işləməyə gəlib, sezilməz tərzdə qaşlar çatılmışdı. Səslərin şən ahəngi dəyişmişdi və nəhayətdə ortaya sükut çökmüşdü. Bütün bunlar Səfərin axşamdan bir az keçmiş Boz dağın ətəyində öz əliylə əkib-becərdiyi bağdan qayıdandan, bacısı oğlu Şakirlə görüşüb-öpüşəndən, kənd-kəsəkdən, qohum-qardaşdan hal-əhval tutandan və nəhayət, bacioğlunun bu son niyyətinin ortaya çıxmasından sonra sezilmişdi.

- Deyirsən işləməyə gəlmisən? - Səfər, cavanlığının ən unudulmaz çağını yaşayan qarayanız, qıvrımsaç, divanda nigaranlıq içində oturmuş bacısı oğlundan soruşmuşdu.

Şakir:

- Hə, dayı, işləmək istəyirəm. Konkursa düşəndən sonra kənddə qala bilmərəm, - demişdi.

Səfərin qaşları çatılmışdı:

- Qəribə millətlik də, vallah, guya hamı oxuyub alim olmalıdı. Heç adam olmaq barədə düşünən yoxdu, tək diplomun olsun... Nəsə, bacioğlu, narahat olma, sənə fabrikdə bir iş tapırıq. Sonra voyenkomatla danışaram, onların hesabına şoferlik kursunu da qurtararsan.

Şakir qəfil eşitdiyi bu təklifdən diksinən kimi olmuşdu:

- Ay dayı, mən şofer olmaq istəmirəm, dədəm şoferdi də. Bu il hazırlayıb, gələn il yenə bəxtimi sınayacağam. Amma o çağacan işsiz qalmaq istəmirəm. Mənə staj lazımdı.

- Allah qoysa. Amma həmişə görəcəyin işin hər iki tərəfini - uğurunu da, məğlubiyyət uğursuzluğunu da, əvvəlcədən düşünsən, yaxşı olar. Birdən, Allah eləməmiş, yenə konkursa düşdün, yaxud kəsildin, neyləyəcəksən, özünü öldürəcəksən? Vaxtın çatacaq, aparacaqlar əsgərliyə. Bilirsən də,

bizimkiləri də basırlar stroybata, əlində bel-külüng, get axşamacan yer qaz, körpü sal... Heç olmasa, şofer olsan, bu ağır işdən canın qurtarar.

Şakir dayısının gətirdiyi dəlil-sübut qarşısında susub razılaşmışdı.

Səhəri gün Səfər işə gedəndə Şakiri də özü ilə aparmışdı. Səfər qara üzlü qovluğunu otağına qoyub, Şakirin günlüklü kepkasını başından götürmüş, darağa gəlməyən qıvrım saçına sığal çəkib demişdi:

- Bacioğlu, ta sənin bu şapqan qaldı burda. Bura kənd döyül, şəhərdi, burda hamı başıaçıq gəzir, bir də qışda, qar yağanda qoyarsan başına.

Pörtüb qızarmış Şakir heç nə deməmişdi, susub dayanmışdı. Sonra Səfər qabaqda, bacioğlu da onun arxasınca, direktorun otağına girmişdilər. Kresloya yayxanmış direktor dayısını hay-küylə qarşılamışdı, qollarını açıb Səfərin qarşısına yerimişdi, sanki hər gün görüşdüyü adam deyildi. Sonra qayıdıb yerində oturmuşdu, əlindəki qələmi fırlada-fırlada:

- Səfər müəllim, bu cavan oğlan kimdi? - soruşmuşdu.

- Bacım oğludu.

Şakir söhbətin ondan getdiyini görüb ehtiram əlaməti olaraq ayağa qalxmışdı. Direktor yenə əvvəlki hay-külə demişdi:

- Ay məşallah, ay məşallah! Əhsən! Əyləş, bala, əyləş. Xoş gəlmisən.

Şakir:

- Sağ olun, - deyib yerinə oturmuşdu.

Direktor üzünü partkoma tutub:

- Səfər müəllim, belə başa düşdüm ki, bacioğlunu işə düzəltmək istəyirsən, - demişdi.

- Elədi. Bu il ali məktəbə imtahan verib, amma konkursa düşüb. İstəyirəm işləyib staj toplansın.

- Yaxşı olar. Yaxşı, ona nə iş verək?

- Təcrübəsiz uşaqdı, əmrini ver əyrici sexdə maşınları yağlasın. Sonra voyenkomatın hesabına şoferlik kursunu da oxuyar, fabrikdə sürücü işləyər.

Direktor partkom Səfərin təklifinə etiraz etməmişdi, hətta:

- Yataqxanaya ehtiyacı yoxdu? - deyə soruşmağı da unutmamışdı.

Dayısı isə:

- Çox sağ ol, hələlik yoxdu - cavabını vermişdi və bu «hələlik» kəlməsi Şakirin ürəyinin ən həssas yerinə yapışib qalmışdı, necə yəni hələlik?

Direktorun otağından razılıqla çıxmışdılar.

Səhərisi gün dayısı yenə onu özü ilə fabrikə aparmışdı, onun adından ərizə yazıb qol çəkdirmişdi, kadrlar şöbəsində işə girməsi barədə makinada yazılmış əmrin surətini götürüb əyrici sexinin müdirinin yanına aparmışdı. Sex rəisi də dayısını hörmətlə qarşılamışdı:

- Xoş gəlmisən, Səfər müəllim, bir qulluq.

- Qulluq sahibi ol, - əmrin surətini sex rəisinin stolunun üstə qoymuşdu, - bu oğlan bizim uşaqdı, bu gündən sənin yanında işləyəcək, gözün üstündə olsun.

Sex rəisi əlini gözünün üstə aparmışdı:

- Arxayın ol, Səfər müəllim, lap arxayın ol, - deyə dayısını xatircəm etmişdi.

Dayısı onu sex rəisinin yanında qoyub getmişdi. Sex rəisi küncdəki şkafdan bir dəst kombinezon çıxarıb ona vermişdi:

- Alginən, paltarını dəyiş, yoxsa üst-başın batır, utanıb-eləmə, indi gəlirəm.

Sex rəisi otaqdan qəsdən çıxmışdı ki, oğlan paltarını dəyişsin. On-on beş dəqiqədən sonra rəis qayıdıb gəlmişdi:

- Hə, indi oldun əsl işçi. Paltarını götür gedək.

Sex rəisi onu bir otağa aparıb sıra ilə düzülmüş şkaflardan birini göstərmişdi:

- Bu da sənin şkafin. İşə gələndə paltarını burda soyunub dəyişərsən.

Sonra içi yağla doldurulmuş uzun lüləli dəmir bir qabı ona uzatmışdı və birlikdə pambıq liflərini əyirən maşınların yanına getmişdilər.

- Bax, bu gündən sənin işin bu maşınları yağlamaqdır. Sonrasına baxarıq.

Şakirin ilk iş günü belə başlamışdı. İlk vaxtlar dayısıgildə yaşamışdı. Elə o gündən də Anyanın qaş-qabağı açılmamışdı. Hərdən axşamlar Səfərlə Anya azərbaycan dilindən rus dilinə keçəndə Şakir başa düşmüşdü ki, söhbət ondan gedir, onun başa düşməməsi üçün rus dilində danışirlər. Belə anlarda Şakir dayısının qızardığını, gicgahındakı damarların qabardığını, hətta əlinin xəfifcə əsdiyini də görmüşdü və dayısının fabrik direktorunun "harada yaşayacaq?" - sualına, «hələlik bizdə» cavabının haradan mayalandığını başa düşmüşdü. Ona görə də bir axşam dayısına yataqxanada qalmaq istədiyini söyləmişdi.

- Niyə? - dayısının səsinə qətiyyət yoxdu. Səfər də başa düşürdü ki, qarşısındakı artıq burnufırtılı uşaq deyil, ərgən oğlandı və hər şeyi gözəl anlayır. Şakir də dayısını sındırmamaq üçün deməmişdi ki, sənin Əslinin - Anyanın yanında sözün keçmir, ay dayı. Daha gecdi, saqqalı ələ vermişən. Kəsəsinə:

- Sizdə darıxıram, yaşıdlaqla qalmaq istəyirəm, - demişdi.

Səfər kədər və üzüntü içində:

- Nolar, - demişdi, - madam belə istəyirsən, yataqxananın komendantı ilə danışaram, köçərsən ora.

Səhəri gün Səfər oğlanlar yataqxanasının komendantı ilə danışdı. Şakir də yataqxananın üçüncü mərtəbəsinin qırx birinci otağına köçdü. Otaq yoldaşı ağdaşlı Rahim əsgərlik görmüş, texnikum bitirmiş, yetişmiş sakit təbiətli, az danışan bir oğlan idi. Həmişə fikirli, dalğın olardı. Bir dəfə Şakirə dedi ki, atası şair Məmməd Rahimin şərəfinə onun adını Rahim qoyub. Çünki atası Məmməd Rahimin şeirlərini çox sevirmiş və həmişə dodaqaltı onun «Qulac-qulac saçların ilandır, incimərəm, sal boynuma dolandır» misrasını zümzümə etməyi sevirmiş. Həmin gün, yeni Rahimin dilinin açıldığı gün - o da məlum oldu ki, Rahim şairlik eşqinə düşüb. Söhbətdən sonra Rahim çarpayısının altından göy rəngli çamadanını çəkib çıxartmış, oradan az qala bir qucaq qəzet çıxarıb onun qarşısına atmışdı: - İstəsən oxuya bilərsən.

Şakirin şeirlə arası olmasa da, otaq yoldaşının xətrinə üst-üstə qalaqlanmış qəzetləri vərəqləyib Rahim Ağdaşlının şeirlərini bir-bir oxumuşdu və oxuduqca da otaq yoldaşı gözlərində böyümüşdü. Onun şeirlərini başa düşdüyü, anladığı tərzdə tərifləmişdi və çarpayıda əyləşib ona qulaq asan Rahimin bu an necə xoşbəxt olduğunu, duyğulandığını, üzgözüünün nurlandığını görmüşdü. Şakir onda anlamışdı ki, sən demə insan, ani də olsa, xoş sözdən xoşbəxt ola bilərmiş.

Rahimin eynəyi, geyim-kecimi Şakirə Məhəmməd Hadini xatırladırdı, daha doğrusu, onun əbədiyyat kitabındakı şəklini. Rahim hər həftənin şənbə günü bu sayaq geyinib şəhər qəzetinin redaksiyasındakı ədəbi dərnyə gedərdi, orada şeirlərini oxuyub xoşbəxt olardı.

Rahimin çoxlu kitabları vardı, boş vaxt tapan kimi mütaliyə girişərdi. Bu anlarda o, lal olardı, ağzını açıb bir kəlmə danışmazdı, Şakir də darıxmamaq üçün məcbur olub kitab oxuyardı.

Şakir fikir vermişdi ki, Rahim ilhama gəlmək üçün şərab içmir, qızla gəzmir, ancaq papiros çəkirdi. Üstündə atlı şəkli olan «Kazbek» qutusu həmişə çarpayısının baş tərəfindəki dolabın üstündə olardı.

O zaman fabrikdə çoxlu rus qızları işləyirdi; azərbaycanlı qızlarını barmaqla saymaq olardı. Rusiyanın müxtəlif bölgələrindən rus, tək-tək də tatar qızları bu balaca şəhərə ya hansısa təbliğat-təşviqatın, ya da kampaniyanın nəticəsində gəlmişdilər. Onlar dərhal fabrikdə işlə, yataqxanayla təmin olunmuşdular.

Bu o çağlar idi ki, Azərbaycan kəndinin cavanları şəhərlərə üz tuturdular. Kəndlər göz-görəti qocaların, əlsiz-ayaqsızların ümidinə qalmışdı. Gənclər axtardıqlarını, arzuladıqlarını doğma kəndlərində tapmırdılar, ona görə də üz tuturdular şəhərlərə. Onların bu gedişində həm şəhərlərdə "oxuyab adam olmaq", yaxud zavodlarda, fabriklərdə çalışıb özünə yurd-yuva qurmaq, mədəni həyata qovuşmaq niyyəti vardı.

Şəhər həyatı dənizə bənzəyir, kənddən gəlib onun qoynuna atılanlar, daim sahilə can atan dalğalar kimidi. İş-güc, ailə qayğıları başını qatsa da, daim içində, şüuraltı doğma kəndinə dönmək, bulaq başında, çay kənarında, ağac kölgəsində, otluqda dincəlmək arzusu ilə yaşayar, fəqət, şəhərin gözəgörünməz cazibəsindən heç cür ayrılı bilməz, kənddə şəhər üçün, şəhərdə isə kənd üçün darıxar, onun bu halını şəhərdə dünyaya gəlmiş övladları, bəzən hətta arvadı da başa düşməz, beləcə, şəhərlə kənd arasında vurnuxaraq ömrünü başa vurur, nəhayətdə, kənddə, doğmalarının yanında dəfn olunmaq istəyi ilə gözlərini əbədi qapayar.

Bu hisslər, bu duyğular hələ Şakirə yad idi. Hələ kənddə təbiətin bir parçası, şəhərdə isə böyük insan kütləsinin çox kiçik bir zərrəsi olduğunun fərqlində deyildi. Kür çayının hər iki sahilində qərar tutmuş bu balaca, xudmani gənclik şəhərində özünü qayğısız, azad hiss eləyirdi. Tay-tuşlarıyla gün keçirmək ona xoş idi. Bəlkə də ona görə ki, hərəsi bir kənddən, rayon mərkəzindən gəlmiş gənclərin bu şəhərdə utanıb - çəkinəcəyi kimse yoxdu, elə bil qəfəsdən çıxıb gəlmişdilər. Axşamçağı dəstə-dəstə qızlar yataqxanasının ətrafında fırlanırdılar, utanıb-çəkinmədən pəncərələrə boylanır, gün keçirmək, vaxt öldürmək üçün özlərinə qız axtarırdılar. Utancaqlığın daşını atmaq ərəfəsində olan Şakir də onlardan biri idi. Amma onun otaq yoldaşı Rahim guşənişin həyat keçirir, papiros tüstüsünün dumanı içərisində şəir düzüb-qoşur, qızlar yataqxanasının həndəvərinə belə, getmirdi. Yorulanda, nədənsə bezib usananda, Kürün sahilində seçdiyi qovaq ağacının altında oturub saatlarla dayanmadan axıb gedən çaya baxar, hərdən də suya baş vurardı.

Bir gün Şakir Rahimə dedi ki, ə, sən niyə beləsen? Qoşul bizə, qızlarla gəz, rəqs elə. Heç elə bil cavan deyilsən.

Əsgərlikdən sonra pedaqoji texnikum bitirən, həyat adamından çox kitab adamı olan Rahim «Kazbek» qutusundan bir siqaret götürüb damağına almışdı, dünya görmüş kişilər kimi tələsmədən yandırır bir qullab vurmuş və Şakirdən soruşmuşdu:

- Yaxşı, sənin fikrin nədi, gəzdiyin rus qızıyla evlənəcəksən?
- Yox! - Şakir qəti cavab vermişdi.
- Niyə?
- Kəndimizdən evlənəcəyəm.
- Bəs o kəndinizdəki məsum qıza könül açanda onun gözlərinin içinə dik baxa biləcəksənmi?

Şakirin üzünə qızartı çökmüşdü:

- Ə, kimdi ona keçmişini danışan, - demişdi.
- Bəli, danışmayacaqsan, amma bir gün hər şeyin üstü açılacaq.
- Ə, Rahim, sən Allah, molla kimi danışma.
- Mən molla deyiləm, amma az-çox qanıram. Gəzdiyin o rus qızı bir gün

hamilə olsa, neyləyəcəksən?

Şakiri elə bil ilan vurmuşdu:

- Ə, sən nə danışırısan?

Rahimin üzündən istehzal bir dalğa keçmişdi:

- Sabah sənın başına gələ biləcək həqiqəti söyləyirəm, Şakir Sadıqov. Qanunla, ya gəzdiyin qızı alıb onunla ömür sürəcəksən, ya da beş il türmədə yatacaqsan. İkisindən birini seçə bilərsən.

Bu söhbət elə bil Şakiri yuxudan ayıltmışdı:

- Düz deyirsən, qardaş, - demişdi.

- Əlbəttə, düz deyirəm. Heç bir kərə fikirləşməsənmi ki, şirnikdirib bura göndərilmiş bu gözəl rus qızları da siyasətin qurbanlarıdır?

Şakirin köşək gözləri bərəlmışdi:

- Ə, Rahim, vallah, məni dəli eləyəcəksən. Ə, nə qurban, nə siyasət?

Bu yerdə Rahimin bir qədər irəli çıxmış hülqumu qalxıb - enmişdi, deyəcəyi sözün qabağına bənd atmışdı. Şakir isə gözlərini zilləyib, ona nisbətdə dünya görmüş Rahimdən cavab gözləmişdi. Rahimə sözünü udmaq ar gəlmişdi, kaman çəkilməmişdi, ox yayından çıxmalıydı.

- Sənın o Kremlə oturan başçıların, elə bilirsən, sənın xalqına ürək qızıdır? Hə?! Bəli, adamın ölkəsini nə yollasa işğal etmək olar, amma qəlbini yox... Kremləkilər top-tüfənglə fəth eləyə bilmədiklərini bu sərbəst, azadlıq sevən, sevib-sevilmək üçün sino gedən ağmaya rus qızları ilə fəth eləyirlər. Əslində, o gözəl qızlar da heç bu imperiyapərəst, şovinist rus siyasətinin fərqiində deyillər. Onlara ancaq sənın kimi sağlam, yaraşlıqlı oğlanlar gərəkdir...

Şakir az qalmışdı qışqırsın:

- Rahim, insafın olsun, bu ruslar bizə nələr verməyib?!

- Bəs, əvəzində bizdən heç nə almayıblar?

- Neftdən başqa nəyimizi alıblar?

- Azadlığımızı!

Şakirin Rahimin çılgınlığı və məntiqi qarşısında sanki nitqi batmışdı. Azadlıq sözünü bilse də, azadlığın nə olduğunu, əsl mahiyyətini anlamaq, başa düşmək iqtidarında deyildi. Ona görə də sadələşməsinə:

- Onlar bizə məktəb açıblar, savad öyrədiblər... - deyər əməlli-başlı, ağlabatan dəlil-sübut da gətirə bilməmişdi.

Amma onu dinləyən Rahimin gözlərində şimşəklər oynamışdı:

- Bəli, bəli, düz deyirsən, onlar bizə məktəblər açdılar, savad verdilər, amma bizim keçmişimizin üstündən xətt çəkib, öz tarixlərini əzbərlətdilər. Ona görə də Gəncə uğrunda şəhid olan Cavad xanı, Şah İsmayılı, Şərqi sonuncu fətəhi Nadir şahı, ruslarla vuruşmuş Abbas Mirzəni tanıyırsan, Şuşanı tikən Pənahəli xandan xəbərin yoxdu, amma İvan Qroznının, Pyotrun, general Paskeviçin həyatını əzbər bilirsən. Sanki sənın keçmişin, dövlətin, şahın, xanın, bəyin, bəyzadən olmayıb...

Bundan sonra Şakir susmuşdu. Daha doğrusu, otaq yoldaşı ilə müqayisədə nə qədər məhdud düşüncə sahibi olduğunu anlamışdı; fərqi ortadaydı.

Bu söhbətdən bir müddət sonra baş verən bir hadisə cavanların çoxuna ibrət dərsi olmuşdu.

Qızlar yataqxanasında qız «ovuna» çıxan cavanlardan biri gəzdiyi qızı küçəyə, görüşə çağırırsa da, qız razılıq vermir, balkonun qapısını örtüb girir içəri. Oğlan yataqxananın komendantına nə qədər dil tökür, pul təklif eləyir, xeyri olmur, komendant onu içəri buraxmır. Qəzəblənmiş oğlan balkondan balkona atılaraq yuxarı qalxır, qızın yaşadığı beşinci mərtəbənin balkonuna

çata-çatda ayağı sürüşür, müvazinətini itirib başı üstə düşür yerə. Elə oradaca canını tapşırır. Atası hadisədən xəbər tutub yataqxananın həyətinə gəlir. Görür ki, oğlunun tay-tuşları meyitin ətrafına toplaşblar. Cavanlar kişiye yol verirlər. Kişi keçib oğlunun meyiti başında dayanır, nə ağlayır, nə sığayır:

- Kişi namus üstə ölər, məşuqə yanına gedəndə yox, - deyə tüpürüb oradan uzaqlaşır. Bundan sonra qohumları oğlanın meyitini aparıb basdırırlar.

Bu hadisədən sonra şəhərə elə bil ölü sükut çökmüşdü. Qızlar yataqxanasının həndəverində bir oğlan belə görünməmişdi.

Şakir baş vermiş hadisəni Rahimə danışanda heç halını da pozmamışdı:

- Belə də olmalıydı, - demişdi, - su çanağı suda sınar.

Bu hadisədən aylar-illər ötmüşdü. Ölkənin müxtəlif bölgələrindən fabrikə işləməyə gəlmiş rus qızlarının çoxu geriye - doğmalarının yanına dönmüşdü, bəziləri isə ailə qurub şəhərdə qalmışdı. Fabrikdən gedən rus qızlarını yavaş-yavaş azərbaycanlı qızlar əvəz eləməyə başlamışdı.

* * *

Şakir sürücülük kursunu bitirib avqust ayında Bakıya yollanmışdı ki, imtahan verib universitetin fizika-riyaziyyat fakültəsinə qəbul olunsun. Bu niyyətlə iyirmi gün Ermənikənd deyilən yerdə, dəllək Aşotun yarım zirzəmisində kirayədə qalmışdı, amma bu dəfə də qəbul siyahısında adını görməyib xeyli pejmürdə olmuşdu. İmtahan götürənlərin qarasına o ki var gileylənmişdi ki, axı bu zalımlar onu haçana kimi «konkurs»a salacaqlar. İki il əsgərlik çəkəndən sonra oxumağa onda həvəs ola, olmaya, ya qismət...

* * *

1966-cı ilin noyabr ayının lap əvvəlində Şakirə çağırış vərəqəsi gəlmişdi. Ayın 11-də şəhər hərbi komissarlığına getməliydı. Buna görə də işdən azad olunmuşdu. Gedib bir həftə kənddə qalmışdı. Şəhərə qayıdanda ata-anasına dönə-dönə tapşırırmışdı ki, əziyyət çəkib onu yola salmağa gəlməsinlər. Qasid kişi ilə Qaratel müəllimə də söz vermişdilər ki, gəlməyəcəklər: "Allahın kölgəsi üstündən əskik olmasın, sağ gedib, salamat qayıdasan" - demişdilər.

Şakir şəhərə - dayısıgile bir həftədən sonra gəlmişdi. Yəqin ki, əsgərliyə gedəcəyini bildiyi üçün Anya onu qaş-qabaqlı qarşılamamışdı, halını soruşmuşdu, ata-anasından hal-əhval tutmuşdu. Şakir də qəlbində Anyadan incik olsa da, sorğu-sualına ədəblə cavab vermişdi.

Axşamçağı yataqxanaya, Rahimin yanına getmişdi. Rahim onu sevinclə qarşılamışdı, dönə-dönə ruhdan düşməməyi, iradəli olmağı tapşırırmışdı.

Rahim:

-Rahatlan, səhər səni yola salırıq, - bir qədər susub: - Allah eləsin səni Çexoslovakiyaya aparmasınlar, - demişdi.

Hadisədən xəbərsiz olan Şakir təəccüblə:

- Nə üçün? - soruşmuşdu.

- Sovet hökuməti Çexoslovakiyaya qoşun yeridib.

- Nəyə görə?!

- Oradakı iğtişaşları yatırtmaq üçün.

- Bu iğtişaş nə üçündü belə? Çəxlər nə istəyirlər?

Rahim papirosunu qaralmış dodaqları arasına alıb sümürmüşdü və

qısaca cavab vermişdi:

- Azadlıq!
- Azad deyillərmi?
- Xeyr!

Bununla da söhbətləri bitmişdi. Şakir Rahimə bu axırcı gecəni dayısıgildə qalmaq istədiyini deyib sağollaşmış getmişdi.

Şakir komissarlığa deyilən saatda dayısı Səfərlə gəlmişdi, Anya da evdə qalmayıb onlara qoşulmuşdu. Səfərin saçının seyrəlib çallaşdığını, Anyanın da saçına dən düşdüyünü Şakir sanki indi görmüşdü. Dayısının ömrünün belə keçməsinə, övladsızlığına qəlbən acımışdı və elə bu anda qovaq ağacına söykənib papiros çəkən Rahimi görmüşdü. Dayısından aralanıb ona yaxınlaşmışdı:

- Nə yaxşı gəlmisən?

Rahim xəfifcəsinə gülümsəyib:

- Ə, sən mənə bu qədər etibarsız sayırsan? - demişdi.

- Qətiyyə! - deyə Şakir cavab vermişdi.

- Əsgərliyin yazılmamış qanunları var. Əməl eləyə bilsən, günün xoş keçər, - deyə Rahim məsləhət vermişdi.

- Çalışaram.

Komissarlığın həyatında izdiham vardı. Nəhayət, ortaboylu komissar görünmüşdü. Qısa bir nitq söyləmişdi və əsgərliyin kişilik məktəbi olduğunu xüsusi vurğulamışdı. Çağırışçılara əsgərlikdə yaxşı xidmət etməyi, pis əməllərdən uzaq olmağı, xalqın başını daim uca tutmağı tapşırırmışdı. Onun bu çıxışından sonra çağırışçılar ard-arda düzülmüş avtobuslara doluşmuşdular. Şakiri nəinki dayısı, Anya da qucaqlayıb üz-gözündən öpmüşdü. Hətta Anya göz yaşlarını saxlaya bilməmişdi və onun bu halı Şakiri xeyli duyğulandırmışdı da. Rahim isə ancaq onun əlini möhkəmcə sıxmışdı və sol əliylə çiyninə vurmuşdu.

- Yaxşı yol, sağ-salamat qayıt.

- Sağ ol, Rahim. Nə yaxşı sənə rast gəlmişəm, sən mənim həyat müəllimimsən.

Rahim eynəyini düzəldib, saçına sığal çəkmişdi.

- Ə, ağ eləmə görək. Mənim özümə dərs keçən lazımdı.

Şakir:

- Sağ ol, mən səni heç zaman unutmaram, - demişdi və bu an hətta kövrəlmişdi də.

Nəhayət, sıraya düzülmüş avtobuslar signal verərək yola çıxmışdı. Hamı çönüb arxaya, onları yola salanlara baxırdı. Qəribə mənzərəydi, əllər havada yellənirdi və o yellənən əllərin arasında Şakir Rahimin əlini aydınca görmüşdü, çünki o əllə bərabər kiçik bir kitab da yellənmişdi.

Bakıya - Biləcəri stansiyasına axşam çatmışdılar və dərhal da bölüşdürüb Rusiyadan gəlmiş starşinalara təhvil vermişdilər. Respublikanın hər bölgəsindən gələn çağırışçılar Biləcəriyə toplaşdığından adam əlindən tərpənmək olmurdu. Ancaq nə səbəbdənsə onları hələlik qatarlara əyləşdirib hərbi hissələrə apararı yoxdu.

Biləcəriyə gəldiklərinin yalnız on birinci günü toplaşmaq əmri verilmişdi. Hər kəs özü ilə gəzdirdiyi azuqə torbasını çiyninə atıb tribunanın qabağında dayanmışdı. Respublikanın hərbi komissarı qısa çıxışdan sonra - indi də çıxış üçün sözü Mərkəzi Komitənin katibi yoldaş Şıxəli Qurbanova verirəm, - demişdi.

Cavanlar arasında alqış qopmuşdu. O zaman, o anda, bəlkə də, əsgərliyə gedənlər arasında tək-tək gənc olardı ki, Şıxəli Qurbanovun kimliyi

haqqında nəse bilsin. Onlardan biri də Şakir idi; Rahim ona təkə oxuduğu kitablardan yox, həm də kitabların müəlliflərinin həyatından, taleyindən danışmışdı. Bir dəfə isə televizorda baxdıqları «Milyonçunun dilənçi oğlu», tamaşasından söhbət düşmüşdü və Rahim demişdi ki, bu gözəl tamaşanın librettosu Şıxəli Qurbanovundur, deyirlər, özü də çox vətənpərvər adamdır. Vəssalam... Şıxəli Qurbanov adı-soyadı beləcə ilişib qalmışdı Şakirin yaddaşında. İndi, budur, Rahimin adını hörmətlə çəkdiyi Şıxəli Qurbanov onların qarşısında, tribunadaydı. Ortaboylu, qapqara saçları arxaya darıtmış bu yaraşıqlı kişi təmiz ana dilində danışdı və qərribə idi ki, onlara əsgəri borclarını namusla yerinə yetirməklə bərabər ana dillərini, doğma Azərbaycanı, ata-analarını unutmamağı tapşırırdı. «Bəziləri əsgərlikdən qayıdandan sonra öz dilinə xor baxır, qınından çıxıb, qınıni bəyənir» - deyirdi. Şakir elə bu andaca minlərlə çağırışçının qarşısında çıxış edən Şıxəli Qurbanovun söylədikləri ilə heç bir vəzifəsi olmayan, ancaq böyük şairlik iddiası ilə yaşayan otaq yoldaşı Rahimin dedikləri arasında qərribə bir yaxınlıq hiss eləmişdi. Mahiyyətini tam dərk etməsə də, Şıxəli Qurbanovun hər kəlməsi ona doğmadan doğma gəlmişdi.

* * *

Çağırışçıları aparan qatar axşam saat 6-da yerindən tərpənmişdi. Şakir qatarın pəncərəsindən xeyli boylanmışdı, amma nə birinci, nə də sonuncu vagonu görə bilmişdi. Bu nəhəng bir eşalon idi, ucu-bucağı görünmürdü... Şakir Qarabağa, evlərinə gedəndə paravozun şimal istiqamətinə dartıb apardığı Rusiyaya apardığı dolu neft çənələrindən ibarət o qədər qatarlar görmüşdü ki... Bəzən bir parovozun gücü çatmadığı üçün ikincisini qoşurdular bu qatarlara; çənləri saymaqdan qurtarmırdı. Yaşlı sənişinlərin gileyini də çox eşitmişdi:

- Dolu gedib, boş qayıdır...
- Əşi, əvvəl Nikolay hökuməti daşıyırdı, indi də Lenin hökuməti.
- Bakının nefti olmasaydı, Sovet hökuməti nemeslərə qalib gələ bilməzdi.
- Nolsun, gör heç qiymətləndirən var? Bakıya qəhrəman şəhər adını verməyi də bizə çox gördülər.

İndi isə, bir eşalon azəri balası Rusiyaya orduda xidmət etməyə aparılırdı; relslərin üstü ilə taraqqataraqla, hər stansiyada dayana-dayana, nəfəs dərdərdə yol getmək bezikdirmişdi çağırışçıları. Neçə gün idi yol gedirdilər. Bu gedişlə gerek uzaq Sibirə, Tayqaya çataydılar.

Hər vaqondakı çağırışçılara ayrıca bir zabıt və iki də serjantı nəzarət edirdi. Vaqonlar hamısı ümumi idi. Uşaqlar yol boyu bir-biri ilə qaynayıb-qarışırdılar. Aralarında şitlik edən vağzal uşaqları da az deyidi. Şakirgilin vaqonunda kök, ortaboylu, ağbəniz, çox danışan bir oğlan da vardı; dil boğaza qoymur, gah pəsdən oxuyur, gah lətifə söyləyib ətrafındakıları güldürürdü. Hiss olunurdu ki, vaqondakıların diqqətini özünə cəlb etmək üçün qəsdən bərkdən danışır. Artıq hamı onun adını da bilirdi: Qafqaz idi adı!

Moskvaya çatanda sonuncu vaqon göründü. Şakir başa düşdü ki, arxadakı vaqonlar yolboyu stansiyalarda, ayrı-ayrı şəhərlərdə açılmış, çağırışçıları müxtəlif ordu-birləşmələrinə qatmaq niyyətilə üç aylıq təlim keçməyə - qarantinlərə aparmışlar. Çox-çox sonralar bildi ki, onların yeddi sutka yol gəldikləri bu eşalondakı çağırışçıların bir qismini Çexoslovakiyaya göndəriblər.

Şakirgili Moskvada vaqonlardan düşürüb metroya, daha sonra

paytaxtdan çox da uzaq olmayan Kalininqrada aparmışdılar. Burda başlarını qırıxdırıb, hamama saldıqdan sonra əsgər paltarı, uzunboğaz ayaqqabı vermişdilər. Lap axırda həkimdən keçirib, təlim meydançasına toplamışdılar.

Qarantin deyilən o məşəqqətli günlərdə Böyük Qafqazın adını daşıyan balaca Qafqaza görə də xeyli əziyyət çəkəsi olmuşdular. Zaytsev familiyalı kapitan, sözün həqiqi mənasında, onlara ot yoldurmuşdu. Göydən qar tökürdü, yer donmuşdu, şaxta qılinc kimi kəsirdi, bu Zaytsev isə, çağırışçıları dizin-dizin, üzü üstə süründürməkdən, əllərini boyunları arxasında çarpazlaşdırıb ördək kimi yeritməkdən, tək ayaqlı hoppandırmaqdan, ürəkləri ağızlarına gələnə qədər qaçırtmaqdan usanmırdı. Uşaqların qulağı almışdı ki, Zaytsev podpolkovnik olmaq istəyir.

Nəhayət, axşam düşürdü. Zaytsev və serjantları çağırışçıları sıraya düzüb onları yeməxanaya aparırdılar ki, borşdan-supdan içib toqqalarının altını bərkitsinlər. Bu əsgər xörəklərini yemək azərbaycanlılar üçün, sözün əsl mənasında, işgəncəyə bərabərdir. İlk günlər, demək olar ki, heç nə yemir, masadan ac qalxırdılar. Sonra kazarmaya gedirdilər. Saat on tamamda yatmaq əmri verilirdi. Bu yatmaq mərasimi də işgəncə idi. Şalvarını ləng soyunan bir nəfərə öyrə, yerinə girənləri təzədən qaldırırdılar. Bu geyinib-soyunma əməliyyatı on-on beş dəqiqə çəkirdi və hər dəfə də bu mərasim Qafqazın dodaqaltı ana-bacı söyüşləri ilə müşayiət olunurdu.

Çağırışçılar elə ki, yerlərinə girirdilər, çox olsa, on dəqiqə rahat nəfəs alırdılar. Hələ hərbi and içməyən, müxtəlif hissələrə paylanmayan yüz nəfər çağırışçının qırx beşi azərbaycanlı idi. Qəflətən Qafqazın səsi kazarmadakı sükutu pozurdu:

- Xorla, ho-ho, hopbənək deməyən...

Qafqazın qəliz söyüşünün azərbaycanlılar üçün qəbuləlməzliyini ruslar, latışlar, estonlar, ukraynalılar başa düşməzdilər. Qırx beş azərbaycanlının iki yolu vardı - ya qalxıb Qafqazı şil-küt etmək, ya da söyüşü özlərinə götürməmək üçün onun söylədiklərini təkrar etmək. Qırx beş nəfər azərbaycanlı Qafqaza qoşulub gecənin sükutunu pozurdu:

***Ho-ho, hopbənək,
Ho-ho, hopbənək...***

Gözlərinə təzəcə çimir gələn serjant yerindən dəli kimi sıçrayırdı:

- Qalxın!

Eyni vaxtda yüz nəfər başıqırıxıq, ağ köynəkli, ağ dizlikli əsgər yerindən sıçrayıb sıraya düzülürdü. Serjant Qafqazı qəzəbli nəzərlərlə süzüb əmr edirdi:

- Geyinin!

Hamı tez-tələsik paltarını, uzunboğaz çəkməsini geyinib yenidən sıraya düzülürdü. Serjantın əmri ilə çölə çıxıb qarla örtülmüş yolda nəfəsləri kəsilincəyə qədər qaçardılar. Ruslar, ukraynalılar, latışlar Qafqazın başa düşmədiyi və yəqin ki, heç zaman da öyrənməyəcəyi dildə anasına söyürdülər. Bu əhvalat hər gecə təkrar olunurdu. Hələ hərbi and içməmiş Qafqazın əlindən starşınalar, serjantlar girinc qalmışdılar. Qafqaz həmyerlilərinə açıqca deyirdi ki, rusun borşunu içib, ona qulluq eləyib, anasına söydürməyəcək. Qoy onu lap başıxarab kimi əsgərlikdən azad eləsinlər, təki o, Vətəninə dönsün, rusun borşunu içməsin, anasının bişirdiyi noxudlu bozbaşını yesin, üstündən soyuq quyu suyundan içib fişdığını çalsın.

Günlər keçmiş, Qafqazı ram edə bilməmişdilər. Serjantlar hiyləyə əl atmışdılar, Qafqazı öz həmyerliləri ilə güləşdirib, qəsdən yıxılmasına yardım eləmişdilər, onunla rəqibləri arasında kin-küdurət yaratmaq istəmişdilər, ancaq nəticəsi olmamışdı. Böyük Qafqazın adını daşıyan balaca Qafqaz kürəyini yerə verməmişdi, axşamlar yerinə girəndə səsini kəsməmişdi. Gecənin sükutunu qırx beş nəfər azərbaycanlının:

***Ho-ho, hopbənək,
Ho-ho, hopbənək -***

xoru pozmuşdu. Gecənin bir aləmində, tüpürcəyin yerə düşməyib göydə donduğu bir vaxtda Qafqaza görə yüz adam buz bağlamış yolla nəfəsləri kəsilincəyə qədər qaçmışdılar. Qafqaz bu yolla Sovet ordusunda qulluq etmək, rusun borşunu, supunu içmək, dəqiqədə bir anasına söydürmək istəməmişdi. Vətəninə dönüb öz bildiyi kimi azad-buxovsuz yaşamaq istəmişdi. Rus serjantları isə onu ram eləmək fikrindəydilər...

Bir səhər tezdən yenə «Qalxın!» əmri verilmişdi. Hövlnak yuxudan ayılıb ikimərtəbəli çarpayılardan yerə tökülüşmüşdülər. Vaxtında geyinib sıraya düzülmək üçün tələsmişdilər. Tələsməyən, səsini kəsməyən isə yenə Böyük Qafqazın adını daşıyan balaca Qafqaz idi. Nəhayət çağırışçılar sıraya düzülmüşdü, Qafqaz isə hələ də susmamışdı. Qafqazın əlindən cana doymuş serjantın gözlərində bir an sanki şimşək çaxmışdı. O, Qafqazın qarşısına yeriyib:

- A nu ka, vıxadi! - deyə bağırmışdı.

Serjant qabaqda, Qafqaz arxada kazarmadan çıxmışdılar və çıxar-çıxmaz Qafqazın bağırması gəlmişdi. Qırx beş azərbaycanlı heç nəyə, heç kəsə məhəl qoymadan dərhal özlərini çölə atmışdılar. Gördükləri mənzərə acınacaqlıydı. Qəfil zərbə almış Qafqaz qarnını tutub buz bağlamış yerdə qıvrılırdı. Dişi bağırsağını kəsən Şakirin qorxudan yerində donmuş serjantın anasına söyməyi ilə şapalağının dəyməyi bir anda olmuşdu. Qırx beş nəfərin eyni anda serjantın üstünə yeridiyi bir vaxtda təzəcə podpolkovnik rütbəsi almış Zaytsevin hardansa böyükdən çıxması bir olmuşdu. O, «dağılışın» - deyə bağırmışdı. Serjantı ayaqları altına alıb tapdalamağa hazır olan qırx beş azərbaycanlı yerində mıxlanıb, Zaytsevə, serjanta nifrətlə baxmaqdan savayı bir şey edə bilməmişdilər. Hərbin amansız qayda-qanunundan qorxmışdılar.

Bir anda Zaytsevin əmri ilə Qafqazı yerdən qaldırıb harasa aparmışdılar, serjant isə Şakirə kinli bir nəzər salıb çıxıb getmişdi...

Səhər yeməyinin vaxtıydı. Podpolkovnik Zaytsevin əmriylə sıraya düzülüşdülər. Heç nə olmamış kimi, Zaytsev onlara mahnı oxumaq əmri vermişdi. Qərribə idi ki, belə vaxtlarda ruslara qoşulub mahnı oxuyan azərbaycanlılar susmuşdular və Zaytsev də bu sayğısızlığı görməməzliyə vurmuşdu. Şakirin boyu uzun olduğundan dəstənin lap önündə addımlayırdı. O, qəflətən, eyni bir anda yerə çırpılan addım səslərinin ahəngi altında ana dilində:

- Uşaqlar, Qafqazı vuran serjant cəzalanmayınca stolovaya girməyəcəyik! - demişdi.

Bu fikir Şakirin ağlına hardan gəlmişdi, bəlkə hansısa filmdə görmüşdü, oxuduğu hansısa kitabda rast gəlmişdi, indi deyə bilməzdi, ancaq hardansa belə bir etiraz aksiyası yadına düşmüşdü. Yaxşı ki, yerliləri də onu dərhal

anlamışdılar. Yeməxananın qabağında ayaq saxlayıb təpik döymüşdülər, Zaytsev çığır-bağırsa da, heç kəs onun əmrinə tabe olub yeməxanaya keçməmişdi. Qərribə idi ki, başqa millətdən olan çağırışçılar da onlara qoşulmuşdular. Bu əməlli-başlı aclıq aksiyasıydı. Və yəqin ki, bu anlarda podpolkovnik Zaytsevin ürəyində necə bir narahatçılıq keçirdiyinin fərqi deyildilər... Çünki Sovet hökuməti adamları bu həddə çatdırırları bağışlamırdı.

Nahar da da etiraz davam etdi. Nəhayət xəbər gəldi ki, Qafqazı vuran serjantı buradakı xidməti vəzifəsindən azad edib başqa bir hərbi hissəyə göndəriblər. Qafqazdan isə xəbər yoxdu...

* * *

Baş həkimin qeyzli səsi Şakiri keçmişindən, əsgərlik həyatından ayırır işğal olunmuş rayon mərkəzini əvəz eləyən qəsəbəyə, xəstəxananın sarğı otağına qayıtdı. Həkim ermənilərin qarasına gileylənirdi:

- Ə, vallah, billah, bunların psixikasında ciddi problem var. Əlli ildən, yüz ildən bir bu cür hoqqalar çıxarırlar də. Ay qardaş, ay yoldaş, adamın Allahı olar də. İrandan-Turandan rusun hesabına gəlib bizim dədə-baba torpağımızda dövlət qurublar, amma özlərini elə aparırlar ki, guya biz gəlib bunların torpaqlarında məskunlaşmışıq, - deyə həkim əllərini dizlərinə şappıldadıb qalxmışdı: - Anan namaz üstəymiş, Qaratel xanım... Qorxma, yaran sağalacaq, bir müddət ayaq üstə çox gəzmə.

Şakir yenə söylənə-söylənə, deyənə-deyənə saat 3-də anasını evə gətirmişdi. Erməni güllələrinin yeri qalmış göy rəngli dəmir darvazanın ağzında maşını saxlayıb signal vermişdi ki, darvazanı açsınlar. Tərslikdən, Şakirin signalına darvazanı üzünə taybatay açan qardaşı oğlu Türkər olmuşdu. Anasının qıçına güllə dəyməklə, yarasına duz basılmış Şakir Türkəri qarşısında görəndə ermənilərə qarşı qəzəbi- nifrəti son həddə çatdı. Səbəb də təkcə anasının gülləyə tuş gəlməsi deyildi, qardaşı, Türkərin atası Teymurun atəşkəsə bir gün qalmış Qərvənd uğrunda gedən döyüşdə şəhid olmasıydı. Onda Türkərin beş yaşı vardı. Babası Qasidin, nənəsi Qaratel müəlliminin, anası Gültəkinin, əmisi Şakirin qayğısı ilə əhatə olunan Türkər atasız böyümüşdü. Bax, bu xəstə ruhlu, dənizdən - dənizə dövlət yaratmaq eşqinə - heç zaman baş tutmayacaq sevdaya düşmüş ermənilərin ucbatından. Şakiri qəzəbləndirən, cin atına mindirən yaşadığı, heç vaxt unuda bilmədiyi olaylardı. Atəşkəs sözünü eşidəndə bu altmış altı yaşlı kişi odsuz-ocaqsız yanırdı:

- Bu nə cür atəşkəsdə, ə, bu iyirmi iki ildə nə qədər əsgərimiz şəhid olub, mülkü əhali tələf olub. Bu ermənilər sözlərinə sahib olmayan adamlardılar, onlar atəşkəsə əməl eləyəndilər bəyem, - deyə Minsk qrupunun, ATƏT-in, BMT-nin, dünya dövlətlərinin ünvanına ağzına gələnə söyləyirdi. Çünki canlara dəyən qardaşı Teymurun qanı hələ də yerdə qalmışdı. Onun ürəyi o zaman soyuyardı ki, qardaşına güllə atmış erməni diğasını əsir tutub gətirəydi onun qəbrinin üstünə, deyəydi, bax əməlinə, gör nə günah eləmişən, gör kimə qıymısan, beş yaşlı oğlunu yetim, iyirmi beş yaşlı arvadını dul qoymusan, ay qurumsaq. Sonra bir güllə çaxardı o haramzadanın başına... Ancaq onun düşündükləri arzudan çox, xəyalı, heç zaman gerçəkləşməyəcək ağır-acılı bir xəyal.

Şakir maşını həyətdəki tut ağacının altında saxladı. Türkər tez arxa qapını açıb:

- Nətersən, ay nənə? - deyə şən səslə soruşdu.

- Yaxşıyam, başına dönüm, yaxşıyam... Kömək elə düşüm. Of, of...

Türkər:

- Bu saat, - deyib Qaratel müəlliməni bir göz qırpımında qucağına götürüb artırmaya aparmağıyla, onun üçün məxsusi hazırlanmış çarpayığa uzatmağı bir oldu.

Səksən beş yaşlı Qaratel müəllimə nəvəsinin bu qayğısından, rəftarından duyğulandı:

- Qadan ürəyimə, neylədiyindi, demirsən qarnın yırtılar.

İdmançı görkəmli Türkər sezilməz tərzdə sinəsini qabardıb:

- Ay nənə, sənə nə ağırlığın var ki, qarnım da yırtıla.

- Allah atana rəhmət eləsin, hər işində ona çəkmişən...

Araya sükut çökdü. Nə zaman Teymurun adı anılırdı, sükut başları üstədən asılırdı. Teymurun atası rəhmətlik Qasid kişi də həmişə oğul itkisindən söz düşəndə qovrula- qovrula deyərki, Allah sevdiklərini dərgahına tez aparır. Teymur da Allahın sevimli bəndəsi olduğundan, atəşkəsə bir gün qalmış şəhid oldu... Qasid kişinin bu yerdə bir an nəfəsi gedib gəlməzdi. Çünki kişiliyinə boğulub içində hönkürərdi. Bu hönkürtünü ancaq özü, bir də onun bu halını görüb ağ yelənli yaylığı ilə göz yaşını qurulayan Qaratel müəllimə eşidərdi. Sonra heyətdə təkbəşinə oynayan Türkəri Qasid kişiye göstərirdi:

- Şükür, kişi, şükür, yurdunda heç olmasa oğlu qalıb.

Qasid kişi başını tərpətməklə arvadının sözünü təsdiqləyər, Türkəri yanına çağırıb başını sığallayardı...

Ancaq Qasid kişi oğul dərdinə cəmi beş il dözə bildi. Oğul deyə-deyə dünyadan köçdü.

Teymur könüllülərdən idi. Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərə lap əvvəldən qoşulmuşdu. Çoxlu sayda döyüşçü dostlarını itirmişdi. Müharibənin amansız, həm də yazılmamış qanunları var. Bir yerdə ki, ölüb-öldürmək şərt ola, daha orada hansı ali dəyərlərdən danışasan. Teymur düşmənin hər cür qəddarlığının, amansızlığının şahidi olmuşdu, amma o, yenə də insanlığını itirməmişdi... Elə olurdu günlərlə üzlerini qırmağa belə vaxtları olmurdu, bəzən isə sadəcə, üzlerini qıraraq təvəzlənməyə əlləri qalxmırdı. Döyüşçü heyatından uzaq olan bəziləri onların belə saqqal saxlamağına pis baxırdı:

- Siz də ermənilərdən öyrəndiz bu saqqal saxlamağı? - deyə istehza ilə soruşurdular. Bir dəfə Teymur döyüşün nə olduğunu bilməyən, amma yeri gəldi-gəlmədi ağzına gələni danışan birisinin xirtdəyindən yapışıb:

- Bura bax, ə, - demişdi, - gecə-gündüz arvadının qucağından çıxmırsan, sən nə bilirsən döyüş nədi, yoldaş itkisi nədi? Ay danabaş, şəhid dostunun qırxı çıxmamış, bir başqası həlak olur, əlin gəlmir ey üzünü qıraraq pudralanmağa, gecələr saatlarla soyuq səngərdə yatıb hər şeyi yadırgayırsan. Nə saqqal, nə də sənə kimi gəvəzələr yada düşür. Başa düşdün?

- ...

Əlbəttə, hamını xirtəkləyib başa salmaq mümkün deyildi. Hərənin öz səviyyəsinə görə mühakiməsi, qənaəti vardı, hamı eyni cür düşünmürdü...

Ermənilər Naxçıvanı kəndindən Teymurgilin mövqelərini daim atəşə tuturdular. Bir dəfə komandirləri dedi ki, bu dığalar lap ağ eləyir, Naxçıvanı tutmaq lazımdır. O, dediyindən dönən deyildi, qətiyyətli adamdı. Könüllülər yaxşı bilirdilər ki, bu döyüş heç də itkisiz başa gəlməyəcək. Səbəb isə Naxçıvanın yüksəklikdə olmasıydı. Komandirin göstərişi ilə döyüşə hazırlaşmağa başladılar. Bir gün sonra batalyon komandiri dedi ki, sabah gecə saat 12-də Naxçıvanı hücum edəcəyik; göstəriş və tapşırığını verdi,

UAZ-a minib harasa getdi, bir də səhər saat 2-də qayıtdı. Hər kəs axşamkı hücumun, bu döyüşün nə ilə nəticələncəyinin intizarındaydı. Saat 3-ün yarısında gözlənilmədən qərargahın heyətindəki palıd ağacının budağından asılmış dəmir kotan üç dəfə çalındı. Könüllülər bu dəmir səsinə bir anda meydana toplaşdılar. Bu könüllülər batalyonunun tərkibi də, geyim-kecimi də nizami ordudakından çox fərqliydi. Kim necə gəldi geyinmişdi; hələ nə vahid geyim forması vardı, nə də ki, belə bir formanı sifariş verməyə pul. Silah-sursat da çatışmırdı.

Komandir üzünü silahdaşlarına tutub dedi:

- Qardaşlar, bu gün saat 3-də Naxçıvanı hücuma keçəcəyik...

Toplaşanların içindən uğultuya bənzər bir dalğa keçdi, pıçıltilar eşidildi: Bəs gecə saat 12-də hücuma keçəcəkdik. Görsən nə olub, nə baş verib?

Komandir döyüşçülərin ürəyindən keçən bu sualı cavabsız qoymadı:

- Başa düşürəm sizi, ancaq fikirləşib bu qərara gəldim ki, hücuma gündüz keçək, ənənəni pozaq. Yəqin, düşmən də bizim gündüz hücum edəcəyimizi gözləmir, - azacıq susub dedi. - Bilirsiniz ki, heç bir döyüş itkisiz olmur. Xətrinizə dəyməsin, heç kəsi də qorxaqlıqda qınamaram. Kim döyüşə getmək istəmirsə, ailəsinin yanına qayıda bilər!

Kimsədən səs çıxmırdı. Birdən üç yaşlı Türkün atası Teymurun nəzərləri komandirin baxışları ilə toqquşdu. Onun bu dünyada ən böyük arzusu Türkün böyüdüb həddi - buluğa çatdırmaq idi. Amma komandirin bu sözündən sonra bir addım qabağa durub ucadan:

- Komandir, biz elə ailəmizi qorumaq üçün burdayıq da, - dedi.

- Çox gözəl, onda irəli!

Batalyonun ancaq bir hissəsi hücuma keçirdi. Çox sürətlə irəli gedirdilər. Tankların, «BTR»lərin ağırlığı altında elə bil yer titrəyirdi. Bir saat sonra Naxçıvanın etəyindəydilər. Tanklar dayanıb kəndə sarı xeyli mərmə atdı. Düşmən tərəfdən təpki hiss olunmurdu. Görünür bu qəfil hücumu gözlənmirdilər. Komandir hər şeyi dəqiq hesablamışdı. Gözlənilməz hücum düşməne toparlanmağa, əks hücuma keçməyə imkan verməmişdi. Erməni yaraqlıları dabanlarına tüpürüb kəndi tərk etmişdilər. Kənd sakinləri də ev-eşiyini qoyub qaçmışdı. Görünür xocalıların başına gətirdikləri müsibəti indi də azərbaycanlıların onların başına gətirəcəyindən qorxmışdılar.

Komandir bir müddət kəndə girməyə icazə vermədi. Düşmən heç bir müqavimət göstərməməklə onları arxayın edib tələyə də sala bilərdi. Komandir erməni dilini bilən uşaqlardan dörd nəfər ayırıb kəndə kəşfiyyata göndərirdi. Kəşfiyyata gedənlər bir saatdan sonra qayıtdılar. Kənd boşalmışdı. Komandir bu səhih məlumatdan sonra kəndə girib mövqə tutmağa icazə verdi. O, könüllülərə: - Unutmayın, saqqallılar hökmən geri qayıdacaqlar, - deyərək xəbərdarlıq etdi. - Bizim bu düşmən yuvasını əldə saxlaya bilməyimiz indi bizdən çox arxadakılardan asılıdır.

Könüllülər ikibir, üçbir kəndə səpələndilər. Kəşfiyyatçıların «kənd boşalıb» xəbəri yüz faiz inandırıcı olsa belə, onlara tanış olmayan küçələrlə getmək, heyətlərə, evlərə, elə belə, həyəcənsiz, qorxu-hürküslü girmək mümkün deyildi. Kim zamanət verə bilərdi ki, evlərin künc-bucağında, kol-kosda, qayalıqda gizlənmiş düşmənin gülləsinə tuş gəlməyəcəksən. Sakitliyin, sükutun gətirdiyi qorxu hissi atışma zamanındakından daha güclü olur.

Teymur yol kənarındakı hasarın böyründə elektrik dirəyini görüb dayandı. Bu elektrik dirəyinin başından elektrik lampası asılmışdı. Yəqin elə buna görə dirəyə çıxıb-düşmək üçün ayaq yerləri düzəltmişdilər. Teymur tez dirəyin başına çıxıb şərf kimi çiyinə atdığı üçrəngli Azərbaycan bayrağını

oradan asdı. Dağlardan gələn meh bayrağı qanadlandırmışdı. Teymur qürur hissilə bayrağa baxdı və ürəyində: «Kişi düz deyirmiş. Bir kərə yüksələn bayraq, bir daha enməz!».

Teymura elə gəldi ki, yetmiş dörd il qabaq deyilmiş bu fikir dağlarda əks-səda verdi:

- Bir kərə yüksələn bayraq, bir daha enməz!

Yorulana qədər yaxına, uzağa baxdıqdan sonra yavaş-yavaş dirəkdən endi və bu zaman ağlayan uşaq səsi eşidib ətrafı dinşədi. Tək qalmışdı. Yoldaşları kəndə dağılıbmışdılar. Səs ara vermirdi, getdikcə hönkürtüyə çüvrilirdi, elə bil uşağın ətini kəsirdilər. Teymur narahat oldu. Bu onlara qurulmuş tələ də ola bilərdi. Bəlkə də yox, həqiqətən uşaq idi, qoyub qaçmışdılar. Getdikcə şiddətlənən uşaq səsinə dözmək, onun imdadına yetməmək ağla sığışmayan, bağışlanmayan bir iş idi. Bu uşaq səsi artıq Teymurun sinirlərinə işləyirdi, barmağı ilə qulaqlarını tıxadı, yenə də bu naməlum uşaq səsinə eşidirdi. Fikirləşdi ki, bu saat o səsin ardınca getməsə, ömrü boyu o səsi başında daşıyacaq, imdadına yetmədiyi üçün o ağlayan, hönkürən, gah da bağırtya çevrilən səs heç vaxt onu tərk etməyəcək, sakit yaşamağa qoymayacaq.

Teymur bir anda hasardan aşılıb qonşu həyəətə düşdü. Uşaq səsi kürsülü evdən gəlirdi. Bu kürsülü, üstü dəmir taxtapuşlu ev əsl azərbaycanlı, qarabağlı evlərinin oxşarıydı. Teymur həyəətə, kürsülü evə göz gəzdirə-gəzdirə fikirləşdi ki, qonşu məişətləri, həyat tərzləri, hətta mətbəxləri də nə qədər oxşardır...

Uşaq səsi açıq pəncərədən gəlirdi. Teymur ehtiyatlanıb avtomatını çiyindən aşırı. Barmağını tətəyin üstünə aparıb, var gücüylə qapıya bir təpik vurdu. Təkgözlü qapı zərblə açılıb yan divara çırpıldı. Pəncərənin tül pərdələri çəkilmədiyindən otaq yarıqaranlıq idi. Teymur bir an otağın ortasında donub qaldı. Həyatında birinci kərəydi ki, icazəsiz-filansız yad evə soxulmuşdu - özgə evinə.

Nəhayət, Teymur çarpayının tən ortasında ağlamaqdan gözünün suyu burnunun seliyinə qarışmış yarıçılpaq, ağlayan uşağı gördü; səsi başına düşən uşağı... Çox olsa, üç yaşı olardı. Onun Türkeri yaşdaydı. Bu erməni balası da onun Türkeri kimi qaragöz, qarasaç, amma yastıbaş, totuqsifət oğlan uşağı idi. Körpə qorxudanmı, ya tənhalığına qəfil son qoymuş, imdadına yetişmiş adama görəmi, səsinə kəsmişdi. Teymur ona doğru gedəndə uşaq yenidən bağırty ilə ağlamağa başladı. Rəhm hissi Teymura güc gəldi:

- Ağlama, balaca, ağlama!

Avtomatını çiyinə aşırıb uşağı qucağına götürdü. Uşağın çılpaq yanbızına toxunanda başa düşdü ki, valideynləri onu yatılı qoyub qaçıblar. Sadəcə, unudublar. Müharibədə hər şey bir anda baş verir, bəzən düşünməyə, qərar çıxarmağa macal tapmırsan.

Teymur istər-istəməz evə göz gəzdirdi. Evdən qənimət götürməyi düşün-mürdü də. Ancaq insan marağı özünü göstərirdi. Divardan yeləni ceyran-cüyürlü əsl Qarabağ xalçası asılmışdı. Teymurun uşaqlığı bu cür xalçaların üstündə keçmişdi. Bu xalçanın tən ortasından iki gəncin böyüdülmüş şəkli asılmışdı. Yəqin, şəkildən ona baxan bu cütlük evin sahibləri, qucağında gözünün yaşını axıdan uşağın valideynləridir. Şəkildəki kişi ondan üç-dörd yaş böyük olardı. Saqqalsızdı, uzun bakenbardı, iri burnu, nazik bıığı, şabalıdı saçları vardı. Ona sığınmış xanımı xoşbəxtcəsinə gülümsəyirdi, özü də çox lətafətliydə və şeksiz, kişidən altı-yeddi yaş kiçik olardı.

Çarpayının üstündəki mələfəni götürüb uşağı ona bükdü. Çıxmaq

istəyəndə gözü baş tərəfdəki çarpayıya sataşdı. Yataq yığışdırılmamışdı və əzik-üzüklüyündən, döşəkağına düşmüş ləkədən, bir cüt əsgə parçasından başa düşdü ki, cütlük kəndə atılan ilk mərmiyə kimi sevişirmişlər. Teymur köks ötürdü. Düşündü ki, insan sevib-sevilmək üçün bu dünyaya gəlibse, bəs bir-birini qırmaq, torpaq iddiası nə üçündür? Qəddarlıqdan, vəhşilikdən də zövq almaq olarmı? Deyəsən, yavaş-yavaş insanda insanlıq ölür... Belə getse dünyanın axırıda.

Uşağı doğma balası kimi bağrına basıb otaqdan çıxdı. Uşaq özünü yad insanın qucağında hiss etdiyindən ağlayır, sızlayırdı, içini çəkib hıçqırırdı. Teymur düşünürdü: "Yazıq körpə böyüklərin günahı üzündən əzab çəkir". O bilmirdi nə etsin.

Teymur bir anda hər şeyi unudub uşağın qayğısına qalmağa, onu kiritmə-yə çalışdı:

- Sakit ol, balaca, sakit ol! Mən indi sənə neyləyim? Kaş səsinə eşitmə-yəydim, səni yalqız, ağlayıb-sızlayan görməyəydim. Hə... Atan qarşıma çıx-saydı, yəqin ki, öldürərdim, ya da o mənə öldürərdi. Bax, sevişəndən sonra ölmək, ya da kimisə öldürmək ağlagələsi iş deyil... Yaxşı, ağlama... Sakit ol, bax belə... Atan qarşıma çıxsaydı, atanı öldürsəydim yetim böyüyəcəkdin... Necə ki, bizimkilərdən çoxunu sizinkilər atasız qoyub. Amma hələ sən ağzından süd iyi gəlir, günahsızsan, məsumsan. Ancaq gün gələcək böyüyəcəksən, ata-anan, müəllimlərin sənə o ağappaq beynini biz türklərə qarşı zəhərləyəcəklər. Bizi o qədər pisləyəcəklər ki, o qədər soyqırımdan danışacaqlar ki... İmkan tapıb soruşa da bilməyəcəksən, axı, biz ermənilər bu türklərə nə pislik etmişik ki, bizi qırıblar? Yazıq bala, sən o boyda kin-küdurətlə necə yaşayacaqsan? Nə bilim, bəlkə, yanılıram, bəlkə, səhvəm, sən böyüyüb adam balası olacaqsan. Kaş biləydim sənə atan nəçidi, nə sənətin sahibidir... Bizimkilərə qarşı hansı hoqqalardan çıxıb. Bəlkə, elə Xocalı qətləmini törədənlərdən birisi də sənə atandır, balası?

Yadına Xocalı qırğını düşdü. Dostları ilə xocalıları xilas etməyə getmişdi. Meşəyə girəndə əvvəlcə kimsəyə rast gəlməmişdilər. Qəsdən hay-küy salmışdılar ki, düşmən gülləsindən orada-burada gizlənənlər varsa, qorxmayıb üzə çıxsınlar. Tez-tez səsləndirilər:

- Ə, kim var burda? Qorxmayın, özünüzkülərdi.

Yavaş-yavaş ağacların, qayaların arxasında gizlənmiş qız-gəlin, körpə uşaqlar görünməyə başlamışdı. Çoxusu ayaqyalın idi. Qəfil atəş səslərindən yataqdan durub hövlnak çölə atılmış bu zavallıların ayaqlarını don vurmuşdu. Onların bu halını seyr etmək dəhşət idi. Teymur taqəti kəsilmiş bir ananın beş yaşlı oğlunu kürəyindən alıb qucağına götürmüşdü. Uşağın ayağını don vurmuşdu. Onu buşlatına bürümüşdü ki, uşaq heç olmasa özünə gəlsin. Uşağı da, anasını da maşına mindirib Ağdama yola salmışdı. Çünki hələ də xocalılar iki bir, üç bir meşədən çıxaraq Ağdama sarı gəlməkdəydilər, onlara kömək etməliydi...

Teymur unuda bilmədiyi o faciəli günlərdən çətinliklə ayrılıb özünə gəldi və o məşum günlərin ağrı-acısını bir də yaşadığından, az qaldı düşmən balasını qucağından yerə atıb ayaqları altına alıb onu çığnasın. Ancaq «Lənət şeytana! Lənət şeytana!» deyib hələ də içini çəkən uşağı sinəsinə sıxdı:

- Ağlama, balası, şükür elə ki, mən səninkilər kimi qəddar deyiləm... Ay körpə, sən hardan çıxdın qarşıma? Sən mənə aciz-avara elədin. Kaş sən mənə yaşda olaydın, tutaydım yaxandan, soruşaydım, ay Allahın dığası, bizə nə vermisiz ala bilmirsiniz?.. Ay küt oğlu küt, dava bir kərə olar də. Nə zaman dava eləmisiz, axırda da məğlub olmuşuz. Sizin üzünüzdən ev-eşiyimizi,

kəndlərimizi itirmişik. Amma yenə də adamlığımızı itirmək istəmirik.

İndi mən səninlə neyləyim, balaca? Səni elə burada, bu yolun qırağındaca atıb getsəm bağrın yarılacaq... Lənət şeytana, hardan sənə rast gəldim... Gören sənə başına gələn, Allah eləməmiş, mənim Türkərimin başına gələydi sənə atan neyləyirdi? Mənim kimi qucağına alıb sakitləşdirərdimi, xəstələnməsin deyə mələfəyə bükərdimi, qayğısına qalardımı?.. Böhtan atmaq istəmirəm, balaca. Nə bilim, bəlkə, atan yaxşı kişidi. Bəlkə, o da qan tökməyin tərəfdarı deyil... Amma sizinkilərin elə əməllərindən danışirlar ki, adamın damarlarında qanı donur.

* * *

Kəndə səpələnmiş könüllülər bütün dəlmə-deşikləri eşələyəndən, kol-kosa baş çəkəndən sonra bir yerə cəm olmuşdular. Komandir hər ehtimala qarşı tədbir görmüşdü, bir neçə post yaradıb, qarovula adamlar ayırmışdı.

Bəzi cavanlar öz şücaətlərindən danışdılar. Toplaşanlara gəlib ən sonda qoşulan Teymur oldu. Dəstə Teymurun qucağında uşaq görəndə arı pətəyinə elə bil çubuq soxdun:

- Bu nədi, əsir götürməyə adam tapmadın?

- Adam olsaydı, siz də götürərdiz də, - deyə Teymur cavab verdi.

Həminin Dəllək deyə müraciət etdiyi, çal papağını həmişə gözlərinin üstünə basıb gopa basmağı, döşünə döyməyi sevən Dəllək Qənbər:

- Ə, indi bu gədəni neyniyəssən? - deyə Teymurun qucağında yuxuya getmiş körpəni göstərdi.

Yazıq Teymur elə bil məhkəmə qarşısında, müttəhim kürsüsündə əyləşmişdi.

- Nə bilim, vallah. Adam bilmir neyləsin, nə desin... Biz hücumə keçəndə ata-anası bu yazıq uşağı qoyub qaçıb. Allah bilir indi anası neyləyir...

- Ağla, ə. - Dəllək Qənbər Teymurun ağzını əydi. - Gecənin yarısı, camaat yuxudaykən Xocalını şumlayan, arvad-uşağı əsir aparan, evlərini başına uçurduqların uşağıdı də.

- Ay dəllək, uşağın nə təqsiri var?

- Təqsiri yoxdu, apar böyüt bu ilan balasını! Yekəlsin, qoşulsun Suriyadan gətirdikləri saqqallılara, qırsın bizi.

Könüllülər onların bu söz güləşdirməsinə tamaşa edirdilər. Teymur humanistliyinin qarşısında ona göstərilən bu münasibətdən tıncıxmışdı. O, bir addım irəli durub uşağı Dəllək Qənbərə uzatdı:

- Ala, götür apar, kəs bu körpənin başını!

Dəllək Qənbər bir addım geri çəkildi:

- Ə, mən baş kəsənəm? Ə, mən...

- Bəs, onda baş-beynini niyə aparırsan? Qəddarlıq da qannan gəlir, biz istəsək də qəddar ola bilmərik, neyləyək.

Bu vaxt qaya üstünə çıxıb durbinlə ətrafı müşahidə eləyən komandir onlara yaxınlaşdı. Teymurun qucağında uyuyan erməni uşağını görüb bir an duruxdu:

- Hardan götürmüşən bu yazığı? - soruşdu.

- Evləmədən. Dirəkdən bayrağımızı asırdım, ağlamaq səsi eşitdim, gedib gördüm çarpayının üstündə tək-tənha qalıb ağlayır.

Komandir:

- Yaxşı eləyib uşağı götürmüşən, - dedi. - Biz arvad - uşaqla döyüşmürük. Yəqin, eşitmisiz, dostumuz Fred Asif hər dəfə atəş əmri verəndə deyir ki, ya Allah, mənim atdığım mərmə nə qadına, nə uşağa dəyməsin.

Dəllək Qənbər yenə özünü saxlaya bilmədi:

- Komandir, - dedi, - elə belə ürək sahibiyik ki, başımıza bu oyunlar gəlir də. Vallah, onların bizə etdiyi zülmü Allah da götürməz, amma biz götürürük.
- Doğrudur, Qənbər, amma hər kəs özünə oxşamalıdır. Hər millət də özünə!..

Bu vaxt uşaq qımıldanıb gözlərini açdı. Əvvəl heç nə anlamayıb key-key ətrafa baxdı. Doğma üzlər görməyib əvvəl solmuş dodaqlarını büzdü, sonra ağlamağa başladı. Özünə-sözünə sahib olmayan, köntöylükdə ad çıxarmış Sarı Əvəz (hamı ona sadəcə Sarı deyirdi) Teymura bozardı:

- Ə, Teymur, bilmirəm, bu it küçüyünü hardan tapıb gətirdin də. Qardaş, bura uşaq bağçası döyül ha...

Heç kəsdən, o cümlədən Teymurdan səs çıxmadı. Sarı Əvəz üzünü komandirə tutdu:

- Komandir, Troyalılar atın qurbanı olduğu kimi, biz də bu saat bu erməni diğasının qurbanı olacayıq. Sən elə bilirsen saqqallılar sərhədi aşıb gediblər Ermənistanə? Ə, sarıqulaqlar (rusları nəzərdə tuturdu) qoyarlarını onları geri çəkilsinlər, qabaqlarına salıb yenə gətirəcəklər üstümüzə. Fitva kimdən gəlir, məlumdu...

Teymur yazıq - yazıq dilləndi:

- Komandir, indi mən bu dilsiz-ağızsız neyləyim? Aparım atım öz xarabalarına, bağı çatlayıb ölsün?

Komandir qətiyyətlə:

- Nəbədə! Belə vicdansız işlər bizim şənimize yaraşmaz. Otur mənim UAZ-ıma, uşağı apar evinizə, sonra görək neyləyərək. Yəqin ki, onlardan bizimkilərlə əlaqə saxlayan tapılacaq, qaytarıq özlərinə.

Teymur elə bil yazıqlaşdı:

- Komandir, düzü, bilmirəm anam bu işə necə baxacaq. Axı, o Mikoyan köpəkoğlunun əliylə 48-də anamgili ermənilər Dərələyəzdən, dədə-baba yurdlarından çıxarıb göndəriblər Azərbaycana. Bütün ömrü boyu o köçürülmədən danışib. Bir gözü ağlayıb, bir gözü gülüb. Anam onda on səkkiz yaşın içindəymiş...

Komandir:

- Narahat olma, anan müəllimə adamdır, savadlı qadındır, səni başa düşər, Teymur. İndi özün fikirləş, bu uşağa görə biz bir belə adamı qurban verə bilmərik, axı. Səni yaxşı tanıyıram, Allah eləməmiş, ölüm-itim olsa, özünü bağışlamazsan, - dedi.

Teymur razılaşdı:

- Elədir, komandir.
- Onda, haydı, Allah amanında, - deyə komandir sürücüsünü səslədi, - fotoqraf!

Fotoqraf ayaması ilə tanınan Şafa lap uşaqlıqdan şəkil çəkməklə məşğuldu. Ermənilərlə dava başlayanda bazar başındakı balaca köşkünə bağlayıb, fotoaparətini də götürüb qoşulmuşdu könüllülərə. Həmişə avtomat silahı çiyində, fotoaparət sinəsində olardı. Lazım bildiyi anlarda döyüşçü yoldaşlarının şəklini çəkirdi. Deyirdi ki, ə, adamdan qalan elə bu şəkillər olacaq.

Bəlkə də, Şafa haqlıydı, çox şəhidin başdaşına elə onun çəkdiyi şəkillər həkk olunmuşdu.

İndi əsgərlərin arxasında cömbəlib əlindəki çubuqla yerdə cürbəcür fiqurlar çəkən fotoqraf dərhal yenindən qalxıb qabağa gəldi.

- Eşidirəm, komandir.
- Şafa, Teymuri kəndlərinə apar. Uşağı yerbəyer eləyib qayıdarsız.

- Komandır.
- Eşidirəm.
- Əvvəl icazə ver, Teymurla bu uşağın şəklini çəkim.
- Nəyə görə, nəyinə lazımdı ki?
- Göndərəjəm BMT-yə, baxsınlar, görsünlər bizim adamlığımızı, - deyib aparatını hazırlayıb Teymura sarı yönəltdi: - Ə, qaş-qabağını tökmə, bir balaca gülümsə... Uşağı da düz tut... Bax belə. Hə, şəkliniz hazırda, iki ədəd çıxaracam, birini sənə verəcəm, birini də BMT-yə göndərəcəm. Niyə elə baxırsan, inanmırsan?
- Teymur gülümsədi:
- İnanıram, Şafa, gedək.

* * *

Çoxdan təqaüdə çıxmış Qaratel müəllimə heç də, Teymurun düşündüyü kimi onu qəzəblə qarşılamadı. Doğrudur, darvazadan qucağında uşaq içəri giren Teymuru görəndə bir an yerində donmuşdu, ancaq arxadan gələn fotoqraf Şafanı görəndə artırmadan ona:

- Xoş gəlmisiz, - deyib qonaqpərvərlik göstərdi. Onu həyətdəki tut ağacının altındakı böyük taxta oturmağa dəvət elədi. Bundan sonra Teymurun nıgaranlıq içində qucağında tutduğu uşağı ondan alıb:

- Bu kimin uşağıdı belə? - soruşdu.

Teymur taxtın küncündə oturub başına gələnı qısaca anasına danışdı. Gözləri anasının gözlərində qalmışdı. Tufan gözləyirdi: - «Ə, sən bilmirsən bunların babaları bizi yurdumuzdan didərgin salıb? Bizə qalıb adamlıq? Bu məlunların uşağının mənim evimdə nə ölümü var? Səndən soruşuram...»

Ancaq belə olmadı, əksinə, Teymurun qucağında mısmırığını sallayıb oturmuş uşağı qucağına alıb, ermənəcə adını soruşdu:

- Sergey, - deyə uşaq solmuş dodaqlarını büzərək cavab verdi.

Qaratel müəllimə onu ovutmaq üçün əzizlədi:

- Nə qəşəng adın var sənın. Nə gözəl balasan. Bəs, sənın ananın adı nədi?

- Siranuş - deyə uşaq ağlamağa başladı.

Qaratel müəllimə onu çox çətinliklə sakitləşdirə bildi.

Bu üç yaşlı əsirdən bundan artıq nə öyrənmək olardı?! Qaratel müəllimə, ağlamasın deyə uşağın atasının adını soruşmadı.

Gültəkin Türkerin paltarından gətirib Sergeyə geyindirdi. Türker də gəlib Sergeyin yanında dayanmışdı. Bir-birinə oxşarlıqları çox idi. Sadəcə, Sergeyin başının arxa hissəsi yastıydı, bu da irsiyyətin əlamətiydi.

Təzəcə çay içirdilər ki, maşın səsi gəldi. Qaratel müəllimə:

-Atandı, - dedi.

Teymur çaydan bir qurtum alıb:

- İndi tufan qopacaq, - dedi.

Qaratel müəllimə qətiyyətlə:

- Heç bir tufan-zad olmayacaq, dünyanın hər yerində uşaq şahdı, hansı millətdən olursa-olsun, o pakdır. Hələ heç bir günaha batmayan mələk kimidir, - dedi.

Maşın səsi yaxınlaşıb darvazanın ağzında susdu. Qasid kişi darvazanın balaca qapısını açıb içəri girdi. Əvvəlcə Şafayla görüşüb xoşgəldin elədi, sonra bir ay üzünü görmədiyi Teymurun alından öpdü və elə bu an Türklərlə oynayan oğlan uşağını gördü:

- Şafa, sənindi? - soruşdu.

- Yox.
- Bəs kimin uşağıdı?
- Əsirdi.
- Nə əsir, ə. Uşaqdan da əsir olar?!

Teymur anasına danışdıqlarını indi də bitdə - bitdə atasına söyləyəsi oldu. Danışa-danışa fikirləşirdi ki, kənddə bir həftə qalmalı olsa, gerek bu əhvalatı hamıya bircə-bircə danışsın.

Qasid kişi birdən şaqqanaq çəkib güldü, yarızarafat, yarıgerçək dedi:

- Gəlsənə bunları, - tutun dibində oynayan uşaqları göstərdi, - sünnət elətdirək. O uşağın adını da dəyişək, müsəlmən kimi böyüsün.

Elə bu vaxt sol qıçını Gülablı döyüşündə itirmiş qonşuları Salehin «bala» qapıdan əvvəl qoltuq ağacları, sonra da özü girdi içəri. Dərhal ona yer göstərdilər. Saleh Teymurla, Şafayla görüşüb hal-əhval tutandan sonra tut ağacının altında torpaq eşən uşaqlara baxdı və üzünü Qasid kişiye tutdu:

- Ay qonşu, - dedi, - adını da dəyişə bilərsiz, pülüyünü də kəsib ata bilərsiz, amma damarlarındakı erməni qanını dəyişə bilməzsiz. Erməni qızı almış bizim bəzi vəzifəlilərimiz ağsaqqal qayınatalarını xəlvətcə sünnət elətdirib, pasportlarını dəyişib müsəlman adı qoydular, amma yastı başlarını, iri burunlarını, ən əsası, qanlarını dəyişə bilmədilər. Gora gedənə qədər fırlanım deyə bilmədilər, pırlanım dedilər.

Bu sözlərdən məlum oldu ki, qonşuları Salehin qulağı darı dəlirmiş. Araya pərtlik çıkmışdı. Qaratel müəllimə fikirləşdi ki, hələ harasıdı, bu saat kəndə hay düşəcək, dərdlilər, əhvalat azarkeşləri axışacaqlar qapılarına. Ermənilərdən soruşa bilmədiklərini, üç yaşlı erməni balasına sahib çıxdıqları üçün onlardan soruşacaqlar. Ağsaqlı Fəsti arvad, əri Pəhləvan kişi gəlib deyəcəklər, hanı bizim Cahidimiz, neçə ildi itkin düşüb, nə öldüsü bilinir, nə qaldısı, üç uşağı başsız qalıb. Sonra Qəzənfər, Alı, Əmirxan, Zavta arvad, birdimi, ikidimi, ay başına dönüm, dul qalmış Tamara, meyitini götürə bilmədiyimiz, düşmən tərəfdə qurd-quşa yem olan Fəqanın havalanmış, özünü-sözünü bilməyən ata-anası... gələcək. Yerə-göyə sığmayan dərdləriylə gələcəklər... Ancaq nə olur-olsun, insanlığı itirmək olmaz. Ona görə sakit səsle dedi:

- Saleh, bilirsən ki, biz də onların əlindən az zillət çəkməmişik. 48-də bizi yurduumuzdan qovdular. Bizi əvvəlcə Sabirabadın düzünə, sonra bir neçə ailə ilə Qarabağa - bu Qaraqaşlı kəndinə gətirmişdilər. Qaçqın-koçkün həyatı yaşayıb özünə gün-güzəran qurmağın nə demək olduğunu ancaq qaçqın olan bilər. Amma indi ata-anasından aralı düşmüş bir əlcə tifiyə nə deyəsən, neyləyəsən?

Saleh yerində qurcalandı, əsəbdənmi, ya nədənsə kəsik qılçası xəfifcə titrəyirdi:

- Qaratel müəllimə, - dedi, - bu kənddə hamımız əlifbanı sizdən öyrənmişik. Sizə ehtiram göstərmək bizim borcumuzdur.

- Çox sağ ol.

- Dərd burasındadır ki, qonşu olsaq da, erməniylə bizimki üst-üstə düşmür, daban-dabana ziddir. Şairi, alimi millətini qızıdırır üstümüzə, bəziləri həтта əlinə silah alıb uşaqları qırmağı ilə fəxr edir. Amma biz... Mən başa düşmürəm, bizə bu rəhim, mərhəmət hissi hardan gəlir.

- Qurandan, ata-babalarımızın mərdliyindən, kişiliyindən.

- Qaratel müəllimə, amma bu mərdlik, kişilik bizə çox vaxt baha oturub. Çünki onlar bunu qanmazlar, əksinə, bundan istifadə eləyirlər...

- Doğru deyirsən, ancaq...

- Müəllimə, bağışla məni, sözünüzü kəsirəm.
- Buyur, buyur.
- Bilirsən, bizim tarix müəllimimiz Qara müəllim nə yazıb?
- Yox. Məqalədi?
- Xeyr, bir bənd şeir yazıb.
- Qarabağ dərdi hamını şair elədi də.
- Doğru deyirsən. Qara müəllim elə bil bu erməni körpəsini görüb yazıb ey...
- Qaratel müəllimə bu ağır söhbətdən tıncıxmış halda:
- Saleh, ürəyimi üzmə, söylə görüm Qara müəllim nə yazıb, - dedi.
- Yazıb ki:

***Nişan aldım, əlim əsdi, bilməm niyə atmadım,
O, düşmənin körpəsiydi, mən günaha batmadım.
Gedib gördüm evim yanıb, balamı da qəhr edib,
Düşündüm ki, zalımlıqda mən yağışa çatmadım...***

Eyni anda hamının nəzərləri artıq Türkerə isinişməkdə olan Sergeye dikildi.

- Çox təsirlidi, - Qaratel müəllimə dedi. - Bir dəfə Nizami Gəncəvinin «Xeyir və Şər» hekayətini səhnələşdirmişdim. Di gəl ki, nə qədər izah edirdim, başa salırdım, uşaqlardan heç biri Şər rolunu oynamaq istəmirdi. Mən onda başa düşdüm ki, heç kəs bu dünyaya şər ruhda gəlmir, onu şərə çevirən mühit olur, murdar düşüncəli insanlar olur...

Saleh başını tərpətdi:

- Elədir, elədir. Haqlısız. Allah mərdimazara lənət eləsin.

-Amin, - bunu da Qasid kişi dedi.

Gültəkin yaxınlaşıb stolun süfrəsini dəyişdi:

Saleh getmək üçün qoltuq ağaclarına əl atmaq istəyəndə qoymadılar.

* * *

Nahardan sonra Gültəkin Teymura dedi ki, su qızdırıb, gedib yaxalansınlar, əyin-başlarını dəyişsinlər.

Teymurun təkidi ilə birinci Şafa çimdi, gəlib tut ağacının altında əyləşdi. Sonra Teymur gedib suyun altına girdi. Gültəkin girəvələyib onun ardınca balaca kənd hamamına girib, kisəni əlinə keçirib Teymurun kürəyini sürtdü:

- Kir içindəsen ki, - dedi.

- Olaram də, gecə-gündüz səngərdəyəm.

- Allah axırını xeyir eləsin.

- Amin.

Gültəkin əlini ərinin cod saqqalına çəkib:

-Sonra bu saqqalını da qırarsan.

Az qala pıçiltıyla deyilmiş bu sözdən Teymurun damarlarında qanı qaynadı və eyni pıçiltıyla:

- Yaxşı, - dedi.

Gültəkin bir vedrə suyu çömbəlmiş Teymurun başından töküb, astaca addımlarla çölə çıxdı.

Teymur divardakı balaca güzgünün buğunu silib yumşalmış saqqalını qırmağa başladı. Bir aydı Gültəkinlə bir yastığa baş qoymamışdı...

Teymur hələ əsgərliyə getməmişdən qabaq, bənövşəbiğ vaxtında belə bir qənaətə gəlmişdi ki, xoşbəxtilik deyilən şey çox vaxt adamın əlinin altın-

da, çəpərin o üzündə olur. Amma adam öz xoşbəxtliyini nədənsə gedib öz-gə yerlərdə axtarır. Teymur xoşbəxtliyini çəpərin o üzündə, qonşu qızı Gültəkində tapmışdı. Gültəkin ondan dörd yaş kiçik idi. Teymur əsgərliyə gedəndə onu yola salmazdan qabaq qonaqlıq tədarükü görən anasına kömək eləyən çatmaqaş, qarayanız, uzun saçları küreyində qıvrılıb-açılan Gültəkinlə üz-üzə gələndə qanı sifətinə vurmuşdu. Sanki Gültəkini birinci kərəydi görürdü. Qızın sinəsindən baş qaldıran bir cüt yumru onun donunu qabartmışdı. Teymur titrək səslə:

- Gültəkin, - dedi, - vaxt tapanda anama da kömək eləyərsən.
- Yaxşı, - deyən Gültəkinin də səsi titrədi.
- Allah qoysa, bir də iki ildən sonra görüşəcəyik.
- Allah qoysa. Sağ get, salamat qayıt, - dedi Gültəkin.
- Sağ ol.

Beləcə ayrılmışdılar. və Əsgərlikdə Gültəkin Teymurun yadından bir an da olsun çıxmamışdı. Əsgərlikdən qayıdan ili də Gültəkinlə evlənmişdi.

...Teymurgil gecəni qalib səhər tezdən Naxçıvanikə yola düşdülər. Teymur darvazadan çıxı-cıxdı bir daha Sergeyi anasına, Gültəkinə tapşırdı. Allah qoysa anasını tapıb, uşağı qaytaracağını söyləyib maşına oturdu. Maşının arxasınca su atan Gültəkinin də üreyi onunla getdi.

* * *

Kənddə yaralanmış Qaratel müəlliməyə gəlib baş çəkməyən, təsəlli verməyən, tezliklə sağlamlasını arzulamayan qalmamışdı. Şakir də bu evin böyük oğlu, ağsaqqalı kimi hamıya «xoş gəldin» eləyib onlarla dərdləşməyə vadar olmuşdu. Onu ayda-ildə bir kərə görən həmkəndliləri halını xəbər alır, iş-gücü ilə maraqlanırdılar.

- Şakir, necə dolanırsan, işləyirsənmi?
- Şükür Allaha, işləyirəm.

Bundan sonra ən acığı gələn sualı verirdilər:

- Gəlirli işdimi heç olmasa? Daş-başın olurmu?
- Yox, daş-başım olmur, quruca maaşdı.
- Ə, bəs, nə təhər dolanırsan?
- Şükür, ac qalmırıq.
- Xətrinə dəyməsin, indiki zamanədə gəlirin olmasa yaşamaq zülümdü.
- Düz deyirsən, namuslu adamlar üçün bütün zamanlarda yaşamaq çətin olub. Eynşteyn deyirmiş ki...
- Kim?!

- «Həzrəti» Eynşteyn deyirmiş ki, siz İsa Peyğəmbəri pul kisəsi ilə təsəvvür edə bilərsinizmi? Özü də cavab verirmiş: Mən təsəvvür edə bilmirəm.

- Ə, bu dünyada pul kisəsi olmayan adam var?
- Var, qohum, az da olsa, var. Hə, qaldı bu daş-baş məsələsinə, burda gərək dövlətin cibinə girsən. Bu işin də axırı cinayətdi, türmədi. Mən arvadımı türmə qapılarında görmək istəmirəm.

Qaratel müəlliməni yoluxmağa gələnlər çəkilib gedəndən sonra Şakir uşaq vaxtı yatdığı evə keçib pəncərənin ağzındakı çarpayıda salınmış yatağına girdi. Ayaqüstə qalmaqdan, oturmaqdan necə yorulduğunu elə bil yatağa uzananda hiss elədi.

Murovdan gələn sərin meh pəncərədən otağa süzülürdü. O, həmişə Murovdakı əsgərlərin halına yanırdı. «Yay-qış başıqarlı Murovda əsgərlik çəkmək əsl fədakarlıqdı» - deyirdi.

* * *

Altmış altının noyabrında əsgərliyə gedən Şakir bir də altmış səkkizin noyabrında ordudan tərxis olunmuşdu. Kəndlərinə az qala uça - uça gəlmişdi. Onun bu cür qəfil gəlişindən ata-anasının, sonbeşikləri Teymurun sevinci aşıb daşmışdı. Şakir bir ay əlini ağdan-qaraya vurmamışdı, dostlarıyla gəzib-dolaşmışdı.

Bir aydan sonra Mingəçevirə getmişdi ki, bir işin qulpundan yapışsın. Əvvəlcə dayısıgilə baş çəkmişdi. Dayısı Səfər, arvadı Anya onu bayram ovqatıyla qarşılamışdılar. Dayısı bir az da kişiləşmiş bacısı oğlunu süfrəsinin başında oturdub sağlığına badə qaldırmış, xeyli sorğu-suala tutmuşdu və bir qədər də özünün əsgərlik sərgüzəştlərindən danışmışdı, lap axırda əsl kommunist siyasətiylə mətləb üstünə gəlmişdi:

-Hə, bacioğlu, indi neyləmək istəyirsən, məqsədin nədir?

Şakir də şəstlə cavab vermişdi:

-Məqsədim işləməkdi.

- Harda?

Şakir:

- Məsləhət bilsən, elə fabrikdə maşın götürüb işləyərdim, - demişdi.

Fabrikdə hələ də söz sahibi olan partkom Səfər şəstlə «düzələr» demişdi. Sonra:

- Ali məktəbdə oxumaq fikrindən daşınmısan ki? - soruşmuşdu.

- Xeyr.

- Gəlsənə sən, üzümüze gələn il sənədlərini politexnik institutunun tikiş texnologiyası fakültəsinə verəsən. Bilirsən, istehsalat sahəsi gəlirli sahədi. Bu sahədə iş tapmaq da asandı.

Şakir dayısı ilə razılaşmışdı:

- Hə, nə deyirəm, dayı, hazırlaşib sənədlərimi politexnikə verərəm.

- Politexnikə qəbul sənün üçün daha asan olar. Vaxt da keçir, bu gün, sabah ailə də quracaqsan.

- Oldu. Sənə söz verirəm, gələn il dediyin fakültənin tələbəsi olacam.

Səhəri gün yenə fabrikin o «artist» direktorunun qəbulunda olmuşdular. Direktor həmişəki kimi qollarını geniş açıb Səfərin qarşısına yerimişdi, Şakirə «xoş gəldin» demişdi, qayıdıb kreslosuna əyləşib bir qədər yerində eşinmişdi, sonra ruçkasını əlinə götürüb:

- Bizə görə bir qulluq, Səfər müəllim, - deyib marıtlamışdı.

- Qulluq sahibi ol. Mənim bu bacım oğlu iki il əsgərlikdə sürücü işləyib, ona bir maşın ver, işləsin.

Direktor əlini gözünün üstə aparmışdı:

- Sabah əmri hazır olacaq. Bizə də elə belə cavan kadrlar lazımdı.

Sağollaşib çıxmışdılar. Şakir nəhayət çoxdan içində qövr eləyən sualını vermişdi:

- Dayı...

- Hə, nədi?

- Dayı, deyəsən bu direktor səndən qorxur axı.

- Məndən yox, partbiletinin əlindən alınmasından qorxur.

- Niyə, nə günahın sahibidi?

- Gecələr maşın-maşın bez çıxarıb satdırır. Daha neyləyəcək ki...

- Dayı, bəs bu əliyərilə necə dözürsüz?

- Dözməliyik. Allah bilir, arxası hara bağlıdı. Amma bicin biridi, hamıyla münasibətini saxlayır, acıdıllıq eləmir.

Söhbət burda bitmişdi. Səhəri gün gedib işə girmək haqda əmrini almışdı.

Sonra Şakir yataqxanaya, Rahimlə görüşməyə getmişdi, amma otaqda başqa bir oğlanla qarşılaşmışdı. O isə:

- Rahim daha burda yaşamır, 3 №-li məktəbdə dərs deyir, özü də Kürün sol sahilində ikiotaqlı ev alıb, ailə qurub, - demişdi.

Şakir eşitdiyi bu xəbərdən çox sevinmişdi.

O dərhal məktəbə getmişdi. İki il idi Rahimi görmürdü. Rahimi müəllimlər otağında tapmışdı. Görüşüb əhvallaşmışdılar. Həməncə Rahim idi. Eynəyin arxasından baxan nüfuzedici gözləri elə bil adamın qəlbinin içinə baxırdı. Orada nə axtarırdı, məramı, istəyi nəydi - bunu özündən başqa heç kəs bilmirdi.

- Təbrik eləyirəm, eşitdim evlənmisən.

- Çox sağ ol, Şakir. Ailə gözəl şeydi. Amma bir şərtlə.

- O nə şərti elə? - Şakir soruşmuşdu.

- Gərək əvvəlcədən biləsən evləndiyin qadınla ömrü boyu söhbət eləyə biləcəksənmi, yoxsa bir ildən sonra danışmağa söz tapmayacaqsan.

- Yəni deyirsən ki, adam danışmasa ölər?

- Bəzən ürəyin o qədər dolur ki, onu boşaltmağa ürək axtarırsan, həssas bir ürək.

Rahimin nə üçün belə danışdığını, sarı simə vurduğunu başa düşməmişdi. Soruşmağa da ürəyi gəlməmişdi. Birdən gözlənmədən Rahim demişdi:

- Bilirsən Qasım bəy Zakir bu haqda nə deyib?

- Deyərsən, bilərəm.

- Zakir deyib ki:

Qəm evində zar olalı,

Eşqə giriftar olalı,

Yarımadıq yar olalı,

Nə mən səndən, nə sən məndən.

Allah səni yarıyanlardan eləsin.

Şakir dözə bilməmişdi:

- Qardaş, yoxsa sən yarımamısan?

Rahim nə hə demişdi, nə yox, gözləri eləcə yol çəkmişdi.

Qəfil xoruz banlaması Şakiri yaşanmış günlərin tamaşasından ayırdı. Əl telefonunun işığında saata baxdı, əqrəblər üçün üstə dayanmışdı. Fikirləşdi ki, dünyanın hər bir səmtində xoruz elə xoruzdu, banlamalarında da heç bir fərq yoxdur. Görünür bu xoruz banı insanları ilkinliyə, böyük şəhərlərin kəndləri əjdaha kimi udmadığı çaqlara, təbiətin bir parçası olmağa səsləyir.

Beləcə düşünə-düşünə, aranı dağa, dağı arana gətirə-gətirə nə zaman yuxuya getdiyini bilmədi. Yuxudan ayılıanda saat doqquz olmuşdu. Paltarını geyinib su başına çıxdı, sonra əl-üzünü yuyub Qaratel müəllimənin yanına tələsdı. Ürəyində gecə durub anasına baş çəkmədiyinə görə özünü qınadı da. «Deyəsən, insan yaşlaşdıqca biganələşir. Bir tərəfini boş buraxır». Amma onun elə ən acığı gələn şey biganəlik, unutmamlıq idi.

Şakir Qaratel müəllimənin arxası üstə çarpayuya uzanıb gözlərini tavana zillədiyini görüb şən səslə:

- Müəllimə, necəsən, ağrımırsan? - soruşdu.

- Babatam.

- Keçmiş olsun.

- Yaxşı ki, Qasid mənim bu halımı görmədi.

- Sənin o qaçaq Nəbin neyləyərdi, ay anna?
- Vallah, qiyamət qoparardı.
- Yəni elə igid idi sənin ərin?
- Eh, sən onun igidliyini harda görmüsən. O bir laçın oğlandı ... Ağzının dadı qaçmışlar bu Qarabağ hadisələri ilə ağzımızın dadını qaçırdılar. Teymur kimi oğulu itirəndən sonra Qasidin ürəyi dözmədi, amma mən üzübərk çıxdım.
- Ömrü verən Allahdı, müəllimə, asi düşmə.
- Asi düşmürəm, yerdə qalanların canı sağ olsun. Görünür, dərd çəkməyə bir nəfər qalmalıymış. Dərdi də ancaq ana başıküllü çəkə bilər.
- Şakir qəsdən söhbəti dəyişdi:
- Müəllimə, dədəmdən danışırıdın, sözün başını döndərdin başqa yana.
- Atəşkəs elan olunmasaydı dədəm, Allah bilir, gedib neçə erməni gəbərdəcəkdi.
- Müəllimə, deyəsən, bir-birinizi bərk sevmisiz, hə...
- Bə nə.
- De görüm, dədəm səni çox sevirdi?
- Yolumda canından keçərdi.
- İndi başa düşdüm, sən ali təhsilli müəllimə ola-ola nəyə görə adi bir sürücüyə ərə getmisən.
- Səhvən var. Mən adi bir sürücüyə yox, kişiye ərə getmişəm. Kişilik oxumaqla deyil ha. Qüruru olmayan, ona-buna yaltaqlanan akademik, böyük vəzifə sahibi mənim nəyimə gerekdi.
- Şakir anasının yastıq üstə qıvrılmış ağappaq saçını sığalladı:
- Müəllimə, nə o boyda şəhərdə, nə də kəndimizdə səndən başqa bir ağsaçlı qadına rast gəlmədim. Hamı bəzənib-düzənib özünü cavan göstərmək istəyir.
- Qaratel müəllimə yerində dikəldi:
- Yox, mən tək deyiləm. Mənim kimi şəhid anaları saçlarını qaraltmırlar.
- Qaraltmaq azdı, ay ana, indi saraltmaq dəbdədi.
- Zarafata salma. Heç yazıq Gültəkin də başına xına qoymur.
- Şakir köks ötürdü:
- Yazıq qız Türkərə görə evdə dustaq oldu.
- Vallah, Şakir, mən onunla hər üzünə danışmışam. Demişəm, bala, bu ev-eşik sənə qurbandı, amma nə qədər ki, ər evindəsən səni istəyən olmaz. Dedim Türkəri özüm saxlayaram, özünə bir gün ağla, nə qədər gec deyil, ailə qur, daş atıb, başını tutdu. Teymurdan sonra mən ərə getməyəm, ay ana, dedi, oturub Türkəri böyüdəcəm.
- Şakirin gözləri doldu:
- Vallah, çox böyük ürəyin var, ana.
- İnsan insanı başa düşməli idi, Şakir. Öz marağına görə heç kəsin ömrünə qəsd etmək olmaz. Oğlum şəhid olub deyə cavan bir gəlini evdə çürütməyə haqqım yoxdur. Əlbəttə, onu başqa bir kişinin yanında görmək mənə ağır gələrdi. Ancaq acı həqiqətlə barışmağa borcluyuq. Ona görə də istəyirdim ailə qursun. Amma Gültəkin məni eşitmədi... Mən qadınam, onu yaxşı başa düşürəm...
- "adını çək, qulağını bur" deyib atalar. Bu zaman Gültəkin əlində iri bir məcməyi içəri girdi, gətirdiyini balaca stolun üstünə qoyub onların qarşısına gətirdi:
- Gün günorta olub, siz hələ çörək yeməmisiz, - dedi.
- İstər-istəməz Şakirin nəzərləri qardaşı arvadının ağarmaqda olan saçlarına dikildi. Gültəkinin ağıl-qaralı saçları onun qarayanız sifətinə çox yaraşırdı. Köks ötürüb çay tökülmüş stəkanı qarşısına çəkdi:

- Sağ ol, bacı, - dedi, - Allah səndən razı olsun.
- Gültəkin:
- Dəyməz, - dedi və üzünü qayınanasına tutdu: - Xala, ürəyin nə istəyir, günortaya nə bişirim?
- Şakir xingəl sevəndi...
- Nə olar, elə xingəl bişirərəm, - deyib Gültəkin otaqdan çıxdı.
- Qaratel müəllimə dərinə köks ötürdü:
- Allah bu gəlinin ürəyinə görə versin, mələkdə, mələk...
- Şakir:
- Neyləyək, bizim də qismətimiz belə gətirdi. Yənə şükür ki, qardaşımın yurdunda Türker kimi oğul böyüyür, - dedi.
- Çox şükür. Gültəkin özünü Türkərə görə fəda elədi.

* * *

Teymur Şafayla Naxçıvanikə, döyüşçü yoldaşlarının yanına qayıtmışdı, amma üç yaşlı əsirə - Sergeyə görə nigarandı. Ata-anasının, Gültəkinin ona qayğı göstərəcəklərinə əmin olsa da, onun taleyinə biganə qala bilmirdi. Düşmən tərəfdən isə heç bir səs-səda yoxdu. Amma Teymur elə ki tək qalırdı, göz yaşlı, saçları üz-gözüne dağılmış, «Sergeyim, əziz balam, hardasan?» - deyə fəryad qoparan cavan bir ana xəyalında canlanırdı. Bu ananın xəyali obrazını Teymur özü yaratmışdı. Sergeyin atası haqda heç düşünmürdü də, əksinə, onu əli avtomatlı, hər an qan tökməyə hazır olan birisi kimi təsəvvür eləyirdi.

Hərdən fikirləşirdi ki, ömründə üzünü görmədiyi bir qadının surəti necə olur xəyalında canlanır, səsinə eşidir. Ya bu İlahinin möcüzəsiydi, ya da təsəvvürün yaratdıqları.

Naxçıvanikdə bir aydan artıq qala bilməmişdilər. Arxadan vaxtlı-vaxtında kömək, ərzaq gəlmədiyinə görə geri - əvvəlki mövqelərinə çəkilməyə məcbur olmuşdular. Günlərlə səngərdə yarıaç, yarıtox qalmaq, nə irəli, nə geri hərəkət etməmək könüllüləri bezdirmişdi.

Bir-iki gün keçmiş Teymur komandirə dedi ki, icazə ver, evə dəyib-qayıdım. Görüm mənim balaca əsirim neyləyir. Komandir etiraz eləmədi, Teymur da avtomatını təhvil verib Qaraqaşlıya yollandı.

Kəndə axşam şər qarışanda gəlib çatdı. Əl-ayaq çəkilməmişdi, qarşısına çıxan olmamışdı. Darvazanın «balaca» qapısından içəri keçib həyətdəki tut ağacının gövdəsinə söykəndi. Bura işıq düşmürdü, toranlıqda dayanıb doğmalarına kənardan tamaşa etmək çox xoşdu. Səslərini eşitməsə də, özlərini çox aydın görürdü.

Artırmada süfrə salıb oturmuşdular. Gültəkin yanaşı oturtduğu Sergeyə Türkəri yedirdirdi. Teymur baxdı ki, Gültəkin uşaqlara qarşı heç bir ayrı-seçkilik, ögey-doğmalığ etmirdi. Nəhayət, Qasid kişi boşalmış boşqabı geri itələyib qabarlı əllərini göyə açdı. Görünür, duasını elədi. Sonra anası da ona nəse dedi.

Teymur artıq qərar tutmayıb, bir göz qırpımında artırmaya çıxdı. Qasid kişi yaşına yaraşmayan cəldliklə ayağa qalxdı:

- Xoş gəldin, a bala.

- Sağ ol, ata.

Qaratel müəllimənin qolları oğlunun boynuna dolandı:

- Anan boyuna qurban, nə yaxşı gəldin.

- Yaman gündəyəm. Gəldim paltarımı dəyişəm.

Teymurun bu qəfil gelişindən yanaqları allanmış Gültəkin hamamı

qızdırmağa getdi. Türkər özünü atasının üstünə atdı. Teymur onu qucağına götürsə də böyüklerin yanında öpmədi. Birdən dizlərinə sığınmış Sergeyi gördü. Onu da qaldırıb dizləri üstə oturtdu:

- Ana, kürrüklənmir ki? - soruşdu.

- Bir həftə bizə ot yoldurdu. Şükür, indi isnişib. Türkərə qoşulub ora-bura qaçır. Amma elə ki ata-anası yadına düşür, kiridə bilmirik... Ata-anasından bir xəbər yoxdu?

- Hələ ki yox.

- İnşallah, yəqin, bir xəbər çıxar, qaytarıb verərik özlərinə, qan-qarğış yiyəsi olmaıq.

- Görən yer üzündə bizim qədər ürəyi yumşaq xalq var?

- Çətin.

Qasid kişi də öz əlavəsini elədi:

- Dünya yaxşılardan xali deyil. - Bir qədər susub: - Bir irəliləyiş varmı barı?

- Vaxtında onları bizim torpaqlarda oturdanlar arxalarında bərk dayanıblar. Ən pisi odur ki, döyüşlər öz ərazimizdə gedir. Xaraba qalan kəndlər, şəhərlər, əkin-biçinə həsrət qalan torpaqlar bizimkidir.

- İnşallah, axırı xeyir olar.

- Bilirsən, ata, vəziyyət çox qarışıqdı. Hərki-hərkilikdi. Kimin kimə qulluq etdiyindən baş açmaq olmur. Vətən uğrunda canından keçənlərimiz də var, pusquda yatıb fürsət gözləyənlərimiz də.

Qaratel müəllimə söhbətə qarışdı:

- Başqa cür ola da bilməz. Bir xalq ki, səksən altı il çar Rusiyasının, yetmiş il sovet Rusiyasının əsarəti altında qala, birdən-birə ondan nə gözləyirsiniz. Biz çox böyük xalq ki, heç olmasa öz varlığımızı - dilmizi, adət-ənənəmizi qoruyub saxlamışıq. Zaman keçəcək, hər şey arınıb-durulacaq. Hər şeyi ürəyinə salma, dünyanın mərdi də olacaq, namərdi də, dur get yuyun, rahatlan.

Qasid kişi arvadını məhəbbətlə süzüb:

- Teymur, görürsən də ananı. Maşallah, göz dəyməsin, kişinin qızı vaxtında oxuyub də, - dedi, - yerin altını da bilir, üstünü də.

Qaratel müəllimə məmnunluqla gülümsədi:

- Yaxşı, Qasid, qoltuğuma qarpız vermə görək.

- Ə, nə qarpız, olanını deyirəm.

Teymur ayağa qalxdı:

- Yaxşı, icazə verin gedim çimim, - deyib artırmadan düşdü.

Gültəkin hamamı əməllicə qızdırmışdı. Soyunub şıdırğı yağış kimi süzülən suyun altına girdi.

Gültəkin Teymurun nəmişlik, siqaret qoxusu verən paltarlarını paltaryuyan maşına ataraq xeyli söyləndi:

- İlahi, bircə bu müharibə qurtarsaydı. Hər kənddə bir şəhidlər qəbiristanlığı salınıb. Gecəmiş-gündüzümüz yoxdur. Allah sən özün Teymura qıyma. Oğlumu atasız qoyma.

Hamamın qapısı açıldı. Teymur saçını qurulaya-qurulaya hamamdan çıxdı. İsti suyun təsirindən yanaqları pörtüb qızarmışdı. Bu mənzərədən Gültəkinin qəlbi şiddətlə döyündü, özünü saxlaya bilməyib ona yaxınlaşdı, Teymurun buğlanan üzündən öpdü. Bu qəfil təmasdan Teymurun damarlarında qanı qaynadı və hər şeyi unudub Gültəkinə özünə sıxdı, saçlarını qoxladı.

- Elə darıxmışam səninçün, elə darıxmışam, - nəfəsindən sanki od qalxırdı.

Gültəkin bu sözlərdən, ərinin onu qarsalayan isti nəfəsindən ehtizaza

gəlib az qala pıçıldadı:

- Allah səni mənə çox görməsin.
- Səni də mənə.

Və bu an elə bil yer-göy lərzəyə gəldi. «Qrad» mərmisi kəndlərinin üstündən uçub xeyli aralıda şumluğa düşüb torpağı göyə sovurdu. Kəndin şirin yuxusu qaçdı. Adamlar əvvəl həyəət-bacaya, oradan da kəndin küçələrinə axışdı.

Teymur darvazanı açıb çölə çıxmaq istəyəndə Gültəkin qoymadı:

- Hara gedirsən, hamamdan çıxmısan. Sən elə hər gün atışmadan dayna.

-Bəxtimiz gətirdi, yaxşı ki, kəndə düşmədi.

Artırmaya çıxıb siqaret çəkən Qasid kişi:

- A bala, sənə soyuq olar, gəl evə, - dedi.

Teymur pilləkəni qalxanda Qasid kişi nigarançılıq içində soruşdu ki, ağı nə kəsir bu qəfil atəşdən, kəndə hücum olub-eləməz ki? Teymur cavab verdi ki, heç nə olası deyil, bizi qorxudub qaçırtmaq istəyirlər.

- Qaçqınlıqdan ölmək yaxşıdı.

- Ata, heç kəs yurdunu elə - belə tərk etmir. Yaşamaq şirin şeydi...

Teymur evə girib arxası üstə çarpayuya uzandı. Canında xoş bir rahatlıq hiss etdi: - «İnsan insanı qoymur da rahat yaşasın».

Teymur uşaq səsi eşidib dikəldi. Yalnız indi evin küncündə oynayan uşaqları gördü. İstər-istəməz Sergeyə baxdı: - «Görəsən, bu «Qrad»ı atan atmayıb, ay Sergey?»

Türker qəflətən Sergeydən ayrılıb atasının üstünə qaçdı. Teymur onu qarnının üstə oturdub xeyli atıb-tutdu və bu vaxt Sergeyin necə həsrətlə, məzlumcasına onlara baxdığını gördü. Bu mənzərədən duyğulandı. Türkeri divar tərəfə uzadıb qollarını yazıqlaşib yetimləşmiş Sergeyə sarı açdı:

- Gəl bura, Sergey, gəl bura.

Sergey Türker kimi ürəkli, çəkinmədən, ərkyana atılmadı ona açılmış bu qolların arasına. Üç yaşlı bu əsir, sanki bu evdə yad olduğunu, ona açılan qolların istəkdən yox, mərhəmət hissindən açıldığını dərk edirdi. Teymur yerindən qalxıb ona doğru inamsız, qorxaq addımlar atan uşağı qucağına aldı və alından öpdü: «Səndə nə təqsir var, balası. Sən böyüklərinin cəzasını çəkirən».

Teymur uşaqların hərəsinin başını bir qolu üstünə alıb, pəsdən nəse zümzüməyə başladı.

Gültəkin qapının arxasındanTeymurun zümzüməsinə qulaq asırdı. Hiss eləyirdi ki, Teymur bu mahnını çox sevirdi. Nədənə Teymurun səsi bu dəfə ona çox qəmli, nisgilli gəldi... az qaldı hönkürsün. Birtəhər özünü ələ alıb susdu, ancaq göz yaşını saxlayamırdı.

Teymurun zümzüməsi kəsildi. Gültəkin uşaqların yatdığını yəqin edib içəri keçdi. Bir an ayaq saxlayıb qapıya söykəndi. Teymur qalxıb yerində oturdu. Sakitcə, dinib danışmadan sirdaşına baxırdı. Fikirleşirdi ki, niyə biz kişilər evləndən sonra qadınımıza öz hisslərimizi açıb danışmaqdan çəkinirik. Elə bil nədənə qorxuruq. Amma evlənenə qədər bülbül kimi ötürük. Sonra özü də ürəyində cavabını verdi; elə qadınlarımız da bizə olan hislərini gizlədirlər. Bəlkə, elə belə yaxşıdı. Əsl sevginin dili lal olar.

Gültəkin yaxınlaşıb yatmış uşaqları götürdü. Yerlərini rahatlayıb işığı keçirdi. Teymur hiss etdi ki, Gültəkin paltarını soyunur. Birdən ona elə gəldi ki, qadının yarıçılpaq bədənindən otaq azacıq işıqlandı. Bu mənzərənin gözəlliyindən vəcdə gəlib yerindən sıçradı, xanımını cəld qolları üstə götürüb yatağa uzatdı.

Teymur iki gün qalıb batalyonlarına qayıtdı. Gedərkən yenə Sergeyi bərk-

bərk tapşırmağı unutmadı: «Atasız-anasız uşaqdı, gözünüz üstündə olsun. O biri batalyonlarda da uşaqlara tapşırıbmışam. Yəqin, ailələrindən bir xəbər çıxar», - deyib həyətdən çıxmışdı. Qaratel müəllimə onun arxasınca bir parç su atmışdı: - «Sağ get, salamat qayıt». Sonra evin sütununa söykənib gözü yol çəkən Gültəkinə yaxınlaşmışdı:

- Elə bilirdik müharibə beş-on günə qurtarar, amma acı bağırsaq kimi uzanır.

-Məlumdu kimin hesabına.

- Bu rus padşahları həmişə taziya tut deyib, dovşana qaç. Sovet hökuməti də heç ondan geri qalmırdı, dovşanı arabayla tuturdu... Sən həyə-t-bacada göz ol, gedim məktəbə baş çəkim. Allah başımızı elə qatıb ki, oxuyub - eləyən də yoxdu.

Gültəkin qayınanasını qapıya qədər yola salıb uşaqların yanına qayıtdı.

* * *

Qaratel müəllimə zoqquldayan qıçını rahatlayıb:

- Şakir, sən də mənə görə işindən-gücündən oldun, - dedi.

- İndi güc var, iş yoxdu, narahat olma. Sovet hökumətinin o boyda zavodları, fabrikləri ağzığünə qalıb. Hamısını satıb-sovublar, illərnən işlədik, heç nəyin sahibi olmadıq. Yadındadı, elə bir günə düşdük ki, bizə verilən səhmləri də satası olduq. Guya kollektiv bir yerə cəmləşib bu səhmlərlə müəssisə sahibi olacaqdılar.

- Sistem dəyişdi də. Sovet sistemində yaşayıb işləyənlər üçün kapitalist sistemə uyğunlaşması elə də asan məsələ deyil. Bir də, bura bax, sən özün elə Sovet hökumətinin yıxılmasının tərəfdarlarından idin də. Bakıda, Şeki-Şirvanda, nə bilim Mingəçevirin küçələrində «Azadlıq! Azadlıq!» - deyə bağırانlar siz deyildiniz, a balam?

- Azad olduq də.

- Bəs, indi nə istəyirsən?

- İş istəyirəm.

- Şükür Allaha, işin var də.

- Müəllimə, sən bilmirsən, axı, özümə iş tapanadək anamdan əmdiklərim burnumdan gəlib.

- Ə, səni də həmişə naşükür gördüm.

- Nəyə şükür eləyim, ay müəllimə, dünənin alverçiləri biznesmen, şirkət sahibi olublar, mənim kimi ali təhsillilər də sürücü, qarovulçu, zibil daşıyan, daşyonan...

- Özünü ələ al. İncimə, deməli, onlarda olan fərasət siz ali təhsillilərdə olmayıb.

- Biz əqidə, məslək sahibi olmuşuq, müəllimə.

- Onlar da əqidə sahibləri idi. Yadındadı, Sovet dövründə «sexovşik»lər vardı, gizli ticarətlə, istehsalla məşbul olurdular. Mağazalarda tapa bilmədiklərimizi həmən adamların sayəsində tapırdıq. Ancaq Sovet hökuməti onlara «sexovşik» damğası vurub, tutub basırdı türməyə.

- Bəs neyləməliydi, dövlət içində dövlət yaratmalarına göz yummalıydı.

- Onların işləməsinə şərait yaratsaydı rəqabət yaranardı, bolluq olardı.

- Vallah, sən, əməlli-başlı iqtisadçıymışsan...

- Bə nə bilmişdin. İndi bütün bunlar keçmişdə qalıb. Həyatın yeni qanunlarıyla barış, işini günün tələblərinə uyğun qur.

- Qatar gedib, müəllimə. Daha gecdi. Qırx illik zəhmətimin qarşılığında mərifətli təqaüd ala bilsəydim, bu gün işləməzdim. At ölənə qədər otladığı

kimi, gərək biz də ağzımızdan canımız çıxana qədər işləyək, cavanlar da əyilmiş belimizə, ağzımızdakı protezimizə, ağarmış saç-birçəyimizə baxıb lağ eləsinlər.

- Ay bala, ay oğul, olub - keçənlərlə barış. Sənin bu etirazının, narazılıqlarının özündən başqa kimsəyə ziyanı yoxdur. Sən Allah, darıxma, səbr elə. Səbr eləsən, dözsən, su axıb çuxurunu tapacaq.

- Bizim o şanlı babalarımız necə deyib? «Səbr elə halva bişər, ey qora, sən-dən, bəsləsən atlaz olar tut yarpağından...». Gedim bir az bağçada gəzişim.

Şakir çoxdandı bağçalarında olmamışdı, kəndə həmişə atüstü gəlib, atüstü qayıtmışdı. Bağçada dolaşdıqca hər ağacın yanında ayaq saxlayırdı. Yaşa dolmuş ağacların çoxu ona uşaqılıq illərini xatırladırdı. Qasid kişi meynələrinin uzanmış zoğlarını ağacdən - ağaca atlandırırdı. Bu işdə Qasid kişinin ən yaxın köməkçisi yeniyetmə Şakir olardı.

- Əmi, nə yaman fikrə dalmısan?

Gələn Türker idi.

- Heç, elə-belə, - dedi, - uşaqılığım, kənddə keçən günlərim yadıma düşdü. Sən neyləyirsən, işin necədi?

- Yaxşıdı, şükür.

- Sənin üçün çətin olmaz, zamanə uşağısan, dərd bizimkidi.

- Maşallah, sənə nolub, nə dərdin var, cavan oğlana oxşayırsan.

- İnsan, pisliyindən, yaxşılığından asılı olmayaraq, vədiş etdiyi keçmişindən ayrıla bilmir. Gözümün qabağında dəyişən adət-ənənənin, dəyərlərin belə məzhəkəyə çevrilməsinə dözə bilmirəm.

Türker susub əmisinə qulaq asırdı. Elə bil danışmağa söz tapmırdı. Şakir bəlkə də buna görə söhbəti dəyişdi:

- Bura bax, - dedi, - daha böyük oğlansan, institut bitirmisən, əsgərliyini çəkmişən, indi kimi gözləyirsən?

Əmisinin sarı simə vurduğunu başa düşsə də Türker yaygın cavab verdi:

- Heç kəsi.

- Zarafata salma. Nə dediyimi yaxşı bilirsən; bir gözaltın yoxdumu?

Türker gözlərini əmisindən yayındırıb susurdu:

- Bax, Türker, həyat məni gecikdirdi. Gec evləndim, otuz yaşında. İlk övladım mən otuz üç yaşında olanda oldu. Meydan hadisələri olanda balaca oğlandı, boynumda gəzdirirdim ki, hadisələrin şahidi olsun. Şükür bu günə, böyük oğlan olub. Amma mən

nəinki nəvə, nəticə sahib ola bilərdim. Bax, əmi kimi sənə deyirəm, iyirmi altıdan o yana keçdi yoxdur, yoxsa səni zorla evləndirəcəm. Yaxşı?

- Yaxşı, əmi, inşallah iyirmi altını keçmərik.

- Əhsən. Elçiliyə də özüm gedəcəm.

- Başqa kim var ki, ay əmi, böyüyümsən, əlbəttə, toyumu sən eləyəcəksən, - deyib əlini Şakirin cibinə salıb tez də çıxartdı. Şakir də eyni cəldliklə əlini cibinə salıb ora qoyulan yüzlüyü çıxarıb:

- Ə, bu nədi?! - soruşdu.

- Götür, ay əmi, o nədir ki; o qədər cibimə pul qoymusan...

Şakir nəmlənmiş gözlərini yana tutdu.

- Yaxşı, əmi, icazə ver gedim işimin üstünə.

- Get, a bala, get.

Türker gəldiyi kimi də səssizcə çıxıb getdi. Şakiri xatirələriylə baş-başa qoydu.

Şakir bağçada gəzinə-gəzinə yenidən xəyalən yaşanmış günlərə - 1969-cu ilə qayıtdı. Dayısının uzaqgörənliyi o zaman bəhrəsini vermişdi. Şakir hə-mən ili politexnik institutunun tikiş texnologiyası fakültəsinə daxil olmuşdu.

Gec olsa da, istəyinə çatmışdı.

Şakir kəndə qayıdıb instituta qəbul olunmaq sevincini ata-anası ilə bir yerdə yaşamışdı, dayısı Səfərə zəng vurub onu muştuluqlamışdı. Bir həftə kənddə qalandan sonra Bakıya - yaşamaq üçün kirayə ev axtarmağa qayıtmışdı. Şəhəri gəzib- dolanıb ermənilərin kompakt yaşadığı Ermənikəndə gedib çıxmışdı. Neçə qapını döymüşdü, yastı-yapalaq neçə evə başını soxmuşdu, amma heç biri üreyincə olmamışdı. Nəhayət, gün batana yaxın döydüyü qapını üzünə ortaboylu bir kişi açmışdı və bu an qapının önündən kölgə kimi bir qız ötüb keçmişdi. Ortaboylu bu kişinin bütün görkəmi tipik ermənilikdən xəbər verirdi, hələlik Şakirin diqqətini cəlb eləyən və məmnunluq hissi keçirdən bu kişinin ona azərbaycan dilində cavab verməsiydi. Şakir kişiye ev axtardığını söyləmişdi, o da ikinci mərtəbəni göstərib pilləkənlə yuxarı çıxmışdı, Şakir də onun arxasınca ikinci mərtəbəyə qalxmışdı. Kişinin Şakirə göstərdiyi otaq əslində şüşəbənd idi. Otağın nə arxa divarında, nə də ki, yanlarda pəncərələri yoxdu, qarşı tərəf isə boya-boy pəncərələrdir. Buradan baxanda həyət apaçıq görsənirdi. Şakir qəfil görünüb yoxa çıxan qızın cazibəsinə görə, ya evin səliqə-sahmanına görə otağı kirayələmişdi və bir həftədən sonra yorğan-döşəyini, ona lazım olacaq qab-qashiği gətirib yığmışdı ora. Səhərlər dərsə gedir, günortadan keçmiş «evinə» qayıdırdı.

Bir gün dərsdən evə qayıdanda ağırçəki ev sahibəsini həyətin ortasında oturan gördü. Qadının ətli baldırlarının hər birinə dörd ədəd zəli qoyulmuşdu. Qadının ortaboylu əri, gözəlliyi ilə adamın huşunu başından alan qızı arvadın başının üstünü kəsdirmişdilər. Şakir də ayaq saxlayıb qadının qanını soran bu zəlilərə tamaşa etmişdi. Özünü saxlaya bilməyib:

- Bu zəlini nəyə görə qoymusuz ki? - soruşmuşdu. Sorğusuna qadın yox, qızı cavab vermişdi:

- Anamda yel xəstəliyi var, ona görə.

- Bu zəlini haradan tapıb gətirtmisiz?

- Zəli hər yerdə olmur. Lənkərandan gətirtmişik, - deyər qız onu da əlavə etmişdi ki, bəs dünyada zəlinin dörd yüz növü var. Hər bir zəli iki-üç qram qan çəkir. Azərbaycanda on yeddi növ zəli var. Bunun da ancaq üçündən istifadə olunur.

- Ermənistanda da zəli varmı?

- Var, amma oradakı qorxuludu, adına at zəlisi deyirlər.

- Niyə qorxuludu?

- Çünki hər hansı canlının, məsələn, lap atın qanını sordusa, öldürür. Ona görə də ona at zəlisi deyirlər.

Şakir içini çəkmişdi:

- Doğrudan da xatalı zəlidi. Yaxşı, xanım, siz bunları haradan bilirsiniz, zəlişünassız?

Qız ürəkdən gülmüşdü və bu şaqraq, ürəkdən gələn gülüşü ilə Şakirin qəlbini titrətmişdi. Qız gülüşünə ara verib işvə ilə:

- Hə, zəlişünasam, - demişdi.

- Doğrudan zəlişünassınız?

- Zarafat eləyirəm, tibb institutunun tələbəsiyəm.

- Neçənci kursdasız?

- İkinci.

- Çox yaxşı.

Qadının qanını sorub şişmiş zəlilər bir-bir sürüşüb yerə düşmüşdülər və halsız halda qalıb tərpenmirdilər. Şakir yenə özünü saxlaya bilməyib gələcəyin həkiminə sual vermişdi:

- Bu qan sormuş zəlilərdən yenidən istifadə etmək olarmı?

Qız qətiyyətlə:

- Yox,yox, olmaz! - demişdi və gedib nəməkdanda duz gətirib şişmiş zəlilərin üstünə səpmişdi; bu duzda nə hikmət vardısı, zəlilər partlayıb canlarını tapşırırmışdılar.

Şakir onda başa düşmüşdü ki, niyə bəzi adamları zəliyə oxşadırlar. Qann içdiklərinə görə.

Başının üstündən uçub dağdağan ağacına qonan ağköynək, haçaquyruq sağsağan onu xəyaldan ayırdı. Çoxdandı sağsağan görməmişdi. El arasında sağsağanın ayaması «oğru» olsa da, xalq həm də onu xoş xəbərlərin müjdəçisi kimi tanıyır.

Bir qədər gəzişdikdən sonra yenə keçmişə - Ermənikənddəki həyətə qayıtdı. Nə az, nə çox, bir il o həyətdə qalmışdı. Kirayələdiyi şüşəbənd evdən həyətə boylananda tibb institutunun tələbəsini - Susannanı ora-bura vurnuxan, səliqə-sahmanla məşğul olan görərdi. Şakirə elə gəlirdi ki, bu göyçək qız məhz ona görə, içəri-çölə tez-tez girib-çıxır. Qız hərdən də yerdə bənd almayıb yuxarı mərtəbəyə qalxırdı; ailənin ərzaq anbarı burada yerləşirdi. O, anbardan cürbəcür meyvələr, qoz-fındıq götürərdi. Sonra gəlib Şakirin yaşadığı şüşəbəndin pəncərəsindən onun stolunun üstünə hər meyvədən iki-üç ədəd qoyub aşağı düşərdi. Belə hallarda qızın yanaqları allandığından daha da qəşəng görənirdi. Qızın özünə yar axtaran çağıydı və hərdən onun biçimli, bir qədər də qalın, qızılgülə bənzəyən dodaqları zərifcəsinə səyriyirdi. Belə anlarda qıza biganə qalmaq çox çətin idi və Şakir də ona biganə qalammırdı. Susanna anbardan nəse aparmağa gələndə hərdən onu da köməyə çağırırdı; bu vaxt Susanna oğlana o qədər yaxın durardı ki...

Şakir onu da hiss eləyirdi ki, Susanna yavaş-yavaş ruhuna hakim kəsilir, oxuduğu dərs də başına girmir. Deyəsən, elə qız da onun günündəydi. Belə olmasaydı, adi bir iş üçün ikinci mərtəbəyə çıxıb anbarda eşələnməzdi. Orada qəsdən ləngiməzdi. Hər dəfə də nəyə görəse «dara düşürdü», bu «dardan» qurtarmaq üçün Şakiri köməyə çağırırdı. Şakir də az qala uça-uça anbara cumurdu, qız da qızılgül kolu kimi qabağında bitirdi, yanaqları qızarır, dodaqları bir şirin öpüş üçün səyriyirdi.

Susanna Şakirdən ürəkliydi, hisslərini açıqca bürüzə verirdi, Şakir isə qapalıydı, elə bil nədənsə çəkinirdi. Qızla qarşılaşanda bədəni od tutub yansa da özünü ələ alırdı. Elə bil onu sevməkdən qorxurdu. Çünki vaxtilə Susannanın mənsub olduğu xalq onun anasıgilləri doğma yurdlarından didərgin salmışdı. Bu barədə çox eşitmişdi o. Həmin hadisədən illər keçsə də, anası bu haqsızlıqla barışmamışdı. Dayısının erməni qızıyla evlənməyi ona dərd olmuşdu, bu azmış kimi, Şakir də erməni qızıyla evlənsəydi, arvad, yəqin, hikkəsindən yorğan-döşəyə düşərdi. Buna görə də Şakir saf bir qızın təmiz, bakirə hissləriylə oynamaq istəməmişdi. Amma Susanna o qədər ona yaxınlıq göstərirdi ki, onu qolları arasına alıb oxşamaqdan özünü zorla ələ alırdı. Bəzi adamlar bütün gözəgörünməz sədləri ona görə aşırırlar ki, sabahı düşünmürlər. Şakir artıq odla pambığın bir yerdə olduğunu, gec-tez pambığa od düşəcəyinin fərqindəydi. Pambıq alışıb yanmasın deyə, Susannagilin evlərini tərk etməkdən başqa çarə görməmişdi.

Şakir qəti qərara gəldikdən sonra, yastı-yapalaq evləri Ermənikənddəki evlərdən heç də seçilməyən Sovetskidə ev axtarışına çıxmışdı. Yuxarı dağlı küçəsində, dar bir dalanın qurtaracağındakı həyətdə balaca bir otaq kirayələmişdi. Həyətin yeganə gözəlliyi evin üstündəki meynəli talvar, bir də

tərtəmiz şollar suyu idi.

Susannadan ayrılmaq, əlbəttə, ona çətin idi. Susannaya nə sayaq, necə deyəcək ki, «Başqa yerə köçürəm». Amma başqa çarəsi yoxdu, sevgi romanlarından «Ehtirasın gözü kordu» fikrini çox oxumuşdu.

Evə gec qayıtmışdı. Tərslikdən qapını üzünə Susanna açmışdı. Qərribə idi ki, elə bil Susanna onu gözləyirdi. Çünki Şakir qarşılaşdıqları anda qızın tutulmuş sifətinin necə açıldığını görmüşdü. «İndi necə deyəsən ki, mən gedirəm. Mən səndən, özümdən qaçıram, pambığın od alıb alışmasından qorxuram. Məhəbbət oğrusu olmaq da istəmirəm».

Salamlayıb otağına çıxmışdı. Bir qədər çarpayıya uzanıb fikrə getmişdi. Evi tərk etmək üçün daha ağlabatan bəhanə tapmalıydı. Əlbəttə, gedəni saxlamaq olmazdı, ancaq bir il dava-şavasız yaşadığı həyətdən gözlənilmədən çıxıb getmək də asan deyildi. Sonra qalxıb yır-yığış eləmişdi. Hər şey hazır idi, qalırdı maşın tutub köçmək.

Pilləkənlərlə qalxanın ayaq səslərini tanımışdı, gələn Susannaydı. Susanna sonuncu pilləkəni çıxıb anbara keçməmişdən öncə pəncərə önünə gəlib yır-yığış eləyib oturmuş Şakirə baxmışdı:

- Niyə bikefsən?
- Heç, elə-belə. Gedirəm...
- Hara?
- Sovetskiyə köçürəm.
- Niyə, bura xoşuna gəlmədi?
- Əksinə, bura mənim üçün çox yaxşıydı. Amma bura instituta uzaqdı.

Çatdıra bilmirəm.

Susanna qəşəng dodaqlarını büzüb:

- Yalan deyirsən, Şakir, bəhanədir, - demişdi.
- Bəhanə niyə olur?
- Mən bilirəm sən niyə gedirsən.
- Söylə görüm.
- Məndən qaçırsan.
- Bu nə sözdü, səndən niyə qaçım ki...
- Özün bilirən.
- Bilmirəm...
- Bilirsən, yaxşı bilirsən! - Qızın gözləri dolmuşdu.
- Axı, sizinlə bağlı bir səbəb yoxdur.
- Var, vaxtilə valideynlərinizi bizim Ermənistandakılar deportasiya eləməyib? Sən özün danışmışsan bunları mənə.
- Doğrudu, danışmışam, amma o işlərdə sənə nə təqsirin var?
- Böyüklerin günahının cəzasını çox vaxt nəvə-nəticələri çəkir.

Şakir qətiyyətlə dedi:

- Susanna, sən çox saf bir qızısan. Xahiş eləyirəm özünü heç nədə təqsirli bilmə.

- Şakir, gəl gizlətməyək, biz, axı, bir-birimizə biganə deyilik.

- ...

- Susursan. Mənə yollarımızı ayıran səbəb məlumdur, gedəni saxlamaq olmaz, sənə yaxşı yol, - deyə Susanna az qala qaça-qaça pilləkənləri enib gözədən itmişdi.

Şakir çox pərt olmuşdu. Özünü danlamışdı ki, axı, nə üçün vaxtilə ermənilərin anasigilin başına açdıqları oyunları açıb bu safqəlbli qıza danışmışdı. Bununla nə demək istəmişdi?! Bəlkə, demək istəmişdi ki, sizə bel bağlamaq, arxa çevirmək olmaz, duz-çörəyi itirənsiz.

...Şakir yorğan-döşəyini, kitab-dəftərini maşına yığmışdı. Susanna gözə

dəymirdi. Şakir otağın açarını, kirayə haqqının qalığını çıxarıb stolun üstünə qoyub ortaboylu, enlikürəkli, yastıbaş ev sahibinin, iki həftədən bir qılçalarına zəli yapışdırən sahibənin, gələcəyin can həkimi, gözəllər gözəli Susannagilin həyatını tərk eləmişdi. Ancaq gedərkən, çevrilib arxaya baxmadığından, pəncərədən baxan Susannanın göz yaşlarını görməmişdi.

* * *

Yerli hökumət Sovetski deyilən məkanda yaşayan əhaliyə göz verib, işıq verməmişdi. Ona görə də tikilən evlərin çoxusu birmərtəbəli, bir-birinin içində, dalanları darısqal idi. Bircə gözəlliyi vardı ki, qır basılmış bu daxmaların üstüylə az qala bütün Sovetskini gəzib dolaşa bilərdin. İkinci gözəlliyi o idi ki, Sovetskinin cavanları məhəllələrində kirayədə qalan qız-gəlinə ana-bacı gözü ilə baxar, heç vaxt cızıqlarından kənara çıxmazdılar. Şakir bir il də belə bir yerdə, Atababa kişinin həyatında tək-gözlü, kiçik mətbəxli evdə yaşayası olmuşdu. Atababa kişinin ailəsi özündən, dolu əndamlı, qaraqaş, qaragöz arvadından, bir də onların dünyaya getirdikləri bir oğul və bir qızdan ibarət idi.

Ailədə işləyən tək-cə Atababa kişiydi. Qızı orta məktəbi bitirib evdə oturmuşdu. Bir Allah bəndəsi gözəlçiydi ki, ona ərə getsin, oğlu isə on birinci sinifdə oxuyurdu, arvadı da evdar qadıncı. Atababa kişi rəngsazlıq eləyirdi, qədd-qamətli bir kişiydi, söylədiyinə görə, Vətən müharibəsindən qayıdandan sonra rəqs ansamblında rəqs edirmiş. Gələcək arvadıyla da elə orda rastlaşmış; arvad da xorda oxuyurmuş. Bir gün əhd-peyman bağlayıb evlənmişdilər.

Atababa kişi səhər tezdən alətlərini götürüb evdən çıxardı, bir də şəər qovuşanda qayıdardı. Həftədə bir dəfə damdakı üzüm talvarının altında oturmağı, spirtdən düzəltdiyi içkidən bala-bala gillətməyi, sonra Mütəllim Mütəllimovun «Segah»ına qulaq asmağı sevirdi. Özü də tək-tənha içirdi, sonra ehtiyatla damdan enirdi və heç kimə bir söz demədən çıxıb gedirdi. Şakir müşahidələrindən belə qərara gəlmişdi ki, Atababa kişi həftədə bir kərə ailəsinə xəyanət edib eşqbazlığa gedir. Qəribəydi ki, Atababa evdə olanda həmişə bağlı olan çöl qapı o, məşuqə yanına yollananda heç zaman arxasınca bağlanmazdı. Axşamdan evini tərk eləyən canısulu, qıvrıq Atababa kişi səhərə yaxın qayıdardı və səssiz-səmirsiz öz otağına çəkilib gündüz saat on ikiyə kimi yatardı.

Ancaq bir kərə Atababa kişi növbəti eşqbazlıq səfərinə gedəndə arvadı hikkəsindən çöl qapısının cəftəsini vurmuşdu. Qapı səhərə yaxın döyüləndə ailədən kimse gedib qapını açmamışdı və Atababa kişi xeyli qapının dalında qalmışdı. Bu da orta əsrlərdə günahkarın rüsvayçılıq sütununa bağlanması kimi bir iş idi. Öz evinə girə bilmə, qal qapının arxasında... Şakir xeyli bayırı dinşəyəndən sonra gedib qapını açmışdı və mızıltıya bənzər salam verən Atababa kişinin bu vaxtsız gelişindən utandığını sezmışdi.

Atababa kişi evinə keçən kimi oradan boğuş səslər eşidilmişdi. Şakir də başa düşmüşdü ki, dolubədənli, qaraqaş, qaragöz ev sahibəsi daha dözməyib kişinin üzünə ağ olub. Şakirə də həmişə təəccüblü gəlmişdi ki, evin xanımı nə yaxşı kişinin belə saymazıyana evdən çıxıb məşuqə yanına getməsinə göz yumur.

Qapını açıb ev sahibini içəri buraxdığı gündən Atababa kişinin Şakirə münasibəti daha da istiləşmişdi. Bir dəfə Atababa kişinin ailəsi Bakının hansısa kəndinə xeyir işə getmişdi. Atababa kişi də əl-qol açıb kartof qızartmışdı, quru balıq almışdı, spirtə su qatıb içki düzəltdmişdi. Sonra onu da

talvarın altında açdığı xudmani süfrəyə dəvət eləmişdi. Şakir də etiraz etməyib dama çıxmışdı. Qır basılmış yastı-yapalaq evlərin hansının ki belə meynə ağacından talvarı vardı, elə bil cənnətin bir guşəsini satın almışdı. O axşam sıx tənək yarpaqları arasından görünən ağ üzüm salxımları Şakirə də ləzzət eləmişdi. Bismillah deyib süfrəyə əl uzatmışdılar. Arada açılış üçün adama əlli qram içmişdilər. İkinci bədəni içəndən sonra Atababa kişi, Şakirin nişanlısının olub-olmamasıyla maraqlanmışdı. Şakir də dumanlanmış başını bulamışdı ki, xeyr, nişanlısı yoxdur. Atababa kişi köks ötürüb:

- Şakir, tələsmə, yüz ölç, bir biç, sonra evlən. Əsli-kökü olan qızla evlən. Arvad kişini ucaldar da, kiçildər də, hələ desən vaxtsız-vədəsiz qocaldar da, - demişdi.

Atababa kişi sözlü adama oxşayırdı:

- İyirmi beş ildi heç kəsə danışmadığım bir dərddə ürəyimdə daşıyıram.

Şakir:

- O nə dərddə elə, Atababa dayı? - soruşmuşdu.

- Bu dərd mənim ailəmlə bağlıdır.

- Ailənizlə?!

- Hə.

- Axı, sizi iyirmi beş il üzən nədi elə?

- Aldadılmağım!

- Kim aldadıb sizi?

- Arvadım. Onunla əhd-peyman bağlayıb evə gəlin gətirən gecəsi dünya başıma hərləndi. Mən bakirəliyini itirmiş bir qızla evlənmişdim. Belə şey üstə adamı öldürərlər, amma mən bacarmadım. Ancaq o gecə məni aldatdığı üçün onu təpiyimin altına salıb möhkəmcə döydüm. Qarlı bir qış gecəsi idi, saçından tutub sürümüşdüm həyətdə. O gecə mən ölmək istəyirdim. Elə bildirdim ki, bütün məhəllə cayılları evləndiyim qızın bakirə olmadığını bilir.

Atababa kişinin bəbəkləri yaşla dolmuşdu. Şakir donub qalmışdı, nə «hə», nə «yox» deyə bilməmişdi. Söhbət elə bir həddə gəlib çatmışdı ki, təsəlli verməyə yer qalmamışdı. Evləndiyi qızın bakirəliyi azərbaycanlı kişi üçün necə müqəddəs bir dəyər olduğunu Şakir yaxşı başa düşdüyündən susub danışmamışdı. Atababa kişinin daha aləmdə biabır olmamaq üçün qar tığının içində xısın-xısın ağlayan üzükara qızı sürüyüb çölə atmamışdı. Amma daim əzab içində qovrulmuşdu. Xanımı da ona iki uşaq bəxş etsə də, bu evdə, bu həyətdə üzükara, diligödək bir ömür yaşamışdı və yaşamaqda davam edirdi. Atababa kişi də hər şənbə günün axşamı məşuqə yanına gedərək, xanımından o uğursuz, onu içində alçaldan, urvatsız eləyən, didib-parçalayan amansız hisslərin intiqamını bu yolla alırdı. Heç bir qadının ərinə bağışlamadığı bu nümayişkarənə məşuqə yanına gedişini dolubədənli, qaraqaş - qaragöz ev sahibəsi sınırmağa məhkum olmuşdu. Çünki hər evinə bakirə adıyla gəlib, üzükara çıxmışdı...

Atababa kişi dərddini dağıtmaq üçün siqaret çəkmişdi. Sonra daim yanında gəzdirdiyi kiçik maqnitofonunun düyməsini basmışdı. O, bəlkə də, min birinci dəfəydi ki, Mütəllib Mütəllibovun vaxtilə şövqlə oxuyub lentə yazdırdığı «Segah»-a sükut içində qulaq asmışdı.

***Hər bağın, hər bağçanın bir bülbülü şeydası var,
Hər duyan qəlbin, əzizim, gizli bir sevdası var.***

Atababa kişi gözlərini bərk-bərk yummuşdu. Şakir şübhə etməmişdi ki, Atababa kişi içində xanəndəyə qoşulub oxuyur. Sonra birdən xanəndənin şirin avazından ehtizaza gəlib əllərini dizlərinə şappıldatmışdı. Göz

qapaqlarını qaldırmadan:

- Zalım oğlu adamın ürəyinin başına od salır, - demişdi.

Əlbəttə, Mütəllim Atababanın bu andakı halından xəbərsiz oxuyurdu.

Şakirsə, bu an başını əlləriylə tutmuş Atababa kişinin çiyinlərinin qalxıb düşdüyünü, səssizcə ağladığını görmüşdü. İçdiyi içkinin, qövr eləyən dərindən, oxunan muğamın təsirindən ağlamışdı. O gecə Atababa kişi asta-asta pilləkənləri enib, sakit, səssiz-səmirsiz, heç Şakirə də bir söz demədən otağına çəkilmişdi, meşuqə yanına getməmişdi.

Şakir də gedib yerinə uzanmışdı və ona elə gəlmişdi ki, Atababa kişi uşaq kimi hönkürüb ağlayır. Şakir yuxuya gedib hər şeyi unutmaq istəsə də, uzun müddət yata bilməmişdi. Gözləri önündə gah hansısa bir namərd tərəfindən aldadılmış ev sahibəsinin, gah da biabırçılığa görə Allahdan ölüm diləyən Atababanın siması canlanmışdı.

... Şakir səhər tezdən yuxudan ayılıb dərəcə getməyə hazırlaşanda Atababa kişiylə həmişəki kimi rastlaşmamışdı. Başa düşmüşdü ki, kişi səhər tezdən alətləri ilə yanaşı qəlbində gizlətdiyi dərindən də götürüb ruzi dalınca gedib.

Üç gün Atababa kişi ilə bir dəfə də olsun qarşılaşmamışdılar. Şakir hiss eləmişdi ki, o, qəlbində daşdığı, hamıdan gizlətdiyi sirrini açıb danışdığına görə onunla qarşılaşmaq istəmir. Ailə sirrinin kənara çıxmasından qorxur.

Dördüncü günü Atababa kişiylə qabaq-qənşər gəlmişdilər. Salamlaşmışdılar. Atababa kişi baxışlarını ondan açıqca gizlətməmişdi. Sifətinə hiss olunmaz dərəcədə qızartı gəlmişdi. Həmişə Atababa kişi ilə görüşəndə üzündə təbəssüm olan Şakir bu dəfə onu ciddilik maskasına dəyişmişdi. Özünü heç nə bilməyən, heç nə eşitməyən kirəkeş kimi aparmışdı. Əlbəttə, bu zahiri artistliklə bir həyətdə yaşamaq, lazım gələndə bir süfrə arxasında oturmaq, dərdləşmək, şənəlmək artıq deryada balıq sevdasıydı.

Bir ilin tamamında Şakir Atababa kişinin də birmərtəbəli, üstü meynə talvarlı həyatını tərk eləmişdi. Yerdə qalan illərini dürlü-dürlü xasiyyət sahiblərinin balaca, xudmani otaqlarında, institutun yataqxanasında keçirtmişdi. Beləcə vaxt-vədə tamam olmuşdu, institutu bitirib təyinatını vaxtilə sürücü işlədiyi fabrikeyə almışdı və az müddətdə ilk dəfə çalışdığı əyirici sexinin rəisi olmuşdu. Hələ də partkom işləyən Səfər dayısı da onunla fəxr eləmişdi. İşləri belə rahat getdiyi bir vaxtda artist direktoru işdən çıxartmışdılar, yerinə də pəhləvana oxşar birisini gətirib qoymuşdular.

Şakirin işi fabrikədə həmişə qaydasında olmuşdu. Hətta fabrikin təzə direktoru Kürün sağ sahilində cavan kədr kimi ona ikigözlü mənzil də vermişdi. Evin orderini ona təqdim eləyəndə, «cavan oğlan, sonra gec olar, evlə, oğul-uşaq sahibi ol» deməyi də unutmamışdı. Şakir də o çağdan görüb-tanıldığı qızları bir-bir xatırlayıb boy-buxunlarını, xasiyyətlərini mizan-tərəzidən keçirdib dayısıgilin məhəlləsində hərdən rastlaşdığı ucaboş, xurmayı saçlı, dodağı təbəssümlü, adını bilmədiyi ağbəniz bir qızın üstündə dayanmışdı. Amma Şakir bu qızın kimliyini, nəçiliyini, nə sənətin sahibi olduğunu bilmədiyi üçün xeyli nigarançılıq keçirtmişdi. Ona görə də vaxt tapdıqca qızı görmək niyyətilə yolunu dayısıgilin məhəlləsindən salmağa başlamışdı. İlahinin qismətindən hər gün də olmasa, həftədə bir-iki dəfə qızla rastlaşmışdı, amma cəsarət eləyib yaxınlaşıb bir söz deyəmməmişdi. Bir gün isə qızın arxasınca düşmüşdü ki, görsün hara gedir, harada işləyir.

Şakir qızın arxasınca düşüb şəhər poliklinikasına gəlib çıxmışdı. Qızın terapevt - can həkimi işlədiyini öyrənəndən sonra qərara gəlmişdi ki, «qəflətən xəstələnsin» və həkimə müraciət eləsin. Şakir münasib bir gündə

qaşqabağını turşudub can həkiminin qəbuluna getmişdi. Ucaboylu, xurmayı saçlı, dodağı təbəssümlü qız çox ciddi şəkildə Şakirdən soruşmuşdu ki, harası ağrayır, şikayəti nədəndir? O da bədəninin sızıldadığını, gecələr yata bilmədiyini söyləmişdi. Həkim qız:

- Köynəyinizi çıxarın baxım, - demişdi. Sonra Şakirin nəbzini tutmuşdu, aparatla ürəyini, ciyərlərini dinləmişdi, sonra qayğılı bir sifət almışdı:

- Hə, vəziyyətiniz çox ağırdı, harda belə özünüzü soyuğa vermisiniz?

Şakir üz-gözünü turşutmuşdu:

- Heç özüm də bilmirəm, həkim.

- Yaxşı, geyinin.

Şakir tez köynəyini əyninə keçirtmişdi.

- Yaxşı, həkim, dərmandan-zaddan bir şey yazın, alım atım, görüm başıma nə gəlir.

- Yazıb-eləyən deyiləm!

-Niyə?!

- Çünki sağalmaz dərddə mübtəla olmusuz.

- Nə danışırırsız?...

- Eşitdiyinizi, - deyə qız üzünü yana çevirmişdi. - Pasientlərim gözləyirlər, gedə bilərsiniz.

- Sabah yenə gələcəm.

- Özünüz bilərsiniz.

Şakir hiss eləmişdi ki, qız gülməkdən özünü güclə saxlayır.

... Axır bu get-gəlin sonu toyla bitmişdi.

* * *

Şakir xeyli bağçada dolaşandan, xatirələri ilə baş-başa qalandan sonra Qaratel müəlliminin yanına qayıtdı.

- Necəsən, yaran ağrımır?

- Şükür, yaxşıyam.

- Deyirəm günortadan sonra aparım sarğını açıb baxsınlar.

- Ə, heç hara gedən deyiləm, Süsənbəri çağırırsan gəlib baxar.

- Yaxşı.

- Şakir, Səfər yazığın başında nə iş varsa, tez-tez yadıma düşür.

Şakir anasına bir qədər gileyli cavab verdi:

- Görən sən də Səfər dayının yadına düşürsənmi? Gedəndən bir dəfə də olsun sənə məktub yazmayıb, zəng eləməyib.

- Onu qınama, ürəyi sınıb, yaşlaşıb. Bu iki millətin arasına nifaq salma-saydılar, arvadını da götürüb Rusiyaya getməzdi. Onun qürbətdə yaşayan vaxtı deyil, axı.

Şakir bu yerdə fikirləşdi ki, görən Susanna ilə evlənsəydi camaatın soyuq baxışlarına, qınağına dözməyib o da başını götürüb ölkəni tərk eləyərdi? Şakir fikirləşdi ki, gör iki xalqın arasına salınmış nifaqdan nə qədər insan əziyyət çəkib, yurdundan didərgin düşüb, min bir əziyyətlə qurduğu ev-eşik tar-mar olub, ömrü qısalıb...

O, mitinqlər başlayanda dayısının nələr keçirdiyini, odla-su arasında qaldığını yaxşı xatırlayırdı. Dayısı da hər gün mitinqə gəlirdi. O da kütləyə qarışıb «Azadlıq» deyə bağırınlardan biri idi. Ancaq dayısının səyriyən yanağından, ağarmış bənizindən başa düşürdü ki, tribunadan bezi nətiqlərin ermənilərin ünvanına söylədikləri heç də onun ürəyincə deyil. Axı, dayısı mitinqdən sonra gedib Anyası ilə üzbəüz oturmalıydı, kəlmə kəsməliydi... Ona görə də bir dəfə çox yumşaq tərzdə:

- Dayı, bəlkə, mitinqlərə getməyəsən?! - demişdi.

Nə qədər həlimcəsinə, ürəyiyananlıqda desə də, bacısı oğlunun fikri qəlbinə toxunmuşdu:

- Niyə, mən azərbaycanlı deyiləm? - soruşmuşdu.

- Dayı, incimə, elə demək istəmirəm.

- Amma sözündən belə çıxır.

- Yox, vallah, mitinqdə hər ağızdan bir avaz gəlir, istəmirəm əsəbiləşəsən.

- Bu da mənim taleyimdi, Şakir, ondan qaça bilmərəm. Nə gizlədim, yazıq Anya da əzab çəkir. O gün mənə deyir ki, gəl ayrılmaq. Mənə görə sən əziyyət çəkmə. Mən də dedim ki, yox, mən səndən ayrılmaram, əhdimə vəfasız çıxmaram... Qəzəb, kin hər iki tərəfin gözünü örtüb, biri o birisini eşitmək istəmir. Ucdantutma hamıya pis demək olmaz, axı.

- Əlbəttə, dayı, hamıya eyni gözlə baxmaq olmaz. Sizin o divar qonşunuz dərzi Vazgen, üzbəüz binada yaşayan qolu kəsik Volodya kimə neyləyəndi?! Amma aranı elə qarışdırıblar ki, it yiyəsini tanımır.

- İnşallah, belə getməz, yaman günün ömrü az olar. Sular axıb durular.

- Əlbəttə, ay dayı, insan həmişə gərginlik içində yaşaya bilməz ki.

Ancaq heç də ara sakitləşmirdi. Əksinə, mitinqlər ara vermirdi, azadlıq, müstəqillik şüarları getdikcə daha çox eşidilirdi. Şakir də Rahimlə hər gün mitinqçilərə qoşulub - «Azadlıq!» - deyərək hayqırırdı. Bir gün Rahim özü ilə üçrəngli bir bayraq gətirmişdi:

- Şakir, - demişdi, - bu bayraq mənim ulu babamın yadigarıdır.

- Sənin baban kim olub, ay Rahim?

- Babam musavatçı olub. Bu bayraq da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bayrağıdır. Bu gün tribunaya çıxıb bu bayrağı orada dalğalandıracağam.

- Bəlkə, hələ tezdi?! Səni tutarlar.

- Qoy tutsunlar, bu gün etməsəm, sabah gec olar. Yetmiş ildi bu bayrağı ailəmiz qorxa-qorxa qoruyub saxlayıb.

Şakir susmuşdu və bu işin nə ilə bitəcəyini gözləmişdi.

Günortaya yaxın meydana yüz minlərlə adam toplaşmışdı. Hamı intizarla mitinqin başlanmasını gözləyirdi. Nəhayət, mitinq «Koroğlu» operasının uvertürası ilə başladı. Natiqlər bir-bir mikrofon önünə gəldilər. Məntiqli, arxivlərdən, kitablardan dürlü-dürlü, qatı açılmamış dəlil-sübutla danışanlar da vardı, ağızına gələn cəfəngiyyəti üyüdənlər də.

Rahim izdihamı yara-yara tribunaya yaxınlaşırdı. Şakir də onun ardınca gedirdi...

...Nəhayət, tribunaya qalxdılar. Buradan böyük bir izdihamı seyr etmək nə qədər qürurverici bir hiss idisə, yüz minlərin qabağında kəlmə kəsib söz demək də bir o qədər məsuliyyətli idi. Bayrağı birdən-birə, izahatsız-filansız çıxarıb yellətmək heç bir əks-səda doğura bilməzdi. Ona görə də Rahim niyyətini açıb mitinqi idarə edənlərə söylədi və söz istədi.

Aparıcı:

- Söz verilir 3 №-li məktəbin dil-ədəbiyyat müəllimi Rahim Ağdaşlıya!

Rahim izdihamın alqış sədaları altında tribunaya yaxınlaşdı. Onun arxasında dayanan Şakirə elə gəldi ki, indi bu saat tufan qopacaq. Artıq Rahim mikrofonun qarşısındaydı:

- Ey mənim şanlı millətim! - deyən Rahimin səsi titrədi. Şakirə elə gəldi ki, Rahim daha danışa bilməyəcək. Ancaq Rahim bir an sükutdan sonra sözlünə davam etdi: - Siz Moskvadan, Kremlə oturanlardan heç nə gözləməyin. Erməniləri gətirib İrəvan xanlığının, Qarabağ xanlığının ərazisində məs-

kunlaşdırırlar indi Kremlə oturanların babaları deyildilərmisi?! Xankəndinin adını dəyişib Stepanakert qoyan, orada özünə ev tikmiş ermənilərə vilayət muxtariyyəti verən, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini devirən, minlərlə zabıtlarımızı güllələndirən, generallarımıza küçə süpürtdürən Lenin hökuməti deyildimi? İndi biz kimdən mərhəmət gözləyirik?..

Yetmiş il bundan qabaq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin elan olunduğu gün, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə salona gətirilən bayrağımızı göstərərək demişdi: Bir kərə yüksələn bayraq, bir daha enməz! - Bu sözdən sonra izdihamdan gurultulu alqış qopmuşdu. Alqış səngiyəndə Rahim nitqini davam etdirdi: - İndi budur, mən o bayrağı bura - meydana gətirmişəm. - Rahim bayrağı qoynundan çıxarıb başı üstündə dalğalandırdı. - Məhəmməd Əmin doğru deyib: Bir kərə yüksələn bayraq, bir daha enməz.

Bu vaxt bir neçə mülkü geyimli şəxs sürətlə tribunaya qalxıb Rahimin üstünə şığıdılar. Meydan dəniz kimi dalğalandı: Ar olsun! Ar olsun! Şakir bir sıçrayışda bayrağı Rahimin əlindən qapıb var gücü ilə izdihamın gur yerinə atdı. Bayrağı göydə tutdular. Artıq bayrağı mitinqçilərin əlindən almağa kimsənin cəsarəti çatmazdı, əks təqdirdə, buna cəhd edən qəzəbli kütlənin ayaqları altında tapdanardı. Bir göz qırpmında bayrağı kiminsə əl ağacına bağlayıb havaya qaldırmışdılar. Minlərlə əl üçrəngli bayrağa sarı uzanmışdı, elə bu vaxt meydana yenidən uvertüra səsləndirildi. Meydan bir anda sükuta qərq oldu, mitinqlər başlayan gündən bu uvertüra millətin himni kimi səslənməkdəydi. Uvertüranın son akkordu başa çatdıqda - Azadlıq! Azadlıq! - deyərək kütlə hayqırdı.

Həmin gün Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bayrağını meydana qaldırdığına görə Rahimlə Şakiri milis şöbəsinə aparmışdılar. Rahimə otuz, Şakirə isə on beş sutka həbs cəzası kəsmişdilər.

* * *

... Mitinqlər, tətillər davam edirdi, xalq gərginlik içindəydi. Yüksələn xətlə davam edən bu mitinqlər, tətillər 1990-cı ildə 20 yanvar faciəsi ilə nəticələndi. Belə də olmalıydı, azadlığı qurbansız əldə etmək mümkün deyildi, «şanlı Sovet ordusu» yazovların əmri ilə ölkənin yeganə televiziyasını sıradan çıxartmışdı. Buna görə də rəsmi bir xəbər eşitmək mümkün deyildi. Buna baxmayaraq, o qanlı gecənin səhəri, Kremlin gözlədiyi kimi, insanlar evlərində gizlənməyib yenidən küçələrə axışmışdılar. Paytaxtın küçələri əzilmiş, üstündən tank keçmiş maşınlarla doluydu, gecəyə meyitləri yığılırsalar da, qan gölməçələrinin üstünü örtməyə, vəhşiliyin izini itirməyə vaxt tapmamışdılar, ya da sadəcə, əhalidə xof yaratmaq üçün buna heç cəhd göstərməmişdilər. Sabir bağından Mərkəzi Komitənin qarşısındakı meydana kimi tanklar düzülmüşdü. Əliavtomatlı rus əsgərləri ətdən çəpər çəkmişdilər. Gecəyə küçələrdə hasarlara, evlərin divarlarına kömürlə «Qorbaçov Azərbaycan xalqının cəlladıdır!» sözlərini yazmışdılar. Qorbaçovun divarlara yapışdırılmış şəkillərinin üstündən qırmızı rənglə çalın-çarpaz xətt çəkilmişdi, elə bil xallı başından qan sızırırdı. Bütün bunları bir gecənin içində, paytaxtın küçələrinə qoşun yeridildiyi, güllə yağışına tutulduğu, komendant saatının elan olunduğu bir vaxtda ələmişdilər.

Azərbaycanın hər bir şəhərində, rayon mərkəzində etiraz mitinqləri gedirdi. Hava soyuq olduğundan tonqallar çatılmışdı. Yüz minlərlə insan etiraz əlaməti olaraq partiya biletini tonqallara atıb yandırırırdı. Bu tonqallarda təkcə partiya biletləri yox, həm də insanların keçmiş, dünənə qədər

bəslədikləri son ümidləri, inamları da yanırdı. O qanlı şənbe gecəsindən sonra Sovet hakimiyyətinin süqut edəcəyinə, SSRİ-nin dağılacağına inanmayan çox azdı. Bununla belə bu hərc-mərcliyə son qoyulacağına ümid bəsləyənlər, partiya biletini döş cibində əzizləyənlər də, axşam partiya biletini təhvil verib səhər tezdən gedib geri alanlar da vardı. Partiya biletini tonqala atmayanlardan biri də partkom Səfər idi. Əslində, bu partkom Səfəri buna görə qınamaq da olmazdı. İllərlə böyük bir kollektivə partiya dərsi keçən bir adama əqidəsindən dönmək, yaşadığı keçmişinə arxa çevirmək, bütün dəyərlərə tüpürmək, sadəcə, ar gəlirdi. Əlbəttə, Səfəri üzən, ağrıdan təkcə kommunist partiyasının belə urvatsız günə düşməsi deyildi, onu üçün-üçün eridən Ermənistandan uşaqdan - böyüyə bütün azərbaycanlıların dedə-baba yurdlarından qovulmalarıydı. Bütün bunları görmək, seyr etmək erməni qızlarıyla nigahda olan hər bir azərbaycanlı kişinin, onun övladlarının, uşaqlarının sıxıntılı, çəkingən, ehtiyatlı yaşamasına rəvac vermişdi. Çomağın iki başı var, təbii ki, zorakılığa zorakılıqla cavab verilməliydi, verilirdi də. Kitablari, arxivləri eşələyib erməniləri ifşa edən dəlil-sübutları üzə çıxarıb, çəkinib eləmədən tribunadan söyləyirdilər. Daha burada həssas məqamları, qarışıq nigahlıları, partkom Səfər kimisini, onun zərif duyğusunu, əhd-peymanını, məhəbbətini nəzərə alan yoxdu. Otuz sutka yatandan sonra qəzəb və kini bir az da artmış Rahim yüz minlərin qabağında çar Rusiyası zamanı İranda səfir olmuş «Ağıldan bəla» pyesinin müəllifi Qriboyedovdan bir parça sitatı elə onun öz kitabından oxumuşdu:

- Hələ vaxtilə Qriboyedov çara yazmışdı ki, əlahəzrət, ermənilərin mərkəzi rus torpaqlarında məskunlaşmasına icazə verməyin! Onlar elə tayfadırlar ki, həmin yerlərdə bir neçə on il yaşadıqdan sonra bütün dünyaya hay-küy salaraq, bura bizim qədim dedə-baba torpaqlarımızdır deyəcəklər. Biz Azərbaycan türklərini heç də sevməyən bir rus diplomatının vaxtilə dedikləri bu gün həqiqətə çevrilib. Ermənilər bizim ata-baba torpaqlarımızda özlərinə dövlət qurduqlarını həyasızcasına unudublar!

Bu sözlər neçə gecə partkom Səfərin beynində aramsız fırlanır, onu rahat buraxmırdı. Anya da əzab içindəydi. Daşnakların ağlagəlməz vəhşilikləri onu nə qədər qəzəbləndirirdisə, ermənilərin ünvanına söyləyənlər də mənliliyinə bir o qədər toxunurdu. Dərd burasıydı ki, kimsə onlara, burada işləyən ermənilərə bir söz demir, onlara qarşı kobudluq etmirdi, amma əvvəllərdə olduğu kimi mehribanlıq da göstərmirdilər, küsülü adamlar kimi gəzib - dolanırdılar. Elə onların da bütün bu olaylardan sonra deməyə sözləri qalmamışdı. Buna görə də çoxu evini dəyər-dəyməzinə satıb ölkədən gedirdi. Partkom Səfər də vaxtilə əhd-peyman bağladığı Anyadan keçə bilmədiyi üçün evini satıb Rusiyaya getmişdi. Yazıq Qaratel müəlliminin də bu günəcən yeganə qardaşının öldü-qaldısından xəbəri yoxdu. Doğru deyiblər ki, dərd gələndə batmanla gəlir, misqalla çıxır.

* * *

Teymurun üç yaşlı Sergeyi evlərinə gətirdiyi vaxtdan iki ay keçmişdi. Hələ də uşağın ata-anasından bir xəbər yoxdu. Teymur bundan çox narahat idi. Hər gün torpaq uğrunda şəhid olan, qolunu-qıçını, gözlərini itirən, qaçqın düşən insanların yaşadığı bir yerdə düşmən övladını saxlamaq, bəsləyib böyütmək asan iş deyildi. Bəziləri Teymura dəvə nalbəndə baxan sayaq baxırdı. İşin tərsliyindən qarşı tərəfdən silah səsləri eşidilsə də, Sergeyə bağlı heç bir səs-səmir yoxdu.

Bir balaca başı ayazıyan kimi Teymur Sergeyi və onun anasını düşünür-

dü. Qarşı tərəflə əlaqə yaratmaq cəhdləri də boşa çıxmışdı. Bəzən Sergeyi qucağına alıb Naxçıvanikə getmək istəyirdi. Bir dəfə cəsarət eləyib fikrini komandirə də demişdi. Komandir: - Məbadə, belə bir iş tutasan. Atarlar səni. Axı, uzaqdan-uzağa sənəni niyyətini nə bilsinlər. Yerində farağat otur.

- Oldu, komandir, - deyə Teymur onunla razılaşmışdı.

Bu söhbətdən bir həftə keçmişdi. Günəşli bir gün idi. Teymur başıdumanlı Şuşa dağlarına baxıb köks ötürdü. Cıdır düzündə gəzdikləri, İsa bulağında yeyib-içdikləri günlər xəyalında canlandı: «Şuşa, ay Şuşa, heç bilmirəm sənəni işğalına necə dözüürük». Yenə ətrafa, düşmən əlində olan dağlara, bu dağların əhatəsində görünməz olan kəndlərə, insanları öldürülmüş, əsir aparılmış, qaçqını məmləkətə səpələnmiş Xocalıya sarı gözləri yaşarincaya qədər baxdı. Bu zaman uzaqdan qərargaha doğru bir adamın gəldiyini gördü. Məsafə uzaq olduğundan gələnin qadın, ya kişi olduğunu hələ anıdırmaq çətin idi, ancaq başı üstə tutduğu ağ bayraq açıqca görünürdü. Qaldırılan bu ağ bayraqdan gələnin düşmən tərəfdən olduğu şübhəsizdi. Bu adam kim idisə, ya təslim olmağa gəlirdi, ya da nə barədə isə danışib anlaşımağa. Hər halda, gələn kim idisə, kəfənini boynuna salmışdı. Bu dəqiqə onu arxadan özününkülər də vura bilərdilər, qarşı tərəf də. Teymur yoldaşlarına səsləndi ki, atəş açmasınlar, gəlsin görək kimdi, nəçidi, niyyəti nədi... Ürəyindən isə - «Bəlkə, Sergeyi aparmağa gəlir?!» - fikri keçdi. Kaş belə olaydı, bu nıgaranlıqdan canı qurtaraydı.

Teymur gözlərini getdikcə yaxınlaşan adamdan çəkmirdi, az qala hər atdığı addımı sayırdı: bir, iki, üç ...

Gələn qadın idi. Qara geyinmişdi, hətta başındakı yaylıq da qaraydı. Teymur artıq şübhə eləməirdi ki, bu gələn qadın Sergeyin anasıdır. Teymur istər-istəməz qan-tər içində yaxınlaşmaqda olan qadının qarşısına yeridi:

- Kimsiz?

- Anayam...

- Görürəm, qadınıs, amma bura necə gəlmisiz?

- Səhərə az qalmış yola çıxmışam... Körpə balama görə... Onu sizinkilər Naxçıvanikə hücum eləyəndə itirmişik... Öldü-qaldısından xəbərimiz yoxdu. Sizinkilər geri çəkildəndən sonra kəndə qayıtdıq. Elə bilirdik uşağı öldürüb atıblar.

- Siranuş xanım, biz uşaq öldürən deyilik...

- Adımı hardan bilirsiniz?!

- Oğlunuz Sergey deyib.

Oğlunun adını eşidən qadın səndələdi, Teymur vaxtında onu tutmasaydı, yıxılacaqdı.

Artıq qərargahdakılar üç yaşlı əsirin anasının qəfil gəlişindən xəbər tutmuşdular. On beşə qədər döyüşçü qorxu-hürkünü ayaqları altına alıb balasına görə özünü oda atan gənc qadının ətrafına toplaşmışdı. Onların hamısı bir atanın belindən gəlib, bir ananın döşlərindən süd əmməmişdi. Aralarında ürəyiyumşağı da vardı, qəddarı da, arvadbazı, şorgözü də vardı, əxlaqlısı da. İndi ciyərparasına görə özünü təhlükəyə atmış bu erməni qadına hər kəs öz dünyasından baxırdı. Çox qəriybəydi ki, hər ağızdan bir avaz gəlmirdi. Bu anda Teymur ən çox narahat eləyən o idi ki, birdən olub-keçmişlərə görə qadını təhqir eləyərlər. Hamı susmuşdu. Teymur şübhə eləməirdi ki, sorğu-suallar ürəklərdə qövr eləyir, ancaq dilə gətirmək istəmirlər. Övladına görə fədakarlıq etmiş gənc ananı incitmək niyyətləri yoxdur. Amma Dəllək Qənbər dözə bilmədi:

- Axçı, gül kimi yaşayırdıq, sizin o diğalar niyə sakit oturmədılar?

Qadının alnında tər damcıları sıralandı. Qorxudan rəngi ağappaq

ağarmışdı, Dəllək Qənbər isə, əli belində, cavab gözləyirdi. Teymur da bu haqlı sualın qabağında ona: - “əl çək, qadından nə istəyirsən?” - deyə bilmirdi.

- Nə deyim, ay qardaş. Alçaq adamlar ocağı qaladı, nöyütü də tökdü üstünə. Heç kəsin də söndürməyə gücü çatmadı:

- O Stepanakert xaraba qalmışda mitinqdə sən də iştirak eləmisən?

Qadın tam ciddi:

-Yox! Mən ora getməmişəm, - dedi.

- Nə yaxşı getməmisən?

-Mənim orada nə işim vardı?!

- Ərin necə, iştirak eləyibmi?

- Bəli.

- O da Xocalıya hücum edibmi?

- Bilmirəm.

Dəllək Qənbər əməlli-başlı hakimlik eləyirdi.

- Çox nahaq, gerek biləydin. Yaxasından tutub soruşaydın, neçə xocalılı uşağın qanını tökmüsən? Neçə evə od vurmusan? Meşədə qaçanların arxasınca düşmüşsən?

Qadın qulaqlarını tutub hönkurdu:

- Axı, bu işlərdə mənim bir təqsirim yoxdu.

- Sənin yoxdu, ərinin var! Hardadı indi o gədə, daşın dibində gizlənib səni göndərüb üstümüzə. Hə, hardadı?

- O gələ bilməzdi.

- Niyə?

- Şikəstdi, qardaş! Şikəst olub, həkimlər sağ qıçını kəsiblər.

- Vuruşub ki şikəst olub də. Guya bizimkilərdən şikəst olan olmayıb. Vuruşmayaydı da.

- Vuruşmasa onu qoyardılar mı salamat qalsın?! Evimizi başımıza uçurardılar.

Teymura elə gəldi ki, qadın bu gözlənilməz sorğu-sualın qarşısında çaşıb, hətta nə niyyətlə bura gəldiyini unudub. Ona görə:

- Qənbər, daha bəsdi, biz qadınlarla vuruşmur uq ha, - dedi.

- Hə, biz qadınlarla vuruşmur uq, amma o vuruşanları, üzümüzə ağ olanları bunlar doğub böyüdüblər də. Bunların döşlərindən süd əmiblər.

-Haqlısan,qardaş, amma bu arvadı kişilərə görə çox da incitməyək.

Qənbərin gözündə sanki şimşək çaxdı:

- Yaxşı, sənin bu Sergeyinin anasını daha incitmərik. Oğlunu ver aparıb böyütsün, sonra o da avtomat alıb düşsün üstümüzə.

Qadın etiraz elədi:

- Xeyr, heç vaxt! Yalvarıram, balamı verin özümə, götürüm gedim. Onu burada, bu quldurların arasında saxlamayacam, köçəcəm Rusiyaya.

Bu zaman Şafa cibindən bir şəkil çıxarıb qadına uzatdı. Qadın şəkli alıb baxdı və Sergeyim, əziz balam, - deyə fəryad qopardı. Sonra şəklə bir daha baxdı və şəkildə oğlunu qucağına almış xilaskarı - Teymurı elə bil indi gördü. İrəli durub Teymurun qarşısında diz çökdü:

- Qardaş, mən günahsız bir qadınam, ananı baladan ayırma, yalvarıram, Sergeyi qaytar ver özümə.

Teymur qadının qolundan tutub:

- Qalxın, qalxın, - dedi. - Mən iki aydı sizi gözləyirəm. İki aydı heç vaxt eşitmədiyim səsinizi eşidirəm.

- Allah səndən razı olsun. Bu iki ayda gəzmədiyim qapı, başımı soxmadığım zirzəmi qalmayıb, qəbiristanlığı da qarış-qarış gəzmışəm.

Ağlıma gəlməzdi ki, sizinkilərdən kimsə onu götürüb saxlasın...

Teymur bu anlarda gözü ilə görüb, qulaqlarıyla eşitdiyi min bir faciəni xatırlayıb istər-istəməz səsinin tonunu qaldırdı:

- Heç bilirsən sizinkilər bizə nə qədər zülmələr eləyiblər, danışmaqdan bitib - tükənməz, yaxşısı budur, susaq.

Qadın qorxmış halda:

- Baş üstə, amma, başına dönüm, balamı qaytar, - deyə yalvardı.

- Axı, sizə kim deyib ki, mən Sergeyi valideynlərinə qaytarmayacam?

Mən sənə uşağını neynirəm?! Yoxsa, uşaq qatiliyəm mən?!

- Başına pırlanım, elə demək istəmədim. Elə demək istəmədim... - qadın göz yaşlarını saxlaya bilmirdi.

- Uşaq bizdədi; kəndə gedib götürərik.

Kənd sözünü eşidən Siranuş həm sevindi, həm də içini qorxu bürüdü. Teymur onu aldatmırsa, nəhayət, balasıyla görüşəcəkdi. Ancaq fikirləşirdi ki, onu aldada, tanımadığı bir yere aparıb zorlaya, başına min bir oyun da açarlar. Mühəribədi, kim kimədi. Lap istəsələr onu gecəyənən öldürüb basdırırlar. Kim onu axtaracaq, ona görə kimi cəzalandıracaqlar... Nə qədər ki, bu Xocalı qanı onların üstədi, dilləri gödək, üzləri qaradı... Yaxşı, bütün bunları bilmirdimi? Bilirdi. Bəs, onda nəyə gəlib, ona təklif olunan kəndə getməkdən qorxacaqdısa niyə ağ bayraq qaldırıb bura gəlirdi? İlahi, o kimin günahının cəzasını çəkir, görəsən? Ərininmi? Axı, əri də qoşulmuşdu o saqqallılara. Əlinə silah alıb, vətəndaşı olduğu ölkənin qanunlarına arxa çevirib döyüşsə, ərinə bəraət qazandıra bilermi? Atılan hər mermi, güllə kiminsə həyatına son qoyur, indi o, öz müqəddəs İnciləyə and içə bilermi ki, əri kimsənin qanını tökməyib?! Yox, and içə bilməz. Ona görə də, Allah ərinin cəzasını verib, qıçının birini kəsib atıblar. Mükafat olaraq qoltuğuna bir cüt qoltuqağacı veriblər...

Teymur elə bil qadının içindəki çalpaşqı duyğuları, təbəddülatları neçə vaxtdan bəri sığal görməyən makyajsız sifətindən oxuyurdu. Ona görə də:

- Ay arvad, ağlına başqa fikirlər gətirmə, - dedi. - Sən mənim qonağımsan.

Teymur Şafadan xahiş etdi ki, onları kəndə aparsın. O da etiraz eləmədi. Komandir paytaxta getdiyindən ondan icazə almağa ehtiyac yoxdu.

Teymur UAZ-ın arxa qapısını açıb qadına yer göstərdi, özü isə qabaq oturacaqda oturdu...

...Teymurgilin qəfil gəlişlərindən kənddə hələ heç kəs duyub düşməmişdi. Teymur istəmirdi ki, Şafa komandirin maşınıni çöldə saxlasın. Sergey məsələsini hay-küysüz həll etmək istəyirdi. Ona görə də tez düşüb darvazanı açdı, Şafa maşını sürüb həyəətə saldı. Teymur darvazanı örtüb artırmaya çıxdı, evdə heç kəs yox idi. Ora-bura boylandı, dinşədi. Səs-səmir yoxdu, bunlar hara getmiş olarlar? Maşının bir küncünə sığınmış Siranuş da həyətdə başqa bir adam görməyib təlaş keçirdi. Deməli, bitdi, bu da son. Bütün bu gördükləri qayğı, diqqət hamısı hiyləymiş. Allah, sən saxla. Gözəl dünyamız vardı, əxlaq vardı, böyük-küçük vardı, tərbiyə vardı, biz niyə onu bu günə saldıq... İlahi, bu nə bəlaydı mən düşdüm.

Teymur artırmadan düşüb meyvə ağacları olan geniş bağçaya boylandı. Bağçanın aşağısından, dirrik sahəsindən qarışıq səslər gəlirdi. Teymur gedib maşının qapısını açdı. Hürküdülmüş ceyran kimi maşının küncünə qısılmış, qorxudan gözləri alacalanmış Siranuşa:

- Niyə düşmürsən? Düş, düş, xoş gəlmisən.

- «Öləydim, gəlməyəydim». - Zorla «çox sağ olun» deyə bildi. Maşından düşməyə elə bil təqəti qalmamışdı. Teymur onun bu halını görüb əlini ona uzatdı. Etiraz etməyin yeri yoxdu, Siranuş ona uzanmış qüvvətli əldən

yapışib maşından düşdü.

- Bizimkilər bağçadadılar, gedək görüşək.

Siranuş: - Bəs, Sergey hardadı? - soruşmaqdan özünü güclə saxladı. Çünki bu dəqiqə onu başqaları yox, ancaq və ancaq iki ay üzünü görmədiyi Sergeyi maraqlandırır. İçindən min bir ağrı keçdi. «Allah bilir, nə gündədi. Yəqin, ac qalmaqdan bir dəri, bir sümükdü. Can bala, hamısı o Köçəryan, Sarkisyan, Ohanyan köpək uşağının günahlarıdır, altını biz çəkirik».

Teymur qabağa düşüb bələdçilik eləyirdi. Bar gətirmiş meyvə ağacları adama gəl-gəl deyirdi. Başları dirrikdən pomidor, xiyar yığmağa qarışmış gəlin-qayınana, yığılmış pomidorları bir-bir səbətə yığan Türklərlə Sergey Teymurgilin bu qəfil gelişlərindən hələ duyuyq düşməmişdilər.

- İşiniz irəli...

Tağların arasından Qaratel müəlliməylə Gültəkin eyni anda səsə çöndülər. Gələn Teymur idi. Əlində maşının açarını fırladan Şafanı da yaxşı tanıyırdılar; bəs, bu qara paltarlı qadın kimdi? Olmaya Sergeyin anasıdı?

Qadın yad həyətdə, yad adamların əhatəsində donub qalmışdı. Qaratel müəllimənin qolları bu yaraşlıq erməni gəlinini qucaqlamağa qalxmadı, eləcə, əlini sıxıb «xoş gəlibsən» dedi. Sonra üzünü gəlininə tutub:

- Gültəkin, o uşaqları bura gətir, - dedi.

Qadın indi bu yad qapıda, hər gün onunkularla vuruşan, çarpışan, hətta üç yaşlı uşağını «əsir götürən», amma ona bir xəter toxundurmayan Teymurun üzünə baxmağa utanırdı. Axı, ilk güllə atan, ölkənin nizamını pozan da onlar olmuşdular. Gəmidə oturub gəmiçi ilə savaşımışdılar. Savaşınsa, sonu görünmürdü. Bütün bunları bilə-bilə bu qadın-ana düşmən qapısına gəlmişdi. Ev sahibləri ona «xoş gəldin» desələr də, bu qəfil gelişdən tutulduqları açıqca görünürdü.

Gültəkin uşaqların əlindən tutub onlara sarı gəlirdi. Birdən Sergey yerində dondu, gözləri böyüdü və - mayriq (ana), - deyə qışqırdı.

- Can bala!

Üç yaşlı Sergeyini bağrına basmış Siranuş özünü ələ ala bilməyib hön-kürdü. Övladı qolları arasında olsa da, sanki, ona qovuşduğuna inanmırdı. Siranuş göz yaşlarını qurulaya-qurulaya Sergeyin başını sığallayır, üstü-başı tər-təmiz oğlunun düşmən uşağı kimi yox, doğma övlad kimi saxlandığını görüb, bu alicənablıq qarşısında daha da duyğulanıb kövrəlirdi.

Bağçadan çıxıb həyətdə gəldilər. Gültəkin evə keçib təmiz məhrəbə gətirdi:

- Siranuş xanım, yol gəlmisiz, gəlin yuyunun, - deyə hamamı ona göstərdi.

- Sağ olun, istəmirəm. Allah sizdən razı olsun.

- Gəlin, gəlin. Hava istidi, yuyunun ki, sərinləyəsiz. Həm də yorğunluğunuz çıxsın.

Siranuş bayaq qəlbində dolandırdığı qara-qura fikirlərə görə, az qalırdı üzr istəsin.

Gültəkin yarıxoş, yarızor Siranuşu hamama saldı, qayıdıb süfrə açdı, üstünə çürbəcür salat düzə-düzə qəflətən üzünü ərinə tutdu:

- Teymur, sən necə deyirdin, sən düşməninini güllə ilə yox, güllə qarşıla, bəlkə, dönüb insan ola?!

Teymur məmnunluqla güldü. Sonra tez-tez mətbəxə girib-çıxan anasının qırımına fikir verdi. Ermənilər sarıdan ürəyi dolu olan Qaratel müəllimənin Siranuşa dərs keçəcəyindən ehtiyat eləyirdi. Qaratel müəllimə yanından keçəndə yavaşca qolundan yapışdı:

- Ana...

- Nə var, Teymur, sözlü adama oxşayırsan.
- Ana, o qadında təqsir yoxdu.
- Bilirəm.
- Ona bir söz deməyin, günahkar çıxartmağın nə mənası var.
- Arxayın ol, mən ona heç nə deyən deyiləm, o bizim qapımıza gəlib. Təqsir onları yolundan azdıranlardadı. İnşallah, biz onların cəzasını verə bilməsək, Allah özü cəzalandıracaq.
- İnşallah.

... Süfrə başında oturmuşdular. Siranuş bu qayğıdanmı, xəcalətdənmə, pörtüb qızarmışdı. Ağzına qoyduğu tikəni könülsüz gəvəyə-gəvələyə indicə sorğu-sual yağışına tutulacağını gözləyirdi. Amma heç kəs ona sual vermirdi, baş verənlərə görə qınamırdı.

Nahardan sonra Siranuş Teymurdan xahiş etdi ki, onları aparıb gəlidiyi yerdən yola salsın. Teymur:

- Gecə qalın, səhər yola salaram, - dedi.
- Yox, çox sağ olun, məni gözləyirlər.
- Yaxşı, indi gedərik.

Bayaqdan dinib-danışmayan Şafa:

-Axçik, bayaq sənə verdiyim şəkli itirmə. Böyüyəndə Sergeyə göstərsən, qoy xilaskarını tanısın.

- Hökmən. Biz Teymur qardaşı heç vaxt unutmarıq. Haqqınızı halal eləyin.

- Halal xoşun olsun, - deyər Qaratel müəllimə anasına sığınmış Sergeyi yanına çağırıb üzündən öpdü. - Sənsiz darıxacağıq, Sergey. Bizi unutma.

Gültəkin Sergeyin paltarlarını yıdığı zənbili gətirib Siranuşa verdi. Qaratel müəllimə:

- Gültəkin, - dedi, - yollarına yavanlıq da qoy, su da; uşaq acıb - eləyər.

Siranuş bilmirdi nə desin, necə minnətdarlıq eləsin. Düşmənin qapısı beləmi olur?

Gün əylmişdi. Hamı maşının ətrafına toplaşmışdı. Qaratel müəllimənin ermənilərə çoxlu ismarıcı vardı, amma ürəyində saxlayıb, Siranuşa demədi, onu incitmək istəmədi. Siranuş sağollaşdı Sergeyi maşına mindirmək istədi. O isə anasının əlindən çıxıb Türkün yanına qaçdı; əlindən tutub onu da özünü aparmaq istəyirdi. Bu mənzərədən hamının gözləri dolmuşdu.

Şafa sükan arxasında idi. Darvazadan çıxanda qonşu Salehlə üz-üzə gəldilər. Maşını əylədi, elə pəncərədən görüşüb hal-əhval tutdular. Saleh qoltuq ağacına söykənib maşının arxa oturacağında oturmuş Siranuşla Sergeyə baxdı:

- Axır ki, bala anasına qovuşdu, - deyib susdu. Ağlına gələn - Axçik, görən Türkün sizinkilərin əlinə düşsəydi, onu ata-anasına qaytarardız? - soruşmaq istədi, amma vermədi. Qadını pərt eləmək istəmədi. - Yaxşı yol, - deyib maşına yol verdi...

* * *

...Teymur mənzil başında Şafayla sağollaşdı Siranuşgili ötürmək üçün təmas xəttinə kimi getdi. Teymur avtomatını çiyinə asıb Sergeyi qucağına götürmüşdü. Artıq hava toranlaşdı. Teymur tam əmin idi ki, Siranuşun sağ qığını itirmiş əri qarşı tərəfdə əlində avtomat hansısa qayanın, daşın arxasına sinib onların yolunu gözləyir. Yoxsa, qadın üzügəcəyə yola çıxmazdı.

Teymur bir böyürtkən kolunun yanında ayaq saxladı, burdan o yana getmək onun üçün təhlükəli idi. Böyürtkən kolunun üstə iki-üç salxım vardı.

Qapqara böyürtkən gilələrindən dərib Sergeyə yedirdi.

- Qəşəngdir?

- Hə.

Sonra Teymur evdən götürdüyü əl fənerini Siranuşa uzadıb:

- Götür, lazım olar, - dedi, - sizə yaxşı yol.

Qadın fənəri Teymurdan alıb onun üzündən öpdü:

- Həyatım boyu sizə minnətdaram, - dedi. - Gün gələr, müharibə qurtarar, görüşərik.

- Allah qoysa, - deyə Teymur Sergeyi bir daha sinəsinə sıxıb üzündən öpdü. Sergey də ayrılığı hiss edirmiş kimi, zərif qollarını xilaskarının boynuna doladı. Teymur Sergeyi anasının qucağına verib, - gedin, gecdi, - dedi.

Siranuş Sergeyi sinəsinə sıxıb təmas xəttini keçdi. Teymur getdikcə qaranlığa qovuşan Siranuşla Sergeyin arxasınca gözləri yaşarincaya qədər baxdı. Daha sonra bu qaranlığı yaran əl fənerinin işığını görüb rahatlaşdı.

* * *

Sergeyin ata-anasına qovuşmasıyla döyüşlər səngimədi. Çünki üç yaşlı Sergeyin bu müharibə ilə heç bir bağlılığı yoxdu. Xalq üzüntü içindəydi. Kəndlər, qəsəbələr əldən- ələ keçirdi. Şəhidsiz gün yoxdu, buna görə də qəbirlər əvvəlcədən qazılırdı. Əvvəlcədən qazılmış bu boş qəbirlərə bəzən qar, bəzən yağış yağırdı; amma sahibini çox gözləyəsi olmurdu. Torpaq səxavətlə sinəsinə açmışdı, bir ucdan şəhid olmuş cavanları udurdu. Sonuncu dəfə bir parça günəş işığı düşürdü qəbirə qoyulmuş şəhidin üstünə. Sonra torpaq bu gün işığının da üstünü örtürdü. Yoldaşları məzar başında sükuta qərq olurdular. Yaylın atəşi açıb, dağılışıb gedirdilər. Səhəri, ya o biri gün bu yenə də təkrar olunurdu.

Kəndlər, qəsəbələr düşmən əlinə keçdikcə camaat evini - eşiyini, yurdunu tərk edib qaçqın həyatı yaşayırdı...

Torpaq uğrunda saysız şəhid verib, sonda məğlub olmaq döyüşçü üçün müsibətin müsibətiydi. Teymur da bu müsibəti yaşayırdı.

O, heç cür bu məğlubiyyətlə barışa bilmirdi.

* * *

Doxsan dördün yazıydı. Torpaq yaşıl donunu geyinmişdi, təzəcə göyərmiş çəmənlikdə sapsarı elqovan çiçəkləri göz oxşayırdı. Yuva quran quşların cəh - cəhi eşidilirdi. Ancaq adamların könlündə qış idi. İşğal olunan şəhərlərin, kəndlərin sazağı vururdu adamı.

Teymur Novruz bayramında evə gəlmişdi. Anası Qaratel müəllimə dönə - dönə ona tapşırırmışdı ki, harda olursan - ol, əziz gündə, bayram axşamında ailənlə bir yerdə ol, yoxsa yeddi il evinə həsrət qalarsan.

Teymur bayram gecəsi Türkəri də götürüb kənd içinə çıxmışdı, oğlunu qucağına alıb, tonqaldan atlanmışdı. «Ağırlığımız - uğurluğumuz burada qalsın», - demişdi. Mingəçevirə zəng eləyib Şakirlə danışmışdı, bayramını təbrik etmişdi. Amma Teymurun heç ağlına da gəlməmişdi ki, bu, onun doğmaları arasında son gecədir. Bir daha atası Qasid kişini, anası Qaratel müəlliməni, sevimli Gültəkin, ciyərparası Türkəri görməyəcək...

Səhəri cəbhəyə qayıtmışdı. On beş gündən sonra Suma-Güllücə kəndi uğrunda gedən döyüşlərə atılmışdı.

O gün onlarınki gətirməmişdi. Qan su yerinə axırdı. Üç uşaq atası Dəllək Qənbər ağır yaralanmışdı, Teymurı yanına çağırırdı ki, demişdi ki,

sağalmağına ümid yoxdu, kəndləri işğal olunduğuna görə onu başqa yerdə yox, Qaraqaşlıda dəfn eləsin. Teymur ona, - Qənbər, səndə nə var ki, sağalacaqsan, - desə də, getdikcə onun gözlərində həyat eşqinin söndüyünü görmüşdü. Təcili yardım maşını onu xəstəxanaya çatdırma bilməmişdi, elə yoldaca keçinmişdi. Teymur da dostlarıyla Dəllək Qənbərin cəsədini gətirib kəndlərində dəfn eləmişdi.

Mayın əvvəliydə. Düşmənlər Qərvəndə hücum etmişdi. Bütün günü atəş səsləri kəsilməmişdi. Günü batabat çağında yer-göy Teymurun başına fırlandı. Sən demə, erməni snayper onu nişan alıbmış: Sergeyin xilaskarını, Türkün atasını. Kürəyindən isti qan süzülüb ayaqqabısının içinə dolmuşdu. Son kərə ətrafa nəzər salmışdı. Və bu vaxt hər şey gözlərində qaralmışdı. Teymur müvazinətini itirib üzüstə torpağı qucaqlamışdı.

Atəşkəs sazişinə bircə gün qalmışdı, bircə gün.

... Teymurun meyitini qüsul eləyəndə pencəyinin cibindən bir şəkil çıxmışdı. Şafanın çəkdiyi və «xilaskar» adlandırdığı şəkil idi. Şafa bu şəklin birini BMT-yə göndərmişdi, birini Siranuş aparmışdı, biri isə Teymurda qalmışdı.

* * *

Günortadan sonra Şakir gedib Süsənbər xanımı gətirmişdi ki, Qaratel müəllimənin sarğısını dəyişsin. Süsənbər xanım bamezə, şirin söhbətləri ilə Qaratel müəllimənin başını qataraq spirtlə yarasının ətrafını təmizləyib tənziflə yenidən sarıdı.

- Maşallah, hər şey qaydasındadı, - dedi, - Allah qoysa, bu payız Türkün toyunda «Tərəkəmə» oynayacaqsan.

- Allah ağzından eşitsin.

Şakir qol saatına baxdı, «Xəbərlər» proqramının vaxtıydı. İyirmi iki il idi Qarabağla bağlı xoş xəbər gözləyirdi. Amma hər dəfə də qanı qaralırdı. Yenə «Ya Allah» deyib pultu götürüb televizoru yandırdı. Aparıcı qızın tanış sifəti ekranda göründü. İtirilmiş torpaqların həsrətilə yaşayan Şakir heç olmasa bu axşam şad xəbər eşitmək istəyirdi. Daha aldana-aldana yaşamağa təqəti qalmamışdı. Dünyanın bu qədər ədalətsizliyinə dözə bilmirdi. Yox, gözlədiyi olmadı, aparıcı ağzını xeyrə açmadı:

- Bu gün ermənilər cəbhənin müxtəlif istiqamətlərindən otuz iki dəfə atəşkəsi pozub, ölənlər və yaralanan yoxdur. Silahlı qüvvələrimiz tərəfindən düşmənlər susdurulub.

Şakiri həmişəki kimi od götürdü:

- Tüpürüm belə atəşkəsə! Zəhləm gedir bu atəşkəs sözündən...Süsənbər xanım, yadımdadı də. Atəşkəs sazişi bağlandı bir gün əvvəlTeymur şəhid oldu.

Süsənbər xanım:

- Hə, yadımdadı, - dedi, - Allah rəhmət eləsin.

- Keçənlərinizə min rəhmət. - Sonra üzünü anasına tutdu - Müəllimə, görən bu atəşkəsi pozanlar arasında Sergey də var?!

Qaratel müəllimənin gözləri yol çəkirdi. Xeyli sükutdan sonra qəmli-qəmli dedi:

- Vallah, nə deyim?! Düzünü Allah bilir.

Avqust - oktyabr, 2014

◆ P o e z i y a

Vahid ASLAN

AĞ ŞƏHƏR OLAYDIN

Bakı, heç xəbərin varmı özündən,
Açılıb sabahın qar ağılığına,
Şəhərim, çox sağ ol, uzun ağ olsun,
Qayıtdım ömrümün uşaqlığına.

Bu səhər təmizlik boylanır səndən,
"Bakı"rə! Bu adı kim verib sənə,
Tanrım, zalımların alıb əlindən,
Nə yaxşı təmizlik göndərüb sənə.

Ağ qar... üzərinə ağ örtük kimi,
Bu səhər ağ günlü gəlin kimisən,
Bu səhər beləcə ağ görkəminlə
Nə qədər ürəkdən sildin qəmi sən?

Şəhərim, qəlbimdə min arzu doğdu:
-Ağ şəhər olaydın insanlarınla!
-Hər kəsin şəhəri ola biləydin,
-Məsud yaşayaydın insanlarınla!!!

ŞƏHİD BACISI

Çoxdan yadırgamışam,
Ürəkdən gülmək nədi.
Gözlərim yollarından
Bir an da çəkilmədi.

Payız mənə bənzəyir,
Gözləri qəmli payız;

Canlı kədər rəsmidi
Hamı deyir ki, bu qız...

Şəhid adına qurban,
Mənim şəhid qardaşım!
Sanıram sən özünsən
Vətənin hər qarışı!

Sənin xatirələrin
Qoymur məni sınmağa,
Sənin şəhid adın var
Yaxşı ki, tapınmağa.

Heç nə olmaz, qoy belə
Sınıq qalsın ürəyim,
Dərdlərin ən kövrəyi,
Qəmin acısı olum!
... Sən özün istəyirdin
Şəhid bacısı olum.

"KƏNDİN PAYIZI" SİLSİLƏSİNDƏN

I

Adamlar əlindən alar barını,
Özü azuqəsiz qalar ağaclar;
Külək tərpətdikcə yarpaqlarını
Ayrılıq havası çalar ağaclar.

Elə ki, payızın qırovu düşər,
Tək qalmaq qorxusu bağrını deşər,
Özü-öz içində yeknəsəkləşər,
Saralmış saçını yolar ağaclar.

...Bozarmış yollara baxıb, yorular,
Çılpaq budaqları qəmə yol olar,
Yaşıl libasını atıb kol olar,
Payızdan heyfini alar ağaclar.

II

...Dərələr kədərli,
Zirvələr fikirli,
Yollar yorğun kimidi...
Ağacların yarpağı
Payızın sarı simidi,
Külək oxuyur yenə
Ayrılıq şərqişini...

III

Bir çığır uzanıb gedir
Düz payızın içindən;

Bir cığır uzanıb gedir
Durnaların köçündən.

Bu cığıra söykənib,
Düşünür qoca qarı;
Əlindəki əsası
Əldən salıb yolları.

Düşünür qoca qarı:
-Durnalar köç edirlər,
Bir "əlvida" şeirini
Göy üzünə köçürürlər...

Payızın içindən keçib
Yol gedir qoca qarı;
Addımlayır yol üstündə
Dayanan ağaca sarı.

Ağacın budağından
Sonuncu yarpaq düşür,
Göy üzünə baxır qarı,
Könlünə torpaq düşür.

ŞAIR KİMDİ

Qızım sual eylədi:
-Ata, şair kimdi?
Qızım, şairlik
Tanrının sevdiklərinə
Verdiyi mükafatdı;
-Peyğəmbərlik kimi-
Şair adı müqəddəs addı;
İstedad və cəsarət
Şairə verilən qoşa qanaddı;
Şairlər-
Zamanın önündə gedənlər,
Haqq yolunda dar ağacına yüksələnlər;
Bir də qızım,
Şair olan kəs
Dünyanın dərdinə
Göz yuma bilməz!

SƏN KƏDƏRLİ OLANDA

Sən kədərli olanda daha gözəl olursan,
Buludlar arasından günəş baxır elə bil;
Demirəm təbəssümün, gülüşün gözəl deyil,
Sən kədərli olanda daha gözəl olursan.

Anasını axtaran südəmər uşaq kimi,
Balasını axtaran üşüyən qucaq kimi,
Tənha söyüddən qopan sonuncu yarpaq kimi
Sən kədərli olanda daha gözəl olursan.

Yollarda veyillənən payız küləyi kimi,
Bu küləklə dərdləşən bir qız ürəyi kimi,
Bu qızın sevdalanan yalqız ürəyi kimi
Sən kədərli olanda daha gözəl olursan,

Pəncərəmə çırpılan dəlicə yağmur kimi,
Göylə yer arasında yeddi rəngli nur kimi,
Tanrısına tapınan təmənnasız qul kimi
Sən kədərli olanda daha gözəl olursan.

SÖZ

Bir gün məndən incisə,
İnciyib üz döndərsə,
Qələmim ağlayacaq,
Ürəyim ağrıyacaq,
Nəyim var bu dünyada,
Sözdən özgə, ilahi!

Adamlardan yorulsam,
Tənhalığa yol olsam,
Sözlərlə ovudaram
Könlümü aram-aram,
Söz bilib yaratmışan
Məni bəlkə, ilahi!

... Nə olsun ki, yollar çox,
Düz yoldan kəsəsi yox,
Kim ki, düz yolu seçdi,
Ölümü ötüb keçdi,
Sənə uzanan yoldu -
Sözə sevgi, ilahi!

Kölgəsindən boy alsam,
İnsanlığa ucalsam,
Üzünü ağ eyləsəm,
Üzümü ağ eyləyər,
Nə yaxşı ki, olmadım
Sözə kölgə, ilahi!

Ona arxa çevirmək,
Dönməkdi heçə dönmək,
Göz udan göy üzüdü,
Kainatın özüdü,
Hər şeyin sonu sözdü,
Sözdü ilki, ilahi!

Murad ƏBİLOV

Gedirsən yenə də bir bahar kimi,
bu liman, bu gəmi tanışdır mənə.
Gedirsən, amma ki durnalar kimi
qayıdıb gəlməzsən baharda yenə.

Gedirsən əbədi ayrılıq dəmi,
sevgimiz limanda tənha qalıbdı.
Daha nə dəniz var, nə də ki gəmi,
indi həsrət mənə meyil salıbdı.

Bu acgöz, bu qəddar həsrət dənizi,
udur sevgiləri, doymur min ildi.
Sevgilər doğulur, çiçəklər kimi,
amma ki həsrət
bilsə də, məğlubdu eşqin önündə,
şeytana satılan ürəklər kimi,
pisliyini yerə qoymur min ildi.
Bilirəm səni də aparacaq o,
səni də kökündən qoparacaq o!

Niyə danışırım sənin yerinə,
nə bilim, bəlkə də, sən buna şadsan?!
Nə bilim, üzümə gülsən də, gülüm,
bəlkə, ürəyində sən mənə yadsan?!

Şadsan, dənizlərdən keçəcəksən sən,
hardasa, nə vaxtsa, bir başqasıyla
sevgi badəsini içəcəksən sən!

Gedirsən - bu da son ayrılıq günü,
bir vida nəğməsi oxu get barı!
Yalandan da olsa, sevirəm söylə,
yalandan da olsa, qayıdacam de,
bir sevgi yalanı toxu, get barı!

* * *

Bu nə çaydı axıb gəlir,
Göz yaşıma oxşayır.
O mamırlı qaya mənim
Baş daşıma oxşayır.

Mənim dərdim bir quyudur,
Quyunu yox qurudan.
Nə bu çay, nə bu quyunun
Suyunu yox qurudan.

Göz yaşımdan deyəsən heç
Xəzərin yox xəbəri.

Amma çaysa aşıb daşır,
Doldurar göy Xəzəri.

Dolsa Xəzər, bu şəhərin
İşıqları sönəcək.
Belə getsə, yəqin Xəzər,
dəniz nədir,
okeana dönəcək.

Belə, axan göz yaşlarım
Çoxalar aram-aram.
Allah bilir bu dənizdə
Özüm də boğularam.

Boğularam, boğularam,
Ağlayanım tapılmaz.
"Sənsiz hecəm" deyənlərin
Qaşları da çatılmaz.

Yenə ruhum bu dənizin
Sahilində dolaşar.
Soyuq, qəmli bir qayaya
gülən şəklim yapışar.

SARI GƏLİN

Sarı gəlin saçın ucun hörmədi,
Daha bir də çətin görəm üzünü.
Zalım nənə qızı mənə vermədi,
Bəsdir çoban, geri qaytar quzunu.

Sarı gəlin, daha bəsdir, ağlama,
Sən xoşbəxt ol, körpələrin ağlasın.
Gün uzununu gözündə yaş saxlama,
Oğrun-oğrun gecələrin ağlasın.

Sarı gəlin, qalma məndən nigaran,
Artıq oldun özgəsinin gözəli.
Sevgi bəxtsiz yaranıbmiş binadan,
Bir mahnı var, qalıb səndən təsəlli.

Hədiyyə ŞƏFAQƏT

İT HÜRÜŞÜ

◆ *Hekayə*

- 1 -

- Bəhram dayı! Ay Bəhram dayı!!!

Haylamanın dalınca dəmir darvaza döyülməyə başladı. Bəhram kişi namaz qılırdı, yaşlı anası "Allah xeyirlisindən eləsin, kim olar bu vaxt?"- düşüncəsiylə yaylığını başına atdı, qabağa getdi

Bəhram kişinin ailəsi belə çağırışlara adətəkardı. Kişi "el anası" sayılırdı, qapısını döyən çox olurdu. Amma vaxtın bu saatında nə haraydı?

Gələn Tərlandı - Sadiq kişinin nəvəsi. Qarı darvazanın kiçik tayını açıb oğlanı içəri çağırırdı:

-Gəl, ay oğul, gəl içəri. Bəhram dayın namazdadı.

Oğlan içəri girər-girməz xəbər aldı:

-Xeyir ola bu vaxt? - dedisə də, dodağını dişlədi, "Ay axmaq qarı, bu yaşa çatdın, danışığını bilmədin ki, bilmədin. Adama deyən gərək, sən qapını xeyirliyə döyənmi olur?"

Oğlan eyvandan düşən işığın altında dayanıb əlini cibinə saldı, baxışlarını qarından qaçırib ora-bura gəzdirdi. Qarı narahat oldu. "Allah, sən özün kömək ol, adam vurublar, nədir?"...

- Ay oğul, qurutdun ki məni? Nə olub, deməyəcəksən?

Oğlan üzünü yana tutub boğuc səslə dillənmək istəyirdi ki, Bəhram kişi eyvanda göründü:

- Kimdir, ay ana, niyə evə gəlmir?

Qarı gözlərini yeniyetmədən ayırmadan oğluna cavab verdi:

- Allah köməyi olmuş, Cəlalın gədəsidi, gəl görək nə olub?

Bəhram kişi "Cəlalın gədəsi" sözünü eşidib hövlləndi. Ayağına bir şey keçirib darvazaya yönəldi, gələ-gələ da qarını evə səslədi:

- Ay ana, di sən çıx evə...

Qarının baxışları sərtləşmişdi, üzünü oğluna çevirdi:

- Bəhram!

Bəhram kişi anasına göz-qaş elədi:

- Di yaxşı, sən keç evə..

Tərlandı bu nataraz vəziyyətin altında büzüşüb kiçilmişdi. Onun günahkar baxışları Aslan kişini də şübhəyə saldı:

- Noolub, ədə?

Gənc udquna-udquna, səsi əsə-əsə dilləndi:

- Babam keçinib...

Bəhram kişi belə xəbərlərə alışqandı, heç axşamın bu vaxtında qapısının döyülməsini də eyninə almazdı, amma oğlanın səsindeki titrəyiş onu qorxutdu:

- Noolub əəə, yoxsa dədən hirsələnib nəsə eliyib?

Sualın tonunda bir az da xəbərdarlıq vardı, "xatalı olana oxşayırsız, məndən kömək gözləməyin".. Bilirdi ki, belə şeylər olur. Elə keçən ay qonşu məhəllədə özünü asan gəlinin adamları məsələni səssiz-səmirsiz həll etmək qərarına gəlib, gecəylə meyiti yudurmuş, basdırmışdılar. Amma xəbər elə o saat polisə çatmış, səhər bütün qəsəbə nədi, bütün ölkə bilmişdi ki, filankəsin gəlini özünü öldürüb. Üstəlik, ölüyuyan da, məzar qazan da, molla da, ölü yiyələri də polis maşınında gedən olmuşdular, bir xeyli vaxt qohum-qardaşları qapılarda qalmışdı. Bəhram kişi bilirdi ki, dalaşan, qəza edən, ovda filanda yoldaşını güllələyən, çayda çiməndə batan adamların yaxınları get-gelə, çək-çevirə çəkilməkdən yayınmaq üçün məsələni ört - basdır eləməyə çalışır, axşama-səhərə baxmırlar...

Tərən udqundu:

- Bəhram dayı, atam babamın xətrinə dəyəndimi heç?

Yox, dəyən deyildi. Heç kim bu kənddə dil çevirib deyəmməzdi ki, Sadıx kişinin ya oğlu, ya nəvəsi ona çəpəki baxıb...

Bəhram kişi səsinin tonunu aşağı saldı. Birdən düşündü ki, heç yazıq oğlana imkan vermədilər sözünü desin.. Bəlkə, elə indidən tapşıırırlar ki, səhər baş qarışanda yola-kola düşməsinlər? Bəlkə də, axşam tərəfi keçinib, heç günortayacan saxlamaq istəmirlər? Uzaqda oğul yox, uşaq yox, saxlayıb neyləyəcəkdilər:

-Yaxşı, səhər tezdən gedib hazırlayaram yerini.

-Yox, - oğlan sözünü kəsdi - elə gecəyənən basdıracaqlar, - dedi və hönkürdü...

Bəhram kişi çaşıb qaldı, bir an susub qulaqlarını havadan gələn səslərə zillədi. Axşam sakitliyində məhəllənin o başında bir vurnuxma, səs-küy duyulurdu. Yoox, xəlvət işə oxşamırdı.

- Atam dedi ki, zəhmət çəkib bir bizə gəlsin...- hönkürtüsünə ara verib günahkar-günahkar baxdı kişiye - ayağına çağırmaq kimi olmasın, Aslan dayı, amma vəziyyət belə gətirib...

Getməklə, görməklə ki, nə olub, necə olub, kim ona nə deyəcəkdi? Qazmadı, basdırmadı, neçə ildir bir məhlədədilər, lap elə eşidib, gedir. Görse ki, nəsə başqa iy gəlir bu işdən, yaxasını çəkər qırağa. İndi nə deyib getməyəcəkdi, eyibdi, neçə ilin gor qazanıydı, el adamıydı...

- Əynimə-ayağıma bir şey keçirim qoy.

Dönüb evə sarı getdi:

- Başqa işin varsa, sən get, gəlirəm mən.

Oğlan tərəddüdlə üzünə baxdı, deyəsən, qorxdı ki, kişi deyər, eləməz, şübhələndiyini duymuşdu. Bəhram kişi onu arxayın elədi:

- Ə, get də, dedim ki, gəlirəm! Ev paltarındayam, əynimə bir şey keçirib gəlirəm...

- 2 -

Sadiq kişinin güllü-çiçəkli, ağaclı - meynəli həyəti adamların dolu idi. Axırncı dəfə bura bir-iki ay əvvəl rəhmətlik Suqra arvadın növbəti ilinə Quran oxunan-

da gəlmişdi. Sadiq kişi başını aşağı salıb masanın başında bir az oturmuşdu, yeməyə gözü baxıb qaşığa əl uzatmamışdı, sonra molla avazla Yasin oxumağa başlayanda, səssizcə durub getmişdi. Kiçik məclisdəkilər elə hamısı simsar, qohum-qonşuydu, xasiyyətini bilirdilər, heç kim onu çağırıb saxlamamışdı. Bircə qonşu Tükəz arvad dərin bir ah çəkib əllərini göyə açmışdı:

- İlahi, sən hər şeyi bilənsən! Yazıqdı bu kişi də, oğul-uşaq da, bir əlac elə, bir saya yolla. Yazıq Suqranın qəbrinə köz dolur yəqin o dünyada, onun savabına bağışla bu kişini...

- 3 -

Elin-günün, bütün qəsəbənin anasıydı rəhmətlik Suqra. Tibb məktəbini oxuyub bitirəndən sonra uzaq qohumlarından Sadiqlə evlənib qəsəbəyə gələn gəldi. Toylarından bir ay sonra qəsəbənin tibb məntəqəsində işə başladı. Xoşxasiyyət, ürəyi sevgi doluydu Suqranın. Gəlişiyə hamının hörmətini qazanmağı bacardı. O gündən tibb məntəqəsi yalan oldu, kimin xəstəsi olsa, kimin başı ağrısa, dişi ağrısa, Sadiq kişinin qapısını döydü. Gecənin bir vaxtı kiminsə hərərəti qalxan uşağının, kiminsə təcili iynəsi vurulmalı xəstəsinin dəliyə qəsəbənin bu başından o başına getdi. Hər dəfəsində də şirin yuxusuna haram qatıb yatağından duran, şikayətlənmədən onunla birlikdə xəstə üstünə gedən ərinin də hörməti birə-beş artdı el içində. Xeyirdə-şərdə, oturub-durub razılıq etdi adamlar. "Sağ olsun, işləməyə qoymasaydı nə edə-cəkdik?".. Başqa biri səsinə səs verdi: "Lap elə işləsin, desə ki, getmə gecənin yarısı ora-bura?".. "Nə getmə, görmürsüz, özü də onuynan bir sürünür yazıq?"... Xəstə yiyələri Suqraya hər dua edəndə Sadiqi də unutmurdular, yarıgerçək, yarızarafat dillənərdilər ki, "Allah səndən razı olsun, nə yaxşı bu doxturla evləndin, bizim də rayon mərkəzinə xəstə aparıb-gətirməkdən canımız qurtardı"... Bəzən Suqraya hörmət edib, cibinə nəse qoya bilməyəndə, Sadiq kişini yanlayıb qılıqladılar: "Ay kişi, əziyyət çək, el anasıdır, biz də gərək xecalətli qalmayaq"... Sadiq kişi deyib-gülən, yeyib-içən adamıydı, hamıyla tuturdu xasiyyəti, hamıya ərki çatırdı:

-Ə, pulunu cibinə qoy, deyirsən, arvad məni vəzifədən azad eləsin?...

Zarafat-zarafat, qəsəbə bir də ayıldı ki, Suqranın yanında gəzə-gəzə Sadiq kişi də bir gün yara bağlayır, dərman sürtür, penisillin - zad da vurur arabir. Camaat bilirdi ki, qanunla bu olmaz, amma ağızlarını bərk saxlayır, belə şeyləri eşiyə buraxmırdılar...

Günlərin bir günü, gecələrin bir gecəsi qəsəbədə təzə doğulan uşağın halı pisləşəndə, Suqra həmişəki kimi iynə-dərmanını çantasına yığdı, Sadiq kişini yanına alıb, xəstə uşağın babasının yanına düşüb qəsəbənin o başına yollandı. Ev sahibi maldarlıqla, qoyunçuluqla məşğul olan adamdı, evi lap kənarda olduğundan, düzlərdə dolaşan çaqqaldan -canavardan ehtiyatlanır, həyətinə iki zorba it saxlayırdı. Qapıya çatanda xəstənin atası üstlərinə cuman itləri sakitləşdirib üzürxahlıq elədi:

- Ölmüşləri, neylədim, kəndirə gətirəmmədim, axşam oldu, açıb buraxıram, səhərəcən bağlayammıram, uşaq da ki, birdən halı pisləşdi.

Suqra belə şeylərdən qorxan deyildi, həm də, qəsəbənin iti, pişiyi də onu tanıyırdı. Heç tükü də tərpənmədi...

Körpəni özünə gətirmək uzun çəkdi. hərərəti düşmədi ki düşmədi. Suqra üzünü əli-ayağı əsən, həyəcandan anqappaq ağarmış anaya tutdu:

-Uşağı xəstəxanaya çatdırmaq lazımdır...

Çarpayının üstünə atdığı nazik yaylığını boynuna atdı:

-Sən uşağı geyindir, hazırlaş, mən çıxım deyim, tez bir maşın tapsınlar...

Eyvana çıxdı, pilləkənləri düşüb həyətin yan küncündəki altaçıqın altında oturub papirosunu tüstülədən kişilərə səslənə-səslənə onlara tərəf getdi:

-Görün kimin maşınıni danışırırsız, uşağı tez rayon mərkəzinə çatdırmaq lazımdı ...

Hər şey bir anda, gözlənilmədən oldu. Nə Sadiq, nə ev sahibi onun bir-başə düşüb gələcəyini gözləmədilər, Suqrasa, həyətdə iki zorba itin olduğunu unutmuşdu...

Köpəklərdən biri hürə-hürə arxadan gəlib çatdı, çatmağıyla da qadının üstünə tullanıb onu yıxdı, qolunu ağzına aldı...

Sadiq dəli kimi bağırıb itin üstünə cumdu, ev sahibi altaçıqın bir tərəfində dəmir tora söykənmiş beli götürüb özünü itə çatdırdı, var gücüylə itin başına endirdi...

Olan olmuşdu... Suqranı köməkləşib eyvana çıxardılar, itin dişləri qadının qolunu didib-tökmüşdü...

Sadiq arvadının bərəlməmiş gözlərində donub qalan qorxunu bir anda içinə işləyən gördü. Gözünü Suqranın donunun didilib qana bulanmış qoluna zillədi, hiss elədi ki, arvadının gözləri indi ona həmin o yerdən də baxır...

- 4 -

Suqranı özünə gətirmək mümkün olmadı. Bir ayılır, beş bayılırdı. Dili söz tutmurdu, gözlərini açar-açmaz baxışları dəyişirdi, parıldayırdı, oyum-oyum oynayırdı. Qolunun yarası bir yandan, canına işləyən qorxu bir yandan, ikisi birləşib bir ayın içində cavan gəlinin canını çəkib sovurdu.

Göz qapaqlarını azacıq aralayıb zorla tərpedə bildiyi əlinin qurumuş barmaqlarını ərinin əlinin üstündə gəzdirdi, gözü gözünə zilləndi. Sadiq birdən hiss elədi ki, arvadının bir aydan bəri o dünyadan boylanən dəli baxışları yumşaldı, həmişəki oldu. Özunu gəlinin üstünə atdı, gözlərinə sıqal çəkdi, üzündən öpdü. Qadın gözünü otaqda hərləyib bir kəlmə söz pıçıldadı, oğlunu axtardı.

Sadiq özünü uzun dəhlizin bu başından o başınacan atmışdı, kim var, kim yox anlamadan var gücüylə çıxırırdı:

-Cəlalı çağırın! Cəlalı gətirin, anası istəyir!-və günlərdən bəri tükənən son gücünü itiribmiş kimi, yerə çökdü...

Dəhlizdə kiminsə ayaq səsləri tələsik uzaqlaşdı, dəyişik səslər uğuldayıb bir-birinə qarışdı, sonra kiminsə əli Sadiqin qolundan yapışib ayağa qaldırdı. Sadiq ayaqlarını hiss etmədən müti uşaq kimi onu palataya çəkən ağ xalatlının adamın arxasınca gedirdi. Suqranın yanağı uzununu axıb boynunda itən göz yaşını silmək üçün əlini uzatdı və donub qaldı. Buz kimi ydi. Əli çarpayından sallanıb qalmışdı... Dizləri yerə gəldi, dünya başına fırlandı...

Axşam qəsəbənin bu başına Suqranın meyiti gətirildi, o biri başında xəstə uşağın babası qapısının ağac basdırmasına dirəklənib, dünyadan çıxmış gözlərini Suqranın itin dişlərinə tuş gəldiyi yerə zilləyən Sadiqin ayaqlarına qapanıb zülüm-zülüm ağladı. Bir də ayıldı ki, dünya - aləm Sadiqin eyninə deyil, daşa dönüb, nə yuxuludur, nə ayıq. Ayaqları əsə-əsə evə cumdu, əlində qoşalülə tufənglə çıxdı, bayaqdan xam adamın gəlişindən qızıqıb zəncirini qırmağa çalışan zorba itlərin hərəsinin başına bir güllə çaxdı. Sadiq güllə səslərindən dıksındı, əlindəki stəkandakı suyu ona içirməyə çalışan ev sahibinin əlini itələyib ağır-ağır evinə yollandı...

- 5 -

Sadiq arvadı ölənin gün öldü, sonra başqa bir adam dirilib gəldi yerinə. Neçə ay havalı gəzdi, havalı dolandı. Dinmədi, danışmadı, yemədi, içmədi,

əyni-başı tökülüb pis günə düşdü, kimin - kimsənin sözünü eşitmədi...
Günlərlə arvadının qəbrinin üstündən çəkilmədi...

Bir gün ayıldı ki, Cəlal yoxdur. Dəli kimi həyət - bacanı, ev - eşiği bir - birinə vurdu, sonra qapılara düşdü, əvvəl qonşuları, sonra qohumları axtarmağa başladı. Başa saldılar ki, halı hal deyil, bu vəziyyətdə uşağı ona vermək olmaz, uzaq olsun, uşağa bir xəter yetirər, ya da lap yetirmədi, özünü əldən verib, qayğıya möhtac, on iki yaşlı oğlana necə baxacaq?

Beynində ildırım çaxdı Sadiq kişinin. Necə yıxılmışdısa, eləcə də toparlandı. Üstünü başını səliqəyə saldı, həyət bacaya əl gəzdirdi, bacılarına xəbər saldı, gəlib yorğan-döşəyini yudular, təmizlədilər, az qala yarım il təmizlənməyən evin tozunu - torpağını silib təmizlədilər. Əvvəl işlədiyi traktor parkına getdi, Allah üçünə, müdürləri yaxşı adamdı, başına gələn müsibəti də bilirdi, yox demədi köhnə işçisinə, əvvəlki yerinə qaytardı Sadiqi.

Bir az keçmiş, təkrar maaşına əli çatan kimi adam saldı, getdi - gəldi, oğlunu nənəsindən, Suqranın anasından alıb evə gətirdi. Ayağını qəbiristanlığın yolundan çəkdi.

Eşidən - bilən yenə sevindi, qulağına səslər gəlməyə başladı. "Yazıqdı"- dedilər, "təki yaxşı olsun, balasını böyütsün".

Qəsəbə sakit duran qəsəbə deyildi. Bir ara kimlərinse fikrinə gəldi ki, bir yol tapıb Sadiqi evləndirsinlər, evində qadın olsun, həm yaraları sağalsın, həm uşaq ana qayğısı görsün. Və peşman oldular, bir axşam yığılıb uzaqdan gələ - gələ başına ağıl qoymağa cəhd eləyən qohum - qonşunun qabağında elə hala düşdü, gözləri böyüyüb hədəqəsindən elə çıxdı ki, xoşkənlülər səsiz-səmirsiz aradan çıxmaları oldular.

Cəlal əsgerliyini çəkib qayıdınca yarı canı qalmışdı Sadiq kişinin...

- 6 -

Qəsəbəyə hay düşdü. "Sadiq Cəlalı evləndirir"- dedilər... Xonçalar bəzəndi, nişan aparıldı. Gəlindən qabaq sorağı gəldi qəsəbəyə. Ağızdan - ağıza keçdi, qulaqdan -qulağa addadı, hamı bildi ki, Sadiq kişi oğluna rəhmətlik Suqranın qohumlarından qız bəyənib, sən demə, əsgerlikdən qabaq Cəlalın da qıza könlü varmış, qız da elə Suqra kimi tibb məktəbini oxuyubmuş..

Nişandan sonra bir həftə süfrəsi doldu-boşaldı, el gözaydınlığına gəldi. Hərə bir yandan əl uzatdı, dilxoşluq elədi, Sadiq kişi bilmədi harda qazan asıldı, harda mağar quruldu, bir də ayıldı ki, həyətinə toy-büsatdı, oğlu da gəlinlə oturub məclisin başında...

"Bir asta hava çalın"-dedi toyçulara. Zurnaçalanlara işarə elədi, qədimi bir havanın ilk sədasıyla qollarını yavaş-yavaş qaldırıb ortalığa girdi. Onu meydanda tək qoymaq istəməyən adamları qarşısında görünə əlləri havadan endi, bir an donub dayandı, mikrofonu götürdü:

-Ay camaat, xoş gəlmisiz, səfa gətirmisiz, yeyin - için, oynayın. Amma bir xahişim var, icazə verin oğlunun toyunda qol açıb Suqrayla oynayım, heç kim qarışmasın...

Toy əhli bir-birinin üzünə baxdı, Cəlal qıpqırmızı qızardı, baxışlarını camaatın üstündə hərləyib atasında saxladı. Kişi gözlərini düz onun gözünün içinə zilləyib dayanmışdı, başını aşağı saldı. Bir yandan da gəlin əyilib qulağına pıçıldadı:

Halal olsun, atan başqa kişidir!

Toyçular havanı yenidən dilləndirdilər. Sadiq kişi qollarını qaldırıb asta-asta ortalıqda hərlənməyə başladı. Camaat yavaş-yavaş özünə gəlib, gözüyümülu musiqiyə uyan kişiye əl çalmağa başladı.

...Sadiq kişi əlini uzadıb Suqranı ortaya çəkdi. Gözəllər gözəli Suqranın yanaqları qızılgül kimi allanmışdı, gözlərində sevinc yaşları düymələnib qalmışdı. Arvadının üstündən qol qaldırıb başına dolanmağa başladı. Fırlandıqca mağardakı adamlar əriyib itir, musiqinin səsi lap uzaqdan gəlməyə başlayırdı...

Nə qədər keçdi, nə qədər fırlandı ortalıqda, bilmədi, gözlərini açdı ki, Suqra əlini yavaş - yavaş onun əlindən üzüb dal - dalı çəkilir. Donunun ətkələrindən qalxan küləyin çiçək ətri yeri-göyü tutur... Ağappaq duman mağarı bürüyür, arvadı əriyib dumana qarışır...

Sonra hiss elədi ki, hardasa bir cüt güllə açıldı, bayaqdan ritminə qarışib qol qaldırdığı qara zurnanın səsi öləziyib, öləziyib köpək zingiltisinə çevrildi...

Gözlərini açıb adamlara baxdı. Yuxudan ayılmış kimi oldu... Bir an xatırladı harda olduğunu, niyə olduğunu... Hiss elədi ki, ayaq üstə dayanacaq halı qalmayıb, əl atıb pencəyinin qoltuq cibindən qırmızı məxmər üzlü qutu çıxardı, açdı, içindəki bilərziyi gəlininin qoluna bağlamağa çalışsa da, əlləri sözünə baxmadı. Gəlin onu çətindən qurtardı, əl atıb bilərziyi bağlamasına kömək elədi, sonra əlini öpüb gözünün üstünə qoydu, astaca dilləndi:

-Sağ ol, ata, əskik olma...

- 7 -

Gəlini halal süd əmmiş çıxdı, bir sözünü iki eləmədi qayınatasının, qulluğunda durdu. Nə yaxşı ki, onun da gəlinə qanı qaynadı, sözünü eşitməyə başladı. Suqradan sonra qadın əlinə möhtac qalıb yetimlənən həyət-baca çiçəkləndi, yaşıllaşdı, arvadından sonra evə nə özü əl gəzdirməyən, nə oğluna bir şeyə toxunmağa icazə verməyən Sadiq kişi gəlinin qarşısında əridi, səsini çıxarmadı. Köhnə evin üstü sökülüb damı dəyişdirildi, təzə otaqlar artırıldı...

- 8 -

Hamını aldatdı, hamını azdırdı, hamının gözünü pərdələdi, amma kimse bilmədi ki, oğlunun toyundan sonra təzə dərd tapdı, özünə gələmmədi Sadiq...

Heç kəsini gözləmədiyi zamanda içməyə başladı... İçmək də var, içmək də... Camaat bir də ayıldı ki, əlinə keçəni arağa verir Sadiq kişi. Qəsəbədəki dükənlər ona içki satmaq istəməyəndə rayon mərkəzinə ayaq açdı, elə orda, kafedə, restoranda içib yıxılıb qaldı. Cəlal nə elədi, atasının öhdəsindən gələmmədi. Günlərin bir günü çox içib başını masya söykəyib qalanda kafedəkilər elə bildilər ya yuxlayıb, ya da özünü bilmir. Bir də diqqət edib kişinin rənginin boğulduğunu görəndə əl-ayağa düşdülər, kafenin sahibi təcili yardım çağırırdı və həkim infarkt olduğunu dedi...

Düz dörd ay yataqda qaldı.

Cəlal elə bildi içməz daha atası... Həkim dönə-dönə xəbərdar eləmişdi. Amma kimə deyirsən, ayağı yer tutan kimi, yenə başladı... Cəlal bu dəfə əsdi-coşdu, vurdu-dağıtdı, xeyri olmadı... Atası elə o günün axşamı evə kefli gəldi, səssizcə keçdi otağına və yatdı. Gecə oldu, ayılmadı, səhər açıldı, ayılmadı. Gəlin qorxuya düşdü, kişi yerindən durmadıqca hövlləndi, özü bir şey kəsdirmədi, Cəlalı rayon mərkəzinə, həkimin arxasınca göndərdi.

Həkim yarıyuxulu qocanı müayinə elədi, başını yellədi:

-Toxunmayın, özü nə vaxt oyansa, dursun... Üstünə çox getməyin...

Gəlin gözünün yaşını axıtmağa başladı:

-Necə eləyək, gözümüz baxa-baxa buraxaq ölsün?

Həkim çantasını yığışdırıb qocaya sarı boylandı, gəlini otaqdan əşiyə çıxardı:

-Cəlala da deyin, işi olmasın daha... İçir, dərini unudur, bu da belə adamdı... Onsuz da düzələn deyil daha... Amma belə gəlib yatmağı yaxşıdır, sakitləşər.

Gəlin razılaşmadı:

-Onsuz da yeməyi yoxdur, indi bir az da düşəcək...

Həkim sözünü dəyişmədi:

- Xətrinə dəyməsəz yaxşıdır...

...Gəlin ilk vaxtlar hər belə hal təkrarlandıqca həyəcanlansa da, qorxsa da, gündə neçə dəfə otağından çıxmayan qayınatasını yoluxsa da, get-gedə adət elədi... Özü gəlib yatır, özü durub gedirdi. Gəlin yeməyini-icməyini verir, əyin-başını yuyub - təmizləyir, oğlu hamama salıb çimizdirir, daha hara gedib hardan gəlməyinə qarışmırdılar...

Qəsəbədəkilər də içki qadağasından əl çəkдилər, gedib rayon mərkəzində içib qalmaqdansa, elə gözlərinin qabağında yıxılırdı yaxşıydı. Heç olmasa tanıyırdılar, özlərinki idi, bir şey olanda harayına yetirdilər... Çox vaxt da nəvəsinə xəbər verirdilər, gəlib aparırdı, əyin-başını soyundurub yatağına salır, hamı da arxayın olurdu ki, neçə gün içməyəcək... Bilirdilər ki, içmək istəyib içməyəndə, ya da yuxusundan ayıldanda hirsələnir, ağlayır, ağzından köpük daşdırır, əli-ayağı əsir... Kəndin Sadiq kişiylə həmyaş adamları başlarını yelləyir, yaşarmış gözlərini bir-birindən gizləyirdilər:

-Ay gidi dünya! Ay Suqra! Gör nə günlərə qaldı bu cür adam...

- 9 -

Cəlal ikiqat qatlanıb qalmışdı. Günəşin yandırır qapqara elədiyi sifətində pırtlayıb, qızarıb çolə çıxmış gözləri dil açıb mələyirdi. Bəhram kişi bir əliylə əlindən tutub bir əlini çiyinə vurdu:

-Özünə gəl, bilirdik bir gün belə olacaq... Çox çəkdi yazıq, onsuz da yarı ölü kimi idi.

Bilirdi oğlunun Sadiq kişini çox istəməsini, bilirdi aylarca nə çəkdiyini, qəsəbədən uzaq əkin sahələrində işləsə də, atasını yoluxmaq üçün bir ayağı evdəydi, yollarda az qalmamışdı. O da, oğlu da qulluğunda durmuşdular, bir də qoymamışdılar oğul-uşaq üzünə dursun, lağ-lağıya qoysun, hörmətsizlik eləsin. Allah xatirinə, cavanlar da Sadiq kişinin xətrini tuturdular, üstəlik, çoxunun beşiyi başında Suqrayla yan-yanaşı dayanıb keşik çəkmişdi Sadiq kişi...

Kişilər Cəlali çağırır apardılar... Qonşulardan biri Bəhram kişinin qoluna girib onu bir qırağa çəkdi:

-Gör neynirsən, bir-iki kömək də götür get, sənə fanar tutsunlar, kişini bu gecə basdırmaq lazımdır...

Bəhram kişi daha ağzını açıb bir kəlmə də soruşmadı. Soruşmadı ki, bu nə əhvalatdır, niyə hamı Sadiq kişini gecəyən basdırıb rahatlanmaq istəyir...

Əlbəttə, vardı bir səbəb, amma, bir halda ki, qəsəbənin, demək olar ki, bütün camaatı axşamın gec vaxtında bu həyətdədir, deməli, belə məsləhətdir. Başını tərpətdi:

-Yaxşı, di ürəkli uşaqlardan bir ikisini yollayın, nə lazımdı eliyək. Allah rəhmət eləsin!

Qonşu razılıq elədi:

-Allah razı olsun. Əskik olmayasan...

- 10 -

Axır vaxtlar arvadı tez-tez yuxusuna gəlirdi. Hər dəfə də qayğılı, incik, küskün görünürdü. Lal-dinməz dayanır, kölgə kimi çəkilib gedirdi. Hiss olunmaz duman görürdü hər dəfəsində, ağappaq... Arvadı olmayan bir məkanın içindən çıxırmış kimi, evləndikləri vaxtdakı kimi gəlir, yanında dayana-dayana yaşlanır, qocalır, yanaqları qırıq salır, gözləri batırdı... Sadiq kişi baxa-baxa qalırdı... Gözünün qabağında arvadının qocalmasına dözümmirdi, əlindən də bir şey gəlmirdi... Qan-tər içində oyanır, bir xeyli yerində vurnuxur, yavaş - yavaş yuxuya gedirdi...

Son dəfəsində gəlib yanında oturdu Suqra... Qabaqlarında süfrə vardı, araqla dolu iri stəkan vardı, arvadı əlini uzadıb stəkanı götürdü, gülə-gülə kənara, həyətin otlarının üstünə tökməyə başladı içkini... Yam-yaşıl otlardan tüstü qalxdı, yanıb qaraldı otlar. Nə işdisə, Sadiq kişi göz qabağında yanan yaşıllığın gözəlliyinə heyifləndi, sinəsi yandı... Arvadı stəkanı süfrəyə qoydu, elə gəldiyi kimi də durub getdi, yenə ağappaq dumanın içinə qarışdı.. Sadiq kişi arxasıya baxdı, baxdı, birdən başa düşdü ki, ilk dəfədir Suqra, necə gəlmişdisə elə, cavanca, gözəlcə qayıtdı gəldiyi yerə...

Oyandı... Səhər açılmışdı, gün xeyli qalxmışdı. Əynini geyinib əsiyə çıxdı. Gəlin həyətdə toyuqlara dən səpirdi, qocanı görüb əlindəki qabı yerə qoydu, su krantını açıb, əllərini sabunlaya-sabunlaya səsləndi:

-Düş, ay ata, əl-üzünü yu, mən yeməyini qoyum.

Bu evdə tək-cə gəlininin sözünü eşidirdi, onun qabağında uşağa dönürdü. Bilirdi ki, nazını da ondan çox çəkən olmayacaq. Evə sərxoş döndüyü vaxtlarda bulanıq gözlərinin altından gəlinini süzür, xəcalət çəkirdi. Hiss eləyirdi ki, içməyindən hirsələnmeden, eləcə bunu dərd edir gəlin. Bəzən yarı sərxoş olsa da, özünü tamam kefli göstərir, gəlinin ürəyini ağrıdan baxışlarından qaçmaq üçün erkəndən yerinə girib yatırdı. Bacarmırdı, bacarammırdı, elə bu gəlinin xətrinə yüz dəfə özünə söz versə də, sözünün üstündə durammamışdı... Oğlu əsirdi, coşurdu, nəvəsi yalvarırdı, amma gəlini eləcə susub baxışlarını gizlədir, oğlunu sakitləşdirməyə çalışırdı...

...Gəlin çayını şirnlədi, çörəyini dilimləyib qaba yığdı, ağartı, yumurta gətirdi... Başını buladı, iştah deyilən şey yoxuydu, candərdi, yıxılmamaq xətrinə ağzına loxma atırdı...

Gəlin süfrəni qaydasına sala-sala söhbətindən qalmırdı:

- Ata, mən kəndə gedib qayıdacam. Gedim bir anama baş çəkim, yemək bişirib qoymuşam soyuducuya, Tərlana tapşırıram. Sən Allah, həyəət - bacanı yiyəsiz qoymayın, bu da başdansovdudu, boş buraxma, - eyvanın bir tərəfində oturub telefonunu qurdalayan oğluna işarə elədi, - gedib başı qarışacaq, mal - qara qapıda qalacaq. Axşama qayıdaram, qayıdammasam da, səhər evdəyəm...

Oğlu gülümsədi. Hamı bilirdi ki, Sadiq kişi nə həyəət-bacaya baxandı, nə evdə oturan, elə gəlinin dəliyə başını çıxacaq, gedib oturacaq kəndin çayxanasında, axşam-tərəfi də içib qayıdacaq, ya da xəbər eləyəcəklər, nəvəsi gedib məşinə qoyub gətirəcək...

Gəlin oğluna göz ağartdı... Hər nə olur - olsun, illərdi ki, beləydi və illərdi ki, gəlin hər şeyi qayınatasıyla məsləhətləşir, hər nə oldu, kim xəstədi, kim gedib, kimin mal-qarası itib, kim evlənib, kim boşanıb, hər şeyi qocaya danışdı. Onun susmasını, etinasızlığını, kölgə kimi yaşamasını görməyən, buna adət etməyən bircə nəfər vardısı, o da gəliniydi...

Qoca yuxusunu xatırladı, içindən bir tərpəniş keçdi, loxması ağzında böyüdü, o yan-bu yana çevirib zorla uddu, bir udum çay alıb başını yellədi:

-Yaxşı...

İçməyəcəkdi, nə olur - olsun, bu gün içməyəcəkdi!

...Gəlin süfrəni yığışdırıb çıxıb getdi. Getməmişdən əvvəl də Tərlana bərk-bərk təcirdi:

-Ora - bura qaçıb babanı tək qoyma ha...

- Guya evdə oturacaq?...

Nəvəsi düz deyirdi, gəlinin arxasıya durub getdi Sadiq kişi...

Çayxananın həyətinəki tut ağacının altı xeyli sərindi... Bura, sözsüz-söhbətsiz, onun yeri yidi. Yoxa çıxdığı günlərdə də, məcbur olmasaydılar, yerində oturmazdılar. Yox, iyrenib - elə mirdilər, Allah rızası, əyni-başı, əl-ayağı tər-təmiz olardı, Sadiq kişidən gələn yeganə iy gəlininin hər yuyulandan sonra paltarlarının üstünə vurduğu odekolona qarışan araq iyi olardı... Onsuz da o araq iyindən sonra bir gün, iki gün, bəzən hətta üç gün görünməz, qayıdanda da tər - təmiz qayıdardı. İçəndə də qusub - eləməzdi. Çayçı Nəsim onu adət etdiyi sakitliklə salamladı. Həmişəki kimi, əldə-ayaqda hər lənən işçisini çağırır, masasına bir çaynıq təzə dəm çay göndərdi. Araq sonra gedəcəkdi...

Sadiq kişi başıyla razılıq eləyib çayını səbirlə içdi. Biçin vaxtı olduğundan, kişilərin çoxu səhərdəydi, çayxananın axşamacan sakitliyi pozulmayacaqdı. Bir - iki qoca masalardan birinin başına yığışib nər atırdı. Uzaqdan-uzağa bir xeyli nər taxtaya çırpılan daşların şaqqıltısını dinlədi. Səslər çox keçmədi düşüncələrinin üstünə çırpılmağa başladı. Sonra əylməyə, dolaşmağa, dəyişməyə başladı. Get-gedə qeybdən bir it hürə-hürə üstünə cumdu.

İllərdi beləydi. İllərdi eşitdiyi istənilən səs get-gedə dəyişib it hürməsinə çevrilir, dizləri əsir, quruyub qalırdı. Ta ki, içib kütləşincəyədək. Hər əlli qramdan sonra it bir addım geri çəkilir, sonra tamam yoxa çıxırdı. Neçə illərdi bu it hürüşünün əlində əsir-yesir olmuşdu, dili-ağzı bağlanmışdı, ha istəyirdi bağırır - "Ay it, rədd ol" - desin, alınmırdı ki alınmırdı...

İllərdi canının bu bəladan qurtaracağı günü gözləyir, qorxusundan ağzını açır bir adama danışmırdı. İstəmədi adına "dəli" desinlər, söz qoşsunlar, eləcə, içində çəkə-çəkə sonunu gözləyirdi...

...Sir-sifətinin dəyişməsindən çayçı Nəsim məsələni anladı, kiçik boşqaba göy-göyərte yığıdı, pomidor-xiyar, pendir doğradı, pıyaləyə şüyüdlü şor yığıdı, kiçik siniyə yerləşdirib gətirdi, hamısının Sadiq kişinin qarşısına düzüb araq şüşəsini açdı, kiçik rumkaya içki süzdü. Həmişəki kimi xəbərdarlığından qalmadı:

-Nuş olsun, Sadiq dayı. Amma, deyirəm, istidir, bu istidə araq da təsir eliyir, sən Allah, az iç..

Sadiq kişi başını tərpətdi. Nəsim nə biləcəkdi ki, qabağında dirənib dayanan, qanlı dişlərini gözüne zilləyib üstünə mırıldanan zorba itdən can qurtarmağın başqa yolu yoxdur? Bilirdi ki, bu zorba iti ondan başqa görə, səsinə eşidib çəkinən, lap elə onun köməyinə yetəcək adam yoxdur.

Göy-göyərteyə, pomidor-xiyara, pendirə etina etmədən əlini rumkaya atdı, qaldırdı ki, başına çəksin, birdən Suqra hardansa çıxıb gəlib durdu başının üstündə. Qanrılıb arvadına, sonra çevrilib qarşısında mırıldayan, hürən, səsinə kəsmək bilməyən itə baxdı, canına bir başqa cür vic - vicə düşdü. Əlində rumka, çaşır qaldı. Bir də baxdı ki, arvadı elə gecəki yuxudakı kimi, əlini uzadıb rumkanı əlindən aldı, içindəki araq ayağının altına, bərkiyib daşlaşmış torpağa boşaltdı. Bu dəfə araqın töküldüyü yerdən tütü

qalxmadı, bom-boz döyənək torpaq parçasından yam-yaşıl otlar göyərdi. Sadiq kişi göyərən otlara baxa-baxa bir də hiss elədi ki, arvadı başının üstündən çəkilib getdi, bayaqdan üzünə şöngüyən zorba it də yox oldu...

Nərdtaxtanın başına yığışan adamlar donub qaldılar. Onlar ilk dəfəydi görürdülər ki, Sadiq kişi dolu rumkanı içmədi, eləcə əlində saxlayıb sonra asta-asta, döyənək olmuş ayaq altına boşaltdı. Qocalardan birinin üzünə sevinc qondu, başını döndərüb Nəsibə işarə elədi ki, "İşin yoxdur, görək neyləyəcək"?.. Nəsib çiyinlərini çəkdi...

Sadiq kişi yerindən qalxıb tut ağacının altındakı çayxana həyətidən uzaqlaşdı...

- 11 -

Neçə vaxtdı qəbiristanlığa gəlmirdi. Cığır boyu uzanıb gedən məzar daşlarına, şəkillərə baxa-baxa irəliləməyə başladı. İlahi, sanki neçə ildi yatırmış, birdən oyanıb... Qəsəbənin yarısı köçmüşdü, mənzil eləmişdi qəbiristanlıqda. Bu adamlar nə vaxt xəstələnmişdilər, nə vaxt qocalıb qarımışdılar, nə vaxt ölmüşdülər? Aralarında baş daşına qırmızı yaylıq bağlanmış məzarlar da vardı. Cığırın ortasında dayanıb ətrafına boylandı, hər tərəfdən üzünə baxışlar zillənmişdi, cavanı-yaşlısı, qadını-kişisi ona baxırdı... Tanış üzlər, tanış adlar...

Havanı dinlədi... Hardansa quş civiltisi gəlirdi... Dayandı, dayandı, gözlədi görsün quş civiltisi nə vaxt it hürüşünə çevriləcək? Qorxmağa başladı, qaçıb özünü çayxanaya, içki şüşəsinə çatdırmaq istədi... Amma durdu, hiss elədi ki, quşlar hələ də oxuyur... İt də hürüb - eləmir...

İrəlilədi...

Suqranın məzarı səliqəliydə, üstündə qızılgül kolu düymələyib açmışdı... Yam-yaşıl sarmaşiq qalxıb məzar daşına dolanmış, çiçəkləmişdi... Yan-yörədəki süni güllərin içində itib - batan məzarlardan fərqli bu məzarın üstündəki çiçəklərdən çiçək ətri gəlirdi, əyilib iylədi, qızılgülün ətri ciyərlərinə doldu.. "Reyhanın işidir, halal olsun"- gəlinini deyirdi... Gözünü məzarın yanındakı boş yerə zillədi. Özüyçün saxlatdırmışdı. "Eeehhhhh.... Gör neçə il keçib, ay Suqra!"...

Sinə daşının ayağında oturdu, ona elə gəldi ki, Suqranın baş daşındakı şəklə baxmağa cəsəreti qalmayıb, haqqı da yoxdur... "Bilirəm, hiss edirəm... İncimisen məndən.. Gör nə vaxtdı yanına da gəlmirəm... Durub özün gəlmisen"... Pıçıldaya-pıçıldaya qəbirin torpağını oxşamağa başladı, gözləri doldu, gözünün yaşı ard-arda süzülüb düşdü. Get-gedə üstündəki ağırlıq qalxdı, hönkürtüylə, yanıqlı-yanıqlı ağlamağa başladı.

Ayağa qalxanda yüngülləşdiyini duydu... Baş daşına yaxınlaşdı, göz yaşlarının arasından arvadının gülümsəyən üzü bir başqa cür görünürdü, əlinin arxasıyla göz yaşlarını silib bir də baxdı... Gözəllərgözəli Suqra... Astaca dodaqlarını uzadıb arvadının şəklini öpdü...

.... Darvazanın açıldığını eşidib həyətin bir başında əlləşən nəvəsi onun tez gələcəyini gözləməsə də, özünü o yerə qoymadı:

-Baba? Gəldin?

Başıyla "hə" işarəsi verdi. Suyun səsi fikrini sahmanladı. İllərdi bu qədər uzun çəkən su şırıltısı eşitməmişdi. Xeyli dayanıb suya baxdı, baxdı... Nəvəsi onun içmədiyindən xəbərsiz, arxasıyca evə qalxdı:

-Baba, yatacaqsan?

Qoca yatmaq istəmirdi. İstəyirdi eyvanda oturub gözü dolusu məhlə-bacaya, nəvəsinə baxsın, çay süzsün içsin, nə vaxtdan bəri tapamıdığı

rahatlıqdan ləzzət alsın. Hələ o su səsi! Gör nə vaxtdı belə möcüzəylə qarşılaşmamışdı, bu cür şirin səs duymamışdı. Amma qorxurdu, qorxurdu suyun səsi get-gedə dəyişər, o zorba it yenə gəlib durar qabağında. Otağa keçdi, paltarlarını çıxarıb səliqəylə kətilin üstünə yığdı, yerinə girdi, nazik döşəkağını üstünə çəkdi:

-Ya Rəbb, min şükür sənə!

Həyətdən hələ də axan suyun şırıltısı gəlirdi...

Eləcə yuxuya getdi...

Tərən az keçmiş bir də qayıtdı, qapını aralayıb babasını dinlədi, astaca "Baba, ay baba?"- deyərək bir iki ağız səsləyib qapını örtüdü. Qoca yuxulamışdı...

- 12 -

Gəlin nə getdiyi günün axşamı, nə də o biri günün səhəri qayıda bildi. Qardaşının arvadı onu görüb sevindi, neçə gündən bəri diş ağrısından sızıldayan kiçik qızını göstərərək:

-Səni Allah yetirib, ananı qoyub gedəmmirəm, bu da ki, üç gecədir bizi yatmağa qoymur. Həkim də deyir, gətir vaxtında müalicə edim, çıxarılmasın dişi, heyfdir. Qala bilsəydin, iki günlük şeydir, aparıb - gətirərdim.

"Yox" -deyəmmədi. Qardaşı Bakıda işləyirdi, ayda-həftədə bir evə baş çəkə bilirdi. Anasının hər nazını gəlin çəkirdi, utandı "qalammaram" deməyə... Oğluna zəng elədi, qayınatasını xəbər aldı, oğlu -"gəlib, yatır, yaxşıdı, narahat olma" -deyib onu rahatlatdı.

Bir də iki gün sonra qayıda bildi.

Dəmir darvazadan girib eyvana çıxdı. Günortadan keçmişdi, havanın istisi azacıq sınımışdı, gün azca üfünə əyilmişdi. Həyətdə səssizlikdi.

-Tərən, ay Tərən, - deyib iki ağız oğlunu səslədi. Hay verən olmadı.

-Görürsən bunu, tapşırıbmışam həyə-bacanı tək qoyma...

Cəlil biçindəydi, qəsəbədə çox aralıydı, iki-üç gündən bir gəlir, yuyunur, əyin-başını dəyişir, evin bazarlığını eləyib qayıdırdı. Gəlin anasılıgildə qalacağını biləndə, zəng edib oğluna bərk-bərk tapşırıbmışdı ki, həyəti tək qoymasın, həm də qocaya nəse lazım olar.. Oğlu onu arxayın eləmişdi...

Tərən elə bil iy almışdı, anasının arxasınca həyəyə girdi. Gəlin ağzını açmaq istəyirdi ki, oğlunun əlindəki qəndi-çayı görüb susdu, eyvana qalxdı. Qalxa-qalxa da qayınatasını xəbər aldı:

-Baban neynəyir?

-Neynəyəcək, - uşaq çiyinlərini çəkdi, - yatır.

Anasının dalınca eyvana qalxdı. Gəlin qayınatası yatan otağın qapısına əlini uzadıb xəbər aldı:

-Qoyub ora-bura qaçmamısan ki? Söz tapşırıbmışdım.

Oğlan üz-gözünü turşutdu:

-Güya biz kişini səndən az istəyirik...

Gəlin eşitməməzliyə vurdu:

-Yoxlamısan? Oyanmayıb ki?

-Yox, oyanmayıb, elə sən gedən axşam gəlib yatandın... Yoluxmuşam, nəse otağın havası ağırlaşmışdı, pəncərələri açdım, sonra gördüm bir az da isti olur, milçək dolur, bağladım, başqa heç nə...

"Ağırlaşacaq da, bu istidə tər içində yatır yazıq... Heç olmasa havalar sərinləsəydi"...

Qapının açılmasıyla gəlinin ürəyinin yerindən oynaması bir oldu... Otağın ağırlaşmış havasından ödə ağzına gəldi: "İraq olsun...?!"

Özünü qayınatasının yatağına atıb üzü divara, bir böyrü üstə uzanan kişinin üstündən üzünə boylandı, nə anladısı, dəli kimi nazik döşək ağını çəkib yerə saldı. Sinəsindən dərin bir çığırtı qopdu:

-Ay aman! Ay aman! Baban ölüb, ay Tərlan!

Anasının ardınca otağa giren Tərlan key-key dayanıb bir anasına, bir də babasına baxdı...

Gəlin bir əliylə dartıb, yaxınlaşan oğlunun köynəyinin yaxasını cırdı:

-Sən hara baxmısan, başa düşməmişən?

Oğlanın gözləri böyüyüb yaşla doldu. Babasının əlindən tutub onu silkələdi. Qocanın əli yayın bu istisində buz kimi idi. Silkələnən qoldan qərribə şaqqıltı səsi gəldi. Gəlin əlini atıb meyitin əlini oğlunun əlindən qopardı:

- Əl çək, əl çək, ölüb!

Qocanın yatağının yanında çöküb dizinə-dizinə döyməyə başladı. Saçları dağılıb sinəsinə, boynuna dolaşdı, harayı yeddi o yana qonşunu tərpətdi.

Tərlan qaçıb telefonunu götürdü, əlləri əsa-əsə atasına zəng elədi...

Gəlinin harayına əvvəl yaxın qonşular, sonra qonşuların qonşuları, sonra bütün qəsəbə yığıldı... Qocalardan kimse döşək ağını yenidən qocanın üzünə çəkdi, qadınlara işarə elədi ki, gəlini qaldırıb otaqdan çıxarsınlar... Sonra yanağı boyunca axıb gedən göz yaşını silib astaca pıçıldadı:

-Sən belə ölməli adam deyildin, ay Sadiq kişi!

Cəlal iki saata ancaq gəlib çata bildi. Qapının qabağında onu oğlu qarşıladı, günahkar-günahkar dayanıb başını aşağı saldı, qonşulardan kimse Cəlalin qəzəbli baxışlarından ehtiyatlanıb qolundan yapışdı:

-İşin olmasın uşaqla, görmürsən nə haldadı? Uşaqdı, birdən - ikidən ölənmə görüb, nə başa düşəcəkdin? Sən də bir yandan yandırma uşağı, cavandı... Qisməti beləymiş rəhmətliyin...

Cəlal sürünə-sürünə çatdırdı özünü evin qabağınacan, heyi qalmadı eyvana qalxsın, elə pilləkənin ayağındaca çöküb oturdu... İçəri otaqdan çıxıb aşağı enən arvadının üzünə baxa-baxa qaldı, gəlinin iki saata yarı canı çıxıb getmişdi ... Səsini çıxarammadı... Qonşulardan kimse qulağına pıçıldadı:

- İşin olmasın gəlinlə... Azmı çəkib əziyyətini?

- 13 -

Axşamdan xeyli keçmiş həyətdəki adamlarda canlanma yarandı. Kişilər sıxlaşıb meyit namazına durdular, qadınlar eyvana, həyətin bir tərəfinə yığışıb dayandılar, əllərini duaya açdılar. Sadiq kişinin gəlini dincəlmək bilmirdi, səsi, yalvarışı hamını lal eləmişdi, hamı göz yaşıyla dayanıb nə edəcəyini bilmirdi

Molla üzünü camaata tutdu:

-Ay camaat, halallıq verirsizmi?

Həyətdən qalxan səs qəsəbənin bir ucundan o biri ucuna yayıldı:

-Halal olsun! Halal olsun! Halal olsun!

Qadınların titrək hıçqırıqlarının müşayiətiylə namaz qilındı.

Mollanın işarəsiylə onlarla cavan cənazəyə yaxınlaşdı, onlarla çiyin tabutun altına girmək üçün növbəyə durdu...

-Hanı başının altındakı daş? - deyə kimse soruşdu...

Sadiq kişinin gəlini lal divar kimi dayandığı yerdən tərpəndi, sual verən adamın üzünə tərs bir nəzər saldı...

...Qəsəbənin içindən keçib-gedən adamların yandırdığı fənərlərin işığı işıldaquşlar kimi yanıb-sönürdü...

Yanvar-mart, 2015

♦ P o e z i y a

Azad YAŞAR

KONSEPTUAL ŞEİRLƏR

PARİKƏ DƏ DƏN DÜŞƏR

Çəkdiyi dərdin yükündən
saçları
təkcə ağarmamış,
həm də tökülmüşdü.

Qatlaşdığı dərdin
böyüklüyünə bax ki,
bu zavallının
sonradan başına taxdığı parikə də
dən düşməyə başlamışdı həтта...

**ARZULARIN DƏRHAL GERÇƏKLƏŞMƏSİ
QANUNU VƏ BONUS**

Arzuların dərhal gerçəkləşməsi qanununa
bir misal verəcəyəm:
söhbət və ya qeybət əsnasında
bir adamın adını çəkirsən
və az sonra o, haradansa peyda olur,
yəni gəlib sözünün üstünə çıxır.

Yaranmış axmaq durumdan çıxmaq üçün
onun necə halal, əməlisaleh biri olduğunu
üzünə demək məcburiyyətin doğur.

Bonus kimi isə
o qeybətini etdiyin hərifin
hələ bir də
qulağını burmaq imkanın yaranır.

GEPARD, LEOPARD VƏ QADIN SÜRƏTİ

Ancaq metroda və avtobusda
sözün tam mənasında anlayırsan ki,
qadınlar - zərif cinsdən yox,
oturğan cinsdəndirlər.

Çünki
boşalan yeri
bir an əvvəl
yançağıyla işğala can atan
qadının sürətinə,
vallah, gepard da həsəd aparar,
hələ leopard da...

HAÇADİL

Qonşuluqdakı acıdil
və üz-gözündən zəhrimar yağan qadın
Allahın ver günü
fısıldayaraq hər yetəni sancır,
yetməyəni isə dalayır.

Dünən binamızın qadınlarına fəxrlə deyirmiş ki,
bir estetik cərrahla danışıb və
şəlpə dilinin uc qismini
ilanlarınkı kimi
haça elətdirəcəkmış.

O gündən bəri
içi mən qarışıq
bütün qonum-qonşu
özünə yeni mənzil axtarmağa girişib.

YALAN-BURUN ƏLAQƏSİ

İnsan
yalan danışdığı zaman
əliylə tez-tez burnuna toxunurmuş.

Məncə, bu - Pinokkiodan qalma bir sindromdur,
axı, o da yalan danışdıqca
burnunu əlləyirmiş ki, görsün doğrudan burnu uzanır, ya yox...

Onda belə çıxır ki,
heç kəslə danışmadığı zaman
əliylə burnunu sıgallayan adam da
beynində az sonra başqalarına sıriyacağı
yalan-palan bir şey uydurmaqla girincdir.

GÜCÜN TƏKCƏ ÖZÜNƏ YETƏNDƏ

Bəzən
düşdüyü çıxılmaz durumun qurbanına çevrilən
və özünü ələkeçməz partizan yerində zənn edən insan
son çarə olaraq
sinəsində gecə-gündüz demədən
çırpınan, çapalayan ürəyini
qumbara kimi partlatmağa məcbur qalır.

Beləcə, infarkt fakta çevrilir.

Bu yolla o,
gücünün
düşdüyü duruma, düşməyə deyil,
sadəcə özünə çatdığını göstərir
başqalarına.

"OSKAR"LIQ ŞEYTANLAR

Şeytan ikən
özünü
başqalarına
mələk kimi sırımaq da
insan oğlundan misilsiz aktyor ustalığı
və başqalaşmaq bacarığı tələb edir.

Hər gün
aramızda nə qədər
"Oskar"lıq sənətçi, görünməmiş ifa itib-batır -
heç təsəvvür eləməzsiziz!..

İNSEST EHTİMALLI EDİP KOMPLEKSİ

Gənc aktyorun
filmdə və ya tamaşada
anasının rolunu oynayan
aktrisa ilə
real həyatda sevişməsi
nə dərəcədə
incest sayıla bilər?!

İTİRİLƏNLƏR - TAPILANLAR

Axtaran insan çox vaxt
öz itirdiyini yox,
başqalarının itirdiklərini tapır
və buna görə də
onları yiyələrinə qaytarmağa
hər hansı gərək duymur.

Ona görə də dünyada
nə isə itirənlərin sayı
tapanlarından daha çoxdur.
Çünki bəzi şeylər
bir daha tapılmamaq üzrə
və həmişəlik itirilir.

TAXTABAŞIN İNTİHARI

Gicgahına sıxdığı
güllənin
girdiyi dəlikdən
qan və ilik əvəzinə
taxta ovuntusu və talaşa töküldü dışarı.

Ömrü boyu başqalarının
ona taxdığı ayamanın
doğruluğunu
ölümüylə
bir daha isbatlamışdı o.

DAYANAR, YA DAYANMAZ?

Yox,
ürəyim bu dərdə
dayanmaz...
və dayanar...

PLASTİK ƏMƏLİYYAT DUASI

Narkoz veriləndən sonra
plastik əməliyyat masasında
uyumağa başlayan qadın dua kimi
bu sözləri pıçıldamağa imkan tapdı:

"Cərrahım! Sən özün məni
təzədən yarat!"

KONTUR BƏRƏKƏTİ DUASI

"Allahım,
çənəsi düşük və gəvəzə olduğumu
səmimi etiraf etdiyimi nəzərə alıb,
sən
bu zavallı qulunun mobil telefonundakı
konturlardan
bərəkətini əsirgəmə!"

TUFLİLƏRƏ SİTAYIŞ

1.

Metronun "Elmlər Akademiyası" stansiyasında
perronda duran tələbə qız
basırıqda dəfələrlə tapdalanan, tozlanan
dikdaban tuflilərini
əyilib nəvazişlə,
həm də şirmayı barmaqlarının uclarıyla
sildi.
İçində bulduğum vaqonun pəncərəsindən
seyr edirdim onu.
Sonra qız
elə həmin əliylə
alında puçurlanan təri sildi
və şəstlə saçını geri atdı.
Həmin an ağıma gəldi ki,
ona eşq elan edən oğlanın:
"Sənə sevgimi nəylə sübuta yetirim?" sualına
bu qız:
"Gündə üç dəfə,
həm də hamının gözü qabağında əyilib,
çəkmələrimi sil" deyəcək.

2.

"Nərimanov" stansiyasında
basırıq vaqona dürtülməyə can atan çalsaç kişi
istəmədən
bir tələbənin nubuk mokasinini tapdaladı.
Oğlu yerindəki gəncə:
"Bağışla, bala, bilmədim", - dedi kişi.
Tələbə acıqla:
"Dayı, bu dünyada ancaq bilməyə nə isə verirlər.
Bilməməyə isə heç nə düşmür!" - deyib
çımxırdı ona.
Vaqondakı basırığa rəğmən,
oğlan bir neçə dəfə əyilib, tapdanmış ayaqqabısını süzdü.
Hətta adamlar nisbətən azalanda

bir kərə onu əliylə silməyə də nail oldu
və qanıqara halda başını yelləyib, durdu.

O axşam
telexəbərlərin "Kriminal şivən" bölümündə
həmin oğlanın fotosunu göstərib dedilər ki,
"İnşaatçılar" stansiyasının yaxınlığındakı
bir məhəllədə o,
atası yerində bir kişini bıçaqla düz üç kərə yortub.
Kişini "təcili yardım" gəlib aparsa da,
intensiv qanaxmadan yaralı yolda keçinib.
Oğlan cinayət motivi kimi polisə
ağsaqqalla sözlərinin çəpləşdiyini desə də,
mən bunun yalan olduğunu
anladım.
Çünki mərhumun şəxsiyyət vəsiqəsi ekrana gələndə
o kişini tanımışdım.
Əsl səbəb - o lənətəgəlmiş mokasinlər idi!
Vaqonda səsləndirdiyi devizin
ziddinə gedən tələbə
"bilməyən" o kişiye
nə isə veribmiş...
Yəni - ölüm!

YALQIZLIĞIN İNTİMİ

Yalqız yaşayan kişi xeylağının
öz qab-qasığını yuması da
onunla bağlı intim təfərrüat sayıla bilər.

"LƏ" SİZ KÜTLƏ

Getdikcə kütləşən
kütlə
öz adını
məhiyyətinə daha çox uyğunlaşdırmaqdan ötrü
sondakı "lə" hecasını
təhlükədəki kərtənkələ quyruğundan necə qurtulursa,
eləcə atdı.

Ondan
geriyə nə qaldığını anlamaq
indi
bir elə də çətin deyildir.

Güləmail MURAD

YAZ QƏLƏM

İtirirmişəm hövsələni, dözümü,
Günlər ötür, hər ömür gün düzümü.
Sənsiz keçən gecəmi, gündüzümü,
Axşamımı, səhərimi yaz, qələm.

Gecə oyaq qalmağımı yazmısan,
Necə ilham almağımı yazmısan,
Xoş günümü, xoş çağımı yazmısan,
Qüssəmi yaz, kədərimi yaz, qələm.

Heç bilirsən nələr yazmaq istəyəm?
Qələbədən xəbər yazmaq istəyəm!
Neçə-neçə əsər yazmaq istəyəm,
Yazılmamış əsərimi yaz, qələm.

KÖLGƏDƏN BOYLANAN BƏNÖVŞƏ

Deməyin nə boynu bükük çiçəkdi,
Kölgədən boylanan bənövşəyəm mən.
Məni görmək üçün işıq gərəkdi,
Kölgədən boylanan bənövşəyəm mən.

Bəxtimə bu odlar ölkəsi düşüb,
Könlümə bir eşqin nəğməsi düşüb,
Üstümə kölgənin kölgəsi düşüb,
Kölgədən boylanan bənövşəyəm mən.

Dağdan da ağırılmış bənövşə dərdi,
Boynubükük gülü kim idi dərdi?
Gül də insan kimi gəldi-gedərdi,
Kölgədən boylanan bənövşəyəm mən.

Heyif, ilham pərim öldü bacıtək,
Boylana bilmirəm sərv ağacıtək,
Kölgədə böyüyər hansı gül, çiçək?
Kölgədən boylanan bənövşəyəm mən.

Sevdin, Güləmail, vətəni, eli
Sevdin hər çiçəyi, sevdin hər gülü.
Kölgədə keçirdin bu neçə ili,
Kölgədən boylanan bənövşəsən sən,
Kölgədən boylanan bənövşəyəm mən.

KÖNLÜMÜN

Yenə öz əliylə özünü döyür,
Yazır bu sözləri əli könlümün.
Qalıb öz əlində, gözünü döyür,
Zənciri çatışmır dəli könlümün.

Sinəmdə yaralı könül görünür,
Könüldən aralı könül görünür,
Bahardı, nə qönçə, nə gül görünür,
Haçan açılacaq gülü könlümün?

Başa hər düşən daş, başdaşı deyil,
Hər dost ürək dostu, sirdaşı deyil.
Üzümdən süzülən göz yaşı deyil,
Axır Araz kimi seli könlümün.

Yanıram, kim məni yanan sanır ki?
Axı, yanmağıma kim inanır ki?
Elə alovlanır, elə yanır ki,
Başıma tökülür külü könlümün.

Ağlayan yaxşıdı, gülən yaxşıdı?
Yaşayan yaxşıdı, ölən yaxşıdı?
Allahım, sən özün bilən yaxşıdı,
Tək sənə açılır könlü könlümün.

DÜNYA BAŞIMA FIRLANIR

Gözlərimi bürüyüb nəm,
Dərya başıma fırlanır.
Mən Məcnun gəzən Leyliyəm,
Səhra başıma fırlanır.

Ümidlərim - dözümdədir,
Arzularım - gözümdədir,
Diləklərim - sözümdədir,
Misra başıma fırlanır.

Güləmail, söyləmişəm,
Bağrım başın teyləmişəm,
Dünyaya nə eyləmişəm,
Dünya başıma fırlanır.

GƏL MƏNİM YUXUSUZ GECƏLƏRİMƏ

Gecələr gəlməyir gözümə yuxu,
Gəl mənim yuxusuz gecələrimə.
Oyağam, baxmayır sözümə yuxu,
Gəl mənim yuxusuz gecələrimə.

Əlvida nəğməsi çalıb getmisən,
Məni qəm- qüssəyə salıb getmisən,
Yuxumu gözümdən alıb getmisən,
Gəl mənim yuxusuz gecələrimə.

Gəl, gecətək qara gözünü görüm,
Səsini eşidim, üzünü görüm.
Yuxu əvəzinə özünü görüm,
Gəl mənim yuxusuz gecələrimə.

Gedibsən, qalmışam necə yuxusuz,
Yolunu gözləyir küçə yuxusuz.
Sən gəlsən, darıxmaz gecə yuxusuz,
Gəl mənim yuxusuz gecələrimə.

DƏRD

Zavallı ürəyim, kövrək ürəyim,
İstəmir ürəkdən poza dərdini.
Ürəyə nə deyim, qəlbə nə deyim,
Deməyir ogula, qıza dərdini.

Yazır sinəsinə sözləri şair,
Dolaşır daqları, düzləri şair,
İncitmək istəmir dəftəri şair,
İstəmir dəftərə yaza dərdini.

Həyata çox verib, az götürübdür,
İlham pərisindən naz götürübdür,
Qələmdən əl çəkib, saz götürübdü,
Güləmail deyir saza dərdini,

DURNALAR

Ey durna qatarı, bu arzu, kamla,
Məni də götürün qanadınıza.
Hara uçursunuz belə nizamla,
Məni də götürün qanadınıza.

Mən də sizin kimi uçum, durnalar,
Sizə ürəyimi açım, durnalar,
Bu acı taledən qaçım, durnalar,
Məni də götürün qanadınıza.

İstəyir seyirdə, səfada olum,
İstəyir qırğında, davada olum,
Hər nə olur olsun, havada olum,
Məni də götürün qanadınıza.

Deməyin sözümüz tutmaz, bəşərdi,
Hər sözü fitnədi, hər sözü şərdi.
Bundan o yanası yoxdu, məhşərdi,
Məni də götürün qanadınıza.

Sona ƏLi

Lal dilində şeir varmı,
lal dilində
 mahnı necə oxunur?
Xışıldeşirmı xəzan kimi,
 lal dilində də tapdanırmı sözlər
xar-xar qar kimi?
Boğaza düzülürmü kəlmələr,
lallar da sözlərindən asıla bilirlərmi?
Varmı peşman olub geri götürmək şansı?
Pıçıldı varmı, pıçıldı,
 bir də sükut arzusu.

* * *

Bir gün oynasan ki,
 yasəmən olub yorğanın,
 yatağın, yastığın, saçların,
 yasəmən olub otağın.

Tərpənməyə ehtiyat edəsən,
susasan, çəkəsən yasəmənin ətrini
ciyərlərinə.

"Ana, ay ana!" - səs gələ.
Qalasan qoxu ilə səs arasında.
Səsi seçəsən,
 yasəməndən keçəsən,
yasəmən keçməyə səndən.

Qalxasan ki, örpəyin də yasəmən,
köynəyin də yasəmən,

ətəyin də, tərliyin də yasəmən.
 Çıxarasan tərliyini - qıymayasan çiçəyə -
 döşəmən də yasəmən.

Qapından girə
 bir cüt yasəmən saçlı qızcığaz.
 Onlar sənə heyran,
 sən onlara,
 siz yasəmənə.

"Ana, ay ana..."
 Sünbül ətri gələ,
 düşəsən ətrin izinə.
 Çəkə səni dəhlizə -
 dəhliz zəmi,
 örpəyin sünbül,
 köynəyin sünbül,
 ətəyin sünbül,
 körpələrin balaca, sən - sünbül.
 Nənənin ətri gələ,
 qaçasan: "Nənə, nənə, ay nənə..."
 Görəsən, çörək əlində
 masanın yanında durub şair.
 Yağış yağa -
 çiyinlərində şair əli,
 ətəyində sünbül əlləri
 çıxasan bağçaya.

Yağış olasan sən,
 yağış ola bir cüt körpən.
 Qalxa yağış əllər, əlciklər duaya.
 Şair baxa, baxa...
 sonra keçə otağa.
 Kağız ətirli,
 yasəmən, sünbül,
 yağış ətirli şeir.

Çəkəsən ciyərlərinə
 torpağın ətrini.
 Dinləyəsən yağışı.
 Çəkəsən ciyərlərinə
 torpağın ətrini,
 Çəkəsən ciyərlərinə
 torpağın ətrini,
 Çəkəsən ciyərlərinə
 torpağın ətrini.
 Sonra sinən çat verə Quran səsi ilə.

Yasəmən balalar,
 sünbül balalar,
 yağış balalar,
 şeir balalar sevinışlər.

"Ata, muştuluq, muştuluq -
qızılgülə döndü ana.
Tələs, basdıraq torpağa
gözümüzlə sulayaq,
gözəlləşsin həyatımız.

* * *

Aclıq ölkəsində yaşayan uşaq
anasını ağlayanda da
çörək payını əlindən qoymur,
yarasını ağlayanda da.

Aclıq ölkəsində yaşayan uşaq
nə anasına doyunca ağlayar, nə yarasına.
Doymaz aclıq ölkəsində yaşayan uşaq.

* * *

Şşş... yatan var,
Şşş... ölən var,
Şşş... şeir yazan var.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2015-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Nurəddin ƏDİLOĞLU

ADƏM VƏ HƏVVƏ*

◆ *Povest*

Tale ilk dəfə Həvvanı Adəmin rastına cənnət kimi gözəl bir məkanda ismətli, abırlı - həyalı qız simasında çıxarmışdı. Hərbi xidmətdən gəldiyi gün bulaq başında gördüyü qıza bir könlüden min könlə aşiq olmuşdu. Sonra el adətilə elçi göndərüb Həvvanı ata-anasından istəmişdi. Amma toy-düynü dünyanın çox pis vaxtına düşdü.

...Həmin gün bəylik libasını əyninə geyinməmiş sağdış-soldışı ilə qonşu qəsəbənin mərkəzindəki hamama yola düşmək istəyəndə anası Həlimə qabağını kəsib ona: - Boyuna qurban olum, bala, gəl mənə də, bu dostlarının analarını da nigaran qoyma, son vaxtlar o qəsəbənin adamları yaman qudurublar. Dünənəcən süfrəmizdə yedikləri duz-çörəyə də xətir-hörmət qoymurlar. Ocaqlıqda su qızdırısam, öz evimizin hamamında yuyunsana, - deyib dil tökdü.

Ev hamamı deyəndə ki, son vaxtlar tövlənin bir tərəfindən hamam kimi istifadə edirdilər. Adəm tay-tuşlarının yanında özünü sındırmaq istəmədi, boy-buxununa, gücünə arxayın olub dilləndi:

- Yox, ay ana, bircə o qalib ki, qonşu qəsəbənin camaatı bizi məsxərəyə qoysun, desin ki, bizim cavanlar qorxusundan mal tövləsini bəy hamamına döndəriblər...

- Allah tifağını dağıtsın hökumətin, bizim qəsəbəni qoyub xəstəxananı da, hamamı da, poçtu da saldı ora. Hətta orada köhnə məscid qala-qala təzə kilsəni təmir elədilər. Gözləri qalib torpağımızda, indi nə əkdiyimiz bilinir, nə biçdiyimiz. Yayda suyumuzu kəsirlər, qışda yolumuzu. Belə getsə, hamı buradan baş götürüb gedəcək.

Anası giley-güzar elədi ki, ay bala, bir ay bundan qabaq cənnətməkanlı İbrahim kişi hamamda çiməndə o zatıqırıqlar suyu kəsiblər, kişi bədəni sabunlu-sabunlu çıxıb bayıra, hamamçıya deyib ki, ay nankor, sən bizim İshaqın törəməsisən axı, adam öz ulu babasını suzuz qoyar? O da çiyini çəkib, yazıq-yazıq əlini başından yuxarı qaldırıb, deyib ki, mən neynim, suyu yuxarıdan bağlayırlar. İbrahim kişi də qayıdıb ki: - Adə, sən nə yuxarı-yuxarı deyib, sayıqlayırsan? Allah heç vədə öz bəndəsinin suyunu-ruzusunu kəsmir. Suyu kəsən, qonşunu qonşuyla, qaradaşı-qardaşla vuruşduran şeytandır...

Həlimə arvad ha çalışdı, Adəmi yolundan döndərə bilmədi. Ən yaxın qohumu İsanın köhnə "Moskviç"inə oturub, şəhərdən toyuna gələn dostları - sağdışı Musa,

* - jurnal variantı

soldışı Yaqubla birlikdə qonşu qəsəbənin mərkəzinə yollandı. Adəm özü əsgərlikdə generalın sürücüsü olmuşdu. Bərkə-boşa düşmüşdü. Dili də, qolunun gücü də onu darda qoymamışdı.

- Uşaq vaxtı biz elə bilərdik ki, sən lalsan, nə dilin var, nə də dilçəyin, - Musa dilləndi, - həmişə susurdun, haqqın pozulanda da dinməzdin, küsüb lal-dinməz evə gedərdin.

- Musa sənə ləqəb də vermişdi - Lal Adəm. - Bunu Yaqub söylədi.

- Qohumum olduğuna görə demirəm, vallah. Adəm aza qail olan, gözü-könlü tox adamdı. Son tikəsini ehtiyacı olana verər, özü ac qalar, amma bir kimsəyə ağız açmaz!- İsa dedi.

Adəm yol boyu danışmadı. Hamamçının şirinliyini bəri başdan verib dedi ki: - Nazar, nəzərin suda olsun, birdən yarıda kəsilsə - eləsə, pulumu ikiqat geri alacam, yox, əgər yaxşı xidmət eləsən, çıxandan sonra da sənə şirinlik verəcəm, bu gün mənim toyumdur axı...

Əvvəllər - dünyanın düz vaxtı, bu iki qonşu qəsəbə camaatı bir-birinin xeyir-şərində iştirak edər, mehriban yola gedərdilər. Toy və yas adətləri bir-birindən fərqlənsə də, «bu yer mənimdi, o yer sənin, mənimki yaxşıdır, səninki pis» deməzdilər. O gün hamamda su kəsilmədi, qonşu qəsəbədən toy hamamına gələnlər yuyuna-yuyuna doyunca deyib-güldülər, lətifələr danışdı, mahnı oxudular. Amma çölə çıxanda gördülər ki, köhnə «Moskviç»in təkərlərini çıxardılar. Ətrafda da hamamçıdan savayı ins-cins gözə dəymir.

- Nazar, ə, bu maşının təkərlərini hansı dəyyus çıxarıb?

- Adəmcən, axı, sən mənə dedin ki, nəzərin suda olsun, maşının təkərində yox, nə bilim kim çıxarıb, hara aparıb...

- Bəs, sən maşının təkərlərini niyə aparmayıblar?

- Adəmcən, bu oğrular importnu oğruları ey, Həzrət Abbas haqqı, heç bu qasabadan-zaddan döyüllər. Şəhər-şəhər, qəsəbə-qəsəbə gəzib, elə ocaq qalayırlar ki, tüstüsü, vallahı, sabah sizi də boğacaq, bizi də.

- Sən öz maşının açarlarını ver, biz gedək! Toya yubanırsız, sabah gətirib qaytararam.

İsa soruşdu: - Bəs, mənim maşınım necə olsun?

Adəm dedi: - Sən maşının qalır burda. Sabah təkər işini həll edirik.

Nazar tərəddüddə qalmışdı, nə edəcəyini bilmirdi: - Vallah, onların məqsədi burdan piyada geri dönəndə sizi ələ salıb məsxərəyə qoymaqdı, bilsələr ki, maşınımı sizə vermişəm, onda məni ya burdan çıxartdırarlar, ya da döyə-döyə öldürürlər, amma... - Nə düşündü, Nazar tez kəndir tapdı, özünü hamamın divarına sürtdü, paltarını toz-torpağa buladı: - Gəlin mənim əl qolumu bağlayın, ağzıma da əskidən-filandan tıxayın, qoy elə bilsinlər ki, maşını qaçırmırsınız, -dedi.

- Sabah o dəyyuslar bunun külünü göyə sovuracaqlar - deyə İsa son dəfə rəngi solmuş qırmızı «Moskviç»inə baxdı və hamamçı Nazarı qara «Volqa»sının sükani arxasına oturdu.

- Sizi and verirəm Allaha, dilinizi o dəyyus kəlməsinə öyrəşdirib hər kişiye deməyin, - deyə Yaqub subay da olsa, onlara öyüd verdi: - Dəyyusun yeri cəhənnəm olacaq, heç behiştin iyini də hiss etməyəcək. Axı, mən arada dilimizə tərcümə olunan dini kitablar oxuyuram, peyğəmbər buyurur ki, dəyyus o kəslərdir ki, gözünün qabağında arvadı pis yola düşür, ona xəyanət edir, amma o, göz yumur, nə boşayır, nə öldürür, nə də zinakarlığın qarşısını alır. Bax, dəyyus beləsinə deyərler...

Adəm uzaq qohumu İmran kişinin əziz-girami nəvəsi İsanın üreyinə daman fikrə heç vaxt şübhə etmirdi.

...Yolda qabaqlarını kəsdilər. İsa da, Musa da gözü qızmış cavanları sülhə çağırırdılar: «Adəmin toyudur» - dedilər. Yol kəsənlərdən biri əlindəki tapançanı oynada-oynada Adəmi də, Həvvanı da söydü. Sonra əlbəyaxa dava-dalaş başladı, İsa ağır yaralandı. Adəm də yolkəsənlərdən bir-ikisini şil-küt elədi. İsanı köksündən yaralayan adamın tapançasını əlindən alıb, özünü isə başı üstə qaldırıb,

yolun kənarındakı dəreyə atdı. Musayla Yaqub özlərini nə qədər qorusalar da, təzə paltarları cırıq-cırıq oldu, hər ikisi zədə almışdı...

O gün hadisədən xəbər tutan sahə müvəkkili - «uçaskovı Mikayıl» yedəkli motosikletlə Adəmgilə gəldi. Artıq toy başlamışdı, bəy-oğlanı məclisə aparmağa hazırlaşırdılar. Adətə görə, kənd toyunda bəyi məclisə aparan dəstə havaya tufəng atıb atəşfəşanlıq edirdi. Sahə müvəkkili Mikayıl isə qapı-qapı gəzib kənd camaatında olan ov tufənglərini yığaraq, harasa göndərmişdi. Camaat da ona «Qılinc» ləqəbi vermişdi: «Qılinc Mikayıl gəldi, Qılinc Mikayıl getdi». O gün Qılinc Mikayıl Adəmin əlində dədə-babasından yadigar qalan beşatılanı görəcək, ona qəti şəkildə havaya atəş açmağı qadağan elədi: - Olmaz, - dedi, - qonşu qəsəbədə adamlar şikayət edirlər. Ora-bura hay-küy salarlar ki, hər gün burdan onları top atəşinə tuturlar...

- O adamlar heç bilirsiz davaya nəylə gəlmişdilər? Alın, baxın, - deyə Adəm tapançanı ona verdi. - İsanın qanını da bununla tökdülər.

Sahə müvəkkili tapançanın ora-burasına baxıb cibinə qoydu, sonra Adəmdən ov tufəngini də istədi: - Qoy hələlik bu da məndə qalsın, yuxarıdan göstəriş var, münəcişə olan bölgələrdən bütün odlu silahlar yığılmalıdır...

- Elə isə hamamçı Nazarın məşinini də özünə apar! Onun xətrini, axı, sən məndən də çox isətəyirsən! - deyə Adəm açarları onun üstünə atdı.

* * *

...Həzin segah üstə köklənmiş «Vağzalı»nın sədası Cənnətməkanın hər tərəfinə yayılmışdı. Zövqlərə ahəstə sığal çəkən qara zurna toy adamlarının qəlbini ovsunlamışdı; xoş ovqat yaradan tərənəsi bir az əvvəl yaranmış qanqaraçılığa məlhəm olmağa çalışır, bəylə-gəlinə həyat sevgisindən, söz açıb onlara - ömür qatarnın qoşa sərnəşinə uğur diləyirdi. Toy mərasiminin «himni» olan «Vağzalı» Adəmlə sağdış-soldışını mağara çağırırdı. Hər üçü könülsüz toy məclisi qurulmuş çadıra sarı addımladılar. Mağarda yeyib-içsələr də, üçünün də üzü gülmürdü. Bir az keçmişdi Musa Adəmin qulağına pıçıldadı ki, bu gecə gəlini çox intizarda saxlamasın! Özünün də bədənini ağrıyır, daha məclisdə oturmağa heyi qalmayıb. Sabah tezdən şəhərə yola düşməlidir.

Adəm nəyisə bəhanə edib, öz yarının vüsalına tələsdi. Həvvanın fatasını üzündən qaldıranda Adəmin ürəyi sanki qulaqlarında döyünürdü.

Subaylığın son gecəsinin ən həyəcanlı anları bəylə-gəlinin südlə yazılıb, qanla yoğrulmuş, yaddaşdan - yaddaşa hopan adət-ənənələrə uyğun davranması idi. Bəyin sağdışı, adətə görə, evli olurdu, bəyoğlana zifaf gecəsinin «düsturunu» başa salmaq onun öhdəsinə düşürdü. Bu ənənə, toy-büsat ovqatı, ulvi duyğular sirli-soraqlı keçmişə - əzəli ilkinliyə bağlı idi. Bu ilkinlikdən qopmaq, adət-ənənəni pozmaq müqəddəsliyi itirmək demək idi. Hansı millətdən olursan ol, hansı dinə inanırsan inan, hansı məzhəbə xidmət edirsən et, ailə hər zaman insan üçün ən müqəddəs ocaq sayılırdı.

...Bu gecə dynyanın adı gecələrinə bənzəmirdi. Aşıq Sultan qara zurnada qədim oyun havası çalırdı. Cavanlar şıdırğı rəqs edirdilər.

Yengə bəy anası Həlimə xalanın ağladığını görəndə əvvəl elə sandı ki, atasız böyütdüyü oğlunun ailə qurması onu duyğulandırır. Yaxınlaşıb: «Allah xeyir versin, gəlinin qədəmləri mübarək olsun!» deyə xeyir-dua verəndə, Həlimə arvadın səsi titrədi: «İsa can verir» - pıçıldadı... Çox keçmədi ki, aşağı məhəllədən gələn ağı qara zurnanın səsinə boğdu. Həlimə ana tez mağara yüyürüb, Aşıq Sultana «dayan!» dedi. Toy məclisində çal-çağır səsi kəsildə İsanın anasının feryadı bütün qəsəbəyə yayıldı.

* * *

...Adəm Həvvanı Allahın əziz əmanəti kimi bağrına basdı: «Üzün ağ olsun!», - dedi və zifaf gecəsinə hədiyyə aldığı qızıl zəncirli quranqabını onun boynundan

asdi, ehtiramla saf duyğu ortağının alnından öpdü... Amma sevinci uzun sürmədi. Yengəyə çatacaq şirinliyi mələfənin üstünə atıb bayıra çıxanda Adəm Cənnətməkanı yas içində gördü.

O gündən İsanın hüsr mərasimini yola vermək üçün səhər erkən evdən çıxıb, gecədən xeyli ötmüş qayıtdı. Düz qırx gün Həvvaya yaxın düşə bilmədi. Həvvanı yataqda çıpaq görsə belə, İsanın ruhundan çəkinir, onun ölümündə özünü suçlu sayıb, nəfsinə hakim olurdu. Toy gecəsi ilk dəfə Həvvayla yaxınlığın həzzini belə, xatırlamaq ona izzət verirdi. «Ərlə-arvadın yaxınlığı xoşbəxtlik sayıla bilməz, əsl vüsəlin şirinliyini dadmaq üçün gerek ruhlar bir-birinə qovuşa!». Aşıq Sultan cavanla cavan, qocayla qocafəndi danışmağın ustasıydı. "Səbrini qılinc kimi araya qoy!" İsanın qırxı çıxanacan insafən Həvvə da ondan yaxınlıq ummurdu, amma yanbayan uzananda hər iksinin bədənini ot tutub yanırdı, əlləri-ayaqları bir-birinə dəyəndə xəcalətdən qızardılar. Təzə evlənənlərə xas olan şəhvət hissi onların da qəlbini tez-tez həyəcana gətirirdi. Qırx günün intizarı isə bir il kimi uzun çəkdi. O qırxıncı günün səhər çağı Həvvə erkən yatağından qalxıb ipək cəmbəliyini soyundu. Ev xalatını geyinmək istəyəndə liftçinin düyməsini bağlamaq bəhanəsiylə Adəmin diqqətini özünə cəlb etdi. Sərin yay səhəri tər qadın bədəninin məstəddi xəfif qoxusu burnuna dolduqca Adəm şövqə gəldi. Arvadının çıpaq çiyinlərini şəh qonmuş gül kimi qoxlayıb öpüşə qərq elədi. Həvvə da onun qalın həbəşi dodaqlarının təmasından titrəyib üzünü ona çevirdi. Yarı açıq, yarı yumulu dodaqlarında, süzgün gözlərində sanki ürəyi dil açıb pıçıldayırdı: «Ay insafsız, kişi də qadına bu qədər zülm edər?» Qollarını Adəmin boynuna dolayıb yumru döşlərini onun tükü qıvrım-qıvrım qabaran enli sinəsinə sıxdı. Adəm çoxdanın tamarzısı kimi dəlicəsinə Həvvaya sarıldı, onu oxşayıb-tumurladı, görməmişlik edərək, şəhvətini dönə-dönə söndürüb, sanki qırx günün hayıfını aldı...

Elə o gün qəsəbə camaatı İsanın yenice baş daşı qoyulmuş məzarını son dəfə ziyarət edərkən qonşu qəsəbədən qəbiristanlıq güllə yağışına tutuldu. Elə bil göydəki qara buludları tut ağacı kimi silkələdilər. İsanın qara mərmər başdaşındakı şəklə də gülləyə tuş oldu. Düşmənlər onun Allah dərğahına sığınmış ruhunu pərişan etdilər. Biri qoca, biri cavan daha iki cənnətməkanlı həlak oldu. Düşmənlər tərəf təzə ölümləri basdırmaq üçün qonşularına möhlət verib, atəşi dayandırdılar. Adamların çoxu vahimə içində evlərinə, Adəmsə Qılinc Mikayılın kabinetinə üz tutdu: - Bu, necə olur, axı, bizim ov tufəngimizi alırsan ki, güya, toyda-bayramda şənənib onları qıcıqlandıra bilərik, onlarsa bizim ölürlərimizi də, dirilərlərimizi də Kalaşnikovla atəşə tuturlar?

Polis zabiti nə deyəcəyini bilmədi, mızıldandı ki: - Bu oyun qonşu münəfiqşəsindən çox, müharibəyə bənzəyir. Mən yuxarı raport yazıb yollamışam, bundan artıq nə edə bilərəm ki?!

- Kağız-kuğuz yollamaqdansa, yuxarıda oturanlara de, silahlarımızı geri versinlər, özümüzü qoruyaq!

* * *

O gün Cənnətməkanın qorxu çağı yetişmişdi. Bunu hamıdan qabaq Aşıq Sultan fəhmlə duymuşdu. Adamlar qəbiristanda təzə cənəzələri dəfn eləyəndə aşıq qəsəbənin ən hündür yerinə çıxıb «Ərrəhman» surəsini qara zurnanın səsiylə aləmə car çəkirdi...

O günəcən Cənnətməkanda heç kim belə şey eşidib-görməmişdi. Qara axund şişman təninin başında zurnasını silah kimi göyə tuşlamış Aşıq Sultana baxıb başını buladı: - Əstəğfərullah! Bu aşığın başına hava gəlib, harda görünüb ki, Allahın müqəddəs kəlamını - Rəhman surəsini zurnayla çalsınlar?

El ağsaqqalı Məhəmməd kişinin çiyinə daş kimi düşən ağır dərddən belə bükülmüşdü, axunda baxıb: - Səbr et, axund, - dedi, - bu gün İsanın qırxına xitam verəndə özün möizə edirdin ki, həzrəti Davud Zəburu "Rahab" muğamı üstə avazla oxuyurmuş... Bu səs də Cənnətməkanın Ərşi-Əlaya ucalan naləsidir, şikayətidir, çünki daha yerdəki hakimlər fəryadımızı eşitmirlər...

Göy üzündə lay-lay buludlar nəhəng darvaza kimi açılmışdı, elə bil ilahi bir səs göydən yerə səbr diləyə-diləyə şəhid ruqları dərgaha dəvət edirdi: «Yaxşılığın əvəzi ancaq yaxşılıqdır!»

Adəm dərin fikrə qərq olmuşdu; qırx gün əvvəl bu qara zurna «Vağzalı» tərənesi ilə dünyanın gözəlliyini vəsf edirdi, insanı xoş duyğulara, həyat eşqi ilə yaşamağa səsləyirdi, dünya yaşamalılı dünyadır - deyirdi. İndisə «Ərrəhman»la yer üzündə olan hər kəs fanidir- ölümə məhkumdur; «...ancaq əzəmət və kərəm sahibi olan Rəbbinin zəti baqidir» - deyib, insanı Allahın verdiyi nemətlərin qədrini bilməyə çağırırdı. «Vağzalı» insanı dünya evinə, «Ərrəhman» axirətə yola salırdı. Biri ömür vağzalıının ilk dayanacağıydı, o biri son!.. Biri toy marşıydı, o biri ölüm! Dəfn mərasiminə gələnlərin hamısı qara zurnanın ecəzkar səsinə heyretə gəldilər. Gəlimli-gedimli dünya yamyaşıl Cənnətməkəna qırmızı don biçirdi. Bir əlçimlik kiçik musiqi aləti tüğyan edir, insan oğlunun vəhşiliyinə qarşı qiyama qalxmışdı. Aşıq Sultan Cənnətməkəna əcəl zəngini çaldıqca öz ruhu da göylərə çəkiliirdi. Birdən qara zurnanın səsi kəsildi, aşıq şişman təcədən üzəşəğı yumbalandı... Cənnətməkəna halına yer-göy ağladı, o gün göydən təcə yağış yağmırdı, həm də qara torpağa, göy cəmənləyə, yaşıl bağ-baxçalara təcədən gülləbarana tutulan adamların qanı axırdı.

...Dişinədək silahlanmış düşmən gecə qəsəbəyə hücum edəndə əliyalın adamlar canlarını qurtarmaq üçün meşələrə, dağlara səpələndilər. Sübh çağı Adəmin anası Həlimə dönüb tərək etdiyi dədə-baba yurduna həsrətlə baxarkən sinəsinə dəyən qəfil güllədən həlak oldu. Onu meşədə - palıd ağacının altında dəfn etdilər, sonra Adəm cibindən qatlama bıçağını çıxarıb ağacın enli gövdəsinə anasının adını, ölüm tarixini yazdı. Və Həvvanı təhlükədən uzaqlaşdırıb böyük körpüyə tərəf apardı. Körpünü keçmək istəyərkən qara eynəkli, ucaboylu, zabıt qadın onu saxladı: - Sən hara ? Geri dön, cavan oğlan, heç utanırsan? Qoy qadınlar, uşaqlar, qocalar qaçsınlar!.. - Adəmin ruhunu silkeləyən bu sərt sözləri deyən qadının ətrafında çoxlu silahlı əsgərlər vardı. O, bu qadını televizorda çox görmüşdü, kim olduğunu bilmirdi, amma nədənsə o an düşündü ki, qara eynəkli qadın müdafiə naziri olsaydı, yəqin ki, bütün körpülərin üstündə özü kimi sərt adamlar qoyardı. Amma indi - yetmiş yeddi körpünün yalnız birindən Adəm kimi beş-on gənci geriyyə qaytarmaq ölümü güldürmək, hiyləgər düşməni sevindirmək idi... Di gəl, eynəkli qadının «Heç utanmırsan?» deməsi Adəmin qulaqlarında bomba kimi partlasa da, qəlbində xoş duyğular oyadırdı: «Nədir bu qaçhaqaç, bu köçhaköç? Bir düşündün, axı siz cənnəti tərək edib cəhənnəm əzabıyla dolu çöllü-biyabanlığa gedirsiniz...»

Adəm o an düşündü ki: «İlahi, bu kişi qeyrətli qadın adama güc-qüvvət verir». İndi onun da köksündə kişi ürəyi döyünürdü; düz qırx gün əvvəl nigah gecəsi təbiətin və cəmiyyətin qanunu ilə o, Həvvanı qadına, Həvva da onu kişiyyə çevirmişdi... Hər ikisi Dünya evinə qədəm qoymuşdu. İndi hər ikisi də dabanına tüpürüb Cənnətdən uzaqlara - hara gəldi qaçırdı.

Dönüb körpünü keçən Həvvaya baxdı. Elə bil doğurdan da lal idi. Həvva da əlindəki çamadanı yerə qoyub, ona tərəf boylanırdı. Bu ayrılıq səhnəsini seyr edən eynəkli qadının elə bil ürəyindən daş parçası asılmışdı. Bu dəfə amiranə səslə hündürdən dedi: «Bütün cavan kişilər, hamınız geri dönün, düşmənlə vuruşmaq üçün sizə silah-sursat veriləcək! Ana vətəni qeyrətlə qoruyun!».

Adəm də silah götürüb geri döndü, kiçik dəstə ilə birlikdə özünü böyük odun-alovun içərisinə atdı. Qəsəbəni düşmən yandırıp külə döndərmişdi, meşələrdə səngərlər qazıb düşməne müqavimət göstərdilər. Silah yoldaşlarının çoxu mühasirəyə düşüb həlak oldu, amma o, ağır yaralansa da, qayadan özünü çaya atdı, suyun altıyla xeyli üzdü, yağış kimi yağan güllələrdən canını güclə xilas etdi.

* * *

Atəşkəsdən üç ay sonra Adəm hospitaldan çıxdı. Həvvanın sorağıyla qaçqın düşərgələrini bir-bir gəzdi. Tanış-biliş ona yalnız Həvvanın sağ-salamat olduğunu

söylədi. İsanın anası Məryəm ana, könülsüz də olsa onu çadıra dəvət etdi, son dəfə Həvvanı görəndə hamilə olduğunu bildirdi: - Qarnı burnundaydı. Bəlkə, indiyədək doğmuş olar!.. Mənim İsamdansa heç bir nişanə qalmadı,- deyib göz yaşlarını axıtdı. - Sənin Həvvanın ayağı bizim ocağa düşmədi...

Adəm başını aşağı saldı, nə deyəcəyini bilmədi. Ayağa qalxıb çadırdan çıxdı, cibindən siqaret çıxarıb yandırdı, çəkə-çəkə bir xeyli düşündü.

...Sonra şəhərə üz tutub, Həvvasını axtarmağa başladı. Qaçqınların sığındığı bütün yataqxanalara, şəhəratrafi kəndlərə, ehtiyatda olan dəmir yollarındakı vaqonlara baş çəkdi. Qışın sazağında, yayın nəfəskəsən istisində qəlbi həsrətlə çırpınır, ümidlə döngələrə, dalanlara boylanırdı. Çarəsiz qalanda Həvvalı günləri gözlərinin önündə canlanırdı. Yuxusunda Həvvayla görüşürdü, ipək kimi saçlarını sığallayırdı, yanaqlarından öpürdü. Həvvasız günləri, ayları beləcə ötüb keçirdi.

* * *

...Bir dəfə küçədə təsadüfən Musayla Yaqubu gördü. Toyunda sağdış-soldış olmuş bu adamların qiyafələri xeyli dəyişmişdi. Yaqub hacı olmuşdu, Musa iş adamı. Biri ibadətdən danışdı, biri ticarətdən. Adəmi sağ gördüklərinə çox sevindilər. Adəmsə onları nəşəli görüb çox sıxıldı. Özündə güc tapıb Həvvanı soruşdu. Hacı Yaqub cavab əvəzinə əlindəki təsbehi çevirə-çevirə uzun bir hədis danışdı:

- Allah-təala Adəm peyğəmbəri torpaqdan xəlvə elədi. Ona can yoldaşı olsun deyə, əyri qabırğasından Həvvanı yaratdı. Həvva da məlun şeytana uyub, Nəfs ağacının budağını əydi, meyvəsini dadıb günaha batdı. Nəfsiəyirilik qadın məxluqunun xislətindədir. Elələri var ki, nəfsi yüyənsiz at kimi hara gəldi çapır... Allah bilir, həlak olduğunu zənn edib, bəlkə, ərə gedib? İndi «Bacar, yaşa!» zamanəsidir. Əxlaq, qeyrət, namus tamahın toruna düşüb, nəfsin əsiri olub.

- İndi, a Lal, Adəmi adam eləyən paradır, parasız Adəmin üzü qaradır, - Musa dostunun sözünü kəsib şit-şit hırıldadı.

- Adam dilində danışın, görüm, nə demək istəyirsiniz?- Adəm əsəbiləşdi.

- Hər kəs öz başının hayına qalıb! Sərgərdan olan cənnətməkanlılar hərəsi bir tərəfə pərən-pərən düşüblər. Ölənlər ölüb, itənlər itib, biz də palaza bürünüb, elnən sürünsəydik, ya sümüyümüz məzarda çürüyəcəkdi, ya da canımız ilan mələyən qaçqın çadırlarında. Heç olmasa, burada işimizi qurub, kasıb-kusub didərginlərə əl tuturuq. Gəl sən də qoşul bizə, iş-güc sahibi olarsan. Allah rəva bilsə, axtardığını da taparsan, - Musa damağına qoyduğu siqaretə dərin bir qullab vurdu, tüstünü havaya pələyib Adəmin üzünə baxdı,- çəkirsən?

Adəm başını buladı, sanki tanımadığı, yad adamlarla qarşılaşmışdı. Cənnətməkanın ağır günlərində şəhərdə baş gireləmiş dostlarının etibarsızlığını, qorxaqlığını üzə vurmayan, onlara həmişəki kimi mehribanlıq edən adam elə gerek anadangəlmə lal olaydı...

- Allahı rahat buraxın! - Onun səbri tükənmişdi.

- Yaxşı-yaxşı fikirləş, mən maşın alveri edirəm, sənin də sürücülük vəsiqən var, müharibə iştirakçısı olduğuna görə yolda it-qurd sənə dəyib-dolaşmaz, gedib Almaniyadan maşın gətirərsən, pul qazanarsan, hacının da burda yaxşı bir çayxanası var, ona qəsəbəmizin adını qoyub - Cənnətməkan... Həm də torpaq alqı-satqısı ilə məşğuluq. İndi zamanə bunu tələb edir, - dedi Musa və sözünün sonunda məsəl çəkdi, - tək əldən səs çıxmaz.

Bu zaman ağ saqqallı, başı papaqlı nurani bir kişi onların yanında ayaq saxladı, Musanın gözlərinin içinə baxa-baxa coşdu:

***Tək əldən də səs çıxar, qanında qeyrət olsa,
Yetən haqqı tapdayar, əgər biqeyrət olsa!..***

Kişi peyda olduğu kimi də qəfildən insan axınına qarışıb gözdən itdi.

Adəmin onun arxasınca zəndlə baxdığını görən Musa dilləndi:

- Fikir vermə, kasıbçılıqdan onun başına hava gəlib, özü də müxalifət şairidi...
- Mənsə havasız qalmışam, ruhumun havası çatmır, elə bil, - Adəm hələ də bir az əvvəl gördüyü kişinin işıqlı sifətini, hikmətli sözünü unuda bilmirdi.
- Bu şəhərdə təmiz hava nə gəzir? Gəlin gedək bizim çayxananın bağında oturaq, yaxşı kəkotulu çay içə-içə söhbət edək!- deyə Hacı Yaqub ərklə onların qoluna girdi...

* * *

... O ərəfələr Adəmin yolu qul bazarına da düşmüşdü. Gündəlik ruzi qazanmaq üçün saatlarca iş gözləyən fəhlələrin imkanlı müştəri üstündə bir-birini söyüb dalaşmalarına şahid də olmuşdu. Geniş küçədə səkinin bir tərəfində qolu qüvvətli kişilərin qul şəklində, digər tərəfində zərif qadınların fahişə şəklində dayanıb, bir tikə çörək uğrunda «döyüş» səhnəsini seyr etdikcə Adəm divara qısılib, dəfələrlə başını dizinə qoyub ağlamışdı. Qul bazarında hər gün bağrının başına tikan sancılırdı. Sonra hara getdiyini bilməsə də gedirdi... Həyatı son bir ildə böyük şəhərin yuxusuz gecələrindən, ağırlı-acılı gündüzlərindən keçmişdi. Zəmanənin ögeyliyi görmüşdü, yağışda islanmışdı, günün altında yanıb qaralmışdı, əyni-başı nazik olduğundan payızda-qışda üşümüşdü. Bəzən də aclıqdan başı hərlənmişdi, gözlərinə qaranlıq çökmüşdü. Hər dəfə çətinə düşəndə keçmişin şirinli-acılı xatirələrinə pənah aparırdı. Ürəyi qövr edəndə Həvvanın kiçik şəklini dərman kimi gözüünün üstünə qoyurdu, öpüb oxşayırdı.

...Bir dəfə şəxsi sürücüsü olduğu şefinin ərköyün qızı onun günəşdən qaralmış, dəmirçi qolları kimi şişman əzələsinə sığal çəkib: - Ay aman, sən lap pəhlivana oxşayırsan ki, subay olsaydın, mütləq sənə ərə gələrdim, - deyib gülmsündü. Vallah, səni əməlli - başlı geyindirib-keçindirselər, fotomodel, maniken kişilərdən geri qalmazsan...

Adəmin susduğunu görən qız çılgınlaşdı, dili kimi əli-qolu da dinc durmadı. «Niyə dinmirsən, lalsan? Hm... Anam düz deyir də, sən lap ördəksənmiş». Nəhayət, qız onun yaxasından əl çəkib təhsil aldığı Tibb Universitetinin yaxınlığında məşından endi. Adəm köks ötürüb dərinə nəfəs aldı: «Allah bundan betərindən qorusun!»-dedi. Elə bil ürəyinə nəsə dammışdı. Günortaya az qalmış şefinin cavan arvadını gözəllik salonuna aparmaq üçün villaya döndü. Qadın geyinmək bəhanəsiylə onu qonaq otağında xeyli yubandırdı. Yumşaq divanda narahat oturmuş Adəmdən gözlərini çəkmədi. Cavan sürücünün diqqətini özünə cəlb etmək üçün gözüünün qarşısında qısa tumanda gəzib-dolaşdı, tez-tez ona çay, kofe təklif elədi.

- Siz zəhmət çəkməyin, səhər-səhər kofe içmişəm...- Adəm danışdığı yalana görə qızardı. Qadın irişə-irişə ona yaxınlaşdı:

- Sənin kimi əri olduğuna görə arvadın xoşbəxtdir. Mənim əriminsə gözü elə onda-bundadı. Bəzən işi bəhanə edib heç gecələr də evə gəlmir. Sən mənim nə dediyimi anlaşırsan? Mən çox bədbəxt, talesiz qadınam...

- Belə deməyin, Züleyxa xanım, Allaha xoş getməz, şükür ki, qızınız, imkanlı əriniz, gözəl ev-əşiyiniz var.

- Keşke kasıb olaydım, amma ərım mənə aid olaydı, - deyə qadın manikenlər kimi onun gözlərinin qabağında soyundu,- Baxın mənə, heç belə bir gözəl qadını da aylarla yalnız qoyarlar...

Adəm onun çılpaq bədəninin gözəlliyi qarşısında uzun müddət duruş getirə bilməyəcəyindən qorxub ayağa qalxdı. Qul bazarında yaşlı bir kişidən eşitmişdi ki, qırx yaşından sonra qadınların həyatı cəhənnəmə bənzəyir, bu yaşda çoxu ərinin ona aid olmadığını düşünüb, yanlış addım atırlar, hətta bəzisi bir vaxt dəlicəsinə aşiq olduğu kişinin də həyatını cəhənnəmə döndərir. Ən şirin qadının belə xəmiri acı mayadan yoğrulub... Qəlbində yenə: «Allah bundan betərindən qorusun!» - dedi və ehtirası cuşa gəlmiş qadını sakitləşdirməyə çalışdı:

- Siz Allah, tez geyinin, xanım, mən sizi maşında gözlərim, - dedi. Başını günahkar adamlar kimi aşağı dikdi...

Soyunmağına peşman olmuş qadın hirsənib onun qolsuz köynəyinin yaxasına əl atdı. Kətan köynəyin bir-neçə düyməsini qoparıb, cibini cırsa da, onu fikrindən döndərə bilmədi.

Qəzəbindən səsi titrədi:

- Rədd ol burdan! Sən... sən... - Sözüünün arxasını gətirə bilmədi.

Qapıdan çıxhaçıxı Adəm dönüb qadına baxdı. O, çılpaq halda hələ də geniş və rahat divanın üstündə oturmuşdu.

...Yorğun, əzgin ruhla, yaxası cırıq köynəklə gəzə-gəzə dənizin sahilinə çatanda Musayla Yaquba rast gələcəyini ağına gətirməmişdi. «Bəlkə, bu da Allahın mənə bir lütfüdü, qismətdən qaçmaq olmaz! Bəlkə, Həvva barəsində bildikləri bir şey var? Mənə birdən-birə demək istəmirlər... »

* * *

Bir müddət Musanın şirkətinə Almaniyadan işlənmiş maşınları gətirməklə məşğul oldu. Şehərdən kənar da olsa, özünə kiçik torpaq sahəsi alıb, daxma tikdi, kiçik həyətində bağ-bağça saldı... Gözləri hələ də Həvvanı axtarırdı. «Görəsən, dünyaya getirdiyi uşaq oğlandır, ya qız?» - düşünürdü. Hətta bir dəfə şəhərdə gözəllik müsabiqəsi keçiriləndə, Adəm Musaya qoşulub tamaşaçı kimi yaşıl təqə incəsənət sarayına getdi. «Bəlkə, Həvva da elə müsabiqəyə qatılan qızların arasındadı?!» - deyər düşündü. Yarışmaçı qızların hər biri Həvva kimi ucaboy, incəbel, gözəl-göyçək idi.

- Əbəş yerə özünə əziyyət verirsən, nə qədər ki cavansan, canın suludur, evlən...Yaxşıca toy edərək sənə, yadıncadı, o vaxt toyunda axıracan otura bilmədim, amma indi oturaram, yenə sağdışın olaram, - deyər Musa birdən-birə onun ürəyindən keçənləri duyurmuş kimi dilləndi, - Həvva sənəin yolunu indiyədək çətin gözləmiş ola...

Bir dəfə Musanın ofisinə iki gözəl, gənc qadın gəldi. Musa onları görçək ayağa qalxdı, əl uzadıb görüşdü, hər ikisi ilə dodaq-dodağa öpüşdü.

- Bu xanımın adı Mələkdir, özü də mələk kimi gözəldir, bu biri isə Sona xanımdır, lap su sonasına oxşayır,- deyər Musa Adəmi də onlara müharibə veteranı, uşaqıq dostu kimi təqdim etdi. Mələk də, Sona da əl uzadıb Adəmlə görüşəndə müştəri gözü ilə onu başdan - ayağacan süzdü.

- Musa bəy, mənim rastıma çıxan cənnətməkanlı kişilərin hamısı elə sənəin kimi boy-buxunlu, yaraşıqlıdır... - Mələk mənalı gülümsündü.

- Heyf ki, hamısı da evlidir. - Sona da rəfiqəsinə göz vurub hırıldadı.

- Adəm, bax, bu gözəllərin ikisi də çox təmiz, saf, qeyrətli xanımdı, - deyər Musa onları ağız dolusu təriflədi.

Adəm şəhərə gələndən ilk dəfə idi ki, tanımadığı qadınla əl-ələ görüşürdü.

- Subay kişilərin gözü kordu vallah, bu cür qızları görmürlər, - Musa bic-bic güldü. Sonra zarafatla: - Mən hərdən az qalırım, arvadı boşayıb, bu gözəllərdən biriylə evlənəm, amma bu subay-salıq kişi hələ də fil qulağında yatıb...

Adəm Musanın nə demək istədiyini başa düşsə də, qadınlara gözünün ucuyla da baxmırdı.

- Neyniyək, ay Musa bəy, Allaha yalvarıx ki, yaxşı kişinin pis arvadını öldürsün, bəlkə, bizə də yol açıla.- Bu sözləri deyən Sona yaşılbaş sona kimi qaqqıldayıb güləndə Adəm bu dəfə düz onun gözlərinin içinə baxdı və orda şeytan işığına bənzəyən parıltını görçək diksindi.

Mələksə Adəmə hörmətlə baxırdı:

- Siz ona fikir verməyin, ağına nə gəldi danışır, amma ürəyi tərtəmizdir.

Mələyin səsi elə bil göydən gəlirdi. Rəfiqəsindən çox şux və təravətli görünürdü. Sanki onun ən böyük arzusu cavan qalmaq idi. «Mələyin nə qanı olur, nə də canı, amma deyilənlərə görə, iblis özü də mələk olub»...

...Bu mələk kimi xanımla Adəm tez bir zamanda isinişdi, söhbət elədikcə, ağlına, kamalına heyran olurdu. Ruhundakı ağırları-acıları duyduğuna görə Adəm ona minnətdarlıq edirdi. Həmişə Mələk ofisə gələndə çiçəyi çırtlayırdı. Musayla nərd oynayan Mələk eyni zamanda Adəmlə dünyəvi söhbətlər edər, deyib - gülməyindən qalmazdı. Adəm bəzən ona qəlbinin dərinliklərindən gələn səmimi hissələrlə «Mələk bacı» deyər xitab edəndə Musa dönüb ona tərs-tərs baxırdı: - Uşaq vaxtı sənə lal Adəm deyirdim, indi görürəm, həm də korsan. Ağlını başına cəm elə, dünyaya açıq gözlə bax!.. - Musa Mələyin xətrini o qədər istəyirdi ki, hətta ara bəstəkarlardan birinə min dollar verib onun şəninə «Mələyim» adlı oynaq toy mahnısı yazdırmışdı. Mələklə nərd oynayanda mahnını qırıq-qırıq zümzümə edərdi: «Fırlanır çərxi fələk, tərsinə əsir külək, bu dünyam alt-üst olar, əgər olmasa Mələk. Mələyim, ay mələyim, sənsən arzum, diləyim, ömrümə işiq ələ, bəxt evimə çiləyim»...

Beləcə, Həvvanı tapa bilməsə də, Adəmin işləri pis getmirdi. Hətta Mələklə xalq musiqisi dinləmək üçün muğam teatrına gedir, birlikdə təbiət qoynunda gəzib-dolaşırdılar. Musanın dediyi kimi, «yalqızlığın qarımış qız statusu» verdiyi Mələk kişi xarakterli qadın idi. Xudmani bir restoranda yeyib-içəndən sonra birlikdə rəqs edən zaman Adəm belə düşünürdü.

Bir dəfə hətta Adəm dəm olub, Mələyə kişi kimi ürək qızdırdı, rəqs edə-edə ona öz sirrini açdı. Əvvəl Mələk bu sirri özü bildiyi kimi yozdu: «Yəqin, mənə qəlbin açıb, eşq-məhəbbət elan edəcək». Amma Adəm onun əllərini dost kimi sıxıb, işdən çıxacağını söyləyəndə Mələk duruxub gözlərini döydü. «Hacıdan da beş min dollar borc aldım. Bu dəfə düz gedib o «Mercedes benz» istehsal edən şəhərdən özüm üçün təptəzə maşın gətirəcəm. O maşınla taksiçilik edə-edə, didərgin Həvvamı axtaracam. Onu tapıb, elə bu restoranda böyük bir məclis quracam. Mələk, sən də mütləq həmin məclisdə olacaqsan, özü də sevdiyin adamla məclisin lap başında oturacaqsan!..»

Mələk Adəmin qəlbində Həvvadan savayı, başqa qadına yer olmadığına əmin olub, çox məyus oldu. Adəm sidq-ürəkdən ona: «Allah-təala qoy sənə yaxşı ömür yoldaşı nəsib etsin!» - deyib xeyir-dua verəndə, Mələk də dilucu: «Allah səni də istədiyinə qovuşdursun!»- dedi.

Bir gün üçü də ofisdə çay içə-içə söhbət edirdi. Musa Adəmlə çox soyuq danışırdı. Mələyə öz sirrini deməklə səhv elədiyini o an başa düşsə də, artıq gec idi. Zalım fələk bu dəfə şeytanın yox, mələk kimi bir qadının əliylə qəlbinə nişan alıb, tətiyi çəkmişdi. Musa iztəhza ilə:

- Mən sənə maşın alanda yalnız yüzçə dollar xələt verə bilərəm, indi hamı maşın alveri ilə məşğul olur, ona görə şirkətimizin qazancı get-gedə düşür, amma niyə borca düşüb təzəsini alırsan? Elə köhnə, ya da azca işlənmiş «Mercedes» də işinə yarayar!..

- Hələ ki, özümçün şirin xəyallar qururam. Qoy arxı atım, sonra hop eləyərəm. Sənin yüz dollarına da ehtiyacım yoxdu, çünki mənə xələti sən üç il bundan qabaq - bura işə götürəndə vermişən! Qaldı ki təzəylə köhnənin fərqinə, yollarda az rast gəlməmişəm. Eh, Musa, Musa, bu dünyada hər şey təzələ-nə-təzələ köhnəlir, köhnə isə heç vaxt dönüb təzə olmur...

- İstər təzəsi olsun, istər köhnəsi, sənin maşın almağına ən çox mən sevinirəm, amma nədənsə bu niyyətini hamıdan gec bilən də mənəm.

Boyun - boğazına, qulaqlarına taxdığı təzə zinət əşyalarını açıq-aşkar gözə soxan Mələksə heç nə olmamış kimi, düz onun gözüünün içinə baxırdı, yəni «öz cəzandı, çək, Adəm!»

Bu zaman katibə qız daxili telefonla bildirdi ki, cənnətməkanlı Məhəmməd kişi gəlib.

Bir vaxtlar hamı qəsəbə ağsaqqalı Məhəmməd kişiye peyğəmbər kimi baxırdı. Onun bir sözünü iki eləməzdilər. Xeyirdə-şərdə başda oturdardılar. İndisə quru çörək həyına qalan adamların çoxu onu unutmuşdu. O isə əvvəlki kimi xeyirxahlığından əl çəkmirdi; Sərvət sahiblərinə deyirdi ki, filan yerdə filan qaçqına

yardım edin, filan xəstənin vəziyyəti ağırdı, gedin ona baş çəkin, şəhid ailələrini arayıb-axtarın, ehtiyacı olana, azuqəsi qurtarana əl tutun!..

- Əşi, bu Məhəmməd kişi də bizi lap bezdirib, vallah, - deyə Musa gileyləndi, - bəyəm, bu pul deyilən şey yarpaqdı, çıxıb ağac-uğacdən yığmırıq ki, kimə nə qədər lazımdır, çıxardıb o qədər də verək?

Musanın naşükürlüyü Adəmə xoş gəlmədi:

- Yaxşı deyil, Musa, ağsaqqal kişidi, qoy gəlsin, dinlə gör nə deyir.

Adəmin Musaya göstəriş verməsi Mələyi açmasa da, Məhəmməd kişi içəri daxil olanda həyalı və utancaq xanımlar kimi ayağa qalxıb ona təzim elədi. Məhəmməd kişi isə açıq-saçıq geyinmiş bu qadına gözücu baxdı, əyləşmədi, Adəmi görüb şükür elədi. Musaya üzünü tutub:

- Yaxşılıq Allaha aparan körpüdür, bala, - dedi. - Qapında bir şəhid arvadı dayanıb, işi-gücü yoxdu, uşağıyla avara qalıb küçədə, gəldim ki, ona kömək edəsən, burda xadimədən-zaddan bir işə götürəsən...

Adəmin ürəyi atlandı. Az qaldı ayağa durub qapıya cumsun. «Bəlkə gözləyən qadın Həvvədir elə, yanında da uşağı?!»

Məhəmməd kişi elə bil onun ürəyindən keçənləri oxumuşdu:

- Səbr elə, Adəm, bu qadın Həvvə deyil, o gəlin heç bizim Cənnətməkəndən da deyil. Amma o biçarə də ərini, qohum - qardaşını davada itirib, - dedi və sonra yenə üzünü Musaya tutub, - şeytanın fitnəsinə uyanlar insanların faciəsinə, ağrı-acısına səbəb olub, olacaq da... Nə yaxşı ki, dünya xali deyil, ağrılara-acılara məlhəm olan yaxşılıqlar var. Yaxşılıq ömrü uzadır. Səxavətli adam Allah yanında böyük savab qazanır...

Bu zaman gözlənilmədən Hacı Yaqub içəri daxil oldu. Məhəmməd kişiylə ikiəlli görüşdü, hamıya başı ilə salam verib, «Cəmiyyə, əleyküm-salam!» dedi.

- Şükür ki, özün gəldin, mən də sənənin yanına gələcəkdim...

- Ağsaqqal adamsan, lazım olanda xəbər elə, özümüz sənənin ayağına gələk! O ki qaldı bu şəhid ailəsinə, o iş Musalıq deyil. Mən günü bu gün həll edəmə...

- Allah köməyin olsun, hacı! - Məhəmməd kişi ayağa qalxdı, sağollaşib getdi.

Sonra Hacı Yaqub Musayla harasa yollandı. Gedəndə şəhid ailəsini də özləri ilə apardılar.

Mələk xanım ürəyini boşaltmaq üçün bəhanə axtarırmış kimi, dərhal söhbətə başladı: - Bilirsən, Adəm, adam kişi olar, kişinin də yaxşı evi-eşiyi, arvadı-uşağı, maşını-bağı, lap elə gözəl-göyçək məşuqəsi də olar... Sənsə verdim çörəyə heç qiymət qoymursan, burda oturub, həm məni qadın kimi saya salmırsan, həm də Musaya göstəriş verirsən... Sən kimsən axı?

Adəm çaşıb qaldı. Bu qarımış qızın tikanlı sözləri onun qəlbini didib-dağıtdı. «Belə məqamda deyirlər, qara məni basınca, mən qararı basım». Fəqət mələk kimi tanıdığı qadına nə deyəcəyini bilmədi. Səbrini cilovlamağa çalışdı.

: - Sən niyə milçəkdən fil düzəldirsən, heç səndən bunu gözləməzdim, Mələk xanım! Düz deyirsən, mən kiməm axı, ancaq adamın kişiliyi var-dövlətlə ölçülmür, kişi də gerek insan olsun!.. Hər adamdan insan olmaz!..

Sonra qadın nə etdiyini, nə dediyini bilmədi. Çənəsi uzandı, qıyılmış gözlərindən cin yağdı... Burnunun pərləri genəldi, bu halda o, qadından çox davakar kişiye oxşayırdı, elə ofisin qapısını da kişi kimi çırpıb getdi.

...Musa ofisə qayıdanda Adəmi çox pərişan gördü. Heç nə soruşmadı. Mələklə aralarında olan söhbətdən də xəbər tutmuşdu. Cavan katibəsi qabağına çay qoydu, köməkçisi gəlib siqaretini yandırdı və birdən özünü onlara göstərmiş kimi Adəmə:

- Mələk xanım bizim şirkətin sahibəsidir, - deyə katibəsiylə köməkçisini Adəmə göstərdi. - Sən də onun çörəyini yeyirsən, üstəlik də ağılına gələni deyib, onu təhqir eləyirsən. Nə qədər gec deyil, get ondan üzr istə...

Adəm onun çıxardığı bu qərardan bərk sarsıldı:

- Əksinə, o məni təhqir edib.

- Sən özün özünü təhqir etdiribsen.

İşçilərin yanında Musanın dedikləri ona çox ağır gəldi. Əşyaları yığışdırıb ofisi tərk etdi...

* * *

Mələk Adəmdən qabaq Musanın Davud adlı dostuyla da aralarına girmişdi. Əvvəl-əvvəl Davudla qohumluq əlaqəsi olduğunu iddia edən Musa uzun illər onunla işbirliyi qurub, duz-çörək kəsmişdi... Hacı Yaqub onlardan söz düşəndə: «Allah qeybəti günaha yazar, Musa da, Davud da o qadının üzündən ağlını itirib, - demişdi ona, - kişilik edibsən ki, dava-dalaşsız işdən çıxıbsan, Allah kərimdir, borca görə də ürəyini sıxma! Şükr elə, o zinakar qadın sənə şər atmayıb». Adəmin o gün beyninə az qaldı qan sıçrasın. Həvvanın qarnı burnunda ikən uşağını doğmaq üçün çadır düşərgəsindən şəhərə gəldiyini bilən bir qadının ona «kişi olsaydın, mənə biganə qalmazdın» eyhamını, dostu Musanın üzüdünlüyünü necə həzm edəydi? İblisanə ehtiraslarından hamilə qalan Mələyin düşüncələrindən şər doğmuşdu...

Aradan neçə müddət ötüb-keçməsinə baxmayaraq, hələ də hirsli soyumayıb. İndi uzaq qərb şəhərində oturub Musaya ətraflı məktub yazmağı düşünürdü. Dİ gəl ki, ürəyindən keçirdiyini kağıza yazmağa həvəsi yox idi. Bağrının başına ağrı-acıyla hopmuş o «məktub»da Adəm keçmiş dostundan soruşurdu ki: «Ay Musa, axı, haqqı niyə nahaqqa verdin? Mən kişiliyimi haramdan qorumaqdamı səhv etmişəm? Nəfsinə hakim olmağın nəyi qəbahətdir? Sən ki yaxşı bilirsən, bizim Cənnətməkanda kişinin gözünlün içinə baxa-baxa ona nahaqdan «sən kişi deyilsən» deyən qadın hörmətə layiq olmazdı... Əgər qeyrət dağarcığı sandığın Mələk namuslu bir adamı kişi olmamaqda ittiham edib, özünü qalib kimi aparırsa, onda sən də bu oyunda az əməyin olmayıb! Bilmirəm, bəlkə, sizin aranızda ortaqlıqdan savayı, başqa şeylər də var! Bəlkə, o qadın sənə məşuqəndir? Bu fikrə Mələyin şənə yazdırdığın mahnının sözlərini eşidən cahil adam belə şəkk etməz!.. İlk dəfə onu mənə namuslu qadın kimi təqdim edəndə mən bədbəxt sənə inandım. Hərçənd hər dəfə sən onunla dodaq-dodağa öpüşəndə dalağım sancırdı... Demə sizin üçün həyat oyun və əyləncədən, pul qazanmaqdan başqa bir şey deyilmiş. Sən mənə mələk kimi sırımaq istədiyin o qadına ürək qızdırıb sirrimi açdım. Davada başıma gələn müsibətləri, bətnində uşağımı gəzdirən Həvvanın itkin düşməsinə eşidəndə kövrəlmişdi, hətta gözləri də yaşarmışdı... Demə, mələk donu geymiş iblisə dər dən danışmaq, sirr açmaq Allaha asi olmaq kimi bir şeymiş... Keşmə lal olaydım! Təkcə bir şeyi indiyədək başa düşə bilmirəm: axı, bu oyun sizin nəyinizə gerek idi? Deyək ki, sən Davudla dostluğunu, işbirliyini, güya, onu qonşu düşmən qəsəbəyə bağlayan qohumluq tellərinə görə pozdun, bəs mənə nə? Sən fərarilik edib şəhərə qaçanda mən Cənnətməkana od vuran düşmənlə savaşırdım. Belə çıxır, sən üçün dost da, düşmən də eynidir! Musa, axı, sən mənə sakitcə, qəlbimi yaralamadan da «get» deyər bilərdin, necə ki, üç il əvvəl təsadüfən küçədə rastlaşanda mənə qucaq açıb «gəl» demişdin! Məni ən çox ağrıdan odur ki, sən məni özümdən yaşca kiçik qartalburun köməkçinin, on yeddi yaşlı təzə katibənin yanında təhqir etdin. Eh, Musa, Musa, sənə yazmaq istədiyim o qədər sözlər var ürəyimdə! Anam Həlimə sağlığında heç vaxt məndən nigaran qalmamışdı, «oğul, vay» deyib saçlarını yolmamışdı, hətta mənim toyum olan günü qonşu kənddə qanlı savaşımızda, düşmənlər evimizə od vuran zaman özünü toxdaq tutmuşdu... Amma mənim uşaqlıq dostum mələk donuna girmiş bir şeytanın əli ilə ürəyimi yaralayanda anam məzarında saçını yoldu, inan mənə! O gecə onu altında dəfn elədiyim qoca palıdın kölgəsi uzaqdan nəmli kipriklərimin üstünə qondu. Yuxumda - mavi çirağın haləsində anam mənə səsləndi: «Can, bala, - dedi, - anadan-atadan yetim qalmışdın, sonra arvaddan, indi dostdan - sirdaşdan yetim qaldın! Sağ ikən mənim ruhumu da incitmədin, indi isə didərgin ruhum gəlib hər gün məzarımda saçları yorur, burda salamat qalan təkcə o saçlarımdı... Yox, yox, mən bunu sənə danışib özümü aciz, günahsız göstərmək istəmirəm. İndi mən də günah sahibiyəm. Allah səni - uşaqlıq dostumu üç il əvvəl iş yoldaşı kimi mənim qabağıma çıxartdı, Musa. Amma

bir ay bundan qabaq o şeytan qadın ikimizi də yoldan çıxartdı. Tanrı qəlbimizi məhəbbətlə doldurmuşdu, o şeytan qadın nifrətlə... Mələk kələkbazlıq edib mənə də günaha sürüklədi. «Kişinin məşuqəsi olar»... - deyirdi. Elə o vaxtdan hiss etdim ki, sağdırsa Həvvanın özünə, ölübsə ruhuna xəyanət edəcəyəm... Etdim də!

Qəsəbəmizə düşmənin hücumu zamanı eynəkli bir qadının mənə: «Kişi deyilsən, sən hara qaçırsan?» deməsi ruhumu silkələdi. O gündən qayıdıb vətən yolunda özümü oda atdım, ağır yaralandım. Kaş özümü üzü Cənnətməkana sarı axan çaya atanda öləydim! Bu günləri heç görməyəydim...

Sənin sözüne gerek baxaydım. Həmişə gəldiyim şəhərdən köhnə maşın alıb, qayıdaydım. İlk dəfə təzə maşın almaq istədim, onda da bəxt mənim üzümə gülmədi... Bəlkə, o pulları mən haram yolla qazanmışdım, yoxsa Hacı'nın mənə verdiyi o beş min dolların ardınca gözü qalmışdı? Nə bilim. Bildiyim odur ki, o borcun altına sənə arxayın olub girmişdim. Sənsə... Yox, elə bu dünyada borclu olmaq da səadətdir. İndi yəqin Hacı Yaqub səndən fərqli olaraq, hər gün Allaha dua edir ki, sağ-salamat geri dönm! Ümid edir ki, gec-tez borcunu qaytaracağam. Musa, mən uşaq vaxtı səndən küsəndə əzab çəkərdim. İşim düz gətirməzdi. İndi də səndən küsəndən bəri, elə bil barmaqlarımın ucunda şeytan əyləşib, maşın almaq üçün üç ildə yığdığım pulları öz əlimlə bir dələduza verib başımı salmışam bəlaya».

* * *

...Hacı Yaqubun borcunu qaytarmaq üçün onun çayxanasının olduğu küçəyə çatanda gördü ki, yurdsuz lələ vəlleylidə qalıb. Həmişə Cənnətməkandan söz düşəndə Hacı Yaqub yana-yana deyirdi: "Lələ köçüb, yurdu qalıb! Özü də kimə?.." İndi də Hacı'nın bağrının başı yanırdı.

- Şəhər meri dedi ki, burda çayxana olmaz! Güya hansı məmursa buranı çoxdan özəlləşdiribmiş... Əlqərəz, Şərq çayxanasının yerində Avropa restoranı tikiləcək! Dövlət məmuru hara, sahibkarlıq hara, deyib etiraz etdim, qollarımı bağlayıb apardılar... Eh! Adəm, səni Allah yetirdi, hər gün namaz üstündə dua edirdim ki, sağ-salamat qayıdasan! İnan bu pula elə ehtiyacım vardı ki... Bəs, maşının hanı? Yoxsa ala bilmədin?

Adəm Yaqubun halını çox pərişan görüb, öz dərini danışmaq istəmədi, sadəcə başını bulayıb, «qismət deyilmiş» dedi. Dönüb getmək istəyəndə soruşdu:

- Ay Hacı, bəs, o şəhid arvadının taleyi necə oldu?

- Hə, sən bizim Məhəmməd kişinin ərzibəndəlik eləyib, mənə tapşırdığı o uşaqkı qadınımı deyirsən?! Yaxşı olar, inşallah, övladı olmayan bir hacı yoldaşıma ərə verdim! Allahın nəzəri heç birimizin üstündən əskik olmasın, amin inşallah!

«Bəlkə, Həvvə də bir Allah bəndəsinə ərə gedib?» deyə düşündü və Hacı Yaquba «Sağ ol!» söyləyib, yollar yorğunu kimi günün günorta çağında dincəlmək üçün kiçik daxmasına döndü.

...Həyət qapısını açıq görəndə mat-məəttəl qaldı. Tut ağacının kölgəsində iki oğlan uşağı oynayırdı. Onu görən kimi "qonağımız gəldi" deyə qabağına qaçdılar. Hərəsi bir əlindən tutub:

- Ana, bax, bizə Allah qonağı gəlib! -çığrıdılar.

Qapıda əyninə yaşıl libas geymiş, başı hicablı qadın göründü. Adəmi görcək donub qaldı: - Bizə dedilər ki, bu evin sahibi yoxdur, həmişəlik Almaniyaya köçüb, biz də...

Uşaqların üz-gözündən, qadının geyim-keçimindən sezilən Allah sevgisi Adəmi qəlbən kövrəltmişdi. İçində dil açıb danışan ruhunun səsinə dinləyə-dinləyə əllərini uzadıb uşaqların başına sığal çəkdi: - Yaxşı, deyən görüm siz kimsiz, adınız nədir?- deyə soruşdu.

- Biz didərginik, mənim adım Həsən, qardaşımın adı Hüseyn, atamızın adı Əli, anamızın adı Fatimədir. Əvvəlki qonşular bizə qaçqın, sonrakılar kvartirant, indiki qonşularsa Allah adamı deyirlər! Bəs, siz kimsiz?

- Mübarek adları daşıyan bu xoşrəftar bəndələrə Allahın rəhmət qapıları hər iki dünya evində açıqdır. Qoy Allah sizə sığındığınız bu evi çox görməsin! - dedi. - Siz mənə Allah qonağı dediniz, mən bir qərib qonağam, öz yolumu azmışam, mənə su verin, içim, sonra yoluma davam edir...

Əyilib uşaqların üzündən öpəndə bir cüt göz yaşı yanağına süzüldü.

Göz yaşları içdiyi suya qarışdı. Qadın ona yeməyə arasında pendir olan isti çörək gətirdi. Qonaq yemədi.

- Onda yolunuza götürün,- dedi qadın,- Allah rızasına, yolçuya sədəqə verməyi peyğəmbər salavatullah bütün müsəlman qadınlarına buyurub!

Elə bil uzaqdan burnuna behiştin iyi dəydi: - Övlad qəlbin meyvəsidir, deyirlər, xanım, Allah-təala sizə övladlarınızdan bəhrə versin, onlara ucalıq əta etsin!

...O gün axşamüstü göy üzünü qara buludlar bürümüş, şəhəri qorxunc bir dumana qərq etmişdi. Havanın rəngindən adamın ruhu sıxılırdı. Amma elə bil bu əsən küləyin, yağın yağışın yurdsuz-yuvasız qalan didərgin Adəmə dəxli yox idi.

* * *

Səhəri dəmir yolu vağzalında açdı. Tük basmış üzünü ovuşdurdu, əlinin arxasını ağzına tutub əsnədi. Birdən qarşısında Davudu gördü, o, siqaret çəkə-çəkə ona baxırdı. Əlində bir dəstə gül tutmuşdu. Deyəsən, kimisə qarşılamağa gəlmişdi. Onlar bir-biri ilə əl tutub görüşdülər, könülsüz söhbət etdilər.

- Hər şeyi bilirəm, demək, Musa səni də yola vermədi.

Adəm susub başını aşağı saldı. Hardan bildiyini, kimdən öyrəndiyini soruşmadı. Musayla Davudun bir-birindən xoşu gəlmirdi, əvvəllər şərikli restoranları olub, sonra yola getmədikləri üçün onu başqasına satmış, ortaqlığı da, dostluğu da pozmuşdular. Bu üç ildə Musa Adəmin qulağını Davudun barəsində həmişə pis fikirlərlə doldurmuşdu. Güya dayıları qonşu düşmən qəsəbədənmiş... «Ta binayi qədimdən bütün insanlar bir-birinə əqrabadır» desə də, Musanın dəminə getmişdi. Həmişə Davudla soyuq danışırdı. Salam versə də, əl uzatmazdı. Son dəfə qışda bir toy məclisində rastlaşdılar. O axşam Davuda yanmaq üçün Musa «Mələyim» mahnısını dönə-dönə sifariş vermiş, Mələklə doyunca rəqs etmişdi. Toyun sonunda hər ikisi geyinib foyədə onu gözləmişdi. Adəminsə Almaniyadan aldığı təzə papaq qarderobda yoxa çıxmışdı. Davud ona yaxınlaşıb: - Qəm yemə, biz öz papağımızı lap çoxdan, Cənnətməkanı tərk edəndə itirmişik,- demişdi, sonra da Musayla Mələyə gözücü baxıb köks ötürmüşdü. O vaxt Davudun gözlərindəki nigarançılığın mənasını başa düşməmişdi: «Görəsən, Davud mənim papağımın itməyinə, yoxsa Musayla Mələyin bir-bir ilə isti münasibətlərinə şahid olduğuna görə təəssüflənmişdi:

- Kişinin papağını itirməsi çox pis əlamətdi, - deyə nəfəsindən tünd şərab iyi gələn Mələk də özünü dünyanın ən kamil qadını kimi gösəterərək Musayla Davuda baxıb qımışmışdı. O gün Adəmin yediyi - içdiyi ona haram olmuşdu. "Cənnət kimi müqəddəs ocağım düşmən taptağında qalıb, Həvva kimi gözəl arvadım itkin düşüb, indi də təptəzə papağım yoxa çıxıb! Daha bundan betər hansı əlamət qalıb ki"... - deyə düşünmüşdü.

Musa: «Hər şeyi üreyinə salıb, dərd eləmə! - desə də, Mələk yenə də onun bostanına daş atmışdı:

-Vallah, Adəmin bəxtində-taleyində nəse var, onun bu uğursuzluğundan adamın üreyi bulanır, lap qusmağı gəlir. Doğrudan da həm lal, həm də kormuş.

Adəm yaralı aslan kimi səsinə qaldırılmışdı:

- Mənim bəxtimə - taleyimə noolub? Qızıl kimi bəxt verib Allah mənə - yer üzünə insan kimi bəxş edib! Mələk cildinə girmiş, şeytan kimi yox! Ömrümü-günümü təpədən-dırnağa çirkəbə bulaşan adamlar talayır. İndi qızıl kimi saf olmağın da bir əhəmiyyəti yoxdur! Çünki mis də özünü ona-buna qızıl kimi sıırıyır. Dövrən nadanların, boşboğaz kişilərin dövranıdır...

Mələk ağız-burun büzüb getmək istəyəndə Musa Adəmə acıqlanıb: - Vallah, sən dəli olmusan, başına hava gəlib! Hər şey içkinin təsirindəndir, - deyə onları barışdırmışdı.- Ləlin qızması pis olur, ay Mələk, sən də onun üstünə çox getmə...

...İndi vəğzalda Adəmin pis hala düşdüyünü gören Davud ona necə təsəlli verəcəyini bilmirdi: - Bu günəcən mənim ofisimdə nə danışılıbsa, sizin ofisdə olub, sizin ofisinizdə olanlar da mənim. Ancaq gerek Mələk sənə o sözləri deməyəydi... Hər halda özünüz bilərsiniz! Bir də, Mələyin orda nə işi vardı? Məgər o Musayla da çalışır?..

Davud hər şeydən xəbərdar idi, amma nədənsə özünə aid qaranlıq qalan əsas məsələyə Adəmin dili ilə aydınlıq gətirməyə çalışırdı. Belə çıxırdı ki, Mələk onların arasını vurub, ikisiylə də ortaqlıq edirdi. Elə bil o qadın əhatəsində olduğu pullu kişilərin arasını vurmaqdan həzz alırdı...

Adəmin dalgın dayanıb, susduğunu görəndə dedi: - Hər halda sən də özünçün aydınlaşdır ki, sənə zərbə hardan və kim tərəfindən dəyib! İnanmıram, Mələk özbaşına belə iş tutsun...

Adəm Musanın düşməni kimi qələmə verdiyi Davudun quruca təsəllisindən sevinə də, pərt olmuşdu. Bəlkə o, doğrudan da, çox müşkül məsələləri həll edib, dostu qarşı ədalətli hökm çıxaran bir adam idi. Amma Hacı Yaqubun «bəd ayaqda ona da etibar yoxdur!» kəlməsini yada salıb fikrindən vaz keçdi. Və Davudla sağollaşıb, vəğzalınl gözləmə zalından bayıra çıxdı. Hara gedəcəyini bilmirdi. Dayanıb vəğzalınl nəhəng saatına baxdı. Saatin böyük əqrəbləri baş daşına oxşayırdı. Pilləkənlərlə ağır-ağır enəndə gözü Almaniyada seçib-bəyəndiyi gümüşü rəngli «Mercedes-benz»ə oxşar maşından enən Mələyə sataşdı, o, ağ eynəyini çıxarıb, ətrafa boylana-boylana mobil telefonla kiminləsə danışdı. Elə bu vaxt Davud ona yaxınlaşdı, əl tutub, görüşdülər, sonra birlikdə maşına minib, vəğzaldan uzaqlaşdılar...

Vəğzal bu cür görüşlərin məkanıydı, amma ayrılıqların da az şahidi olmurdu. Burada gül-çiçəklə qarşılananlar da vardı, göz yaşı içində vidalaşanlar da! Bu vəğzala gəlib-gedəndə Adəm həmişə Aşıq Sultanın qara zurnada çaldığı «Vəğzal»ının ecəzkar səsinə xatırlayırdı... Tez-tez vəğzalda sənəd yoxlayan polislərin rezin dəyənəyini bəzən Aşıq Sultanın qara zurnasına oxşadırdı.

* * *

İndi onun Allahdan savayı nə dostu vardı, nə də kimsəsi. Hərdən ürəyi sancanda: "Canım ürəyim, bir az da döz, məni yarı yolda qoyma, bilirəm, sənə çox əzab vermişəm, amma indi içimdə sənə, göydə Allaha möhtacam, mən səndən yolun sonunacan möhlət istəyirəm" - deyib yalvarırdı.

Ayaqları onu düşüncələr qoynunda «Cənnətməkan» adlı böyük bir istirahət və əyləncə sarayının qarşısına gətirib çıxardı. Çeşid-çeşid xörəklərin reklamları, böyük bir ərazidə yamyaşıl ağaclar arasında süni şalələnin səsi yoldan ötənlərə gəl-gəl deyirdi. Sarayın qarşısında daynmış iki cavan qız ona baxıb bir-birinə nəsə dedilər, sonra saymazyana hırıldaşib siqaret yandırdılar.

Bu zaman mərmər pilləkəndə heykəl kimi quruyub gözlərini qapıdakı adama dikən dolubədənli xidmətçi qadın həyəcanla dilləndi:

- Rizvan bəy, qoy gəlsin, o, mənim yanıma gəlib!

Qadının həyəcandan titrəyən səsi qapıçının ürəyini zərrəcə yumşaltmadı:

- Amma bax, Jalə xanım, o bir hasta ola bilir, patron görəsə, ikimizi də burdan qovur...

Qadın da elə durduğu yerdən inad elədi: - Patronun indi oturub Antalyada, kefe baxır, qorxma, ordan nə səni görür, nə də məni...

Adəm utandığından başını aşağı salmışdı, düşünürdü ki, «keçi can hayında, qəssab piy axtarır, nəyinə görəyəm bu qadının? Bu əzgin halımla onun hansı işinə yaraya bilərəm ki? Bəlkə, mənə yazığı gəlir? Bəlkə, məni dilənçi bilib sədəqə verəcək?»

Qadın dönüb ətli əndamını yırğalaya-yırğalaya pilləkənlə yuxarı qalxdı. Əyninə xəzan çağı budağından qopan əncir yarpağına bənzəyən gödək xalat geymişdi. Adəm bir ayağı irəli, bir ayağı geri onun arxasınca getdi, xadiməyə aid kiçik otağa daxil olanda qadın dönüb qapını bağladı. Onun əlləri, çiyinləri titrəyirdi, için-için ağlayırdı, yanağına süzülən göz yaşlarını silsə də, hicqırığını boğa bilmədi: «Adəm!» deyib özünü onun üstünə atdı...

Adəm təqətsiz halda çökdü, pıçıltılı səsle: - İlahi, - deyib udqundu, - Həvva, sən...

Qadın qrafindən stəkana su töküb ona içirdi, qolundan tutub yumşaq kətillə oturtdu. Adəmin rəngi qaçmışdı, görkəmi Həvvanı qorxutmuşdu. Həvvanın görkəmi də Adəmi xoflandırmışdı. İri döşləri qarnınacan sallanmışdı. Amma köklük də ona yaraşırdı. «Cənnətməkan»a kefə gələn harın müştərilər şəxsiz ki, bəzən ona da tamah salırdılar...

Həvva Adəmin ürəyindən keçənləri gözlərindən oxuyurdu: - Məni qınama, bilirəm ki, daha sənə layiq deyiləm... Əsir düşdüyünü eşidəndə çadır düşərgəsindən şəhərə gəldim, hamilə olduğuma görə məni heç yerdə işə götürmədilər. Qarnımdakı uşağdan canımı qurtarmaq üçün həkimə getdim. Yaşamaq naminə, qatil ana olmağı belə gözümə almışdım, amma gecdi dedilər, əkilərin olacaq, hər ikisi də oğlandı. Sonra qaçqınlara verilən yardımların umuduna qalsam da, Habilə Qabili dünyaya gətirdim. Döşlərimdə bir damcı da süd yox idi, əvvəl burda qabyuyan işlədim, bir azdan gənc, gözəgəlimli olduğuma görə məni müştərilərə xidmət etməyə məcbur etdilər. Şorgöz, sərxoş kişilər əyləndə arxama, qalxanda qabağıma baxır, döşlərimin arasına dollar dürtüb, sonra...

- Sus, bəsdir, yetər!..

... Bayırda şimşək çaxdı, yağış yağdı. İçəridə Adəm göz yaşları üzünə axdı:

- Bəs, uşaqlar hardadır? -səsində ağır hüzn vardı.

- Mən onları saxlamaq üçün... məcburdum ki...

Adəmin qulaqlarında İsanın anası Məryəmin çadırdı dediyi sözlər əks-səda verdi: «Həvvanın ayağı bizim ocağa düşmədi». Gözlərinin qabağında İsanın öldüyü gecə canlandı, qırx mərasimindən sonra qəsəbənin yandırıldığı, meşədə Həvvanın gəlinlik paltarının anasının qanına beləndiyi günü xatırladı; o an Adəmin ovcu qanla doluydu, Həvvanın boyun-boğazı qızılla. Allahın umuduna qoyub tərk etdikləri evdə Həvva yalnız özünə aid bəzək əşyalarını, pal-paltarları götürmüşdü...

Həvvanın səsi Adəmi daldığı acı xatirədən ayırdı:

- Qabilə Habil indi başqa adama ata deyirlər, düzdü, o, məndən xeyli yaşıldır, nikahsız-kəbinsiz yaşayırıq, amma evi-eşiyi var, uşaqları özü bağçaya aparıb-gətirir. Əkilərin birinə Şam deyir, birinə də Ram...

- Sənə də Jalə...

* * *

...Və sonra günəş çıxdı, yağış kəsdi. Dənizə sarı yollandı. Göydə ləngərlə hərəkət edən ağ buludlarsa, bu an dəvə karvanına bənzəyirdi: elə bil kəcavələrində dağdan ağır xəzinə aparən karvan keçmişdən gəlib, gələcəyə gedirdi. Dənizin dalğaları ucsuz-bucaqsız qumlu səhra kimi vərəqləndi. Uzaqda - səmayla dənizin qovuşduğu yerdə bir qadın silueti görünürdü. Sanki Bulud kəcavəsindən enib dənizin üzərilə sahilə doğru gəlirdi. Əlində tutduğu al qırmızı yaylıq bayraq kimi dalğalanırdı. Adəm: "Həvva!..Həvva!" - deyə pıçıldadı, - "Hardasa, xeyirlə - şər, vüsalla - hicran, həyatla - ölüm, cənnətlə - cəhənnəm arasında bir bağ var. Mən səni o bağda gözləyəcəyəm!.. Cənnətməkanda görüşənədək, İnsallah!.."

2008, Bakı

♦ Xatirələr, duyğular

Şəkillər

Altıncı şəkil:

**Qamçılamaq
istəyirəm bu boşluğu**

Bu günlərdə Bakıda “şairlər günü” keçirildi. 5 iyun... Muğam teatri... Salon başdan-başa dolu. Fəxri qonaqlar ön cərgədə əyləşib. Xarici ölkə şairləri də tədbirə qatılıb. Səhnədə təşkilatçı və aparıcı, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin mətbuat xidmətinin rəhbəri, şair Xəyal Rza danışır: “Bu gün Mikayıl Müşfiqin anadan olduğu gündür. 5-ci ildir ki, Azərbaycanda Mikayıl Müşfiqin ad günündə şairlər günü keçirilir və hər dəfə ədəbi yaradıcılıqda uğur qazananlara “Mikayıl Müşfiq mükafatı” verilir. Biz hər ilin bu günü xarici ölkələrdən gələn yazar dostlarımızla birlikdə Fəxri Xiyabanda şairlərimizin məzarlarını ziyarət edirik, Şəhidlər Xiyabanında şəhidlərimizin ruhuna dualar oxuyuruq, Müşfiqin xatirəsinə Xəzər dənizinə çiçək dəstələri səpirik. Bu gün, həm də böyük şairimiz Vəqif Səmədoğlunun anadan olduğu gündür. Bayram bayrama qarışib. Mikayıl Müşfiqin və Vəqif Səmədoğlunun ad günləri ilə dalğalanan bu poeziya bayramı həm də görkəmli şairimiz Nurəngiz Günü xatirəsinə həsr olunub”.

Demək, 3 şairin xatirəsi salonu titrədir. Mikayıl Müşfiq, Vəqif Səmədoğlu və Nurəngiz Gün...

Səhnədən Nurəngiz Günü böyük şəkli asılıb. Az qala, şəklindən düşəcək və gəlib salonda boş yerini axtaracaq.

10 il bundan qabaq möhtəşəm bir tədbirdə Nurəngiz Gün şeirini oxuyandan sonra əllərini mənə uzadıb elə mikrofondaca dedi:

-Mənim o qırmızı köynəkli oğlana (məni deyirdi!) deyiləsi bir sözüm var. Amma qulağına xəlvət deyəcəm.

Hamını maraq götürdü. Gəldim yaxına, o, boynumu qucaqlayıb bir söz dedi...

Zalda nə qədər soruşsalar da, onun nə söylədiyini keç kimə demədim. Sonralar da soruşurdular, elə bu günün özündə də xahiş edirlər ki, qulağıma deyilən o sirri açım.. Heç kimə demirəm, çünki o sirri açmağım mənim üçün çox ağırdı.

Aparıcının səsi gəlir: “İndi isə gəlin Nurəngiz Gün haqqında qısa bir filmi izləyək”.

Ötən il şairlər günündə bizimlə birlikdə salonda əyləşmiş Nurəngiz xanım indi ekrandadır. Hərəkətlərinə baxıram. Qollar bir yerdə dayanmır. Sanki hecanı arşınlayır, az qala, sərbəst şeiri vəznə salsın və ya kədəri ürək məmləkətindən birdəfəlik qovsun. Ümumiyyətlə, Nurəngiz xanım həmişə

qollar ilə vuruşur (Əli Kərimin "Babəkin qolları"nı xatırlayırsız mı?). Başqa bir məqam: Elə bil Nurəngiz xanım əlləri ilə içindəki duyğuları sıgallayıb sahmana salır. Fikirlərin dolaşğını açır. Duyğulardakı alatoranı aradan götürür. Şairin qızı Jalə xanım az qala, bu saat salondan durub ekrana - anasının yanına yüyürəcəkdi.

Mən ilk dəfə Nurəngiz Günün şəklini 1977-ci ildə "Ulduz" jurnalında görmüşəm. Hekayəsi dərc olunmuşdu. O vaxt biz cavanlar yazıdan öncə, şəkilləri oxuyardıq. Gözəl bir şəkil idi. Gözləri adamın ürəyinə işləyirdi. Diqqətlə baxanda göz, qaş, üz hərəkətə gəlirdi və şəkil gülümsünürdü. Sonra mən həmin şəkil olan vərəqi cırıb pəncərə şüşəsinə bəndlədim, o pəncərənin qarşısında kimya və fizika dərslərimi oxuyardım.

İndi həmin şəkli Nurəngiz Gün haqqında çəkilən filmdə görəndə ruhum səksəndi. Yadıma kənddəki hec kəs yaşamayan köhnə kərpic evimiz düşdü, xəyalımda o evin pəncərəsi, pəncərə şüşəsinə yapışdırılmış vərəq canlandı, yenə də şəkil hərəkətə gəldi. Qəribədir, 35 il ərzində kənddəki evimizin cizgilərini bu qədər xatırlamamışdım. Nurəngiz Günün aşağıdakı şeiri də elə bil bizim o ev haqqında yazılıb:

***Bu ev eləcə durur...
Bu evin bir qarış boyu, yarım qarış eni var.
elə tənhadır bu ev. Nə gələn, nə gedən var.***

Birdən-birə anlamağa çalışıram ki, doğrudan da, şəkillə evin daxili bir oxşarlığı var. Nurəngiz Günün şəkli, bu şeiri və evimiz...

Sonra biz təzə evə köçdük. Köhnə evimiz, o pəncərəmiz, pəncərəmizdəki o şəkil, necə var elə də qaldı.

Yenə səs gəlir: "Söz verilir görkəmli şair Nurəngiz Günün qızı, millət vəkili Jalə Əliyevaya. Jalə xanım "Çox kövrəlmişəm, bu saat ağlayacam" - deyir.

Bu günlərdə ayb.az kitab seriyasından Nurəngiz Günün "Qalanlara" şeir kitabı nəşr olunub. Kitabı birnəfəse oxudum. Yenə Nurəngiz xanımın hər şeiri bir şəkildir. Hər şəkil bir evdir, hər ev bir kənddir. Xaotik, qarışıq, müxtəlif nişanlarla dolu şeirlərin əksəriyyəti ötən əsrin 80-ci illərində yazılıb. Nurəngiz xanım bütün şeirlərində ancaq azadlıq istəyir, pəncərə, xəritə, quş, qəfəs, balıq azadlığı istəyir. Baxış azadlığı istəyir. Sevgi azadlığı tələb edir. Bu qədər azadlıq istəyən insan, görəsən, radionun xəbərlərinə necə sığmış? Bu səs, təfəkkür radio ciddiliyində necə susurmuş? Onun şeir mətnlərindəki əsəb, bədillik, dirilik radionun çərçivəsini niyə dağıtmırmış? Bəzən belə olur. Nəse səni sıxanda, qəlibə salanda, ütləyəndə sən qışqırmağa, üsyan etməyə hazırlşırsan. Efir ciddiliyi Nurəngiz Güne bu qədər azad, sərbəst şeirlər yazdırıb.

***Bir qəfil diksinmədən
telefonumun dəstəyi
qara, burma saplağından
asılı qaldı havadan.
Nə uzun bir yol gəlmişdi o səs? -
yorğunluğuna acıdım,
Səsinin kişi kədərinə mən
ağladım...
Sonra işlərimə davam etdim;
Qapıları açdım eyvana
sərçələrə dən,***

**qarışqalara qənd qoydum.
Bir-iki kartof soydum,
paltarları sərdim.
... Sevmək həyatmış, həyat bu sayaq.
O, bir cür sayır, mən bu cür oyaq...**

Kişi səsinin kədərinə ağlamaq, qarışqalara qənd qoymaq, sərcələrə dən səpmək azadlığını yaşamaq şair ömrünün şəxsiyyət vəsiqəsidir.

“Söz verilir akademik İsa Həbibbəyliyə”. Səs itir. Yenə səs: “Söz verilir Anara”... Səs itir. Səs, səs, səssizlik. Salon boşdur. Nurəngiz Gün səhnədəki şəkildən düşüb getmək istəyir. Amma gedə bilmir, salon boşdur. Yadıma Nurəngiz Günün “Qalanlara” kitabından oxuduğum şeir düşür:

**Bomboş bir səssizlik,
bomboş...
Boşluqda nə sevgi, nə nifrət, nə səadət, nə hiss, nə səs!
Atlıydım. Bəs hanı? Qamçım vardı, bəs hanı?
Atım sizə qalsın. Qaytarın qamçımı!
Qamçılamaq istəyirəm
bu boşluğu!**

Nurəngiz Gün şeir oxuyanda elə bil əlləri, qolları ilə irəli gedirdi bir az. Əlləri dənizin ləpələri kimi irəliyə atılırdı. O, bütün şeirlərində yorğundu. Amma bu yorğunluğun içində bir vulkan yaşayırdı.

Deyirlər, “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi”nin Təhminəsinin həyatının bəzi məqamları Nurəngiz Günün həyatı ilə səsleşir. İkisi də radio diktoru, ikisi də azadlıq-sevər, ikisi də gözəl, sevgili və duyğulu. Əlbəttə, bu, Nurəngiz şeirinə oxucuların maraq və sevgisindən doğan fərziyyə də ola bilər.

Bir dəfə bu barədə özündən soruşmuşdum. Acığı tutmuşdu.

Elə 10 il bundan əvvəl qulağıma dedi ki söz də Təhminə ilə bağlı idi. Mən televizya verilişlərinin birində ailə sədaqətindən çox danışmışdım; ailə səadətə, ailə dövlətə, nə bilim daha nələr, dəqiq yadımda deyil. Görünür, barıtını çox eləmişdim. Sən demə, Nurəngiz xanım qulaq asıbmış o verilişə.

Nurəngiz xanım o tədbirdə məni yanına çağıraraq belə demişdi:

“Adam qorxusundan sevdini danmaz!”

Mən heç nə deyə bilməmişdim...

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

◆ Dünya, səndən kimlər keçdi...

Zəngəzur ağrısını yaşayan və yaşadan yazıçı

Əyyub Abbasovun 110 illiyinə

Ədəbiyyat tarixində elə şəxsiyyətlər olub ki, onların yaradıcılığı, sənət yolu nisbətən kölgədə qalıb; özü də unudulub, əsərləri də yeni nəsillərin diqqətindən kənarda qalıb. Lakin bir müddət keçdikdən sonra, görürsən ki, yenə də həmin şəxsiyyət hörmətlə xatırlanır. Belə sənətkarlardan biri də cəmi 52 il (1905-1957) ömür sürmüş Əyyub Abbasovdur. O, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında bir nasir, dramaturq, şair və publisist kimi şərəfli bir yol keçib. Əyyub Abbasov Zəngəzur qəzası Sisyan rayonunun Şəki kəndində anadan olub, uşaq yaşlarında ata-anasını, qardaşını itirib, Naxçıvanda orta təhsilini başa vurduqdan sonra Bakıya gəlib, APl-nin dil və ədəbiyyat fakültəsini bitirib. Müharibəyə qədər müxtəlif sahələrdə çalışıb; müəllim, redaktor, tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərüb. Sonra, 1941-1943-cü illərdə Böyük Vətən müharibəsində iştirak edib, ağır yaralanaraq, ordudan tərxis olunub. Müharibədən sonra isə, yenə ədəbi fəaliyyətinə davam edib.

Əyyub Abbasovun gəncliyi Naxçıvanda keçib, burada “Şərq qəzeti” redaksiyasında çalışıb, qəzetin fəal müxbirlərindən biri olub. Elə ilk bədii yazılarını da Naxçıvanda yazıb. İyirminci - otuzuncu illərdə Naxçıvanda ədəbi həyat xeyli qaynar və gur idi, gənc Əyyub burada “Qızıl qələmlər” ədəbi birliyini yaradıb, gənc ədibləri bu birliyə dəvət edir, Naxçıvana gələn M.İbrahimov, Ə.Vəliyev, M.Hüseyn, S.Rüstəmlə yaxından tanış olur.

Əyyub Abbasov tanınmış uşaq yazıçısı idi. Uşaqların həyatına dair çoxlu şeirləri, poemaları, pyesləri var. Pyeslərindən “Məlik Məmməd”, “Dostluq eşiqinə”, “Bahar nəğməsi”, “Sevinc” teatrlarda da tamaşaya qoyulub.

Bir tərcüməçi kimi də xidmətlərini unutmaq olmaz. M. Auezovun “Abay” roman - epopeyasını və digər əsərləri dilimizə uğurla tərcümə edib.

Lakin ona böyük şöhrət qazandıran əsər - “Zəngəzur” romanı olub. Xalq yazıçısı Elçin “Sosrealizm bizə nə verdi?” monoqrafiyasında bu əsəri yüksək qiymətləndirir: “Sosrealizm tarixin sınağından çıxma bilməyə də, onun çərçivələri daxilində elə əsərlər yaranıb ki (“Zəngəzur” - Əyyub Abbasov, “Gələcək gün” - Mirzə İbrahimov və s.), onların üzərindən qətiyyətlə xətt çəkmək olmaz”.

Nəzərə alsaq ki, Ə. Abbasov “Zəngəzur”u yazana qədər daha çox şair və dramaturq kimi tanınırdı, birdən-birə iki cildlik bir roman yazmaqla o, bir nasir kimi qabiliyyətini, ədəbi potensialının genişliyini də ortaya qoymuş oldu.

“Zəngəzur” XX əsrin əvvəlləri qədim Azərbaycan torpağı olan bu bölgədə baş verən hadisələrdən, burada yaşayan insanların həyat və məişətindən, acınacaqlı talelərindən, varlı - yoxsul münasibətlərindən söz açır.

Bu əsər Zəngəzur kəndlilərinin əxlaq, mənəvi dəyərlər toplusudur. Zəhmətkeş kəndli Nəbi, həyat yoldaşı Güləndam, qızı Növrəstə, oğlu Yusif yaşadıkları dağların havası kimi təmiz, saf insanlardır, sadə, səmimi ailədir. Onlar səfalət içində yaşayırlar, çünki əldə etdikləri məhsulun çox hissəsini var-dövlət xəstəsi mülkədar Hacı Atakişi, yaxud erməni qolçomaq Baqrat qamarlayıb əllərindən alır. Onların hər ikisi yoxsul kəndlilərə qarşı nə qədər amansızdırsa, çar hökumətinin yerli nümayəndələrini görəndə quzuya dönürlər, onların xoşuna gəlmək üçün hər donə girir, yaltaqlanır, əyilir, rüşvət verir, yalan danışirlar. Ailə üzvləri də onların əlindən beziblər, ancaq qarın dolusu yemək xatirinə qorxudan susurlar, yoxsul Nəbinin, Aşotun ailəsində olan mehribançılıqdan bunlarda əsər-əlamət yoxdur. Hacı Atakişinin oğlu Fərman da atasının tökdüyünü yığıdırıb, ona nifrət edən saf qəlbli Növrəstənin bütün etirazlarına baxmayaraq onu ələ keçirməyə çalışır.

Təbii ki, «Zəngəzur»un sovet senzurasından keçməsi üçün müəllif əsərində xalqlar dostluğu motivlərinə də yer verməli idi. Əslində, elə hər zaman insanlara müsibətlər gətirən müharibəni pisləmək, fitnə-fəsada bais olanları tənqid etmək hər bir yazıçının vəzifəsidir, mənəvi borcudur. Bu mənada Əyyub Abbasov bütün xalqların, o cümlədən qonşu ermənilərin də, əmin-amanlıq şəraitində yaşamasını arzulayırdı. O bilirdi ki, öz millətini qırğına, fəsada, cinayətə təhrik edən daşnaklar birinci növbədə elə erməni xalqının düşmənidir.

Zəngəzurun ötən əsrin əvvəllərində real mənzərəsi belə idi ki, burada müsəlman türklər və kürdlər xristian ermənilərlə qonşu, dost olaraq yaşayırlar, birlikdə əkir, biçir, çörəyini, suyunu, ayran-qatığını bölüşür, dilləri, dinləri ayrı olan müsəlman, erməni ağalarının zülmündən cana doyur, tənə gəlir, ağır gündə bir-birinə arxa olur, dərdlərini, xoş günlərdə sevinclərini bölüşürlər. Bu onların yaşam tərzidi, hər millətin özünün gəndən, mentalitetdən gələn sənət, peşə qabiliyyətləri mövcud idi. Sənətkarlığı ermənilər yaxşı bacarırdısa, heyvandarlığı kürdlər, əkin-biçini azərbaycanlılar daha yaxşı bilirdilər.

Növrəstə ilə Şahmərdanın, Surenlə Siranuşun saf məhəbbəti, çətinliklərə sinə gərmələri, bir-birlərinə qovuşmaq həsrəti, bu yolda göstərdikləri cəsarət, gənclərin səmimi duyğuları, könül çırpıntıları romanda lirik, bədii detallarla təsvir olunub. Suren rus strajniklərinin əlindən qurtulub qaçanda ən etibarlı sığınacaq yeri kimi Şahmərdangilin evini seçir, həbsdən xilas olur.

“Zəngəzur”un dili o qədər sadə, aydın, rəvandır ki, sanki şirin bir nəğmə dinləyirsən, ya səlis, həzin musiqili, zəngin təbii gözəlliklərlə dolu şeir dinləyirsən. Bu cümlələrdən yazın, gül-çiçəklərin ətri gəlir, quşların cəh-cəhi eşidilir, özünü təbiətin qoynunda sanırsan.

“Sünbüllərin yerə tökülməməsi üçün vağanımiş buğdanı şəhli-şehli biçməyə o, hər gün ala qaralıqdan gəlirdi. Kəklikotunun, almaçıçəyinin, demi yarpızının ətrini köyşənə yayan xoş və təmiz səhər mehi sanki ona qüvvət verərdi. O, indi səssiz-səmirsiz biçirdi. Qulağına kolların dibindən, alagül zəmilərin içindən, boz daşların, kəsəklərin üstündən müxtəlif quşların səsi gəlirdi ...Ona hamıdan çox nəşə verən, bu yerdən o yerə səkən, bu daşdan o daşa qonan xınalı kəkliklərin qaqqıltısı idi. Onun üçün də Nəbi bu zəmidə özünü yalqız sanmırdı. Başı üstündən qanad çalib ötən hər quş sanki onun ürək sirdaşı idi.

Nəbi pəncəsinə sığmayan bafanı yerə qoyub belini düzəltdiyi zaman günəş onu salamladı.”

“Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin 26 mart 1998-ci il tarixli 690 nömrəli Fərmanından sonra aşkara çıxan arxiv sənədləri, araşdırma və tədqiqatların nəticələri bir daha XX əsrin əvvəllərində Zəngəzur faciələrinin miqyasını göstərmiş oldu, Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra xalqımızın tarixi keçmişinin obyektiv mənzərəsini yaratmaq imkanı əldə edildi, uzun illər gizli saxlanılan, üzərinə qadağa qoyulmuş həqiqətlər açıldı, təhrif edilmiş hadisələr özünün əsl qiymətini aldı.

Əyyub Abasovun “Zəngəzur” romanı azərbaycanlıların erməni nizami ordusu tərəfindən əvvəlcədən planlaşdırılmış deportasiya və soyqırımına güzgü tutan, bu sahədə ədəbi boşluğu dolduran ən yaxşı əsərdir, həm də ona görə ki, bu roman real həyatı əks etdirir, bu həyat isə tariximizə faciələrlə, qanla, göz yaşları, minlərlə insanın faciəsi kimi yazılıb və 70 ildən çox bu qanlı-qadalı hadisələr barədə danışmaq, yazmaq qadağan edilib. Totalitar sovet - KQB rejiminin meydan suladığı, erməni-daşnak millətçilərinin və onların fiziki-mənəvi varislərinin, nifrət virusu daşıyıcılarının Azərbaycanın partiya-sovet, hüquq-mühafizə orqanlarında özlərinə rahatlıqla yer tutduğu, geniş antitürk, antiazərbaycan, antimüsəlman şəbəkəsi yaratdığı bir zamanda bu gerçəkliyi qələmə alması tarixi və ədəbi hadisə idi.

“Zəngəzur” romanında Anadolu və Qafqazda törətdiyi qanlı qırğınlarla adını tarixin bədnam siyahısına yazmış Andronikin erməni nizami qoşun hissələrinin günahsız, hər şeydən xəbərsiz dinc müsəlman əhaliyə qarşı planladığı qanlı soyqırım və deportasiyanın fəlakətli mənzərəsi canlı səhnələrlə təsvir edilib.

“Zəngəzur” romanında erməni millətçilərinin türklərə nifrəti, intiqam, qisas, başqa xalqlara kin-küdurəti, rus, ingilislərin əl buyruqçularına çevrilməsi, tarixi türk torpaqlarında saxta, dənizdən dənizə Ermənistan dövləti yaratmaq planları, yeni qurulan Ermənistan Milli Şurasının da, bolşeviklərin də belə “ümummilli məsələlərdə” daşnaklarla, “ingilislərin xəfiyyəsi kimi türklərə qarşı çıxan” Andronik kimi vampir xislətli generalla eyni fikirdə olmaları açıq-aydın, bütün detalları ilə əyani görünür. 1918-20-ci illərdə Qarabağ, Zəngəzur və Naxçıvanda baş verən hadisələr Rusiya və Türkiyə ilə yanaşı, Amerika, Almaniya, Fransa və İngiltərə kimi dövlətlərin də nəzarəti altında idi. O vaxt Zaqafqaziyadakı İngilis missiyasının başçısı general Tomsonun planına görə, Yevlaxdan Həkəri çayına qədər olan ərazilər Azərbaycan hökumətinin, Həkəri çayından qərbdəki bütün Zəngəzur ərazisi Andronikin idarəçiliyinə verilməli idi. Andronikin viranediciləşmələri də burdan güc, qüvvət alırdı.

Məlumdur ki, Qafqazda və Anadoluda baş verən qanlı qırğınların əsas ideya müəllifi, ssenarisi, ilhamvericisi hər zaman erməni kilsəsi olmuşdur. Millətçilik toxumu burda səpilib, əkilib-becərilmişdir. Keşiş Mesropun bu sözləri erməni kilsə düşüncəsinin ifadəsidir: “Mənim millətim bütün millətlərdən alidir. Heç bir millətin tarixi ermənilərinki kimi qədim deyil. Hər daşı qaldırırsan, altından bir erməni tarixi çıxar...” Yaxud: “O ermənilərin sağlığına içək ki, cəbhədə türklərə qarşı vuruşurlar. Türklər bizim ata-baba düşmənimizdir”. Budur erməni xisləti.

Andronikin əsl üzünü tarixi faktlarla açan müəllif, bədii inikası olan detallarla Zəngəzurdə insanlıq adına tarixi ləkə olan vəhşiliyini, cəllad, qaniçənliyini göstərmişdi. Həm də söhbət tək-cə fərddən getmirdi. Yeni qurulan Ermənistan Milli Şurasının nümayəndələri də dinc müsəlman əhaliyə qarşı eyni fikirdədirlər: “Andronik ermənilərə millətçilik və başqa xalqlara qarşı ittiham hissi aşılamaqda bizim məqsəd və ideyamıza yaxındır.”

Andronik öz qoşunu ilə Zəngəzura daxil olmağa hazırlaşanda ermənilərlə görüşür və sonra belə bir qanlı hökm verir: “Müsəlman kəndlərinin biri də

salamat qalmamalıdır". Bu tayqulaq quldurun bircə məqsədi, ideyası olub və bunu da həyasızcasına bəyan edib: "Türkü öldürmək cinayət deyil, qəhrəmanlıqdır!...Mən Andronikəm, axırncı soldatım qalana qədər türklərə qarşı savaşıacağam".

Andronikin Zəngəzurda törətdiyi faciələri, qanlı mənzərəni Əyyub Abbasov gözləri ilə gördüyündən, o müsibəti olduğu kimi qələmə alıb: "1919-cu ilin yazıdır. Malını, pulunu özü ilə aparmağa müvəffəq olmuş dövlətlilər istisna olmaqla, Zəngəzur qaçqınlarının güzəranı getdikcə pisləşirdi. Minlərlə insan səfəlet içində idi. Onların əkməyə torpaqları, yeməyə çörəkləri, geyməyə paltarları yox idi. Boğazlarına keçmiş fəlakət zəncirini qırıb atmağa heç bir yol və imkan tapa bilmirdilər. On aydan artıq idi ki, Zəngəzur qaçqınları fəlakət içində çırpınırdılar. Hamı yandırılmış, viran edilmiş kəndlərinin, yurd-yuvalarının həsrətində idi. Lakin daşnakların hökmranlıq etdikləri bir torpağa qayıtmaq mümkün deyildi". Ötən əsrin əvvəllərində törədilən vəhşiliklər həmin əsrin sonlarında eyni dəhşəti ilə təkrarlandı. "Zəngəzur" romanında digər erməni generalı Karo Hamparsumyanın bəyanatından sətirler: "Bu yaxınlarda qoşunumuz hücumə keçəcək. Sərhədimizə yaxın olan müsəlman kəndlərini götürəcəyik. Planımız belədir ki, tezliklə Qarabağa girək. Vədiyə, onun ətrafındakı kəndlərə yaxşı divan tutmuşuq. İndi o kəndlər də erməni qardaşlarımızın əlindədir. Ölənlər, sağ qalan müsəlmanlar isə İrana, Naxçıvana qaçıb».

Bu sətirləri həmin hadisələrin canlı şahidinin dili ilə, çox sayda doğmasını, əzizini erməni qətləmlərində itirmiş, doğulub dünyaya göz açdığı yurd-yuvası, el-obası, kəndi talan, qarət edilib yandırılıb viran qoyulan ədib ürəyinin qanı ilə yazıb.

Ə. Abbasov cəsarətlə əsrin əvvəlində və sonunda Azərbaycanın başına gətirilən müsibətlərin səbəbini obrazın dili ilə açıq söyləyir: "Sözümün canı bundadır ki, gerek Şimal tərəfdən üstümüzə axıb gələn selin qabağını alaql! Bəli, bulanıq selin..."

Etiraf edək ki, sovet-DTK rejiminin tam hökmran olduğu, xüsusi xidmət orqanlarında erməni millətçilərinin dərin kök saldığı bir zamanda - 1950-ci illərdə bu sözləri yazmaq cəsarətlə bərabər, həm də böyük risk idi.

Cümlə xəyanətlərə, qanlara bais olan konkret bəlli ünvana yönələn belə birbaşa ittihamlar, ifadələr roman boyu davam edir.

"Zəngəzur" romanının ilk cildi nəşr edilən kimi ədəbi hadisəyə çevrildi, ciddi müzakirələrə yol açdı. Əsər barədə ilk sanballı rəylərdən birini tənqidçi-ədəbiyyatşünas Məsud Əlioğlu romanın birinci hissəsi haqqında "Azərbaycan" jurnalının 1956-cı il 2-ci sayında dərc olunmuş "Ə. Abbasovun "Zəngəzur" romanı haqqında" - irihəcmli məqaləsini yazdı.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamına müvafiq olaraq, bu gün - torpaqlarımızın işğal altında olduğu o yerlərə qayıdışımızın Dövlət və Xalq qarşısında ən mühüm vəzifə kimi qaldığı bir zamanda, "Zəngəzur" romanının yenidən nəşri, yayılması, öyrənilməsi, gənclər arasında təbliği, orta və ali məktəblərin proqramlarına, dərsləklərə salınması xüsusilə əhəmiyyətli və vacibdir.

Hacı NƏRİMANOĞLU

◆ Bizim türk dünyamız

Xanəmir TELMANOĞLU

"SƏSİN YÜKSƏLSİN, ƏFƏNDİM!"

ÇAĞDAŞ TÜRKİYƏ ŞEİRİNƏ ÜMUMİ BİR BAXIŞ

Altmışınçı illərdən etibarən Türkiyə şeirində başlayan yeniləşmə, avanqard hərəkəti bir inqilab yaradaraq yüksək bədii keyfiyyətli mətn nümunələri ilə yadda qaldı. Türk şeiri əsasən iki xətt üzrə - solçu və sağçı şairlər deyə təsnif olunur. Hər iki qanadın nümayəndələri dünyada və Türkiyədə gedən ictimai-siyasi-ideoloji proseslərin təsirinə məruz qalıb. Solçular Marksın, Leninin təliminə, Trotskinin əqidəsinə, Mao Tsedunun savaşına, kommunistlərin mübarizəsinə inanaraq eyni durumu Türkiyədə də gerçəkləşdirmək üçün ölümə belə getdilər. Texniki cəhətdən isə onlar sərbəst şeiri önə alaraq, Nazimin, Orxanın fonunda dünya şeir meydanında savaşılarını sürdürdülər.

Sağçı kəsində külüng çalan şeir də bu arada öz imkanlarını yeni səviyyəyə qaldırdı. Məzmunca irfan qatına sahiblənən sağçı şeir poetik dili duruldu, dil içində son dərəcə əlçatmaz məsafələr qət edərək dəyişikliklər yaratdı. Bu şairlərdən İsmət Özəl, Cahid Zarifoğlu, Ali Günvar imzaları daha çox maraq doğurdu.

Millətçi kəsində şeir yazan şairlər Yunis Əmrədən gələn özəllikləri, ənənəvi, gələneksəl üslubu, improvizə cəhətlərini 20-ci yüzilə daşımaqla ümumtürk şeirinə rəng qatdılar. Bu şeirlər türk şeirində ozançılıq ənənəsinin hələ də geniş şəkildə yaşadığını və zamanın buna ehtiyacı olduğunu göstərdi. İkinci Dünya savaşından sonra Türkiyə şeiri bu istiqamətlər üzrə inkişaf etmiş və hər istiqamətin öz estetik idealları olmuşdur.

Şairin nəinki müəyyən bir poetik istiqaməti, hətta bütöv bir xalqın iradəsini ifadə etməsindən söz gedəndə, ilk yada düşən, təbiidir ki, özünün "Sakariya türküsü" şeiri ilə Nəcib Fazil Qısakürək olur.

Fələstinə köç edən yəhudilər 1948-ci ildə rəsmi müstəqilliklərini elan edərək dünyada və bölgədə yeni bir qarışıqlığın başlanğıcını qoydular. Qurulan yeni İsrail dövləti qeyri-qanuni elan edilsə də, bütün ərəb dünyasını bir-birinə vurdu, digər yandan Türkiyə üçün də təhdid mənbəyinə çevrildi. Bu təhlükəni vaxtında dərk edən böyük şair N.Fazil "Sakariya türküsü" şeiri ilə böyük və monumental bir əsər yazdı, özündən sonra gələn poetik məktəbin təməl daşlarını qoydu:

Su enər yoxuşlardan həp basamaq basamaq,
Mənimsə alın yazım yoxuşlarda susamaq...

Bu şeir bir çox poetik özəllikləri ilə üzərində durulası bir bədii nümunədir. Bu şeir böyük bir türk gəncliyinin tərbiyəsində vazkeçilməz rol oynayır. Azərbaycanda Araz çayı barədə minlərlə şeir yazılıb. Amma onların hər hansı biri çətin ki Sakariya çayına yazılmış bu türküyə bərabər ola bilər. Niyə? Çünki şair türk xalqının Osmanlı sevdasından əl çəkməmək kimi bir eqosunun ardınca düşmüşdü. Çünki şair öz millətinin, yaşadığı gerçək tarixin və bu tarixin işığında bərq vuran mədəniyyətin nə qədər təhlükə qarşısında olduğunu yaxşı fərqləndirirdi. Zaman göstərdi ki, Orta Doğuda fitnə törədənələrə qarşı açdığı poetik savaşı, ritmik üsyanıyla şair həm öz sözünü, həm də xalqının, dövlətinin sözünü vaxtında deməyi bacarıb. Bu, az yazara nəsis olan bir xoşbəxtlikdir.

Türkiyə şeirində bu dövrlərdə döyüş bayrağını ucaldan ikinci xəttin ən ünlü təmsilçisi özünün "Ceviz ağacı" şeiri ilə Nazim Hikmətdir. Bu şeir "Sakariya türküsü"ylə eyni dövrdə qələmə alınaraq, bir çox poetik özəlliyi ilə türk şeirində bəlli bir mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur. Sadəcə olaraq, beynəlxalq güclərə, dış dünyaya qarşı bir savaş açan, türk gəncliyini vətən, topraq, məfkurə uğrunda ayağa qaldıran "Sakariya türküsü"ndən fərqli olaraq, Nazim Hikmətin bu ölməz şeiri o dövrdə və dünya içində Türkiyə Cümhuriyyətinin düşdüyü çıxılmazlığı, dözülməz siyasi xaosu anladır. Əsl poetik cizgilərlə, bədii boyalarla, dil faktıyla, vəznıyla...

Ceviz ağacının bir özəlliyi var ki, oksigeni alıb karbon ixrac edir. Xalqımızın belə bir inancı da var ki, qoz ağacının kölgəliyində uyumaq, yatmaq insan üçün təhlükəlidir, ölümlə də nəticələnə bilər. Ölüm olmasa belə, bu ağacın altında uyuyan yuxusunu qarışdırar, çox pis yuxular görər. Şairə görə, o dövrdəki Türkiyə Cümhuriyyəti və ictimai quruluşunun ceviz ağacına bənzəri var.

Millətçi kəsimin bu dövrdə tarixə birbaşa rəməl atmaması, hər iki qanaddakı türk şeirinin poetik özəlliklərini, estetik incəlikləri sanki tamamlayır. Yurdaqulun yaradıcılığı və onun yaradıcılığında önəmli üslubla, ritmlə dillər əzbərinə çevrilmiş "Tanrı tək... Tanrı tək..." şeiri də zamanında bu coğrafiyanın insanların ruhunu oxşaya bildi. Yaxud Arif Nihat Asiyanın "Fatehin İstanbulu fəth etdiyi yaşdasan" şeiri. Bu şeirlərin hər birinin dərin qatlarında ictimai, siyasi, ideoloji qanlar necə axırsa, üst qatında da ədəbi, bədii, estetik, poetik hədəflər bir o qədər açıq görünür.

* * *

Bu da son 20 ilin çağdaş türk şeiri. Bütün dünya şeirində gedən modernləşmə, avangard təmayüllər, simvolik, ekzistensial, metafizik yüklər, postmodern hərisliyi türk şeirində də özünü göstərir. Bununla yanaşı, türk şeiri dənəndən aldığı estafeti yenə də milli, bəşəri, irfani yönüylə irəli aparır. İstədim ki, son 20 ildə türk şeirinin ən maraqlı və orijinal imzalarını bir-bir sizlərə təqdim edim. Bu imzalar bir-birindən son dərəcə fərqli və ciddidir. Bu imzaların hər biri özünəməxsus yol bulmuş, çağdaş türk şeirinin yeni mərhələdəki ədəbi etibarını qazanmış, özlərinə məxsus yazı tərz, üslubu, deyimi, ifadə vasitələri ilə ədəbiyyata möhürlərini vurmağı bacarmışlar.

Xaqan Albayraq

Xaqan Albayraq imzasını bilməyənlərə tanıtdımağı özümə borc bilərəm. Tanıyanlar isə mənim təqdimatımda onu çağdaş türk ədəbiyyatının yeni şairlərindən biri kimi tanıyır. Yəqin, N.F.Qısakürəyin, S.Qaraqoçun, İ.Özəlın Türkiyə ədəbiyyatı, mədəniyyəti üçün nə demək olduğunu anlayanlar az

deyil. Mən Xaqan Albayrağı adlarını sadaladığım aydın savaşıqların sırasından hec cürə ayıra bilmirəm.

İllərdir Xaqan Albayrağın yazılarını izləyirəm. Bir səs, bir hərf də olsun öz möhtəşəm çizgisindən dönmür. Bu gün qələmlə mübarizə aparmaq hər şairə nəşib olmur. Üstəlik bu adamın səsi hər həftə dünyanın bir bölgəsindən gəlir.

İstəsəniz, mənim subyektiv qənaətim kimi qəbullanın, amma bir fikri vurğulamaqdan vaz keçməyəcəm. Bugünkü bir çox yazarlarımız nədən yazırlarsa, yazsınlar, əksərən daxilən boş, mənasız, puç görünürlər. Çünki onların heç bir hədəfi, heç bir uzaqvuran düşüncəsi, hər hansı alt yapısı olan oturuşmuş məfkurəsi yoxdur. Əgər yazarda sadaladığım bu keyfiyyət yoxdursa, o, estetik dəyərlərin kosmetikasına vurulmalı, hər gün bir avaza uymalıdır. Gördüyümüz kimi, bizdə bu gün bir çoxları elə belə də edir. Gah deyirlər sosialistik, gah deyirlər posmodernistik, gah deyirlər milliyyətçiyik, gah da Amerikanın, Avropanın buralarda propaqandasını yaparaq yerli dayaq dəstəsini xatırladırlar. Uzaqbaşı planlarını beş illik bir zamana hazırlayır, düşüncələrini ideyalar yox, ayrı-ayrı adamlar üzərində qururlar. O adam dünyasını dəyişən kimi, başqa bir adamı arayır, onun üzərində yenidən beşillik bir düşüncə projesi cızırırlar. Bu yazarlarla nəinki türk dünyasına, müsəlman dünyasına yönəlik addımlar atmaq olar, heç lokal problemləri belə həll etmək olmaz. Bir də gördün biri yazdı ki, bəs, gəlin ermənilərlə sülh bağlayaq, yaxud, Qarabağ onlarda olsa, guya nə olacaq ki? Məqsəd isə çox cılızdır - SOROS-un pullarını qazanmaq! Təki pul olsun, nə ideya, nə inanc, nə məfkurə! Bu gerçəklərlə üz-üzə qaldığımız bir vaxtda Xaqan kimi şairlərin dünyagörüşünün nə qədər önəmli olduğu öz-özünə aydın olur. Şairin dilimizə uyğuladığım şeirindən bir parçanı diqqətinizə çatdırıram:

**Kiməm mən?
Hardan gəlib hara gedirəm?
Bunun nə fərqi var?
Mossad yemləyir kafkanı,
Zənə pul buraxır Amerika.
Çünki hamımızı yuxuya verib,
Orta Şərqi oda atmaq istəyirlər.
İkiliklər
Üçlüklər və dördlüklər
Alternativlər zibilliyinə çevrildi üçüncü dünya beyinləri.
Heç düşünmürsünüz?
Xeyir düşünmürük!
Və alovlar içindəki Bağdadın ortasında
Çıl-çılpaq qaldıq budur.
Tarazlıqlar naminə silahsız,
Tarazlıqlar naminə şəxsiyyətsiz:
Miskin;
Demoqoq;
İntellektual-
Tarazlıq naminə vura bilmədi, kim vuramması,
Tarazlıqlar naminə şair elədilər bizi.**

Ömər Şişman

1980-ci ildə İstanbulda doğulub. 2005-ci ildə "Xəta davam edir", 2010-cu ildə "Bitgimen" şeirlər kitabları işıq üzü görüb. Bir neçə dərinin yayımlanmasında yaxından iştirak edir və fərqli yayım evlərində, nəşriyyatlarda redaktor işləyir. Heca-sərbəst qarışığı, bəzən də sərbəst deyə biləcəyimiz şeirlər yazır. Şeirlərinin birində,

***Bu cahanda buraxdığınız əks-səda, gözəl əfəndim,
Çarpdıqca yaxıb dağlayır qəlbimi - deyir.***

Əslində bu misralar ona görə gözəl və poetikdir ki, şair minillik türk şeiri ilə çox rahat şəkildə dialoq qura bilər. Ümumiyyətlə, hər hansı bir ədəbi faktın, faktorun gerçəkliyi, özünü təsdiq imkanları, özündən əvvəlki ədəbiyyatla, poetik zamanla irtibat qura bilməsi, oraya rəməl atmasıyla bağlıdır. Necə ki, Ömər Şişmanın bu misraları 500 il əvvəl yaşamış Osmanlı divan ədəbiyyatı şairi Baqinin

***Avazeyi bu aləmə Davud kimi sal,
Baqi qalan bu qübbədə bir xoş Səda imiş,***

misralarıyla irtibatdan, əlaqədən doğulmuşdur.

Nədənə haqqında danışdığımız müasir Türkiyə şairləri şeirdə az-az hallarda eksperimentlərə gedirlər. Sanki bu şeir ölkəsinin şair oğulları eksperimentlə bağlı bütün anlayışları unudublar. Ümumiyyətlə, bu gün tək-tük şairlər var ki, yaradıcılıqlarında eksperimentalizmə bütövlükdə yer ayırırlar. Məncə, bunun səbəbi türk şeirinin ideoloji bağlara söykənməsidir. Şeir ideologiləşib şair siyasiləşəndə, şeirdəki üslub, texnika, ritm müstəvisində eksperimental sınaqlar azalmağa, bir sözlə, yox olmağa başlayır. Ömər Şişmanın şeirlərində bütövlükdə poetik risk gözə dəyməsə də, bəzi şeirlərində onun əsintilərini qığılıcımlı şəkildə də olsa, duymaq mümkündür. Bu qığılıcımlar isə ən çox şeirin şəkildə gözə deyir və buna da min şükür... demək qalır bizlərə.

***Dön kül kimi önündə gülün
Təşnə cocuq qəlbimlə ağlamaya sovrul.
Tökül, dibi bulansın uzaq bir dənizin,
Bir tayfanın ayağı sürüşsün, qəderin...***

Bu şeirdə fikirlər, duyğular necə toxunub, sözlər bir birinə necə hörülüb, misralar bir-birini aldada-aldada necə bir-birinə sahib çıxıb? Buna sadəcə, usta bacarığının, məharətinin zamanla sövdələşməsi də demək olar. O zamanla ki, şair istifadə elədiyi şeirləşmiş söz mülkünü havaya sovurmur, sadəcə, bir yatırım kimi "oxucu nəslinə" qazanc saxlayır.

Xaqan Arslanabənzər

Xaqan Arslanabənzər də son 25 ildə Türkiyə şeirində öz nəfəsini kövrükləyən şairlərdən biridir. 1971-ci il təvəllüdlü, əslən Azərbaycan türkü olan bu şair Türkiyədə əsasən dini dərgilərdə, dini təmayüllü mətbuat orqanlarında yazılar yazmağa, şeirlər çap etdirməyə və özü də dərgilər çıxarmağa başladı. Yeri gəlmişkən, bir nüansı da deyim. Türk şairlərinin bir özəlliyi də şeir yazmaları dışında bir dərgi çıxarma xəstəliyinə tutulmalarıdır. Məncə, onlar bu şakərləri ilə dünya şairlərinə örnək ola bilərlər. Xaqan Arslanabənzərin digər bir özəlliyi isə onun dünyanın ən maraqlı şairlərini, eləcə də, Tomas Eliotu orijinaldan Türkiyə türkcəsinə çevirməsidir. Əsasən "Dərgah" dərgisində yazmağa başlayan gənc şair həm də ədəbiyyat üzərinə gündəm yazıları da yazır. "Şəhrəngiz" dərgisi o dövərdə onun imzasıyla işıq üzü görməklə, maraqlı bir nəşrin varlığından xəbər verirdi. Tofiq Abdinin onun haqqında "Xaqan Arslanabənzər kimdir?" adlı bir tanıtım yazısından:

"İstanbulda yaşayır, şəxsi saytı var. "Dərgah" dərgisində başladığı nəşriyyat həyatını 1997-ci ildən bu tərəfə İcabi Akçaoğlu ilə birlikdə davam

etdirib. "Şəhrəngiz" və 2000-2001-ci illərdə təkbəşinə çıxardığı "Atlılar"da çalışıb. Sonra Eren Safiylə birlikdə "Huruç" dərgisini yaradıb. Neo-epik şeirin yaradıcılarından hesab olunur. Hal-hazırda "Yas yazısı" adını verdiyi şeir antologiyası ilə məşğuldur. Şeirdə, siyasətdə və mədəniyyətdə popluzmin tərəfdarıdır."

Arslanabənzərin "İlgənin ölümü" şeirindən bir parçanı sizə təqdim edirəm:

***Bütün evliliklər bir gün bitəcək,
Sizə bunu bildirməyi bir borc bilirəm.
Bütün kəlməsinə yaraşmayan,
Hər nə anlamı varsa evliliyin,
Bütün mebel dəstləriylə birlikdə,
Bütün "ah canım orda oturma, burda oturlar",
Gözəl qadın, çirkin qadın,
Xəstəlik və hamiləlik,
Hamısı bitəcək...
Tüllər də, pərdələr də,
Gündüz və gecə qəfil sönəcək.
Bəlkə, aranızdan biri
ilk sabahın bitməməsini istər?
İlk sabah heç bitməyəcəkdir.***

Xaqan Arslanabənzər şeir yazmağa özündən əvvəlki şairlərdən Ədib Cansever və Cahid Zərifəoğluğunun şeirləri üzərində geizmələrlə başlayıb, sonra öz üslubunu tapıb. Onun şeirlərinin birində belə bir misra var: "Fəqət ilk sabah heç bitməyəcəkdir". İlk baxışdan heç bir yenilik, heç bir avanqardçılıq vəd etməyən bu misranı bütöv bir şeirin içində səsləndirmək insandan bir ölkə, bu ölkədə yaşam, bu yaşamda bir dil, bu dildə canlandıra biləcəyin bir coğrafiya, ərazi, mədəniyyət tələb edir. Bu tipli səssiz misralar və sözlər, fikirlər türk şeirinin özünəməxsusluğunu qoruyub təzələyir. "Fəqət ilk sabah heç bitməyəcəkdir". Nəyin ilk sabahından söhbət gedir? Nə üçün bitməyən bir şey varsa, o da sabah olur, ilk sabah olur? Burda Xaqan Arslanabənzər bir Osmanlı ölkəsinin, ərazisinin deyil, Osmanlı tarixinin, mədəniyyətinin şairidir. O, içində yaşadığı toplumun kimliyini ehmallica, incə bir zərafətlə Zamanla üz-üzə qoyur! Bu yerdə Xaqanın şeirləri fikir, düşüncə, məfkurə tutumuyla adama ağırlıq təlqin eləmir. Digər yandan isə onun şeirləri texniki, bədii-estetik konstruksiyası, ritmiylə öz müəllifinin imzalar içində imza olmasından xəbər verir.

Furqan Çalışqan

Bu şair öz şeirlərini əksərən "Dərgah" jurnalında çap elətdirir. Türk şairlərinin bu xüsusiyyəti təqdirəlayiqdir. Bizdə isə bir müəllif yazılarını, şeirlərini, əsərlərini harda gəldi çap eləməkdən çəkinmir. Təkcə yazısı dərc olunsun. Məncə, şair bir cəbhədə, bir bayraq altında savaşıq. Bir neçə bayraq altında savaşıqların çuğulluğu, keçəlliyi qırımından, sözündən bəllidir.

Furqanın ilk kitabı "Qəbahətlər qanunu" "Profil" nəşriyyatında çap olunub. İlk kitabında nəşr evi tərəfindən yazılan bir neçə cümlə olduqca maraqlıdır. "Bir alimin dedi ki, Tanrı bu gün bir peyğəmbər göndərsəydi, yumor tərəfi qüvvətli birisini göndərərdi. Ey hüznə gülənlər! Furqan Çalışqan sizin üçün yazır." Bu tipli fikir və cümlələri, yəqin ki, Azərbaycanda heç bir nəşriyyat gənc şairinin kitabının üzərində yazmağa cəsarət etməzdi. Furqanın "Qırx min çiçək" şeirindən bir parça:

**...ah evet acı, bereden taşan saçların kadar
rutubetten kuruyamamış bir çarşaf gibi ağır
terminale bırakıyorum kendimi, kimimi kimsemi
illerden gelen adamlar, kasket, kasvet ve kehribar
tatulasın sen desem, şimdi soracaksın nedenini
ben de sorardım, mesela, insanlar neden ağlar...**

**şair burada bizden söz etmiş, onlar bilmez sevgilim
kırbinsinek konar acının üstüne, onlar görmez
şeytan aldı götürdü beni, bulamazsın onlar ne gerek
ölmek değil, canım, sakat kalmak korkusu sanki
bize rüyanın değil uyanıklığımızın tabiri gerek.**

Bu parçalar Furkanın ən məşhur, populyar deyə biləcəyimiz şeirindəndir. Şeirdə müəllif özündən əvvəlki seçkin şairlər kimi özəl dildən istifadə etmişdir. Belə şeirlər adətən nə sərbəst, nə heca, nə ərüz, nə də aşiq, qoşqu şeirləri olaraq tərif edilir. Belə şeirlər və özəlliklə bu şeir, əslində, ərüz üzərindən çağdaşlığa köçürülür. Bu şeirin ritmi istər-istəməz Furkanın düşüncə tərzini də çəkib gətirir.

İndi isə Furkanın "İzdiham" şeirindən bir parça təqdim edirəm:

**...Güvenli bir yerdir diyorum susmak
Kimin umrunda, biz ki tehlikeli ve başarısız
Açmışız sesini bütün ağaçların
Sokağın girişinden duyuluyor aşkımız...
Yaşamaya inanmıyorum, ama hayat var
Ölmeden önce affedilmem gereken yüz hata
Senin yüzünde belki de benim
Bir gözü açık uyuyor dünya...
Kırk gün kırk gece yazsam bu şiiri
Yine sen kazanırsın.**

Əhməd Murad

Türkiyədə Mərmərə Universiteti İlahiyyat fakültəsinin məzunudur. O zamanlardan tanıdığım Ə.Murad həmyaşd qələmdaşları ilə birgə bir çox dərgilərin işıq üzü görməsində yaxından iştirak edib. Türkiyənin ən aparıcı dərgilərində şeirləri çap olunurdu. Əsasən də, "Dərgah" dərgisi və yazıçı Əli Heydər Haqsalın dərgisində geninə-boluna çap olunan parlaq imzalardan biri idi. Zaman göstərdi ki, bu gün müasir türk şeirinin seçkin, özünəməxsus imzalarından kimlər varsa, onların içində Əhməd Muradın imzası danılmazdır. Əhməd də əksər gənc türk şairləri kimi şeirlərində Fələstin dərini, Osmanlı cizgilərini şeirin verdiyi imkanlar çərçivəsində yaradıcılığına gətirir. İndi onun şeirləri klassik deyə biləcəyimiz bir məqama yüksəlmişdir. "Qaf və rəngi", "Qış bilgisi", "Qeyd dışı anılar" kimi şeir kitabları var. Bunlarla yanaşı elmi araşdırma xarakterli kitabları da çap olunub. Onlardan İbn Ataullah əl-İsgəndərinin həyatı, əsərləri, fikirlərindən bəhs edən kitabını gerçəkdən oxumağa dəyər. Çünki bu günə qədər bu kitabdan yazan səksəndən çox şərh və yorumun müəllifi onu təsəvvüf və təfəkkür tarixinin ən təsirli əsərlərindən biri hesab edir. Hazırda Yalova Universitetinin İlahiyyat fakültəsində işləyir. "Qəlbin qərarı" adlı bir şeirinə diqqət edək:

*Öncə sola, sonra sağa, yenə sola
Baxan ağıldır, qəlb uzatmaz.
Ağıl iki kərə ikini iyicə bilir
Qəlb ikini inkar edəcəkdir.*

*İnsan yuxudadır, öluncə oyanır,
Günün adamıdır və qarşılanır.
Can oyanır və qərar anıdır qəlb üçün,
Allah sürprizdir, Rabbül aləmin.*

*Qəlbin qərarını ağıl dartar,
Bu ona bənzər: ağıl əsnafdır.
Buna da: ağıl yaralanır
Qəlb yaralanmaz, çünki yaradır.*

Bu şeirin istiqaməti var, amma izahı yoxdur. Baxın, bəyəm bu eynən Yunis Əmrə ruhunun çağdaş poetik təzahürü deyilmi? Yunisin "Ol cənnətin irmaqları\Axar Allah deyə, deyə", yaxud, "Biz dünyadan gedər olduq\Qalanlara salam olsun"... misralarının ovqatı, təlqin elədiyi ruh, estetik hərərət Əhmədin şeirlərinə yabançı deyil.

Söhbət həm də şeirin bütövlüyündən, bişkinliyindən gedir. Əhməd Muradın şeirləri digər yaşadlarından həm də mövzu təmləyinə görə fərqlənir. Lakoniklik hakim kəsilsən bu şeirlər, sanki özündən əvvəlki bir neçə usta şairin yaradıcılığını özündə birləşdirib onlara keçid prosesini asanlaşdırır. Əsasən də Ədibin, Camalın, Ərdəm Bəyazidin.

Zəfər Şənoqaq

1961-ci ildə Ankarada dünyaya gəlib. 1970-ci ildən bu yana valideynləri ilə Almaniyanın Berlin şəhərində yaşayır. Münhen Universitetində ədəbiyyat, siyasət və fəlsəfə üzrə təhsil alıb. Alman dilində altı şeir, iki araşdırma kitabı çap etdirib. Zəfər Almaniya türk ədəbiyyatını təmsil etsə də, əsərlərinin əksəriyyətini almanca yazır. Türk ədəbiyyatını Almaniya təqdim etmək üçün bir çox dərgilərlə bərabər, almanca bir neçə antologiya da yayımlamışdır. 1988-ci ildən bəri bir çox dillərdə çap olunan "Sirene" jurnalının baş redaktorudur.

Yaradıcılığı 3 əsas istiqamətdə formalaşıb: şeir, nəsr, fəlsəfi publisistika. İki dildə yazan bir qələm sahibidir. Bütün yazılarında özünü bir intelligent kimi büruzə verir.

*yol bulmayır yolun ucunu
qapı bulmayır odanı
pəncərə bulmayır göy üzünü*

*haraya gedə bilərəm dururamsa əgər
dururamsa ortasında pəncərə qapı və yolun
əlüm bulmayır barmaqlarımı
qolum yoxsul əldən
ağzım yoxsul dodaqdan
gözüm yoxsul kirpiklərdən*

Zəfərin bu mətnlərindən mənə təlqin olunan poetik qayə nədir? Bu şeirlər o şeirlərdir ki, başqa şeir mətnləri kimi varlığına, tərkibinə qeyri elementləri, məsələn, dini, tarixi, ideologiyani qatmayıb. Bu baxımdan sırf şeiriyyətə

söykənən örnəklər olaraq, bu mətnləri xalis şeir kimi də təqdim etmək olar. Zəfər şeirlərinin birində yazır:

***qaçış yolu qapalı
örtmüş dəniz bütün qapıları.***

Bu dünyanın qaçış meydanı olmasına baxmayaraq, bizim qaçışımıza mane olan bir şey varsa, o da dənizlər, deryalardır. O sular ki, onlar bir zamanlar bizi Nuhun tufanı ilə üz-üzə qoyub, aralanıb Musaya yol verib, kimlərsə qoynunda boğub... hansı tarixi ordularsa bətninə gömüb. Öz qaçışıyla əzəldən dünyanı təsdiqləyən insanlıq bizim əbədiyyətə keçidimizi suyla tənzimləyir sanki. Bu həm də tarixin, dinin, mifologiyanın şeiriyyətidir.

İbrahim Tənəkəçi

İbrahim Tənəkəçi çağdaş türk şeirinin, bəlkə də, ən hərarətli, istiqanlı imzalarından biridir. 1970-ci ildə Kastamonuda dünyaya gəlib. Bir ara kitabçılıqla məşğul olub. Oxuduğu məktəbləri yarımçıq buraxıb. 1988-ci ildə ilk şeirini çap etdirib. Ən çox yayımlandığı dərgilərdən "Dərgah", "Qırxlar", "Mərdivən", "Dərkenar", "Əndəlüs", "Kardələn", "Kaşqar"ı göstərmək olar. Bu dərgilərin hər biri o dövəndə islami kəsimin içindən pöhrələnib boy verən müsəlman dünyagörüşünü ifadə edirdi. Bu dərgilər ədəbiyyatı nə qədər vasitə etsələr belə, İslam düşüncə tərzini özündə barındırmaq üçün sənətin bütün sahələrində materiallar dərc etməkdə israrlıdılar. Bu dönmə Türkiyədə islami təbəqə yeni müsəlman hərəkətinin ən önəmli və təhlükəli məqamını yaşayır. Təhlükəli ona görə deyirəm ki, xarici güclər Türkiyədə bu hərəkətin baş qaldırmasını heç cürə qəbul etmir və hər cür imkandan yararlanıb bu alovu söndürmək cəhdlərindən əl çəkmirlər. Onlar yaxşı başa düşürlər ki, Türkiyə toplumu yenidən İslama əskilərdəki kimi sarılsa, bu dalğanın qarşısına sədd çəkmək mümkün olmayacaq. Ancaq bu islami təbəqə heç vaxt ətrafa təhlükə saçmadı. Çünki bu ölkədə İslamın başında duran şəxslər soylu, seçkin adamların təmsalında yanlış istiqamətə yuvarlana bilməzdilər. Bugünkü Türkiyə Cümhuriyyətinin gəlib çatdığı nöqtə və sizin gözlərinizin qarşısındakı mənzərənin alt qatı bax, o zamanlar o gənclər tərəfindən hazırlanırdı. Belə bir zamanda şairlər, yazarlar da yaşadıkları coğrafiyanın gərəkdirdiyi şərtlərə və daxillərindən gələn səslərə qulaq asıb öz istiqamətlərini müəyyən etdilər. Bir tərəfdə solçuluq, sosializm dalğasının rüzgarı aranı qarsıb qovurur, xarici güclərin içəridə körüklədikləri etnik qarşıdurmalar baş verir, bir tərəfdə də islami kəsim "vətən, millət, Sakariya!"- deyib özlərini təşkilatlandırmaq, fikir ortaya qoymaqdan əsla yorulmurdu. Bu vaxt şeirin də meydanı açılmış oldu. Çünki bunun üçün Türkiyədə kifayət qədər zəmin vardı. Nəcib Fazil Qısakürəyin yaradıcılığı və onun ardınca 60-lardan sonra gələn bir neçə şairin şeirdə tutduğu yol, bəirlədiyi estetik dünyagörüş, yeni yazmağa başlayan, özünü təsdiqə çalışan gənc şairlərin nəfəslərinin açılmasında güclü imkanlar yaradırdı. Bu işin öndərliyini çiyinə almış şairlərin başında Sezai Qaraqoç, Cahit Zarifoğlu, İsmət Özəl, Ərdəm Bəyazit və başqalarının isimlərini sıralaya bilərik. İbrahim Tənəkəçinin bir şair kimi parlaması da məhz bu dövrə təsadüf edir.

Onun indiyə kimi, "Üç köpək", "Pəltək vaiz", "Gözəllik yuxusu" adlı şeir kitabları, "Son düzlük" adlı publisistik kitabı işıq üzü görüb. Müsahibələrinin birində dedi ki, bu fikirlər, onun həmyaşıdı olan, əksərən islamçı cəbhədə yer alan şairlərin də düşüncə, yaşam mahiyyətini, yazı sevdasını özündə əks etdirir: "Beynimdə dolaşan şey, Osmanlının dünyaya gəldiyi və ilk addımlarını atdığı yerləri yaxşıca gəzib yazılar qələmə almaqdan ibarətdir."

Ümumiyyətlə, çağdaş Türkiyə Cümhuriyyətində yaşayıb-yaradan bir şairin belə bir zehniyyətə sahib olması, türk şairi haqqında, şeiri haqqında az şeylər söyləmir. İbrahim kimi şairlərin düşüncə tərzini bir şair kimi onun çox şeylərdə sorumlu olduğunu üzə çıxarır. Yaşadığı coğrafiyaya, onun insanlarına qarşı həssas duyğular bəsləmək, inancını ruhunda böyüdüb sınır, sərhəd tanımadan özünün bir dava adamı olduğunu sözə, misraya hopdurmaq hər kəsin alnına yazılan yazı deyil. Şeirlərinin birində şair yazır:

***Dizlərindən vurulmuş bir adam ki, o mənəm
Nə qədər bənzəyirəm iməkləyən çocuğa.***

Şair bu misralarda dizlərindən vurulan bir yurd, ölkə, mədəniyyətdən - Osmanlıdan həssaslıqla söhbət açır. Bu əsla dünənə qayıdış, tarixə nostalji deyil. Şairlərin şüuraltındakı zehniyyəti nə qədər dünəndən bəhs etsə də, bu günə, indiyə işləyir. Başqa bir şeirində şair yazır:

***Sorma
Yanğın sönsəydi suyla
Dənizlər hər axşam belə yanmazdı...***

Yeri gəlmişkən, türk şeirində var olan bir incəliyi də qeyd etmək istəyirəm. Türk şeiri adama zaman keçdikcə texniki özəllikləri, cizgiləri, çeşidləri sanki bir tərəfə qoyurmuş kimi görünür. Sanki türk şairləri daha çox mənaya üstünlük verirlər. Lakin bu, yalnız zahirən belə görünür. Məsələn, yuxarıdakı sitata bir də baxaq. Axşam düşərkən suların üzərindəki qızartını bədi cəhətdən bundan mükəmməl necə vermək olar?

Aşağıdakı şeir parçası isə son dərəcə zərif şairanəlikdən xəbər verir:

***acıyan bir şeyəm mən buradan çox uzaqlarda,
və qosqocaman bir xansan sən uğraşma bu çocuqla
çünkü necə bir şey bilirəm itin daşdan qorxması
bir yasdıq arayıram quş səslərindən
mühüm deyil sonrası.***

Əli Ural

Samsunda dünyaya gəlib. Ali təhsili Səudiyyə Ərəbistanında alıb. "Şölə" adlı bir yayım evi qurub. İndiyə kimi bir çox jurnalların əsasını qoyub və bu jurnalların ətrafında kifayət qədər istedadlı gənc türk şairləri, yazarları, ədəbiyyatşünasları, tənqidçiləri öz imzalarını təsdiqləyiblər. Onun dərc etdiyi bu jurnallar ədəbiyyat orqanları olaraq son dərəcə modern, son dərəcə əhatəli olması, sənətə ifrat sədaqəti ilə həmişə diqqət mərkəzində olub. Bu dərgilərdən biri "Mərdivənşeyir" adlanır. Dərgi dünya poeziyasının ən son ciddi şeir nümunələrini təqdim etməklə yanaşı, müasir gənc şairlərin seçilmiş, gələcək vəd edən nümunələrinə də yer ayırır, digər tərəfdən isə görkəmli şairləri, şeir, sənət, yaradıcılıq, bəzən siyasi məsələlərlə bağlı dialoqa dəvət edir. Dərgidə bu günə qədərki türk şeirinin keçdiyi yola nəzər salınır, tənqidi fikirlər səsləndirilir, bununla da yeni gələn ədəbi nəslin estetik tərbiyəsi işi həyata keçirilir. Jurnalda hər dəfə şeirlə yanaşı dünya rəssamlığına, onun fəlsəfi mahiyyətinə dair yazılara da geniş yer verilir. Bu dərginin ardınca Əli Ural "Karabataq" adlı bir jurnal da buraxdı. Onun on il bundan qabaq buraxdığı "Kitabçı" jurnalı da öz estetik-fəlsəfi istiqaməti baxımından hər kəsin diqqətini özünə cəlb etdi. Əli Uralın sahibi olduğu "Şölə" çap evində isə dünya və Şərq ədəbiyyatının, eləcə də, gənc türk yazarlarının kitabları dərc olunur.

Bu kitablar poliqrafik baxımdan dünya kitab nəşri işinin son yeniliklərini özündə parlaq şəkildə əks etdirir.

Ə.Uralın indiyə qədər "Korun barmaq ucları" adlı şeirlər, "Poçt qutusunda ki musiqi" adlı məqalələr, "Yanğın nərdıvanı" adlı hekayələr kitabı işıq üzü görüb. O, eyni zamanda, müəllimlik fəaliyyəti ilə də məşğuldur, Türkiyənin bir çox universitetlərində ədəbiyyatdan mühazirələr oxuyur.

Ə.Ural son 20-30 ilin türk şairləri içində öz üslubunu müəyyən etmiş bir sənətkar kimi tanınır. Şeirlərinin axıcılığı baxımından İsmət Özəl xatırlatsa da, mətnləri boyunca irəlilədikcə, İsmət Özəl təsirindən məharətlə qurtulduğunu görürük. Ə.Ural öz dəst-xətti, öz "izm"i olan bir şairdir. Bəhs etdiyim bu poetik-fəlsəfi "izm" oturmuş haldadır. Məsələn, o, heç vaxt demir ki, "sənin kirpiklərin oxa bənzəyir", yaxud yazmır ki, "evinin pəncərələri gözlərin kimi alışır, ya bərq vurur", yaxud "gecələr ulduzlar alma kimi asılır göylərdən"... Yeni o bir şair olaraq öz bədii gücünü bənzətmə daxilində şəkilləndirmir. Amma bu kimi bənzətmələrdən imtina da etmir. Sadəcə, bu bənzətmələr onda dilin alt qatında yer alır. Son dərəcə ciddi yazılara imza atmış Məhməd Səbri gənc şair haqqında bir yazısında qeyd edir ki, Əli Uralın şeiri budağında yetişdirdiyi almalara şeytana qulaq asmadan təqdim edir.

***bir günah işlə və onu öldür
geçmədən bir dəniz kənarından
bir günah işlə və onu öldür
taxmadan köpüklərini peşinə
ahtapotları, denizatları və ulduzlarıyla
mürəkkəb balıqlarını qurutmadan gedişi
bir günah işlə və onu öldür***

Süleyman Çobanoğlu

1967-ci ildə Afyon şəhərində doğulub. İzmirdə 9 Eylül Universitetinin iqtisad və İdarə Bilimlər fakültəsini bitirib. 1991-ci ildə İstanbula gəlib. Müxtəlif işlərdə çalışıb. Əksər şeirlərini "Dərgah" jurnalında çap etdirir. 1995-ci ildə ilk kitabı "Şeirlər çağla" adıyla yayımlanıb. "Kanal 7" televiziyasında mədəniyyət yönümlü verilişlərdə aparıcı kimi rol alıb. Türkiyənin ən ünlü qəzetlərindən biri olan "Milli Qəzetə"də köşə yazarlığı edir. TRT-də yayımlanan bir çox filmlərin ssenarisinin müəllifidir.

Süleyman Çobanoğlu Türkiyədə yaşidləri içində könlünü bütünlüklə heca şeirinə verən yeganə şairdir. Heca şeirindən söhbət düşmüşkən, 20-ci əsrin başlanğıcından bu yana bütün Avropada və o cümlədən, Şərq xalqlarının ədəbiyyatında sərbəst şeir yenilikçi bir qol olaraq varlığını isbatlamış və 20-ci əsrin sonlarına yaxın dünya poeziyasının aparıcı xəttinə çevrilmişdir. Sərbəst şeirin bu cür yaygın olmasının çoxlu səbəbləri var, amma yəqin ki, bunun ilk səbəbi hər bir ölkənin, xalqın, etnosun, ümumən, insanın özgürlüyə, müstəqilliyə, azadlığa can atması ilə bağlıdır. Odur ki, digər xalqların ədəbiyyatında olduğu kimi, türk şeirində də hecəda yenilik eləmək insandan olduqca yüksək istedad, bitib-tükənməz intellekt, təcrübə və poetik fəhm tələb edir.

Süleyman da 1990-cı illərdən sonra heca şeirində özünü sınayır. Onun şeirlərinin nəfəsi ustadı N.F.Qısakürəyin şeirlərindən o qədər də uzaq iqlimdə deyil. Hardasa bir az da diqqətli olsaq, Süleymanın hecasının Qısakürəyin hecasından bəhrələndiyini, ancaq özünəməxsus heca yarada bildiyini demək mümkündür.

Burda çoxlarına mübahisəli görünə biləcək bir haşiyyə çıxmaq istəyirəm. Nazim Hikmətin Azərbaycanda sərbəst şeirin yaranmasına təsiri Türkiyə

poeziyası ilə müqayisədə daha böyükdür. Hətta bəzilərinin fikrincə, bugünkü çağdaş sərbəst Türkiyə şeirinin banisi Nazim Hikmət deyil. Bu fikir, əlbəttə ki, müəyyən qədər mübahisəlidir. Amma bir məsələ dəqiqdir ki, Nazim Hikmət şeiri Türkiyə poeziyasında azadlıq estetikasının əsintilərini yaratsa da, özündən sonrakı Türkiyə şairlərinə məlum siyasi səbəblərlə bağlı təsir etmək imkanına malik olmayıb. Onun Türkiyə poeziyasındakı rolunu təxminən Əli Kərimin Azərbaycan ədəbiyyatındakı rolu ilə tutuşdurmaq olar. Məsələn, Atilla İlhan, Cəmal Sürəyya, Ədib Cansevər, Turqut Uyar, İlhan Berk, İsmət Özəl, Sezai Qaraqoç, Ərdəm Bəyazit kimi 20-ci əsr Türkiyə şeirinin aparıcı simalarını Nazim Hikmət şeir məktəbinin təmsilçisi olaraq təqdim etmək Türkiyə poeziyasının tarixinə, bədii-estetik-fəlsəfi mahiyyətinə nabelədlilik demək olardı.

Süleyman Çobanoğlu Türkiyə heca şeirinin bu dövrlərdə özünəməxsus nümunələrinin yaradıcısı kimi tanındı, onun avanqard qatlarını yazıya, şeirə, hecaya, ritmə gətirə bildi. Bu özəllik özünü ən çox dil qatında, fərqli 11-lik heca şeiri yaratmaqda, mövzunu ifadə etmək imkanlarının poetik genişliyində göstərdi. S.Qaraqoçun gənclik illərində yazsa da, çox sonralar çap etdirdiyi "Monna Roza" şeirinin də ruhu Süleymanın heca şeirlərində özünü göstərir. S.Çobanoğlunun ən məşhur şeirlərindən birindən bir parçanı Türkiyə türkcəsində təqdim edirik:

***Ben seni alamam ah Holofira
Aziğım tam takır bineğim nalsız
Bir bende geçerim kalacağım yok
Dostlarım bivefa düşmanım yalsız
Kolum halat değil bakracımda kum***

***Ben seni alamam ah Holofira
Sade yoksulluktan yokluktan değil
Eline kir olsun elli üç lira
Amma ki alamam
Bir uzak sevi gelmişte çökmüş ta onlar gibi***

Bu qəbil şeirlər sərbəst düşüncə estetikasının heca şeirində təzahürü kimi ciddi maraq doğura bilər.

Osman Konuq

1961-ci ildə Afyonkarahisarda dünyaya gəlib.1982-ci ildə İstanbul Universitetinin ədəbiyyat fakültəsinin sosiologiya bölümünü bitirib. İlk şeiri 1978-də "Yeni Sənət" jurnalında dərc olunub. İndiyə kimi üç şeir kitabının müəllifidir: "Səni yalnız mən anlıram" (1982); "Təhlükəli Bəlkə" (2006); "Bəyaz Savunma"(2012). Türkiyə ədəbiyyatında Osmanın şeirləri haqqında sadə və gerçəkliyə bağlı şeir mətnləri kimi bəhs edilir. Özünün dediyi kimi, xəyal gücüylə deyil, gerçəkliyin gücüylə şeir yazır. Onun şeirləri sanki oxucu üçün deyil, müəlliflə dialoqa girə biləcək şəxslər üçün yazılıb. Son kitabında müəllif öz şeirləri barədə deyir: "Bir-birimizi başa düşsək, mən yoxam artıq".

Osmanın şeirlərində fikirlərin axıcılığı dilin axıcılığını üstələyir. Bu mətnlər özünə qədərki türk şeirinin bir çox imzalarıyla rahat əlaqə qurur, hətta dialoqa girir. Bir tərəfdə Nəcib Fazillə, bir tərəfdə Atilla İlhanla, bir tərəfdə Turqut Uyarla, bir tərəfdə Cahit Kültəbiylə, Əbubəkir Eloğluyla, Ərdəm Bəyazitlə.

Gəlin, Osman Konuğun dilimizə uyğunlaşdırılmış bir şeirindən bir parçayla tanış olaq:

***İnanırdıq
Kətan köynəklərə inanırdıq
ad günü mahnılarına, tortlara və şam üfürən adama
dünyaya doğulmanın şən mövcudluğuna
kimyaya, tərəzi və çəki daşlarına inanırdıq
adı fatma, fatmaya dərhal inanırdıq
adı əli, əliyə nə üçün inanmıyaq
...ölülərin yönətimindəki dirilərin savaşına
ama ən çox kətan köynəklərə
...hər nəydisə zətən şübhə yox inanmamıza
əl kameralarına, mərhəmətə... reno torosa
haradasa iman gətirəcəkdik istehsalı dayanmasaydı....
...fəvvarələrə, antik dünyaya; roma və üç qitəyə
müqavilələrə və sosial sığortalara
yerə tūpürməməyə
-göylərə tūpürə bilərsiniz-
israil oğulları israil qızlarını öldürərkən
yaxşıydıq, kətan köynəklərə inanırdıq***

Hayriyə Ünal

1973-cü ildə Afyonda dünyaya gələn bu şairə orta məktəbi Ankarada oxuyub. Orta Doğu Texnik Universitetini bitirib. Bir müddət riyaziyyat müəllimliyi, radio aparıcılığı, redaktor kimi fəaliyyət göstərib.

Yaradıcılığa poetik tərcümələrlə 1997-ci ildə Türkiyədə bir çox gənc yazarlara qapısını açmış, uğurlar diləmiş "Heca" jurnalında başlayıb. Şeirləri və tərcümə nümunələri 1997-ci ildən bu yana davamlı olaraq "Dərgah", "Atlılar", "Heca", "İpək dili", "Qaşqar", "Köklər", "Ədəbiyyat və tənqid", "Qırıqlar", "Yasaq meyvə" və digər jurnallarda çap olunur. Modern Türkiyə şeirində sanballı deyə biləcəyimiz bir neçə yazıya imza atıb. Turqut Uyar, Cahid Zərifəoğlu, Sezai Qaraqoç, Ece Ayxan kimi modern türk şeirinin vazkeçilməz təmsilçiləri ilə bağlı yazıları diqqəti çəkir. Bununla birgə, nəsr üzərinə də yazdığı yazılar öz tərz, yanaşmasına görə, Hayriyə Ünalın imzasını fərqli bir yerə çıxarıb.

Şeirlərini "Saçları vardır eşqin" (2000), "Adəmin qızlarından biri" (2003), "Sərt keçəcək bu qış" (2006), "Gərəkli açıqlama" (2010) adlı kitablarında toplayıb. O, bu kitablarıyla isbat edib ki, yeni dönmə Türkiyə şeirinin nəfəsinə nəfəs qatanlardan biridir.

Yazılarının birində yazır ki, şeirdən danışmaq mənim üçün olduqca çətindir. Çünki şeiri tənqid müstəvisində başa düşməyə meyilli olmağım zaman keçdikcə azalır. Ona görə də mövzu şeirə gəldiyində, bir az yavaşayıram.

Hayriyənin son illərdə işıq üzü görən yeni şeir kitabı "Gərəkli açıqlama"nı anlayıb dərk eləmək o qədər də asan deyil. Türkiyə mətbuatı bu kitabla bağlı yazırdı ki, bütün ciddi kitablar kimi, bu kitab da öz oxucusundan zəhmət və açıqfikirli olmağı tələb edir. Bu kitabdakı şeirləri dərk etmək üçün insanı həyata bağlayan ən vazkeçilməz həqiqətləri belə itirmə cəsarəti lazımdır. Sizə kitabda yer alan "Şübhəsiz" adlı şeirin dilimizə uyğunlaşdırılmış variantını təqdim edirəm:

***Biz yeridikcə körpələrin boynu bükülsün
Anaların südləri kəsilsin
Atanın əlindən çörək düşsün
Çünki bu şərti birisi ödəməlidir***

***Bu boğazın kapitulasiyonu
 Bir qadının qoçusu olursa
 Biz yeridikcə kəsilsin yaxınlarımızın başları
 Nə qədər yerisək
 Hər kəsin ətəyində qalır daşları
 Bir dəfə də çıxınca şeirin küçəsinə
 Qiymətli nəysə o qalır sənə santim aşağısı deyil
 Dişə diş misraya misra***

Bir sözlə, bu nümunə göstərir ki, Hayriyə öz poetik yaradıcılığında miflərlə əlaqəni gündəmə gətirir. Bir şeirində o, "Qadın, bir şeir yazdın\ biz bunu çox sevərik\ Tufandan sonra çoxaldı yazanlar..." - yazır. Burdakı tarix və mif yaddaşımızı təzələyir. Hayriyənin bəzi şeirlərinin dili onun modern şeirdən postmodern şeirə yönəlməsi kimi də anlaşılar.

Qonça Özmən

1982-ci il təvəllüdlü bu xanım Burdurda dünyaya gəlib. İstanbul Universitetinin ingilis dili və ədəbiyyatı bölümünü bitirib. Elə bu universitetdə də işləyir.

İlk şeir kitabı "Gizlinimdə" adlanır. Şeirləri və məqalələri "Kitaplık", "Varlık", "Adam Sanat", "Yasak Meyve", "Dize", "Le Poete Travaille" ("Şair Çalışır"), "Akatalpa", "Edebiyat ve Eleştiri", "Kül", "Yom Sanat" və sair kimi jurnallarda çap olunub. 1999-cu ildə Əli Rza Ərtan və 2000-ci ildə Orxan Murat Arıburnu adına şeir mükafatlarının qalibi olub.

Qonça Özmənin şeirləri bir çox dillərə, o cümlədən, ingilis, alman, fransız, ispan və fars dillərinə tərcümə edilib. O, poetik tərcümələrlə də məşğuldur.

Q.Özmənin şeirində türklərə xas olan yığcamlıq, axıcılıq özünü büruzə verir. Misal üçün, onun "Bəlkə səssiz" şeirinə diqqət edək:

***Gecəyə hazırlayıram meşəni
 Yavaş-yavaş soyunur yaşıllıq
 Bir quşun bir buluda qarışmış düşü
 Rüzgar yenə qayalardan söz edir
 Rüzgar gəzib gördüyü yerlərdən danışır
 Bu səfər axar bəlkə sözlər deyirəm
 Yağışla boşalır təninin arzusu
 Bəlkə qarışdırar vaxtını azanlar və ölümlər
 Hər necəysə çiçək açar bir uşağın kəsik qolu
 Ey dünya kiçildikcə kiçildin içimizdə
 Dayanmadan yığılır söz palçığı gölün dibində
 Durmadan səsinə itirir hər şey***

Bu şeirləri oxuyan yəqin edər ki, bizdə bu ruhda xalq mahnıları, bayatıları olsa da, bu ecazkarlıqda şeir nümunələri yazılmır. "Bəlkə səssiz" şeirlər kitabından götürdüyüm bu nümunə göstərir ki, çağdaş türk şeiri olduqca rəngarəng və geniş palitraya malikdir. Digər bir maraqlı cəhət odur ki, qardaş ədəbiyyatı təmsil edən yazarlar içərisində xanım yazarlar da öz səsi, nəfəsi, istedadı ilə ciddi rol oynayırlar.

Şairənin həmkarı Pakizə Barış yazır ki, Qonça Özmənin modern şeirə fərqli mədəniyyət duyğularının çatırından dammış təptəzə duyğu zənginliyi və ənginliyi qazandıracağına inanıram. Buna mən də əminəm.

Məhmət Can Doğan

Çağdaş türk şeirinə yaradıcıları sırasında yer alan ən önəmli imzalardan biridir. 1969-cu ildə doğulub. Türk dili və ədəbiyyatı bölümünü bitirib. Doktorluq dissertasiyası Türkiyə şeirinə ünlü isimlərindən olan Cəmal Süreyyənin yaradıcılığına həsr olunub. Hazırda Qazi Universitetində müəllim işləyir. Türkiyə şeiri, ədəbiyyatı ilə bağlı ciddi tənqidçi, araşdırmaçı kimi tanınır. "Beş şair, beş poetika" araşdırma kitabı 1993-cü ildə "Milliyyət Ədəbiyyat Mükafatı"nı alıb.

"Mənə Tekel Fərəs" (1993), "Törenlər və Kompulolar" (1997), "Şaman" (2005), "Boynca" (2005), "Attar" (2009) şeir kitablarının müəllifidir. Onun şeir kitablarında yer alan mətnlər yetkin, kamil, bəşkin haldadır. Hakan Albayraqdan fərqli olaraq, onun şeirlərinin ideoloji tərəfləri sətiraltı qatda, simvolik plandadır. Bir sözlə, bu şairin yaradıcılığında sistemli bir anlayış hakimdir. Bu anlayış kitabdan kitaba mərhələ təşkil edir, müasir türk düşüncə tərzilə təsəvvüf dünyagörüşünün sintezini bir araya gətirir. Sonuncu kitablarından olan "Attar" bu baxımdan sufi dünyagörüşünü lakonik şəkildə ortaya qoyur. Şair bu kitabındakı şeirlərlə özündən əvvəlki şairlərdən Asəf Çələbiylə ruh və poetik ruhsallıq baxımından yaxınlığını yeni biçimdə üzə çıxarır:

*sən necə istərsən əfəndim
mən kölənəm
mənlilik dağına dəlmişəm
sənə gəlmişəm*

*yolum zəncir olmuş əfəndim
dağım zəbərcət bir kolyə
hansı əfəndi ululanar belə
belə ucaldılar köləsiylə*

*səsim yüksəldi əfəndim
təcvid ilə Quran oxudum sanki
yardın qəlbimi açdın
adınla həm də nəfəsimi*

*duaya deyil macal
qalmadı lüzum
aah canım əfəndim
aah iki gözüüm*

* * *

Hər bir xalqın poeziyası onun yaşadığı tarixi proseslərdə formalaşır, estetik dəyər qazanır, fəlsəfi dərinlik əldə edir. Bu baxımdan son 20-30 ildə Türkiyə şeirinin mühüm özəlliyi onun öz metafizik tutumunu saxlamasıyla xarakterizə oluna bilər. İkinci özəlliyi onun köçəbəlik, fanilik dolu notlarla aşır-daşmasıdır ki, görünür, bu, türklərin dünyanı bir neçə dəfə dolaşmış durmasıyla bağlıdır. Hətta ola bilər ki, bu fəlsəfəni türk şeirində dərinləşdirən onun öz soykökünü başqa planetə, məsələn, Marsa bağlaması ilə əlaqədardır. Belə bir düşüncə türk insanının düşüncə dünyasına, çarpan ürəyinə onun ruhu vasitəsi ilə azadlıq duyğusu aşılayır. Bu duyğu onda bitib-tükənməz aşılıq fəlsəfəsi formalaşdırır. Bu aşılıq ab-havası isə onu millətlər içində millət, imzalar içində imza, ritmlər içində ritm, şeirlər içində şeir deyər meydana çəkir...

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Təyyar SALAMOĞLU

ROMANIN, YOXSA TƏNQİDİ MÜHAKİMƏNİN YOXSULLUĞU?!

Son vaxtlarda da tənqidi düşüncədə roman janrına münasibət kifayət qədər canlı və intensivdir. Bu, ədəbi orqanların səhifələrində ayrı-ayrı roman nümunələrinin qiymətləndirilməsində, elmi-nəzəri və tənqidi düşüncənin Azərbaycan romanı probleminə yanaşmalarında, postmodernist roman anlayışına ziddiyyətli münasibətlərdə, tarixi romanın tipologiyası, mif və roman problemi ilə bağlı irəli sürülən mülahizələrdə aşkar görünür. Azərbaycan romanına inkarçı və tənqidi baxış bəzi hallarda ifrat tendensiyalı xarakter daşıyır. Bu o qədər qabarıq bir cəhətdir ki, Azərbaycan ədəbi-elmi ictimaiyyəti bunun fərqiə varmaya bilməz. Uzun illərdir Türkiyədə yaşayan Arif Acaloğlunun “Kaspi” qəzetinin 14 mart 2015-ci il sayındakı “Ədəbi tənqidin nüfuzu sarsılıb” adlı müsahibəsinə diqqət yetirsək, Azərbaycan romanının ünvanına deyilənlərin qeyri-obyektivliyi və qeyri-elmiliyi narahatlıq doğurmaya bilməz. Təəssüf ki, müsahibə Azərbaycan romanı haqqında tam yanlış təsəvvür yaradır. A.Acaloğlu məsələni belə qoyur: “Azərbaycanda bu gün az qala heç bir yazıçı haqqında tənqidi fikir bildirmək olmur, amma bir çox əsərlər həqiqətən üzə çıxarılmalı səviyyədə deyil. Bu gün Azərbaycanda çap olunan hər 100 əsərdən 70-i yandırılmalı, ya da zibilliyə tullanmalıdır. Çağdaş ədəbiyyatımızın təbliğini, tanınmasını istəyirik, amma nəyi, hansı əsəri? Bunu dəqiq bilmirik... Məsələn, “Yanar ürək” tərcümə olunsaydı, türk oxucusu ondan heç nə anlamayacaqdı. Roman kolxozdakı bir ixtilafdan bəhs edir və bu, rus oxucusuna daha maraqlı olacaqdı, nəinki türk oxucusuna.

İsa Muğannanın “Dan ulduzu” adında bir romanı vardı, sonralar həmin əsərdən imtina etdi. Əsərin ideyasından bu hasil olur ki, sovet cəmiyyəti konfliktsizdi, heç bir problemdən söhbət gedə bilməz. Bu romanda gör mübahisə nəyin üstündə qurulmuşdu: yaylağa çıxmaq, çıxmamaq?

Məsələn, Mirzə İbrahimovun “Böyük dayaq” romanını tərcümə eləsək, burada heç kimə maraqlı olmayacaqdı. Amma roman özlüyündə çox maraqlıdır.

Digər bir misal: Markesin romanları özünü təqdim eliyə bilir. Anlaşılmayan bir neçə silah və təam adları ola bilər, amma əsərləri ümumi dəyərlərdən bəhs eləyir”.

Arif Acaloğlunun müsahibəsindən nümunə gətirdiyimiz parçada razılaşmadığımız çox məqamlar var. Amma axırıncı tezisdən başlayaq. Markesin romanlarının təqdiri başadüşüləndir. Mübahisə doğuran tezis ikinci hissəsidir: “Amma əsərləri ümumi dəyərlərdən bəhs eləyir”. Markesin dünyada məşhur bir yazara çevrilməsinin əsərlərinin “ümumi dəyərlərdən bəhs etməsi” ilə izah edilməsi təsadüfi deyil. Bu yanaşma müasir Azərbaycan tənqid və ədəbiy-

yatşünaslığında artıq geniş yayılmaqda olan bir konsepsiyadan irəli gəlir. Bu konsepsiyaya görə, dünya şöhrəti qazanmaq üçün ümumbəşəri məsələləri roman süjetinə çevirmək və ona fəlsəfi təfsir vermək lazımdır. İndi “milli” mövzulara məhəllilik damğası vurmaq tendensiyası güclənib. Ədəbi təhlillərdə çox vaxt milliliklə bəşəriyyət üz-üzə qoyulur, milliliyə “keçmişin qalığı”, bəşəriyyətə isə qloballaşan dünyanın tələbi kimi baxılır. Qloballaşan dünya bunu tələb edə bilər, bunu şüurlara və o cümlədən, estetik şüura yeridə bilər və yeridir də. Ancaq milli estetik və elmi şüur bu tendensiyanın mahiyyətini başa düşməli, ona müqavimət göstərməyi bacarmalıdır.

Millilik estetik kateqoriya olaraq milli mövcudluğun bədii düşüncədəki təzahürüdür. Bəşəriyyətə gedən yol bütün tarixi zamanlarda millilikdən keçmişdir. İndi isə “filankəs milli sənətkardır” anlayışı az qala həmin sənətkarı tənqid kimi, kiçiltmək kimi başa düşülür. Bu, olduqca yanlış və qorxulu tendensiya “at ağızlı” qloballaşan dünyanın ictimai və milli şüura birbaşa və dolayı təsirlə bağlıdır. Bu təsir indiki halda öz miqyası etibarlı ilə ədəbiyyata sovet ideologiyası prizmasından baxışa bərabərdir. Sovet ideologiyası milli düşüncənin fəvqündə dayanan “sovet ədəbiyyatı” formalaşdırmaq istədiyi kimi, dünyanın qloballaşdırılması da milli ictimai və estetik şüuru zəiflədib, nəticə etibarlı ilə milli ədəbiyyatların fəvqündə dayanan “bəşəri” ədəbiyyat yaratmağa hesablanıb. Hesablanan həm də budur ki, “bəşəri” ədəbiyyatın episentridə Avropa düşüncəsi dayanmalıdır. Bu, mahiyyətə Qərb bədii sisteminin Şərq bədii sistemi və milli şüur tipi üzərində birmənalı qələbəsi deməkdir. Məhz bu düşüncə ilə bütün böyük dahilərin əsərlərini müasir tənqid və ədəbiyyatşünaslıq “bəşəri dəyərlər” kontekstində şərh etməyə can atır. Markesin yaradıcılığı da, onun ən məşhur əsəri də bu mənada istisna deyil. Halbuki, Markesin “Yüz ilin tənhalığı” əsəri də əvvəlcə Kolumbiya cəmiyyətinin tarixi inkişaf yolu haqqında fərdi yazıçı mifi kimi yaranmışdır. Bu, məsələnin tamam başqa tərəfidir ki, yazıçı Kolumbiyanın tarixini “şerti və global tarix modeli” kimi (Rəhim Əliyev) mənalandıra bilmişdir. Başqa sözlə, Markesin əsəri millilikdə bəşəriyyətin ifadəsi kimi doğrulmuş və məhz bu estetik model daxilində yaşarlıq qazanmışdır.

Azərbaycan tənqidinin klassiklərindən biri olan F.Köçərli “Ədəbiyyatımıza dair məktub” məqaləsində yazırdı: “Ancaq bu qədər var ki, Sədinin əsərləri bir Şiraz əhlinə və fars millətinə mütəlliq olmayıb, bəlkə, cəmi mədəni tayfalarla və millətlərə hüsni-xidmət göstərir... və habele Tolstoy, Şekspir, Höte və qeyriləri...” Əslində bu fikri söyləməklə F.Köçərli heç bir Amerika kəşf etmir. O, sadəcə olaraq, sənətin estetik qanunauyğunluqlarından birini dilə gətirir. Amma bu “dilə gətirmə” bu gün daha çox aktualıq qazanır. Məsələ təkcə onda deyil ki, A.Acaloğlu Markesin əsərinin uğurunu onun “ümumi dəyərlər”dən bəhs etməsində görür. Məsələ ondadır ki, son onilliklərin tənqid və ədəbiyyatşünaslığında həqiqi ədəbi hadisəyə çevrilən əsərləri (Elçinin - “Mahmud və Məryəm”, Y.Səmədoğlu- “Qətl günü”, M.Süleymanlı - “Köç” və s.) “ümumi dəyərlər”, hansısa bir bəşəri fikrin fəlsəfi ifadəsi kimi mənalandırmaq tendensiyası güclənib.

Fikrimizin təsdiqi mənasında ən səciyyəvi faktlardan birinə diqqət yetirək. Elçinin 80-ci illərin ədəbi hadisəsinə çevrilən məşhur “Mahmud və Məryəm” romanına ön sözündə dilçi alim, tənqidçi Kamil Vəliyev yazır: “Elçinin yaradıcılıq qələbəsi... ondadır ki... dastanın mötəvəllərindən (“Əsli və Kərəm” dastanının - T.S.) istifadə edərək *ümumiyyətlə insan xisləti haqqında* (kursiv mənəmdir - T.S.) düşündürən və dərinə təsir edən əsər yazmışdır”. Tənqidçi fikrini davam etdirərək romanın əsas ideya-estetik qayəsini belə müəyyənləşdirir: “Yazıçı mif-dastan sxemasını şerti almış, tarixi ekskursları bir nöqtədə birləşdirmiş və əslində, insan adlı bir təbiətin böyük möcüzəsi haqqında ədəbiyyatımız üçün yeni söz demişdir”. Heç şübhəsiz ki, Elçinin əsərində bu ideya xətti vardır. Lakin bu cür təfsir yazıçının romanının ideya-estetik xətlərini bütövlükdə ehtiva etmir. K.Vəliyevin müəyyənləşdirdiyi ideya xətti əsərin bəşəri məzmununda ifadə olunan

mahiyyəti - həyata, insana və zamana fəlsəfi baxışı əks etdirir. Bu tipli yanaşmalarda əsərin milli məzmununun ifadə etdiyi ideya xətti ya tamam sərf-nəzər edilir, ya da tam arxa plana keçirilir. Bu məqamda roman öz sosial təbiətindən, mahiyyətə isə milli gerçəkliyi (və eyni zamanda tarixi gerçəkliyi) inikas imkanından məhrum edilir. Bu cür təhlillər romanı dünya ədəbiyyatı və dünya oxucusu kontekstinə çıxarmağa hesablanır, lakin estetik qanunauyğunluq düzgün şərh olunmadığı üçün belə təfsirlər heç vaxt uğur qazana bilmir. Çünki ümumbəşəri ideyaların bədii inikası milli məzmunun dərinliyindən, onun tarixi, sosial, əxlaqi-mənəvi, psixoloji qatlarının sənətkarcasına tədqiqindən keçir. Bütün bunlar öz yerində. Qayıdaq İ.Hüseynov məsələsinə. A.Acaloğlu "populyar roman" məsələsini qaldırır, bu mənada İ.Hüseynovun "Yanar ürək", "Dan ulduzu", M.İbrahimovun "Böyük dayaq" əsərlərinin bu tələblərə cavab vermədiyini və ümumiyyətlə, həqiqi populyarlıq mənasında Azərbaycan romanları içərisində on əsər tapmağın onun üçün müşkülə çevrilməsi məsələsini öz fikirlərinin əsas tezislərindən birinə çevirir. Müsahibə müəllifi "populyar roman" anlayışı ilə həqiqi roman - intellektual roman anlayışlarını eyniləşdirir. Məsələnin bu cür qoyuluşu ilə razılaşmaq olmaz. Çünki "populyar roman"la "intellektual roman" anlayışları bir-birini tamamlamaqdan daha çox, bədii inikasda yazıçı məqsədinin əks qütblərini əks etdirir. Məsələ ondadır ki, populyarlıq bütün mənalarda yaxşıdır, lakin həqiqi roman sənəti üçün kimi götürülə bilməz. Populyarlığın mayasında daha çox oxucu zövqünə hesablanmaq prinsipi dayanır və həqiqi sənət adamları bir qayda olaraq bu "yol" a getməmişlər.

A.Acaloğlunun müsahibəsi ilə eyni gündə bir türk yazarının - Ayfər Yılmazın türk romanından bəhs eləyən bir məqaləsini oxudum. Ayfər Yılmaz "türk populyar roman"ından danışdı və bu sırada türk populyar romanının nümayəndələrindən biri Suzan Sözenin əsərlərini geniş təhlilə cəlb edirdi.

Ayfər Yılmaz öz yazısında türk populyar romanından bəhs açmağı hədəf kimi seçsə də, o bu tip romanların həqiqi sənət nümunələrindən fərqləndiyini, sənətin estetik tələblərinin yox, bir çox digər maraqların bu əsərlərin yazılmasında əsas şərt olduğunu önə çəkirdi. Məqalədə oxuyuruq: "Orta səviyyəli oxucuları hədəf seçən, oxucunun marağını ön planda saxladığı üçün intellektual mesajlar əvəzinə daha çox əyləndirici xarakter daşıyan, eyni zamanda, dil və quruluş baxımından sənətkarın kifayət qədər həssaslıq göstərmədiyi və bədii cəhətdən zəif hesab edilən əsərlərin ümumi adı kimi müəyyən edilən populyar ədəbiyyat Fransada xalqçılıq hərəkatının əksi kimi meydana çıxan və zamanla müəyyən inkişaf yolu keçən ədəbiyyat növüdür".

Rauf Mutluay, Bilge Ercilasun kimi tədqiqatçıların mülahizələrinə və türk populyar romanının çoxsaylı nümunələri üzərindəki müşahidələrinə əsaslanan A.Yılmaz bu tip romanlar üçün səciyyəvi olan aşağıdakı cəhətləri önə çıxarır:

1. Türk ədəbiyyatına XIX yüzilliyin son çərçivəsində daxil olan populyar roman, əksərən gənclərin, qadınlar və uşaqların üstünlük təşkil etdiyi geniş bir oxucu kütləsini hədəf alır.

2. Asan anlaşılan bir dildə yazılır. Yazarların üslub qayğıları yoxdur.

3. Asan yazıldığı kimi, oxunması da çox zaman almaz.

4. Oxucu zövqünün hadisəçiliyə meylini əsas tutduğu üçün təhlillərə çox yer verilməz.

5. Tematik baxımdan məhəbbət romanları, tarixi populyar romanlar və macəra romanları kimi fərqli növlərə ayrıla bilər.

6. Ədəbiyyatşünasların çox əhəmiyyət vermədiyi bir yol olaraq dəyərləndirildiyi üçün ancaq bu cür yazarlar ədəbiyyat tarixlərində bir o qədər yer tuta bilməmişdir (A.Yılmaz. Suzan Sözen romanlarında sadəcə aşk öyküləri mi anlattı? "Folklor/ədəbiyyat" dərgisi, Ankara, 2009, №1, s.192).

Populyar romana məxsus xüsusiyyətlərin romançılıqda tamam fərqli bir yol və tamam fərqli bir məqsəd daşdığı yuxarıdakı ümumiləşdirmələrdə aydın görünür.

Bu "aydın görünən"lər isə onu sübut edir ki, istər İ.Hüseynovun "Yanar ürək", "Dan ulduzu" əsərlərinin, istərsə də M.İbrahimovun "Böyük dayaq" romanının, eləcə də S.Vurğunun "Muğan" poemasının populyarlıq müstəvisində dəyərləndirilməsi büsbütün yanlış və qeyri-elmi bir tendensiyadır. Həmçinin Azərbaycan romanının dünyaya çıxarılacaq nümunələrinin "Kulis.az" saytının "10 ən populyar roman seçimi"nə görə müəyyənləşdirilməsi də lazımi nəticəni verə bilməz. Çünki "Kulis.az" oxucu rəyinə əsasən 10 romanı fərqləndirə bilər, önə çıxara bilər, lakin əldə olunan nəticə heç də Azərbaycan romanının həqiqi simasını əks etdirə bilməz. Ona görə ki, həqiqi sənət nümunəsi kimi meydana çıxan əsərlər fəlsəfi və sosial tutumu ilə seçilir və heç vaxt oxucu zövqünə və səviyyəsinə köklənmir. Bu seçim mütəxəssis sözü - tənqidçi və ədəbiyyatşünasların mövqeyi, romanın ədəbiyyat tarixindəki yeri əsasında aparılmalıdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən "Yanar ürək" romanına bir qədər əhatəli yanaşaq və belə bir sual qoyaq: Doğrudanmı "Yanar ürək" romanı kolxozdakı bir ixtilafdan bəhs edir?

Müstəqillik dövrünün ədəbi tənqidində səslənən bir həqiqəti "Yanar ürək"ə yanaşmada ilkin çıxış nöqtəsi kimi alaıq. Tənqidçi T.Hüseynoğlu yazır: "İsa Muğanna böyük yaradıcılıq yoluna çıxdığı vaxtdan hakim ideoloji-siyasi mövqedən çıxış edən tənqidin daim ittiham və hücumlarına məruz qalmalı olubdur. Zaman göstərdi ki, yazıçı haqlı, tənqid isə haqsız imiş" (T.Hüseynoğlu. Söz - tarixin yuvası. Bakı. 2000. s.49). Yazıçının ədəbi prosesə daxil olduğu illərdə ən kəskin tənqiddə hədəf olan əsərlərindən biri "Yanar ürək" romanı olmuşdur. T.Hüseynoğlunun təbircə desək, bu mənada yazıçı nədə haqlı, tənqid nədə haqsız idi?

M.Arif yazırdı: "Sovet ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələrində biz yazıçıların yüksək siyasi mövqeyini, cəmiyyətin inkişafındakı qanunauyğunluğa inamını və həyatı mütləq inqilabi inkişafda təsvir etmək cəhdini görürük". Əslində bu, tənqidin tərtib etdiyi sxem idi. Yazıçı aydın siyasi mövqe nümayiş etdirməlidir və bu, "həyatı mütləq inqilabi inkişafda" təsvirə gətirib çıxarmalıdır. Bədiiyin də, yüksək sənətkarlığın da əsas meyarı, əsl həqiqətdə isə əsas ştamplı budur. Bu ştamplı rəsmi adı "sosialist realizmi"dir. M.Arifin "Yazıçının siyasi mövqeyi" məqaləsi tənqidin təklif etdiyi çərçivəni dağıdan əsərə qarşı yönəlmiş "məhkəmə hökmü"dür. Tənqidçi yazır: "Yanar ürək" povestində (M.Arif "Yanar ürək"i povest hesab edir - T.S.) müəllif özü də hiss etmədən sosialist realizmi prinsiplərindən kənara çıxmışdır. M.Arifə görə, bu "kənaraçıxma" yazıçının realizmini zəiflətməmiş, "kolxoz həyatını əyri güzgüdə göstərməsinə səbəb olmuşdur". Tənqidçi povestdə yazıçını təsvir etdiyi mənzərələrin birtərəfli, boyaların isə tünd çıxmasında, ictimai mövqe və məqsəd aydınlığı nümayiş etdirə bilməməkdə, mübaliğəli təsvirlərin həyat həqiqətini təhrifə gətirib çıxarmasında günahlandırır. Bizə görə isə İ.Hüseynov kolxoz kəndi mövzusunda yazdığı bu əsərdə tənqidçinin bədii nəsrimiz üçün köklü qüsurlar kimi ümumiləşdirdiyi sxematizmi dağıtmış, ştamplı xarakterli obrazlar yaratmaq ənənəsini sındırmış və ədəbiyyatımıza həyat həqiqətindən güc alan neçə-neçə canlı, təbii, həyatı insan surətləri gətirmişdir.

M.Arif yazır ki, "müəllifin təsvirinə görə Səməd əsərin əsas qəhrəmanıdır və müsbət surətdir". Razılaşırıq ki, Səmədə əsərdə əsas qəhrəman rolu verilmişdir, lakin yazıçı ona "müsbət surət" missiyası yükləməmişdir. Səməd xarakterinin bütün mürəkkəbliyi, ziddiyyətləri, zəif və qüvvətli tərəfləri ilə birlikdə canlı insan obrazıdır. Yazıçının məqsədi sosialist realizminin qəliblərinə tam uyğun gələn bir "müsbət qəhrəman" yaratmaq deyil, həyatın canlı təsvirini verməkdir. Səməd Əmirli obrazı ideoloji təbliğat üçün bir vasitə kimi yaradılmamışdır, həyatı realistcəsinə müşahidənin nəticəsi kimi yaranmışdır. Səmədin xarakteri, hərəkətləri və düşüncələri müəllif təxəyyülünün məhsulu deyil, gerçəkliyin sənətkarcasına obrazlaşdırılmasının nəticəsidir.

M.Arif hesab edir ki, "adamlarımız kommunizm cəmiyyəti uğrunda mübarizədə" təsvir edilməlidir. Aydındır ki, bütün bunlar ədəbiyyatın, sənətin üzərinə yüklənmiş ideoloji missiyalardır. İ.Hüseynov bilərəkdən bu "yük"ü ədəbiyyatın üzərindən atır,

bədii həqiqətin əsasına bu missiyanı yox, həyat həqiqətini qoyur. Həyat həqiqəti İ.Hüseynovun əsərinə bütün sərtliyi, acıları ilə birlikdə, bəzək-düzəksiz gəlir. O, kolxoz həyatından bəhs edən əsəri istehsalat təfərrüatlarının, problemlərinin bədii təsviri ilə yükləmir. Təsərrüfat həyatının təsviri onun əsərində məqsədə çevrilir. Müəllif bədii təsvirin mərkəzinə insanı, insanları gətirir. "Əsl insan haqqında povest" yazır. Sosial ədalətsizliklər məngənəsində sıxılıb əzilən insanlar haqqında həqiqətləri deyir. Bu əsərə qədər ədəbiyyatımızda ancaq müsbət missiya ilə, insanların qayğıkeşi və dostu kimi göstərilən raykom katibinin əsl simasını, antiinsani mahiyyətini açıb göstərir. Romanda milli tarixi varlığımızdan gələn, nəcib insani keyfiyyətlərin daşıyıcısı olan silsilə obrazlar var. Müəllif onların simasında siyasi rejimin dəstək verdiyi vəzifə adamlarının zülmü altında inləyən, hər şeyi başa düşən, lakin "zülmün topu, qələsi" qarşısında öz gücsüzlüyünü dərk edən, buna görə də dözməyə məcbur olan məzlum (bir çox hallarda isə həm də mübariz) insanların surətlərini ümumiləşdirmişdir.

Bəli, bu da həqiqətdir ki, İ.Hüseynov "İdeal"ı yazanda "bəsitdir" deyib "Yanar ürək"dən imtina eləmişdi. Ancaq İ.Hüseynovun imtinası şərti xarakter daşıyırdı və hətta bu "şərtlilik" ortada olmasa belə, yazıçının öz əsərinə münasibəti "Yanar ürək" in ədəbiyyat tariximizdəki mövqeyini azaltmadı, bəlkə bir az da artırdı və ədəbiyyatşünaslığın əsərə diqqətini gücləndirdi. Düzdür, "Yanar ürək"dən imtinadan üzü bəri əsərə yanaşmada yazıçının mövqeyinə istinad edənlər də tapılırdı. Ancaq tənqid və ədəbiyyatşünaslıq ümumən götürəndə doğru bir yol tutdu. Azərbaycan tənqidinin ən istedadlı nümayəndələrindən biri A.Məmmədov Ə.Əylisli ilə dialoqunda onun öz yaradıcılığının təkamül xəttini cızmaq istəyinə, bir qədər sərt və emosional ovqatda reaksiya verərək demişdi: "Bircə o qalıb ki, yazıçının necə yazdığını onun özündən soruşaq". Əslində bu tənqidin ədəbi prosesdə tutduğu yerə dair nümayiş etdirdiyi metodoloji və elmi cəhətdən tam düzgün bir mövqe idi. Sevindirici haldır ki, Azərbaycan tənqid və ədəbiyyatşünaslığı "Yanar ürək"ə və eləcə də "İdeal"a qədər İ.Hüseynovun keçdiyi yaradıcılıq yoluna bu düzgün mövqedən yanaşmağı bacardı.

Tanınmış tənqidçi N.Cəfərovun İ.Hüseynov fenomeninə və "Yanar ürək" əsərinə baxışları üzərində bir qədər təfərrüatı ilə dayanaq. Çünki İ.Hüseynovun bədii şüur tipinin fəlsəfəsi, miqyası və estetikası mahiyyət müstəvisində onun təhlillərində dərinlən açıılır. Tənqidçi yazır: "Müşahidələr, təhlillər, bu vaxta qədər söylənen mülahizələrin ümumiləşdirilməsi göstərir ki, İsa Hüseynov (Muğanna) fenomeni kifayət qədər milli hadisədir - Azərbaycan sosial - kulturoloji tənəkkürünün ehtiyacından yaranmış, ictimai düşüncə imkanlarımızın həddlərini müəyyən edən, idrakımızın problemləri səviyyəsində olan bir hadisədir" (N.Cəfərov. Əsərləri. V cild. II cild. Bakı. "Elm", 2007, s.201). "İsa Muğanna: məlumluqdan məchulluğa" məqaləsində prof. N.Cəfərovun İ.Hüseynov yaradıcılığının tipologiyası, təkamül yolu ilə bağlı müşahidələri getdikcə dərinləşir və bu yaradıcılığa yanaşmada nəzəri konsepsiya səviyyəsinə yüksəlir. Bu konsepsiya İ.Hüseynov nəsrinin "məlumluqdan məchulluğa" doğru gedən yoluna ən azı ilkin işıq salır və tədqiqatçıları "80-90-cı illərdə hamı üçün sirr olan mürəkkəb, dərkəilməz bir ideya-estetik fenomen - İsa Hüseynov (Muğanna) fenomeni"nə daha ehtiyatla, daha dərin fəlsəfi tənəkkürlə yanaşmağa səsləyir. Tənqidçi yazır: "İsa Hüseynovun yazıçı idrakı çox zaman o qədər genişlənir ki, böyük əhatə dairəsinə malik olur, onun əsərlərini yalnız bədii idrak materialı kimi şərh etmək heç nə vermir. Çünki İsa Hüseynov düşüncəsinin miqyası (və tipologiyası!) etibarlı ilə ədəbiyyatdan kənara çıxır, ümumən insanı, ümumən cəmiyyəti araşdırır..." (N.Cəfərov. Göstərilən əsəri. s.202).

N.Cəfərovun tənqidi tənəkkürünün gücü İ.Hüseynov nəsrində "məlumdan məchula" gedən yolun - "Yanar ürək"dən "İdeal"a keçidin mexanizmini görməyə imkan verir. İ.Hüseynov nəsrinin təkamülünə bu cür baxış yazıçının öz sənət yoluna verdiyi təfsirlə tamamlanır. "Yeni il sorğusu"na cavabda İ.Hüseynov yazır:

"...Mən "Yanar ürək"dən imtina eləmişəm. Ürəkdir o əsər, beyin deyil. Sənə, mənə, xalqıma, xalqlarımıza beyin lazımdır, ay tənqidçi, tarixçi qardaşım, beyin!... beyin!" (N.Cəfərov. Göstərilən əsəri. s.200). Professor N.Cəfərov "Yanar ürək"i ədəbiyyat miqyasında görür, "İdeal"ın isə fəlsəfə, sosiologiya miqyasında da dərki zərurətini önə çəkir. Şübhəsiz ki, burada "Yanar ürək"dən "İdeal"a qədər keçən müddətdə fəlsəfənin, sosiologiyanın ədəbiyyata nüfuzu, ədəbiyyatın fəlsəfəyə, sosiologiyaya nüfuzu - "İdeal"da cəmiyyət həyatının dünya modeli şəklində təfsirini tapan fəlsəfəsinin əksi nəzərdə tutulur. İ.Hüseynov da "Yanar ürək"i ədəbiyyat miqyasında görür. Sənətkarın əsəri "ürəkdir o əsər" kimi mənalandırması buna işarədir, bədii inikasda emosionallığın dayanıqlığını işarələyir.

"Sənə, mənə, xalqıma, xalqlarımıza beyin lazımdır" düşüncəsi miqyassız bədii istedadın təlqini ilə ədəbiyyatın üzərinə düşən missiyanı - dünyanı, cəmiyyəti izah funksiyasını görüb (emosionallığın öz yerini rasionallığa güzəştə getməsinə) dərk etməsi və bunu "İdeal"da gerçəkləşdirmək təşəbbüsü ilə bağlıdır.

50-ci illərin sonlarında yazılmış "Yanar ürək" əsəri ictimai-siyasi həyatın obyektiv təhlilinə, insan və cəmiyyət probleminin uğurlu bədii həllinə doğru istiqamətlənmiş novator sənət nümunəsidir.

Romanda sevgi motivi, məişət planı ön mövqedə olsa da, mahiyyət planında müəllif süjetin inkişaf xəttini sosial-siyasi məsələlərlə sıx əlaqələndirir. Səmədin təmiz məhəbbətinə təcavüz, bir insan, bir şəxsiyyət kimi onun hüququnun tapdanması fonunda cəmiyyəti bürüyən sosial ədalətsizlik, siyasi sistemin "humanizm" tülünə bürünmüş antihumanizmi bədii təhlilin mərkəzinə çəkilir. Romanın sujeti elə qurulub ki, ali partiya məktəbində təhsili alıb kəndə qayıdan Səmədi öncə əmisinin ona qarşı yönəlmiş insanlığa yaraşmayan hərəkəti narahat edir və hiddətləndirirsə, zaman keçdikcə o, əmisinin rayonda, sözün həqiqi mənasında, diktatura rejimi qurduğunu və özünü "yarımallah" kimi apardığını müşahidə edir. Səməd əmisinin bu hərəkətləri ilə razılaşmır, sosial ədalətin bərpası uğrunda mübarizəyə atılır. Sultan Əmirli obrazında əyaniləşən sosial ədalətsizlik və antihumanizmə qarşı kəskin tənqidi mövqe təkə ona qarşı çıxan qardaşoğlunun - Səmədin mövqeyi deyil, bu, həm də müəllif mövqeyinin bədii ifadəsidir.

Yazıçı Sultan Əmirli obrazını mənfi planda verməklə cəmiyyətə tənqidi münasibətin ənənəsindən kənara çıxmış, tənqidin hədudlarını genişləndirmişdi. İ.Hüseynov rayon partiya komitəsinin katibini tənqid hədəfinə çevirmiş və onun simasında diqqəti inzibati amirliyin cəmiyyətdə yaratdığı ictimai bəlalara yönəltdi. Sultan Əmirli yüksək vəzifəli kommunist idi və onun tənqidi mənsub olduğu hakim partiyanın və sistemin nüfuzuna xələl gətirirdi. Bu tənqid dolayısı ilə hakim partiya və siyasi sistemə qarşı çevrilmişdi. Xalqın düşdüyü ağır, acınacaqlı vəziyyət yüksək rütbəli partiya işçisinin fəaliyyətindəki və xarakterindəki ciddi qüsurlarla əlaqələndirilir, xalq taleyi və dövlət problemi qaldırılırdı.

Inzibati amirlik üsulu ilə idarə olunan xalqın bir rayon səviyyəsindəki həyatının acınacaqlı mənzərələrinin yüksək sənət dili ilə ümumiləşdirilməsi "Yanar ürək"də İ.Hüseynovun "vətəndaş fədakarlığının" (Aydın Məmmədov) ən bariz nümunəsi idi. Bu mənada əsərin Azərbaycan romanının sonrakı inkişafına təkanı da, ənənə yaratmaq gücü də danılmazdır. Maraqlı və həm də tam qanunauyğun bir haldır ki, tənqid əsərin meydana çıxdığı illərdə ona yanlış münasibətin fərqi varə bildi və səhvlərini düzəltməyə özündə güc tapdı. Doğrudur, 70-ci illərdə hələ romanı ikili standartlarla qiymətləndirmək tendensiyası davam edirdi (nümunə üçün Q.Xəlilovun romanla bağlı mülahizələrini xatırlamaq olar). Bu mənada milli müstəqillik dövrünün ərəfəsi - 80-ci illər "Yanar ürək"ə sənət estetikası prizmasından baxışı ilə seçildi. Romanın ədəbiyyat tariximizdəki yeri və mövqeyi, üzərinə götürdüyü və uğurla yerinə yetirdiyi missiya, onun novatorluğunu şərtləndirən amillər bir sistem şəklində görkəmli tənqidçimiz A.Hüseynovun təhlillərində öz təsdiqini tapdı.

Məlumdur ki, müasir Azərbaycan ədəbiyyatında yeni keyfiyyət mərhələsinin başlanğıcı ədəbiyyatşünaslığımızda keçən əsrin 50-ci illərinin ortalarına aid edilir. Tənqid və ədəbiyyatşünaslığımızda “yeni nəsr” hadisəsi 60-cıların adı ilə bağlansa da, onun da start məqamını 50-ci illərin ortalarına aid etmək tendensiyası özünə kifayət qədər tərəfdar toplaya bilmişdir. Elmi və tənqidi düşüncədə “yeni keyfiyyət mərhələsi” ilə “yeni nəsr” hadisəsi arasında bərabərlik işarəsi qoymağın əleyhinə olan kifayət qədər mülahizələr səslənsə də (həm də ciddi arqumentlərə söykənən əsaslı mülahizələr), hər iki hadisənin bir-birindən doğduğu, bir-birini tamamladığı və çarpazlaşdığı şübhə doğurmur. Həm yeni keyfiyyət mərhələsinin, həm də “yeni nəsr” hadisəsinin başlanğıcında İ.Hüseynovun “Yanar ürək” əsərinin dayanması haqqında nümayiş etdirilən davamlı mövqe də onların bir-birini inkar edən yox, tamamlayan estetik hadisələr olduğunu sübut edir.

İstər “yeni nəsr”in ərəfəsi kimi, istər yeni nəsr hadisəsi, istərsə də yeni keyfiyyət mərhələsinin başlanğıcı kimi “Yanar ürək”, “Böyük dayaq”, “Qara daşlar” romanlarına xüsusi diqqət və əhəmiyyət verilmiş, belə bir fikir 80-ci illərin tənqid və ədəbiyyatşünaslığında tam inamla səslənmişdir ki, “həmin romanlarla bədii fikir həyatın bilavasitə öz gerçəkliyini, öz ziddiyyətlərini və mürəkkəbliyini inikas etdirməyə, dialektikasını duymağa doğru böyük bir məsafə qət etdi ki, bu da onda realizmi, həyat həqiqəti hissini gücləndirdi” (A.Hüseynov).

80-ci illər tənqidinin bu tipli qənaətlərində bilavasitə bədii materialın özünəməxsus estetikasından alınan nəticələrin müstəqillik dövrü tənqidində bir daha təsdiq olunması və inkişaf etdirilməsi “Yanar ürək”in xüsusi ədəbi hadisə kimi meydana çıxdığını, ədəbi prosesi öz ardınca aparmaq gücünü və missiyasını ortaya qoydu. Tənqidin müstəqillik düşüncəsinə söykənən qənaətləri də bunu sübut edir: “...Hekayələr, povestlər müəllifinin 50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəllərində (onda hələ 30 yaşlarında idi) ədəbi-ictimai mühitdə böyük rezonans doğurmuş “Yanar ürək”i Azərbaycan nəsrinə yalnız qeyri-adi istedadın gəldiyini göstərmədi, eyni zamanda, milli nəsr təfəkkürünün strategiyasını müəyyənləşdirdi. Sxematik süjet və obrazlar, yaşanmış həyatın məlum “ideoloji təfsiri”, “keçmiş bu gündən baxış” əvəzinə cəmiyyətin sosial-mənəvi tarixinin bütöv bir mərhələdəki mənzərəsinin canlandırılması (və həmin mərhələyə gətirib çıxaran “ümumi tarix”in metafizikasına maraq göstərilməsi!) yazıçının ən azından kəşfi idi... İ.Hüseynova qədər Azərbaycan ədəbiyyatı real sosial-mənəvi münasibətlərin genotipini bu qədər dərinə (və bu qədər mistik ehtirasla!) axtarmağa cəsarət etməmişdi.

“Yanar ürək” bir “sovet yazıçısı”nın əsəri olmaqdan daha çox, ədəbiyyatın “postsovet” perspektivini müəyyənləşdirməyə çalışan yaradıcılıq inersiyası idi...” (N.Cəfərov. Göstərilən əsəri. s.205).

“Yanar ürək”in “cəmiyyətin sosial-mənəvi tarixinin bütöv bir mərhələdəki mənzərəsini canlandıran” əsər kimi dəyərləndirilməsi romanın sosial-fəlsəfi həddudlarının nəhayətsizliyini işarələməklə, onun bəhs etdiyi zamanın “dünya modeli” kimi meydana çıxdığını sübut edir.

A.Acaloğluun mövqeyinə münasibət mənasında ikinci sualın qoyuluşu da qaçılmazdır: Doğrudanmı “Yanar ürək” tərcümə olursa, türk oxucusu ondan heç nə anlamayacaq?

Türk ədəbiyyatında, türk alimlərinin təbirincə desək, “aşk romanları” geniş yayılmışdır. Ayfer Yılmaz da öz yazısında qadın və erkək yazarların bu tipli romanlarının adını çəkir, onları “mövzu baxımından məhəbbət macərələrinin əsas alındığı, asan oxunan, oxunduqdan sonra da insana xoş bir eşq hekayəti oxumanın ləzzətini yaşadan əsərlər” kimi dəyərləndirir. Tədqiqatçı türk populyar tarixi romanlarının da əsasında “aşk və macera” süjetlərinin dayandığını vurğulayır. Romanın oxunaqlılığını şərtləndirən amillər içərisində “aşk süjetləri”nə üstünlük verilməsi təsadüfi sayıla bilməz. Azərbaycan romanı hələ ilk təşəkkül mərhələsində olanda, milli ədəbiyyatda bu janrın öz əhatə dairəsini genişləndirə bilməməsinin səbəbini F.Köçərli qadının ictimai həyatda heç bir rol oynaya

bilməməsi ilə əlaqələndirirdi. Onun bu janrın spesifikası ilə bağlı söylədiyi mülahizələr kifayət qədər orijinal və maraqlıdır: "Qadın, yeni məhəbbət və bununla əlaqədar olan əziyyətlər, bir-birinə qarşı duran xeyir və şər qüvvələrin mübarizəsi olmayan roman isə çox darıxdırıcı bir şeydir; belə roman oxucuya səmərəli, nəcib və yüksək təsir göstərə bilməz". Bu mənada görkəmli tənqidçinin ilk Azərbaycan romanlarında - "Bahadır və Sona"da, "Məktubati - Şeyda bəy Şirvani"də qadın obrazlarının başqa millətlərə mənsub olması ilə bağlı müşahidələri də maraqlı olmaqla bərabər, romanın bir janr kimi oxucunu öz arxasınca apara bilməsində kişi-qadın münasibətlərinin həlledici əhəmiyyətə malik olmasına dair elmi düşüncəsini ortaya qoyur.

Ancaq məsələnin bu şəkildə qoyuluşu "roman-aşk hekayəsidir" kimi başa düşülməməlidir. "Aşk hekayəsi" kimi yazılan romanlar janrın tipologiyasında özünəməxsus bir yer tutur. A.Yılmazın məqaləsində türk ədəbiyyatında "aşk hekayəsi" olan romanlardan - yeni janrın bu xalqın ədəbiyyatında geniş yayılmış olan "bir tür"ündən söhbət açılırdı. Azərbaycan ədəbiyyatında da vaxtilə bu tipli əsərlər yazılıb. S.Qədirzadənin "Sevdasız aylar", "Qış gecəsi", "46 bənövşə", "Su pərisi Marianna", Ə.Hacızadənin "İtgin gəlin" və s. əsərləri "aşk" mövzusunun əsas alan, oxucuda "yalnızca hoş bir aşk hekayəsi" okumanın tadını bırakan" əsərlər hesab etmək olar.

"Yanar ürək" romanını da bir "aşk hekayəsi" adlandırma bilərik. Bu da qətiyyənlə təsadüfi hal hesab edilə bilməz ki, İ.Hüseynov "Yanar ürək"i söküb-dağıdanda və onun motivləri əsasında yeni roman yazanda əsərin ilk nəşrinin adı "Eşq dəlisi" idi. Romanın sərlövhəsinə çıxarılmış bu ad nə qədər polifonik məzmun daşısa da, insana, insanlığa məhəbbət, əmisini özünün ideali kimi görməsi məsələləri ilə birbaşa bağlansa da, bu adın Səməd-Gülgöz münasibətlərini də işarələdiyini inkar etmək mümkün deyil. Elə "Yanar ürək" adında da Səmədin sovet siyasi rejiminin insanların başına gətirdiyi fəlakətləri, dəhşətləri görüb ağrımaq, yanmaq, lap elə bu dəhşətləri müşahidə edərək "qan tərləmək" hissi, ağrısı ilə bərabər, istədiyi, bütün varlığı ilə sevdiyi, ona ad edilmiş qızın zorla başqasına arvad edilməsi ilə bağlı sonsuz ürək yanğısı da var.

Ancaq İ.Hüseynovun süjeti bir "eşq hekayəsi" əsasında qurulmuş romanı bizi müasir anlamdakı "populyar eşq romanları"na aparıb çıxarmır. Bu romanda iki gəncin nakam məhəbbət faciəsi hissi-emosional boyaları ilə nə qədər parlaq və nə qədər tragik ahəngdə təsvir olunsun da, bizi "Əsli və Kərəm" süjetinin axarına da salmır. "Yanar ürək"də "nakam eşq romanı" yaratmaq yazıçı məqsədi kimi qarşıda durmur. Lakin bu "Yanar ürək"in "nakam eşq faciəsi" kimi oxunmasını istisna da etmir. "Yanar ürək"in "özlüyündə yüksək bədii-estetik məziyyətləri ilə seçilən, sevilən, çox oxunan, oxucunun zövq və tələblərini ödəyən bir əsər kimi ədəbiyyatımızda xüsusi qiymətə malik" (Q.Kazimov) olmasında əsərin iki gəncin nakam məhəbbət faciəsindən bəhs etməsinin də xüsusi çəkisi vardır. Bədii nəsrə adətən məhəbbət süjeti iki funksiyada çıxış edir. Birinci halda bu süjetin ifadə etdiyi məzmun əsərin ideyası üçün də çıxış nöqtəsi olur. Yeni əsər həqiqi eşq hekayəsi kimi qələmə alınır. İkinci halda, məhəbbət süjeti yazıçının digər mətləbləri ifadəsi üçün bir fon rolu oynayır. Məhəbbət sərgüzəşti daha ciddi mətləbləri gerçəkləşdirmək üçün bir vasitəyə çevrilir. "Yanar ürək"də İ.Hüseynov hər iki ənənədən kənara çıxmışdır. Romanda məhəbbət süjeti fon deyildir. Süjet xəttinin hərəkət trayektoriyası iki gəncin nakam məhəbbətinin təhkiyəsi əsasında müəyyənləşir. Ancaq yazıçının sənətkarlığı orasındadır ki, ictimai-siyasi mətləblər, şəxsiyyətə, insana tam yeni prizmadan baxış, insan və cəmiyyət probleminin ideya-estetik şərhə məhəbbət faciəsinin fonunda təqdim olunur. Əsərdə ali partiya məktəbində oxuyub rayona qayıdan gəncin sonsuz bir məhəbbətlə sevdiyi qızın zorla başqasına arvad edilməsi və gəncin bu hadisəyə münasibəti süjet xəttinə başdan-başa tragizm aşılayır. İkinci halda, romanın süjeti ürəyi fəaliyyət, işləmək, xalqı üçün xeyirli işlər görmək arzusu ilə çırpınan bir gəncin ictimai həyatda

üzleşdiyi sosial ədalətsizlikdən, ümidlərinin daşa dəyməsindən doğan psixoloji halların, gərginliklərin bədii ifadəsi kimi mənalanır. Hər iki süjet xətti status baxımından nisbi müstəqilliyə malikdir. Lakin bu "avtonomluq" müqabilində belə, həmin süjetlər bir-birini tamamlayır, biri o birini doğurur və romanın mükəmməl kompozisiya sistemini ortaya qoyur. Lakin ən ümdə cəhət, sənətkarlığı şərtləndirən odur ki, romanda bu süjetlər elə çarpazlaşır ki, eşq hekayəsi ilə ictimai həyat hekayəsinin sərhədlərini ayırmaq oxucu xəyalında, düşüncəsində heç vəchlə özünə yer edə bilmir. Oxucunun düşüncəsindən keçən həm təbii, həm də sosial varlıq kimi insanın daxili dünyasıdır, onu ucaldan, içindən böyüdən, yenilməz edən, əzəmi insana çevirən amillərlə bərabər, onu cılızlaşdıran, iblisləşdirən səbəblərin üzvi vəhdətdə təqdimidir.

A.Acaloğlunun müsahibəsində "Dan ulduzu" əsəri ilə bağlı irəli sürülən mülahizələr də prinsipial etiraz doğurur. Açıq-aydın hiss olunur ki, istər "Dan ulduzu", istərsə də "Yanar ürək" və digər əsərlər haqqında mülahizələr uzun illərin arxasında qalan informasiya və biliyə söykənir, bu da nəticə etibarı ilə informasiyaların qeyri-dəqiqliyinə gətirib çıxarır. Müsahibədə "Dan ulduzu"ndan roman kimi söhbət açılır. Halbuki ədəbiyyatşünaslıq və tənqiddə "Dan ulduzu"nun povest olması heç vaxt mübahisə doğurmamışdır. İkincisi, A.Acaloğlu İ.Hüseynovun sonralar həmin əsərdən imtina etməsi haqqında yanlış mülahizə irəli sürür. Yuxarıda qeyd olunanlardan da göründüyü kimi, yazıçının imtina etdiyi əsər "Dan ulduzu" yox, "Yanar ürək" olmuşdur. Üçüncüsü, A.Acaloğlu əsərin ideyasını və konfliktini də yanlış şərh edir, həm də hədsiz dərəcədə bəsitləşdirir. Dördüncüsü, müsahibə müəllifi İ.Hüseynovun yaradıcılığını dəyərləndirərkən tarixilik prinsipini unudur, görkəmli nasirin ayrı-ayrı əsərlərini onun yaradıcılıq yolunun tarixi təkamülü prosesində dəyərləndirə bilmir. Onun müsahibə təhkiyəsinin tonu (misal üçün, "İsa Muğannanın "Dan ulduzu" adında bir romanı vardı" kimi mülahizələr) fikirlərini yaddaşında ilişib qalan əsərlər və onların artıq yaddaşdan silinməkdə olan məzmununa söykənərək irəli sürdüyünü göstərir. Əgər belə olmasaydı, A.Acaloğlu nəzərə almalıydı ki, "Dan ulduzu" İ.Hüseynovun yaradıcılığının ilk mərhələsinə aiddir, yazıçı qələminin hələ püxtələşmədiyi dövrün məhsuludur. Nəzərə alınmalı idi ki, İ.Hüseynovun yaradıcılığının əsaslı təkamül mərhələsi "Yanar ürək", "Doğma və yad adamlar"dan başlayır. 60-cı illərdə yazdığı povestlərdə - "Saz", "Tütək səsi", "Teleqram" və s. əsərləri ilə yazıçı artıq yeni nəsrin ilk maraqlı nümunələrinə imza atır. Bu nümunələr yalnız Azərbaycan ədəbiyyatı kontekstində yeni deyildi. "Saz"la, "Tütək səsi" və "Teleqram"la İ.Hüseynov Azərbaycan nəsrini dünya ədəbiyyatı ilə rəqabət kontekstinə çıxardı. Bu rəqabətə davam gətirə bilən, tənqidimizin ürək açıqlığı ilə dünya ədəbiyyatı ilə müqayisədə qiymətləndirdiyi əsərlər meydan qoydu. Tənqidimizin ən sərt və ən tələbkar nümayəndələrindən biri, ədəbi prosesi daim dünya ədəbiyyatı kontekstində izləməyi və qiymətləndirməyi bacaran Aydın Məmmədovun İ.Hüseynovun povestlərini Ç.Aytmatovun povestləri ilə müqayisə müstəvisinə gətirməsi və bu müqayisə zəminində onları yüksək dəyərləndirməsi qətiyyən təsadüfi, yaxud əsassız sayıla bilməz.

Digər tərəfdən, doğrudanmı, İ.Hüseynovun "Dan ulduzu" povestinin ideyasından bu hasil olurdu ki, sovet cəmiyyəti konfliktisizdi, heç bir problemdən söhbət gedə bilməz? Yaxud, doğrudanmı, "Dan ulduzu" povestində konflikt "yaylağa çıxmaq, çıxmamaq" kimi bəsit bir "mübahisə" üstündə qurulmuşdu?

Bu bir həqiqətdir ki, ilk povestlərində - "Bizim qızlar" və "Dan ulduzu" əsərlərində İ.Hüseynov hələ ənənəvi istehsalat mövzuları çərçivəsindədir. "Bizim qızlar"da "baramaçılıq uğrunda mübarizə", "Dan ulduzu"nda isə "maldarlıq fərmalarının köçərilikdən oturaqlığa keçirilməsi" (M.Cəfər) mövzuları süjet xətlərinin əsasında dayanır. Lakin povestlərdə yazıçı üslubunun özünəməxsusluğunu səciyyələndirən elementlər də görünməkdədir. Başqa sözlə, "Bizim qızlar" və "Dan ulduzu"nda mövzuya ənənəvi münasibəti birmənalı şəkildə

qəbul etməyən, lakin ona axıra qədər yeni həll verməyə də gücü çatmayan yazıçının yaradıcılıq axtarışları görünməkdədir.

“Dan ulduzu” povestində maldarlıq fermalarının köçərilikdən oturaqlığa keçirilməsi sovet həyat tərzinin tələbi - zamanın problemi kimi əsərə gətirilmişdi. Lakin yazıçının məsələyə münasibəti birmənalı və ənənəvi estetik yanaşma çərçivəsində deyildi. Yazıçı mövzunun bədii həllində gerçək həyatın öz həqiqətlərindən çıxış etməyə üstünlük vermiş, əsərdə milli varlığın sovet həyat tərzinə müqavimətini bədii təsvirin mərkəzinə çəkə bilmişdi. Ədəbiyyatşünaslıqda bu qarşıdurmaya bir qayda olaraq yeniliklə köhnəliyin mübarizəsi, bu mübarizədən doğan konflikt kimi təfsir verilmişdir. Ənənəvi yanaşmalarda yazıçı da, tənqid də həmişə “yeniliy”in yanında olmuşdur. Çox vaxt bədii mətnə və bu mətnə verilən tənqidi təfsirdə köhnəliyin nümayəndələri yad ünsür, düşməni cəbhə kimi dəyərləndirilmişdir. Lakin İ.Hüseynov bədii istedadının təlqinləri ilə mövzunu bu stereotipə tabe tutmamış, məsələyə münasibətdə əks tərəfləri prinsipial mövqe sahibləri kimi təqdim etmişdir. Əsərdə Fatma xala, Tamam qarı, Kərim dayı, Əsmər xala kimi insanlar dedə-baba qaydalarından irəli gələn həyat tərzinə, iş üsuluna üstünlük verir, milli tarixi şəraitə uyğun gəlməyən yaşayış və iş üsullarına qarşı ciddi müqavimət göstərir, maldarlığı oturaq fermaya keçirməyi təbliğ edən dərnek rəhbərinə - Zərəfşana qarşı çıxırlar. Aşağıdakı sözlər bu müqavimətin, başqa sözlə, sovet həyat tərzini ilə milli varlığın arasındakı qarşıdurmanın kifayət qədər ciddi zəminə, həqiqi bədii konfliktə əsas verən tarixi köklərə malik olduğunu sübut edir: “Baş-beynimizi tökmə, oturaq həyat, oturaq həyat... heyvan görünüb örüşə gedər. Axşam da gələr qapıya, salarsan, başından bağlarsan dirəyə, bir də dan yeri sökülənə qədər. Biz belə görmüşük... Belə də işləyirdik, belə də işləyəcəyik”.

“Dan ulduzu”ndakı bu konflikt həyatı iti müşahidə nəticəsində əsərə gətirilmişdi. Bədii istedadın gücü yazıçıya həyat həqiqətinə sədaqətli qalmaq təlqin etmiş, mövzunu birtərəfli təsvirdən çəkəndirmişdi. Tarixi inkişafın məntiqinə uyğun olaraq yazıçı məsələni “yeniliy”in xeyrinə həll etmişdisə də, zamanın həqiqətlərini bədii konflikt səviyyəsində təqdim etməklə oxucuya öz sözünü deyə bilmişdi.

* * *

Sovet dövrü ədəbiyyatı, Azərbaycan romanı (və ümumən ədəbiyyatı), İ.Hüseynovun nəsr, S.Vurğunun yaradıcılığı ilə bağlı intensiv şəkildə nümayiş etdirilən inkarçı “mövqelər” Azərbaycan tənqid və ədəbiyyatşünaslığının çox böyük vətəndaşlıq missiyası qarşısında qalmasından xəbər verir. Açığını demək lazım gəlir ki, bir neçə il qabaq tənqidimizin görkəmli nümayəndəsi Elçinin “Sosrealizm bizə nə verdi” adlı metodoloji xarakterli araşdırmasında qoyulan məsələlərdə və aşağıdakı çağırışında ifadə olunan ideyanı indi daha dərinəndən duyuram: “Sosrealizm dövründə Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı bu ədəbiyyatın tarixində çox mühüm və prinsipial bir mərhələ təşkil edir və biz bunu da görməli, tədqiq etməli, elmi-nəzəri təsnifatını verməli, əldə edilmiş bədii-estetik dəyərləri qiymətləndirməyi bacarmalıyıq”. Üzərimizə düşən tarixi əhəmiyyətli missiyalardan biri məhz budur...

Elnarə AKİMOVA

AYDINLIĞA DOĞRU

2014-cü ilin poema mənzərəsi

Ötən ilin poemalarını tədqiq etdiyimiz zaman nəyi müşahidə elədik? İlk baxışdan nəzərə çarpmayan, meydana girib xüsusi səs-küy doğurmayan, az qala yox kimi görünən bu janr əslində, yaşarılığını davam etdirməkdədi. Hətta ötən il janrın daha uğurlu nümunələri ilə rastlaşdıq. Zəlimxan Yaqubun “Ün”, Vaqif Bəhmənlinin “Azərbaycan tarixi kitabı”, Nəriman Həsənzadənin “Şeyx Nigari türbəsi”, o cümlədən, mərhum şairimiz Adil Mirseyidin “Unio mistika” və “Bürkü” poemalarında janrın dinamikasını hiss elədik. Amma öncə janrın vəziyyəti ilə bağlı müəyyən qənaətlərimizi səsləndirmək doğru olardı.

Poema janrında epiklik demək olar ki, sıradan çıxmaq üzrədir. Lirik başlanğıcın, həyata müəllif baxışın güclənməsi, yazarın aparıcı mövqeyi, lirik-psixoloji münasibətin üstünlüyü daha öndədir. Şairlər süjet xəttinə ehtiyac duymur, müəllif “mən”ini bütün bəhs olunan mövzuların önünə keçirirlər. Bu yaxşıdır, pisdirmi? Yekdil fikir söyləmək çətinidir. Düşünürəm ki, daha geniş söz demək janrı olan poemada epik vüsətin olmasına ehtiyac var. Bu, ən azı, ona görə belədir ki, deyək ki, konkret Qarabağ mövzusunda bəhs edilirsə, bu mövzuda iyirmi beş ildən artıq zaman intervalı var və bu zaman arasında lirik şeir bütün imkanlarını ortaya qoyub. Bir də bu mövzuya köklənib yalnız poema-monoloq, poema-müraciət formasına istinadən poemalar yazmaq deyilənlərin təkrarından başqa nəşə vəd etmir. Bu formada da fikrin həddudları nadir hallarda müəyyən çərçivədən kənara çıxır. Yazılan əsərlərin mövzusunda yaxınlıq çoxdur. Bəzi poemalarda intonasiya oxşarlığı da onların mövzu yaxınlığından yaranır. Qarabağ məsələsini, milli faciələrimizi təsvirə çəkən poemaları ələ alan kimi ilk oxunuşda hansı məcrada davam edəcəyini hiss edirsiniz. Çünki süjet xətti yoxdur deyə, lirik fikirlər çox vaxt bir-birinin təkrarı təsiri bağışlayır. Konkret olaraq ortada olan poemaların əsasında fikirlərimizə aydınlıq gətirək. Məsələn, Elçin İskəndərzadənin “Məmməd Araz qayası” poeması ilə Etibar Etibarlının “Ağdama gedən yol” poemaları eyni lad üstündə köklənir, eyhi hədəfi nişan alır, eyni ağrını təsvirin predmetinə çevirir. Hər ikisi poema-monoloq janrında yazılan bu poemalar xüsusi coşğusu, patetik ruhu ilə yadda qalırlarsa da bunu eyni vasitələrlə ifadə etmələri baxımından oxşar təsir bağışlayırlar.

Elçin İskəndərzadənin “Məmməd Araz qayası” poeması (“525-ci qəzet”, 19 aprel 2014) xatirə, nisgil, Məmməd Arazın Şuşaya gəlişi, onunla bağlı müəllifin nostalgiyası üzərində qurulub. İllər öncə Şuşaya gələn şairin yurduğun talan olması, yad əllərdə qalması ağrılı bir dillə ifadə olunur. Poemada maraqlı formalardan biri müəllifin M.Arazın öz şeirlərinə istinad etməsi, öz düşüncələrinin ardı kimi onlara müraciətidir.

***Biz Vətənə minnət qoyub,
Vətəndən pay ummadıq.
Biz bu Vətən uğrunda
kirpiyimizlə od götürdük -
içimiz qan ağladı,
gözümüzü yummadıq.***

Eyni mövzu Etibar Etibarlının "Ağdama gedən yol" ("Ədalət" qəzeti, 11 fevral 2015) süjetli poemasında da qabarıb. Hər iki şair müharibə təsvirlərini yox, ağrıdan sonrakı halı təsvirə çəkməyə meylləniblər.

Digər bir səbəb. Əvvəllər poemada düşüncə xətti daha öndə, daha qabarıq idi. İndi daha çox təsvir var. Tərənnüm, təsvir elementlərinin bol olduğu poemalarda düşüncəyə yer qalmır nədənsə. Şairlər oxucunu həyəcana gətirməyi, onları arxalarınca aparmağı, beyinlərini məşğul etməyi yadırgayıblar elə bil. Əsərin mütaliəsindən doğan hissin-həzzin ömrü onu bağlayıb kənara qoyan kimi yoxa çıxır. Yalnız bir neçə poemada bunun əksini görürük.

Poemalarımızda Qarabağ mövzusu, şəhid, şəhid anası obrazı, tarixi yaddaşımızı oyatma, Azərbaycan tarixinin yazılışına etiraz, tarixi qəhrəmanların obrazlarının çağdaş ədəbiyyata gətirilməsi, milli-mənəvi dəyərlərimizin, sərvətlərimizin tərənnümü əsas yer tutur. Əslində, poema janrı binayi-qədimdən elə bu mövzularda işləməyi daha məqbul sayıb. Ən yaxşı poema nümunələrimizdə qabardılan əsas məsələ ədəbiyyat tariximiz, dünənimiz, varlığımız, milli dəyərlərimizin, ədəbi-tarixi şəxsiyyətlərimizin obrazının canlandırılıb bu günə ötürülməsi olub. Görünür, bu da janrın tələblərindən doğur, imkan verir ki, kiçik həcmli şeirə sığışmayan fikirlər janrın hüdudlarında daha geniş vüsət kəsb etsin. Amma bu, fikirlərin dolayı yolla ifadəsinə, yersiz uzunçuluğa, mənasız və təkrar fikirlərin sərgilənməsinə imkan verilməməlidir.

Eyni deyim tərzinə köklənmək, üstündən bu qədər zaman kəsiminin keçməsinə baxmayaraq, hələ də göz yaşına qərq olub ağrının içində qalmaq, özünü günahlandırmaq, acizləşmək və s. kimi hisslər şeirdən poemalara adlayıb; daha geniş ölçülərdə. Ağrının, nisgilin, dərdin ərazisi genişləniş sadəcə. Bəs fərqli olan nədir? Bu sualın cavabı poemalarımızda görünür. Lirik-publisist başlanğıcın səciyyəvi olduğu Ə.Xələflinin "Cəbrayıl" poeması ("Kredo" qəzeti, 19 dekabr 2014) Cəbrayılın təbiətinin vəsfindən, onu təmsil edən insanlardan tutmuş tarixinə, savaşına, erməni qəsbkarlığının güdazına gətməsinə qədər incəlikləri təsvir edir, amma sadəcə təsvir edir. Tərənnüm hissinin önə keçməsi müəllifin fərqli söz demək şansını daraldır. Bu mənada epikliyin olması ona görə lazımı məqamlardan biridir ki, hadisələrə, gerçəklərə, zamana və məkana daha vüsətli, daha üst qatdan nəzər yetirmək imkanı yaradır.

Fəridə Hicranın "Məni görməmişən" (Bakı, "Aspoliqraf", 2014) kitabına dörd poema daxil olub: "Qız qalası", "Gəlin qayası əfsanəsi", "Xocalı sülh istəyir", "Xan qızı Natəvan". Adından da bəlli olduğu kimi Fəridə Hicran daha çox folklor motivlərinin təsvirinə, arxetiplərin poetik fikrə gətirilməsinə meyllidir. Bütün poemaları birləşdirən ortaq məqam vətənə sevgi başlanğıcının güclü olmasıdır. Bu sevgi ilk iki poemada əfsanəyə çevrilmiş tarixi abidələrimizin, "Xocalı sülh istəyir" poemasında müharibə acısı, şəhidlik zirvəsinin təsviri, sonuncuda isə - Natəvanın obrazı, onun həyatı, ömür yolu timsalında sərgilənir. Bu poemaların içində "Gəlin qayası" və "Xan qızı Natəvan" poemaları poetik tutumuna görə digərlərindən nisbətən fərqlənir. Xüsusilə, "Xan qızı Natəvan" poemasında Şuşa şəhərinin salınması tarixi, Natəvanın doğuluşu, fəci ömür yolu yığcam epizodlarla təsvir olunur. Müəllif "İsaq-Musaq" əfsanəsini, İsa bulağının tarixçəsini, habelə "Məclisi-üns"ün yaranmasını bədii boyalarla verməyə müvəffəq olub. Fəqət müəllifin bütün poemaları üçün xarakterik olan bir

çatışmazlığı qeyd etmək istəyirəm. Poemaların sonluğu qəfil, tələsik nöqtə qoyulmuş təəssüratı doğurur oxucuda. Sanki müəllif bilərəkdən quramaçılığa gedir. Məsələn, “Xocalı sülh istəyir” poemasında müharibə gerçəkliklərini, əsir düşən insanların faciəsini, onların başlarına gətirilən müsibətləri tutumlu poetik dillə təsvir edən müəllif şiddətli təsvirləri qəfil kəsib belə bir süni pafosa adlayır:

***Dünyadan sülh diləyir,
Ölüm olmasın deyir
O yaralı körpələr.
O nurani babalar,
O, ağbirçək nənələr
Bu geniş dünyamıza
Hər an sülh diləyirlər.***

İltifat Salehin “Bayraq meydanı” poeması (“Kredo” qəzeti”, 9 yanvar 2015) Azərbaycanın bayrağına həsr olunub. Burada milli tariximizin yaxın səhifələri, 20 yanvar faciəsinin törədilməsi, torpaq itkilərimiz, Gəncə hadisələri, ölkədə mövcud xaosluq, Heydər Əliyevin ölkəyə qayıdışı, onun yeni Azərbaycan qurucusu kimi təqdimi təsvir olunur. Əsər müəllifin dilindən verilərsə də, burada kiçik dialoqlara, mükəllimələrə də yer var. Amma yersiz uzunçuluq, versifikasiya səciyyəsi daşıyan bəzi hissələr əsərə monotonluq verir. Digər tərəfdən, müəllifin 1992-ci illər hadisələrini təsvir edərkən sərgilədiyi mövqə ədəbiyyatın dili deyil. Poemada Elçibəy hakimiyyəti ironiya predmetinə çevrilməsi, vulqar epitetlərin zəngin olması əsərin bədii-estetik qayəsini aşağı salır.

Süjetli, zəngin folklor motivlərinə, etnoqrafik cizgilərə malik əsər kimi yadda qalan Hafiz Rüstəmin “Bakıdan Yardımlıya səyahət” poemasında təhkiyənin axıcılığı, müəllifin irsə bağlılığı, adət-ənənələrə, məracim nəğmələrinə qədər bələdlik xüsusiyyətləri razılıq doğurur. Son zamanlar etnoqrafik baxımdan bu cür zəngin poemalar nədənsə, az yazılır. Poemada bir çox yer, məkan adlarının, onların etiologiyasının izahları verilir. Ümumən, bütün ruhu və qayəsi ilə türk toplumunun yaddaşına söykənən əsərdə bu məqamın olması təbiidir. Nədən ki, hər bir etnik-mədəni şüurun bütövlüyü, onun dünyaya münasibəti ilk öncə, məkan koordinatlarına söykənir. Əsərdə adı çəkilən bir çox coğrafi məkan adları sadəcə, türkün məskəni olaraq qabardılmaz, həm də daha çox türkün həyatında onların hər birinin oynadığı rol, əsrlər boyu tərəqqisinə rəvac verən genetik kod kimi mənalanır.

Poemada forma yeniliklərinə can atımı hiss olunur. Ötən il poema janrında yazılmış nümunələrdə bu yeniliyi bir neçə əsərin təmsalında görürük. İlqar Fəhminin “əruz üstündə mini-poema” adlandırdığı “Məni axtar” (“525-ci qəzet”, 8 mart 2014) mətni on bəndlik şeir şəklində qurulub. Formasına və həcmənin azlığına görə “eləcə şeirdi” deyib, ötürşərdik. Amma yox, şair nə dediyini bilməzmi?! Bu, bir hekayətin, ömrün poemasıdır ki, var. Bəlkə lakonikliyinə, yersiz təfərrüatlıqdan qaçınmasına görə xüsusi təqdir də olunmalıdır.

Poema bir kişinin dilindən verilir. Əvvəl oxucuya elə gəlir ki, bu adət etdiyimiz aşiq-məşuq münasibətləridir: sevilər, alınmayıb, ayrılıblar, indi qəhrəman ironik mövqə tutub həyatın sərt, amansız yollarına atdığı sevgilisini “məni axtar” “hələ çox axtaracaqsan” kontekstindən vurğuya çəkir.

***Məni axtar darıxanda,
Səni qəm-qüssə sıxanda.
Yorulub sərsəm həyatdan
Gözünün yaşı axanda.***

***Məni axtar,
Məni axtar darıxanda.***

İ.Fəhminin nəsrinə üçün səciyyəvi sayılan "oyun" simvolikası artıq onun poetik düşüncə məkanını da istila etməkdədir. Poema-müraciət formasında yazılan bu mətndə yalnız sonuncu bənddə oxucu oyuna düşdüyünü hiss edir. Təsəvvürlər dağılır, amma bu dağılma başqa bütövlüyün qurulmasına yardımçı olur. Məlum olur ki, bütün bu fikirlər dünyasını dəyişmiş birinin dilindən səslənirmiş:

***Çıxmaram bircə sözündən,
Səni allam yer üzündən,
Çəkərəm mavi səmaya,
Öpərəm nəmli gözündən...***

Əlbəttə poetik dilin axıcılığına söz yoxdur.

Nəriman Həsənzadənin "Sözü tara verin" və "Seyid Nigari türbəsi" poemaları şairin bu janra olan həssaslığının göstəricisidir. Hər iki poemada tarixi dünənimiz, milli bütövlüyümüzü təsdiq edən zəngin mənəvi keyfiyyətlər bizə tanış hadisə və detallarla ifadə olunur, onlar bu günümüzün problemləri ilə bədii-məntiqi cəhətdən əlaqələndirilir. Birinci poemada N.Həsənzadə düşüncəsi bir qədər təsvir-illüstrasiya məqamlarına, tələsik notlara aludəliyi ilə fərqli bir söz demək imkanı sərgiləmirsə də, ikinci poema - "Seyid Nigari türbəsi" daha həssas, daha yaşanmış hisslərin nəticəsi olaraq doğulur. "Seyid Nigari Türbəsi" poeması ("525-ci qəzet", 13 dekabr 2014) Qarabağlı, Nəqşibəndiyyə təriqətinin tanınmış nümayəndəsi Mir Həmzə Seyid Nigarinin həyat və yaradıcılıq yoluna həsr olunmuşdur. Seyid Nigarinin Türkiyənin Amasiya Vilayətində yerləşən türbəsinin onun yaxın məsləkdaşı Səfər bəyin qız nəvəsi Nəriminə İskəndərzadə tərəfindən yenidən təmir edildiyini yazan və açılış mərasiminə qatılan müəllif orda gördüklərinin təsiri ilə poemanı qələmə almış, türk oğlunun şəninə layiq əsər ortaya qoymuşdur. Poemanın təhkiyə forması, Seyid Nigarinin özünün şeirlərinə müraciət, dramatik süjet xətti, Nəriminə ilə dialoq, Nigarinin taleyi fonunda vətənə məhəbbət, yurda bağlılıq hissini predmetli şəkildə ifadə etməyə imkan vermişdir. Nərimənin türbəni yenidən təmir etdirməsi vətənə xidmətin rəmzi olaraq düşünülmüşdür. N.Həsənzadə lirikasına məxsus aydın, səlis üslubun bu poema üçün də səciyyəvi olduğunu qeyd etmək lazımdır:

Anar Aminin ötən il çap olunan "Adnalıdan Ağdabana qədər" kitabına (Bakı, "MTR Group" nəşriyyatı, 2014) daxil olan poemalarındakı çatışmazlıq vahid strukturun olmaması, şeir şəkillərinin bir mövzu ətrafında birləşməməyidir. Gənc yazarın "Qara bəbir", "İstedad", "Abdaldan Şəmsirə qədər", "Otuz ilin ağrısı" poemaları içində yalnız sonuncusu müəyyən xətt ətrafında birləşir. Lirik poema kimi yazılan "Otuz ilin ağrısı" poeması hicran dərdi, ayrılıq rübabı üzərində köklənən lirik qəhrəmanın düşüncələridir. Bütün bəndlər bir-birinin davamı, bütövlü təsiri bağışlayır. Həqiqətən də, Aminin əsərlərində "sakit bir səmimiyyət var" (Ə.Cabbarlı), yurd nostaljisi qabarıqdır... Yurdundan perik, qərib düşmüş şairin keçmişi qəlpə-qəlpə, zərrə-zərrə anma, təsvir cəhdi var. Bu düşüncələrin özəlliyi nədir? Biz bu, xəfif anmanı, "qəibənə yad etmə"ni adətən, yaşlı nəslin üslubunda, deyimində, xatirələrində oxumağa adət etmişik. Cavan yazar üçün bunlar qoca və yorğun düşüncələr sırası kimi görünür. Amma həm də sevindirir. Demək ki, təbiətə, yurda və elinə olan yadlaşma, yaddaşsızlaşma meylləri bütün cavan poeziyanı çevrələməyib.

İlk üç poemada müəllifin həyat, dünya, müxtəlif yaşam hadisələri ilə bağlı qənaətləri əsas poetik məğzi təşkil edir. Bu poemalarda struktur bütövlüyü hiss olunmasa da, müəyyən mikrosüjetlər vardır. Poemaların təhkiyəsindəki emosional təsir, poetik mühakimələrin güclü məntiqi ümumi təəssüratı

gücləndirən əsas bədii amillərdir. Anarın poemalarında üstün cəhət onlardakı poetik keçidlərin güclü məntiqə malik olmasıdır. Burada müxtəlif hadisələr arasında assosiasiya yaradılır, hər bədii fraqment özündən sonrakının səbəbi olaraq çıxış edir. Bədii təzad və rəmlər, poetik müraciət və monoloqlar, lirik ricətlər əsas forma elementləri kimi üzə çıxır. A.Amin müxtəlif həyat materialları əsasında öz düşüncələr axarını səmimi formada ifadə etmişdir. Poemalar daha çox məişət həyatının, detalın və peyzajın təbiiyi, ruh-psixoloji təfəssilatın doğruluğu ilə dəyərli görünürlər.

Q.Nəcəfzadə, B.Sadiq, X.Rzanın “Şəhid anası” poemasında (“Ulduz” jurnalı, N- , 2014) müəlliflərin bu janra gətirdikləri əsas bədii keyfiyyət poemanın formasındakı yeni çalarlarla bağlıdır. Poemada oğlu şəhid olan ananın timsalında müharibənin tragik bir lövhəsi müxtəlif rəng polifonizmi ilə bədii təcəssümün predmetinə çevrilmişdir. Üç müəllifin mövqeyi, həm də üç müxtəlif səs çoxçalarlığının meydana çıxmasını şərtləndirmişdir. Epik və lirik təhkiyənin bir-birini əvəzlədiyi, tamamladığı bu poema düşüncə tərzinin emosional yönümü ilə yadda qalır.

Fikrət Qocanın “Ramazan axşamlarında düşündüklərim” poeması (“Azərbaycan” jurnalı, 2014, N-8) poema-müraciət janrında yazılmış əsərdir. Poemada müraciət olunan obyekt Allah və insandır. F.Qoca üslubu ümumiyyətlə, Allahla söhbətə meyllidir. Onun ötən il çap olunan “Cənnətdən qovulanlar” poemasında da eyni üslubi çalarlar, Tanrıya ünvanlanan düşüncələr sırası qabarıq idi. Bu poema da dünyəvi haqsızlıqlar, bəşər işləkləri qarşısında acız qalan insanlığın son ümid olaraq Tanrıya üz tutan məqamlarına həssasdır. Əsərdə XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq iki dünya müharibəsi, ölüm sobaları, qətləmlər, ağlagəlməz işgəncələr görmüş insanlığın zəkanın təntənəsinə məsum aldanışından bəhs edilir. İki minillik ağrını, göz yaşını, fəlakətləri adlanmış insanın üçüncü minilliyə də günah içində getməsi onun bəlası kimi alınır. Müxtəlif dinlərə haçalanmalar, siyasət oyunlarının, insan qəzəbinin, tamah və ehtiraslarının önə keçdiyi zamanın illüstrasiyası verilir. Poema min illər boyu ədəbiyyatı düşündürən suallara müəllif yanaşmasının orijinallığı baxımından maraq doğurur. Müasir insanın həyat fəlsəfəsi kimi məsələlərə toxunan yazıçı, bu problemlərin bəşəri nöqtəyi-nəzərdən təsvirinə can ataraq fəlsəfi yanaşmaya üz tutur. Əsərdə dünya proseslərinə, çalxantılarına global yanaşma, fəlsəfi nüfuz var.

“Ramazan axşamlarında düşündüklərim” poemasında fabula metforik mənə daşıyır, əsərin əsas ideyası burda simvollarla ifadə olunmuş “ikinci plan”da əks olunur. F.Qoca poemada insanlığın əməllərini onlara verilən Tanrı cəzası kimi mənalandırır, insanın yer üzündə nəfsini, tamahkarlığını, dünya malına hərisliyini onun özünə qaydacaq cəzası kimi səciyyələndirir.

***Vaxt varikən yığışın,
qaydın həddinizə,
öz sərhəddinizə,
öz səddinizə sığışın.
Tamahınızdan qaçın-
Gözlərinizi geniş açın.
Kainata yaxşı baxın.
Siz ayağının altındasınız
böyük Allahın.***

Qeyd etdiyimiz kimi, ötən ilin uğurlu poema nümunəni üç imza sərgilədi. Zəlimxan Yaqub, Vaqif Bəhmənli və mərhum Adil Mirseyid.

İsa Muğanna haqqında ən məhrəm, ən doğma sözü söyləmək ilkinliyi poeziyanın payına düşdü. Ötən il Zəlimxan Yaqub “Ün” poeması ilə

("Azərbaycan" jurnalı, 2014, N 10) ustad sənətkarımıza layiq olduğu dəyəri verməyə, onun eşq bulağının aşib-daşan hikmətinin düşvarını "başardığı qədər" asan etməyə çalışdı. İsa Muğanna həyatı, ömür yolu, düşüncəsi, əqidəsi şairin poetik mətnində yaşarılıq gücü qazandı. Və daha çox o duyğulara əsaslandı ki, orada müəllifin bəhs etdiyi predmetlə ruhi-mənəvi bağlar var idi. Görünür, İ.Hüseynov yaradıcılığının seyrinə vəqif, aşiq, aşına olmaq həm də sənətkarın şəxsiyyətinə, daxili dünyasına bələdlikdən, onunla şəxsi yaxınlıqdan keçir. Bu, həm də "ün"lərin bir-birini anlaması, axtarıb tapması, müxtəlif dillərin eyni məkanda görüşməsindən hasilə gələn birgəlik idi. Zamanı gəlmiş, ruhlar görüşmüş, anlaşılmışdı. Yuxu adlı sakral məkanda... Şairin yuxusuna girən İ.Muğanna ona belə deyir: "Bilirəm, məni yaxşı oxumusan. Ancaq sənə tam aydınlığı ilə çatmayan çox mətləblər var. Qaldırdığım problemlərə, toxunduğum məsələlərə yenidən güzgü tutmağa, Saf Ağlara, OdƏrlərə cəmiyyətdəki təhriflərə aydınlıq gətirməyə böyük ehtiyac var. Hər şeyi təzədən başla, məni yenidən oxu, aqlımın, idrakımın, təfəkkürümün süzgəcindən keçən nə varsa, hamısını ürəyindən keçir. Mənim yaradıcılığım sağlığında mən istəyən kimi açılmadı. İnanıram ki, onu sizlər açacaqsınız. Vuruşun təhriflərlə, Saf Ağlar, OdƏrlər dünyanın naqis işlərini düzəltmək üçün bizə hava, su kimi gerek olacaq. Mən yazdığımı yazmışam, dediyimi demişəm. Demədiyim çox şeyləri də ürəyimdə o dünyaya - inandığım dünyaya aparmışam. Son söz Odər bəşəriyyətinin, uca hökmdarın - Ey Sarın, Saf Ağların olmalıdır. Mən ölməmişəm! Öz fikir gəmində yol gedir, dünyaya, dünyama və sizlərə baxıram."

Poemanı yuxuda gördüklərinin təsiri ilə qələmə alan Z.Yaqub yazıçının həyatına, yaradıcılığına, Hüseynovdan Muğannaya aparan yolun mərtəbələrində ürfani bir nəzər yetirir. İnandığı, tapındığı bir elmdən oxucuya ipucu verərək hadisələrin göründüyü kimi sadə olmadığına, mətləblərin daha dərinə olduğuna işarə edir. Əsərə "səpələdiyi" fikirlərlə onu sakrallığın həqiqətinə çatdırmağa çalışır.

Əsərdə qeybdən gələn səs - "ün" kainatın fəvqündə olan həqiqətin səsi kimi mənalanır, burada qurtaran, yox olan ömür metafizik zamanda əbədiyyət üfəqündə davam edir. Poemanın gücü də bundadır, müəllif oxucunu səthi, vizual deyil, daha dərin, mürəkkəb məqamlara yönəldə bilir. Ümumiyyətlə, Z.Yaqubun son illər ard-arda yazdığı poemalarında iki fərqli üslub, yanaşma, yazı ədası nəzərə çarpır. Birinci məqam şairin daha çox Qarabağ ağrısını təsvirə çəkən əsərlərdə aparıcıdır. Bu zaman şair sadə deyim tərzinə köklənir. Bu daha çox o səbəbdən hasilə gəlir ki, müəllifin içindəki təlatüm mövzunun fəlsəfəsinə yetməsinə imkan vermir. Şair Zəlimxanı Vətəndaş Zəlimxan üstələyir. Şairin Xocalı faciəsindən az sonra yazdığı 16 bəndlik "Layla, Xocalım, layla" şeiri, daha sonra "O qızın göz yaşları", "Sizi qınamıram" lirik mənzuməsində şair qəlbi olanlara yas tutur, baş vermiş hadisələrə siqlətli baxış yönləndirə bilir. Eləcə də şairin 2013-cü ildə yazdığı "Şuşa" poeması Şuşa şəhərinə yazılmış ən gözəl nəğmə-ağı sayıla bilər. Poemanı oxuduğum anda fikirləşmişdim: üstündən iyirmi ildən çox zaman vahidinin adlamasından sonra Şuşa nisgilini, yurd ağrısını təfəsilatı ilə mətnə hopdurmaq necə mümkün olub görəsən? Sanki dünən olmuş, şairi yandırır külə döndərmişdir. Bu fikir bəlkə də kiməsə pafoslu görünə bilər, amma M.Cəlil təbirincə desəm, inanmırsız, götürünüz bu poemanın istənilə səhifəsini oxuyun, orada şairin ürək ağrısının şəklini görə bilərsiniz.

İkinci üslubda Z.Yaqub poeziyasının estetik siqləti daha geniş düşüncə orbitini çevrələyir. Şairin "Peyğəmbər" poemasında olduğu kimi. "Ün" poeması bu xəttin davamı olan əsərdir. Burada saflıq, kamillik mücəssəməsi Peyğəmbər deyil, o mərtəbəyə yüksəlməyə faili-muxtar haqqı çatan yazıçı İsa Muğannadır. Ki, yaratdığı dinin də əsası kamil insan amilini və elmi təlqin etmək oldu.

*Saf Ağ elmi deyir ki,
Cahilliyə nöqtə qoy,
cəhaləti məhv eylə.
İnsanlar arasında
Qanlı düşmənçiliyi,
ədavəti məhv eylə.*

...

*Saf Ağ elmi deyir ki,
Öz işini halal gör,
Öz işini təmiz tut,
Can gəldi-gedəridi,
elmi candan əziz tut.*

Amma poema yalnız bu fəlsəfənin illüstrasiyasını vermək amacından qələmə alınmayıb. Belə olsaydı, onun "İdeal"dan, İ.Hüseynovun ürfani-fəlsəfi düşüncələrinin yer aldığı digər əsərlərdən fərqi olmazdı. Bu poemada Z.Yaqub yazıcının obrazı, onun ideyaları ilə insan kultunun deformasiyasını göstərməyə çalışır, məhv olan kultun özünü təhkiyənin önünə çəkir. İnsanların onları parçalayan, düşmən dəstələrə bölən zərərli ideologiyalardan qurtulub vahid harmoniyaya xidmət fikrini irəli sürür.

Əsərin girişində müəllifin Saf ağ fəlsəfəsinə üz tutduğu, həmin elmin bədi işarə sisteminin elementlərini və onun arxetipinin reliktlərini daşdığı qeyd olunur. Mətnə eyni zamanda bu fəlsəfənin mahiyyətinin ifadə olunduğu mətnlərdən parçalar da yer alır. Lakin poemanın uğurlu alınmasını təmin edən əsas cəhət odur ki, müəllif həmin bu fəlsəfi mahiyyəti mətnə hopdura bilir. Digər tərəfdən, prosesin mərhələ-mərhələ inkişafı, İ.Hüseynov axtarışlarının əvvəldən-sona doğru izlənilməsi hadisələrə göydən düşmə səciyyəsi aşılamır, inandırıcı görünür. Müəllifin özünün də irəli sürdüyü harmonik dünyaduyum məsələsi əsərin süjet xətti ilə uzlaşıb əsas ideyanın açılmasına təkan verə bilir. Dövrün sosial gərəklərinin təsvirindən müasir insanın ruhi-mənəvi aləminin, ruhi -mənəvi situasiyanın təsvirinə keçid baş verir. Bu səbəbdən də əsərin fəlsəfi xətti ilə hadisələrin cərəyan etmə trayektoriyası carpaqlaşır. Müəllif eyni zamanda bu fəlsəfəni "özünü küləşdirməyə" müvəffəq olur, poemada İ.Muğanna fəlsəfi xəttinin cərəyan etməsi ilə bəhəm oxucu bir də Z.Yaqub əsərlərindəki aparıcı olan üsluba diqqətsiz qalmır.

*Əzizimiz, Muğanna!
Heç kəs soruşmasın ki,
Haralıyam,
hardanam.
Mən də Odərlərdənəm,
Mən də Saf Ağlardanam.*

İsa Hüseynovun yazdıqlarını "Ün" - Tanrıdan gələn səs adlandıran şair bu yaradıcılığa da elə ərşin qərar tutduğu nöqtədən nəzər salmağa çalışıb. "Muğanna" elminin sütunu kimi Nəimi fəzilətinə, Nəsimi dözümlünə istinad edib. Poemada Saz - bu fəlsəfənin simvol-açarı kimi mənalanıb, İ.Hüseynov dərdinin, ağrısının, fəlsəfəsindəki hikmətin işarəsi, nəfəsi kimi rəmzlənib. "Ün" poemasında ün məfhumu yazıcının keçmiş dərkisi, tarixlə danışması, ona üz tutması, nəsil-şəcərəsindəki ört-basdır edilən sui-qəsdləri anlamaq və anlatmaq üçün lazım olur. "Atasını yaxşı tanımaq" amilini həm də, millətini, yaddaşını tanımaq mənasında alan şair poetik fikrin anımlar üzərində düzülüşünə istinad edir. Müəllif İsa Hüseynov həyatına sanki "montaj effekti" ilə yanaşaraq onu bütünlükdə mətnə gətirməyə iddialı görünür. Yazıcının sıraladığı düşüncələr,

anımlar sırası əsərin kompozisiya yönümünü də müəyyənləşdirmiş olur. Bəhs olunan müəyyən əhvalatlar mikrosüjet təəssüratı doğurur. Poemanın təhkiyəsində emosional təsir, İ.Hüseynov yoluna, fəlsəfi baxışlarına münasibət, düşüncələrin məntiqi əsəri gücləndirən bədii amillərdir. Poemada verbal xarakter daşıyan ÜN anlayışı, SAZ amili, müəllif qayəsinin və ideyasının açılışında və dərkində əsas bədii meyara çevrilir, epik və lirik təsvirlərin sintezindən doğan yeni keyfiyyət kimi üzə çıxır. Burada saz məfhumu daxili carpıntılar içində olan insanın mənəvi rahatlıq axtarışları zamanı üz tutduğu sakral bir vasitə olaraq təqdim olunur. Əsərdə musiqiyə sufi yanaşma yer alır, mistik çalarda işlədilir, sazın səsi də elə qeybdən gələn ün kimi sehrli məzmun daşıyır.

**Səsi sazdan gəlirdi,
ünü neydən gəlirdi.
İstədiyi nə varsa,
enib göydən gəlirdi.
Mələklər qanad çalır,
Göydə yalanlar olmur.
Göydə təhriflər olmur,
Göydə talanlar olmur.
Göydə əqrəblər olmur,
Göydə ilanlar olmur.
İlana zəhər verən
filan filanlar olmur.**

İsa Muğanna yaradıcılığı daha çox nəsrin və ədəbi tənqidin fəzasından şərh, təhlil predmetinə çevrilib. "Ün" isə İsa Muğanna həqiqətinə alternativ sənət dili ilə yanaşan, onun poeziyasını yaradan əsərdir. Bu əsərin aynasında təzadlar və sirlərlə zəngin İsa Muğanna dünyasının özü görünür. Üstəlik, bura həm də Zəlimxan Yaqubda birləşən və bütövləşən mənəvi, əxlaqi, fəlsəfi dünyaduyumun rəng polifoniyası əlavə olunur. Bu mənada, poema "Ün"lərin qovuşduğu, görüşdüyü vahid məkan olaraq idrakı təmlığa xidməti ilə dəyərlidir.

Torpağı ot deyil, kişi göyerdən - Vətən! Vətən! (Sabir Rüstəmxanlı)... Vəqiq Bəhmənlinin "Azərbaycan tarixi kitabı" poemasının epigrafi bu misralarla açılır. Poetik düşüncə məkanına da elə ehtiva etdiyi dərinliyin hədudlarından daxil olur. Vətən sevdalı, kök, mənşə bağlarına sadıq, tarixə və yaddaşa etibarlı bir sənət nümunəsi olaraq təsəvvürün sınırlarını aşıb sabaha, gələcəyə doğru inkişafda milli ədəbi, fəlsəfi və əxlaqi qütbləri nişan verir.

V.Bəhmənli poeziyasında poema janrına həmişə xüsusi bir həssaslıq olub. Ötən illərin çəkilib-qabarmalarla müşayiət olunan dalğasında poema digər janrlara nisbətən seyrçi, passiv mövqe tutsa da bir necə şairin yaradıcılığında daim funksionallığını qoruyub saxladı ki, onlardan biri V.Bəhmənli oldu. Onun poeziyasında bu janrın hələ də yaşarılığının qorunub saxlanması bir tərəfdən epik tənəkkür, dastançılıq ənənələrinə bağlılığından irəli gəlirsə, digər tərəfdən burada insanın, fərdin mənəvi varlığını yaddaşıla bağlayan qatlara, dəyərlərə şair marağı öndə durur. V.Bəhmənlinin ötən il çap olunmuş "Beş damla" kitabındakı "Azərbaycan tarixi kitabı" poeması bu baxımdan mənə, insanı yalnız təbiətin deyil, həm də və daha çox tarixin bir parçası kimi təsvir etməklə önəmli göründü. Bu poemada bədii estetik qanunauyğunluğun harmoniyası var, yaddaşıla bağlı təzələnməyə yeni çalarlıq, yeni biçim qazandırmağa çalışan dünyagörüşün, bədii üslubun öz fərdiliyi, öz dəst-xətti hiss olunur.

**Azərbaycan tarixi kitabı,
yaxamı sual didir -**

*nəçidir, nədir tarix?
İnsan irəli gedir,
geriyə gedir tarix.*

*Od tökən isti gündə,
leysanlı, sisli gündə
başımızın üstündə
açılan çətir-tarix!*

*Karvan olur, köç olur,
bir ehtimal üç olur...
deməyin ki, puç olur,
deməyin itir tarix.*

*Keçmiş nə var, daşlanır,
daş dəyir, baş yaşlanır.
Tarix səndən başlanır,
məndə də bitir tarix...*

Poema-müraciət formasında yazılan bu əsər müəllifin Azərbaycan tarixi kitabına müraciəti üstündə köklənərək tarixin dərin qatlarına, onu təhrif etmə, istənilən formada dekonstruksiyaya uğratmaq cəhdlərinə etiraz ədasında bulunur. Axı, hər şeydən ordan, xalqın tarix kitabından başlayır. Tarix kitabı xalqın keçdiyi yolun güzgüsüdür, hər səhifəsi onun dünəninin bir hikmətini ifadə edir. Bu səhifələr necə yazılmış? Olduğu kimimi? Yoxsa bilərəkdən təhrif olunaraq, gerçək mahiyyətindən sapdırılaraq? Poemada bu nüanslara işarələr var. İntonasiya fərqli, forma elementləri parlaq, ironik modus çox güclüdür:

*Bir az kaha gərdişi,
bir sürü erkək-dişi,
boğuş, sirli su səsi...
bir az ovçu vərdişi,
bir az əkinçi işi,
bir az gil,
bir az mixi...
Sən mənim keçmişim,
mənimmi tariximsən,
Azərbaycan tarixi?*

“Tarix kitabı” burada mücərrəd obraz səciyyəsinə deyil, daha çox simvolik çalar kəsb edir. İnsanın keçmişlə gələcəyi, milliliklə bəşəriyyəti birləşdirən əlaqənin adı kimi mənalənir. Özünü tanımaqda, xalq olaraq dərk etməkdə tarixin bələdçi status daşması onun gələcək inkişafının konturlarını cızır, sabahını müəyyənləşdirməyə kömək edir. Şair tarix kitablarında əcdadını, kökünü, yaddaşını axtarır:

*Mən sənəin süfrə səhifəndə
qonaqlığa gəlməmişəm -
zəngin süfrə sayağı
gen aç varaqlarını -
belimdəki damğaya bax,
qolumdakı bu bazubənd
anama nişan verdiyin
bazubəndin özündürmü, de,*

***sən mənə qədim sirrin
düzünü de, düzünü de,
kimdi mənim atam ?***

V.Bəhmənlinin poemasında tarix başlanğıcı türk ruhu və mənəviyyatının, onun tərəqqi və mədəni-tarixi bütövlüyünün zəmini, özülü kimi təqdim olunur. "Azərbaycan tarixi" əsərə şanlı keçmişi, məişət koloriti, onu yaradanların əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri, insani saflığı ilə daxil olur. Amma müəllifin düşüncələrində. Tarix kitablarında isə bu, belə görünür. Əsər həmin iki qütbün qarşıdurması kimi hasilə gəlir. Bu nüans - müqayisə mexanizmi poemanın bütün konsepsiyasına yeridilir. Bəs, bütün bunların sonunda əsərin təlqin etdiyi ideya nədir? Tariximizi yaxşı tanımaq, öyrənmək məramı, yoxsa ehtiva etdiyimiz dəyərləri diriltmək, yaddaşı silkələmək, təkrar səhvlərdən qurtulmaq çabası? Müəllif türkün tarixini vəsf edərkən şanlı keçmişindən gəlir və bu cizgilər əsərə tərəvətli bir baxış əlavə edir. Türk tarixinə, keçmişinə, təbiətinə bələdçi kimi oxucunu onun seyrinə çıxarır və bu qüdrətin tərənnümü üzərində qurulan fabula idraki, mənəvi, sosial-siyasi mənada genişlənir. Həm də düşündürür: niyə bu qədər qüdrətli dünənlə tarix kitablarında var-varlığımızda, milli-mənəvi təmliqimizdə görünə bilmədik? Əsərdə bunun birbaşa cavabı var: xalqın tarix kitabı doğru-dürüst yazılmadı, yazılmamaqla bahəm təbliğ olunmadı, öyrənilmədi. Bu sırada müəllif analitik məqamlara diqqət yönəltməyə də yer qoyur. Əsərdə bu iki xətt bir-biri ilə bağlanıb, biri digərinin ümumi fonunun təsvirinə, çözümünə şərait yaradıb. Müəllif milli kimliyimizin, varlığımızın, tarixdə mövcud yerimizin nişanələrini arayır. Özümüzü - özümüze, kökümüze, milli tariximizə bağlamağa çalışır. Fərqli, lakin məntiqi mühakimələri ilə öz tarixinə yeni yanaşma aşılayır.

***Gülüş otaqlarında
adamı gah liliput,
gah div boyda göstərən
güzgüdəki kimiyəm,
Özüm yoxam özümdə,
özümdəki kimiyəm...***

Bu, özümüze edilən ironiyadır, keçmişdən uzaqlaşmağımıza edilən tənədir. Əsər müəllifin daxili narahatlığının poetik xitabı kimi hasilə gəlir. Bir növ, irəli sürdüyü tarix konsepsiyasının vasitəsilə oxucuya ibrət dərsi keçilir. Şairi fərdin, milli şüurun oyanışı problemi daha çox düşündürür və bu məqsədlə o, türk tarixinin, taleyinin gizli və açıq qatlarına nüfuz edir. Əsər tarixin naqis yazılışına etirazdır, onun obyektiv nüans səhihliyi ilə yenidən yazılması, sıralanması cəhdidir. İnsandan başlanmasa tərcih olunan tarix yoludur. Poemada qüdrəti ilə tarix yaratmış şəxsiyyətlərimizin adlarının düzümü, onların sıralanması şairin düşüncələr axarına məcra verən bədii fabula rolunu oynayır:

***Azərbaycan tarixi kitabı,
sənin vərəqlərində
xronoloji ardıcılıq
eralara,
zamana görə yox,
insana görə sıralanır,
....
Sən zaman tarixi yox,
Sən dövrən tarixi yox,
Sən adam tarixisən,***

***Sən insan tarixisən...
Bəlkə, onçün çürümür
bəlkə, onçün dirisən?***

Əsərdə təhkiyənin estetik çalarlarla zənginliyi səciyyəvidir. Burada tarix keçmişin mənəvi-əxlaqi sınaq meyarı kimi üzə çıxır, zaman və məkan etibarilə milli türk tariximizin səpələnmiş, yaygın hadisələrindən ibarət modeli yaradılır, dəyişilməyə ehtiyac müəllifin poetik təhkiyəsi nəticəsində realizə olunur və mətnin struktur-semantik qatlarına tətbiq edilir. Poemada ictimai-siyasi səciyyə, fəlsəfi-bədii tərənnüm ruhu qabarıqdır. Burada süjet ünsürləri sona qədər davam etməsə də, fraqmentlərin arasında bədii məntiqin güclü əlaqəsi nəzərə çarpır. Azərbaycan tarixinin zaman-zaman yad əllərin təsiri ilə yazılması və müəllifin buna etirazı, üsyanı geniş poetik ümumiləşdirmə ilə qələmə alınmışdır. Bu əsərdə predmetə birbaşa münasibət var, buradakı kəskin çalar, dinamiklik də müəllifin "daşlanan keçmişə, itən tarixə" münasibətindən, vətəndaşlıq yanğısından hasilə gəlir. Məncə, ədəbiyyatın belə mövqelərə daha çox ehtiyacı var. Öz mənəvi keçmişinə arxalanmaq, tarixdə silinməz izlər qoymuş şəxsiyyətlər haqqında düşüncələr, insandan başlanan və insanı dominant çevirən tarixin yazılmasını ehtiva edən poema aktual vurğusu ilə yadda qalır. Tarixin o qədər də real, gerçək haqqını almayan faktlarına, şəxsiyyətlərinə münasibətdə və onlara bədii ümumiləşdirmələr verməkdə bu poemanın potensial imkanı vardır.

Tarixlə poeziyanın missiyası eyni məkanda və eyni niyyətdə həmişə birləşiblər: yaddaşın oyaq qalmasına münasibətdə. Çünki tarix kimi poeziya da meyardır. Yaddaşa, həqiqətə qoyulan abidədir. V.Bəhmənlinin "Azərbaycan tarixi kitabım" poeması bu missiyanın qovuşuq anı kimi dəyərlidir. Tarixdə daşlaşan poeziya, poeziyada yaddaşlaşan tarixdir.

Adil Mirseyidin avtobioqrafik səciyyə daşıyan "Unio mistika" ("Ulduz" jurnalı, 2014, N 7) və "Bürkü" ("Azərbaycan" jurnalı, 2014, N-7) poemaları yüksək poetik məziyyətləri, irfani dəyəri ilə böyük maraq kəsb edir. "Unio mistika" poeməsindəki bir fikir hər iki əsərin qayəsini, estetik mündəricəsini dəqiq xarakterizə edir: "bəzən özündən qaçdığı zaman/yenə öz qarşısında dayanır insan". Poema bütün həyatı boyu fərdi dünyası ilə baş-başa qalan sənətkarın öz qarşısında dayanıb verdiyi hesabatı ifadə edir. Bu hesabat "məndən aşağı kimsə yox, ondan da yuxarı" (Şəhriyar) nisbəti ilə Yaradana müraciətin yeni, təzə-tər duyğularını ifadə edir. Bütün həyatı boyu "ayna" simvolikasına sadıq qalan və dünyaya aynaya baxırmış kimi baxan A.Mirseyidin keçmişinə, uşaqlıq xatirələrinə dönüşü belə onun kimsəyə deyil, məhz, Tanrıya paylaşmaq istədiyi məqamlar kimi mənalanır. A.Mirseyidin əsərlərində şair-Tanrı birgəliyinə üçüncü kimsənin qarışmağına ehtiyac qalmır. Bunu yaradan şairin üslubudur, mənəvi dünyasının özəlliyidir.

***ilahi bir zamanlar mən də xoşbəxt olmuşam
bir zamanlar bu dünyada mənim də anam vardı
gülüm vardı sonam vardı
biləyini kəsdi xatirələr bəndənizi qan apardı***

Adil Mirseyidin "Bürkü" poemasını da şairin son sözü, duası, arzusu, dərdləşməsi, pıçıltısı kimi almaq olur yalnız. "Bir avqust bürküsü içrə" düşüncələrini yazan şair bir iyul bürküsü içrə bizləri tərk etsə də, son əsərləri müəllifinin iç vuruşlarını, təlatümlərini meydana qoymaqladır. Bu poemada şair öz taleyini yazıb sanki. Əsərdə şairin öz ömür yoluna poetik səfəri, yaşanmış illərin müdrik bədii təhlili var. Şairin demək olar ki, bütün şeirlərində ehtiva olunan duyum və ifadə çalarları, müxtəlif məzmunlu anımlar lirik-fəlsəfi

düşüncələrin qanadında bədii siqlət qazanır. A.Mirseyid öz dünyasına sığır, öz içindəki dünyanı tərənnüm edir, "mən öz rüyalarımından çıxmış adam kimi/ yaşayıram ömrümü" deyərək heç kəsə bənzəməyən dünyanın sakinlərinə qucaq açmada davam edir.

***insan gözüylə görünməyən
başqa bir dünyayam mən
ən məsud anlarımda birdən
ölümü düşünürəm həmən
burda başqa bir zaman içindəyəm
mənim vaxtım sizin vaxtla üzlaşmır
bir zamanlar orda sizin dünyada
yaşadığıma peşman deyiləm
mən əhv etmişəm sizi
heç kimə düşman deyiləm
burda nə zalım nə zülm var
burda nə ayrılıq nə də ölüm var
burda yalnız gerçəkləri göstərir aynalar
öz rəsmlərimdən çıxmış bir adam kimi
yaşayıram ömrümü***

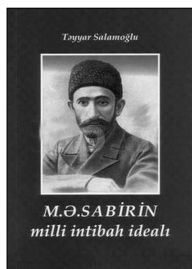
"Bürkü"nün semantik stixiyası sirli, təhtəşüur dünyadan xəbər verir. Həm şairin fərdi dünyasına, yaşamına məxsus cizgilər, notlar, həm də kosmik başlanğıc, dünya kontekstindən təhlilə gələn məqamlar poemada vahid bədii məkanı təşkil edirlər. Bu universumda A.Mirseyid poeziyasının fərqli çalarları psixoloji nüans səhihliyi ilə təsvirə gəlir.

Poema nostalji hisslər, melanxolik duyğular, təklik ovqatının həzinliyi içrə qələmə alınıb. Müəllifinin "impressionist poema" adlandırdığı bu əsər tünd rənglərin qarışığını, həyatın dibində olan "qara sevdalı" şair həyatını şeirə gətirir. Yuxu ilə reallıq, arzu ilə ümid, təbiət və Tanrı münasibətlərinə bir başqa, bir az ürfani, misik, bir az da dünyəvi yozum verən bu poema dərin şair ahının, şair kədərinin başlanğıc götürdüyü məqamlara həssasdır. Bu mənada, A.Mirseyid poeziyasının ən yaxşı təhlilçisi elə onun özüdür. Şeirlərinə verdiyi bədii-fəlsəfi yozumda şair üslubunun bütün fərqli ədalarını görmək olur. A.Mirseyid hətta başqa yaradıcı şəxsiyyətdən bəhs etdiyi yazılarında belə əslində, öz tablosunu yaradır. Məsələn, sürrealizmin banilərindən biri olan Salvador Dali haqqında bəhs edərkən yazır: "Sürrealist fantaziya gerçəkliyə çevrilir. Salvador Dali sənəti XX əsrin metaforasıdır. Dali üfüqə qədər görünən dünyanın deyil, üfüq arxasında qalan dünyanın rəsmini çəkirdi". A.Mirseyidin öz şeirlərində də üfüq arxasında qalan, görünməyən, öz rəngi, çəkisi, dadı, qoxusu olan dünyanın rəsmi görünür. Şairin son iki poeması həmin dünyaya yenidən qayıdış üçün imkan yaradır.

Bir ilin poetik mətnləri arasından ilin faktını aramaq niyyətini meyar seçməsək də, hər halda əlahəzrət mətn oxucusunu ardınca aparmaqla sözünü deməkdədir. Bizim ona dəyərimizin ölçüsü də onun bizə verdiyi, yaşatdığı həzzin miqdarı qədərdir. Bu mənada, ötən ilin poema nümunələri arasında bir neçə əsərin bədii təsir gücü onlar haqda daha geniş və ürəkli bəhs etməmizi şərtləndirdi. Və ən əsası, sükutun yarılmasına, janrın qürub çağının aydınlığa çıxmasına, gün işığına sevinirik kimi sevinməyimizə vəsilə oldu. Bütün yaxşı əsərlərin zamanla ilk dialoqu belə başlayır...

◆ K i t a b r ə f i

TƏYYAR SALAMOĞLU
M.Ə.SABİRİN MİLLİ İNTİBAH IDEALI
BAKİ, «ORXAN» NPM, 2015

Tanınmış tənqidçi-ədəbiyyatşünas Təyyar Salamoğlunun ədəbiyyatımızın müxtəlif problemlərini əks etdirən «Faciəli talelər», «Müasir Azərbaycan romanının poetikası», «Müasir Azərbaycan romanı: janr təkamülü», «Ən yeni Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri», «Tarixi və çağdaş ədəbi prosesə dair araşdırmalar», «İsmayıl Şıxlının bədii nəsr», «Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı» və s. kitabları çap olunub. «M.Ə.Sabirin milli intibah ideali» monoqrafiyası isə böyük şairin yaradıcılığına həsr edilib.

Kitabın elmi redaktoru filologiya üzrə elmlər doktoru Zaman Əsgərlidir.

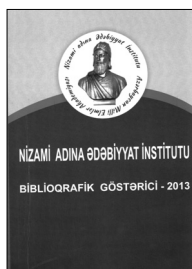

ALXAN BAYRAMOĞLU
AZƏRBAYCAN JURNALİSTİKA MƏKTƏBLƏRİ
BAKİ, «AVRASİYA-PRESS», 2014

Filologiya elmləri doktoru, professor Alxan Bayramoğlunun bu kitabında milli jurnalistikamızda müxtəlif yaradıcılıq məktəblərinin xüsusiyyətləri haqda geniş məlumat verilir.

Kitabın bütün fəsiləri («Milli məfkurəmizin «Əkinçi»dən başlayan mərhələlərinə dair», «Əkinçi» jurnalistika məktəbi», «Molla Nəsrəddin» jurnalistika məktəbi» və s.) məqalələr şəklində yazılıb.

Kitabın redaktoru və «Milli jurnalistika məktəblərimiz haqqında» adlı ön sözün müəllifi Azərbaycan Mətbuat Şurasının sədri Əflatun Amaşovdur.

NİZAMİ ADINA ƏDƏBİYYAT İNSTİTUTU.
BIBLIOQRAFİK GÖSTƏRİCİ - 2013
BAKİ, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015

Ədəbiyyat İnstitutunun «Elmi informasiya və tərcümə» şöbəsində hazırlanmış bu kitab institut əməkdaşlarının 2013-cü ildə nəşr edilmiş monoqrafiyaları, dövrü mətbuatda və elmi dərgilərdə dərc olunmuş məqalələri əhatə edir. Kitabda həmçinin xarici ölkələrdə nəşr edilən kitablar haqqında da məlumat verilir. «Köməkçi göstəricilər» bölməsində əsər başlıqlarının göstəriciləri vardır.

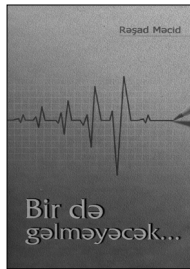
Kitabın redaktoru Bədirxan Əhmədov, ixtisas redaktoru Zakirə Əliyevadır.

ABBAS ABDULLA
TÜRK OĞLU TÜRKƏM
BAKİ, «BORÇALI» İCTİMAİ CƏMİYYƏTİ, 2015

Şair-publisist, tərcüməçi Abbas Abdullanın bu yeni kitabında onun müxtəlif dövrlərdə Türkiyə və türkçülük mövzusunda yazdığı şeirləri toplanıb. Kitab «Qədim dostlarının Abbas Abdulla haqqında fikirləri» rubrikası ilə açılır. Burada Anarın, F.Sadıqın, S.Rüstəmxanlının, Yavuz Bülent Bakilərin, Hüseyn Tuncərin, Zəlimxan Məmmədlinin A.Abdulla haqqında ürək sözləri öz əksini tapır.

Kitabın redaktoru Elbəyi Cəlaloğludur.

RƏŞAD MƏCİD
BİR DƏ GƏLMƏYƏCƏK...
BAKİ, «TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015

«Bir də gəlməyəcək...» kitabında şair-publisist Rəşad Məcidin müxtəlif illərdə yazdığı şeirləri toplanmışdır. Kitab, akademik İsa Həbibbəylinin «Bütün yönəri ilə yaradıcı» kiçik monoqrafiyası, həmçinin Anarın, Elçinin, M.Arazın, Bəxtiyar Vahabzadənin və başqalarının Rəşad Məcid yaradıcılığı ilə bağlı fikirləri ilə açılır. Kitabdakı poetik nümunələr «Tanrının bəxşişi», «Yenə də bahar qayıdır», «Martin biri», «Babalarım torpaq olub» və «Mən əlini buraxmazdım» başlıqları ilə təqdim edilir.

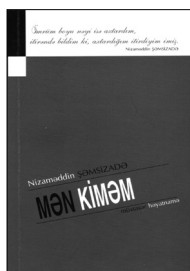
Şeirlərin mövzu dairəsi əsasən insan və dünya, sevgi, təbiət, vətəndir. Kitabın redaktoru Yusifdir.

VAQİF BƏHMƏNLİ
BEŞ DAMLA
BAKİ, «RENESSANS», 2015

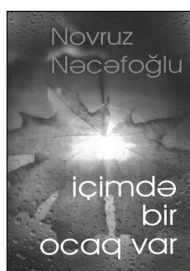
Tanınmış şair Vəqif Bəhmənlinin «Beş damla» adlı yeni kitabına onun əvvəllər işıq üzü görmüş kitablarının heç birində olmayan, son 2-3 ildə qələmə aldığı şeirlərindən seçmələr daxil edilib. «Qismət», «Həqiqət», «Qüdrət. Təbiət. Məhəbbət. Mərhəmət», «Sərvət», «Hikmət» başlıqları ilə təqdim edilən şeirlər insan və dünya, gözəllik, sevgi, təbiət və yurdseverlik motivlərindədir.

Kitabın redaktoru şairə-publisist Rəhilə Gülgündür.

NİZAMƏDDİN ŞƏMSİZADƏ
MƏN KİMƏM
BAKİ, «YAZIÇI» NƏŞRİYYATI, 2015

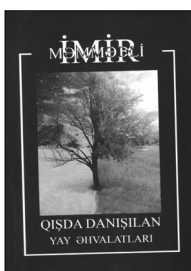
«Mən kiməm - müxtəsər həyatnamə» adlandırdığı bu kitabında görkəmli ədəbiyyatşünas alim, Nizaməddin Şəmsizadə Azərbaycançılıq ideologiyası, millət və dövlət, ömür yolu, sənətə münasibəti və günün reallıqlarından söz açır. Müəllif xatirələrə, ayrı-ayrı ictimai-siyasi hadisələrə, sənət dostlarının düşüncələrinə də müraciət edir.

NOVRUZ NƏCƏFOĞLU
İÇİMDƏ BİR OCAQ VAR
BAKİ, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015

Novruz Nəcəfoğlunun yeni kitabında onun poemaları («Tufan», «Duvaqlı gəlin haqqında ballada» və «Daş haqqında ballada») toplanıb. Poemaların mövzusu müxtəlifdir: həyat, ölüm, insan və dünya, təbiətin gözəlliyi, gənclik və qocalıq...

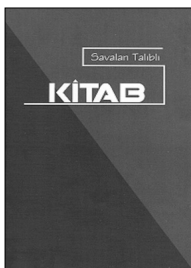
Kitabın redaktoru ədəbiyyatşünas-alim İslam Qəriblidir. Şair Tofiq Nureli «Söz qoxusu» adlı ön sözlə çıxış edir.

İMİR MƏMMƏDLİ
QIŞDA DANIŞILAN YAY ƏHVALATLARI
BAKİ, «MBM», 2015

Bu kitabda İmir Məmmədlinin hekayələri təqdim edilir. «Tarixə düşən toy», «Gəl təzədən evlənək», «Lük», «Təəccüb» və s. hekayələr əsasən yumoristik planda qələmə alınıb.

Kitab Nüsrət Kəsəmənlinin və Nəriman Həsənzadənin İ.Məmmədli haqqında kiçik qeydləri ilə açılır. Redaktoru şair-publisist Rəşid Faxralıdır.

SAVALAN TALİBLİ
KİTAB
BAKİ, «YAZIÇI» NƏŞRİYYATI, 2015

Savalan Talibli «Kitab» adlandırdığı bu topluda publisistik məqalələrini, görkəmli sənət adamları ilə radio müsahibələrini, «Qayınana» povestini təqdim edir.

Professor Fəridun Cəlilov kitaba «Gənc yazarın «Kitab»ı» adlı ön söz yazıb.

LƏTİFƏ NURAN
ÖLÜMÜN SİRRİ
BAKİ, «MBM», 2014

«Ölümün sirri» Lətifə Nuranın ikinci romanıdır. Əsərdə insanın mənəvi və fiziki ölümü problemi qoyulub. Müəllifin əsas qəhrəmanları müasir gənclərdir.

Kitabın redaktoru Aygün Bayramovadır.

HACI ARAF BUZOVNALI
SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ
BAKİ, «OZAN», 2014

Bu gün klassik qəzəl janrının uğurlu nümunələrini yaradan qəzəlxan Hacı Arif Buzovnalının «Seçilmiş əsərləri»nə son illərdə yazdığı poeziya nümunələri, müstəzadları, tərkibbəndləri, heca vəznli şeirləri və qəzəlləri daxil edilib.

HƏSRƏT
NƏ SUSMUSAN
BAKİ, «ŞUR» NƏŞRİYYATI, 2014

Həsərin «Nə susmusan» kitabında torpaq sevgisi, yurd həsrəti, saf məhəbbətdən bəhs edən təcnisləri təqdim olunub. Şair Musa Ələkbərli kitaba ön söz yazıb.

